

Socialdemokrati och socialism.

En kritik av Bernsteins arbete Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter av Karl Kautsky.

Tyskt original (1899): *Bernstein und das Sozialdemokratische Programm: Eine Antikritik*

Auktoriserad översättning av C. N. Carleson.

Exemplar 1-1,200

Stockholm – Björk & Börjesson 1908.

Denna bok är en skarp kritik av Eduard Bernsteins ”revisionism”, som den uttrycktes i hans *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter* (1899) [Denna bok finns också på MIA]. Bernstein ifrågasatte marxismens grunder och menade att arbetarrörelsen borde föra reformistisk politik (via parlamentariska församlingar), i stället för att sträva efter en revolutionär omvälvning av samhället.

Bernstein utsattes för hård kritik från marxister. De två viktigaste kritikerna var Rosa Luxemburg (med boken *Sociala reformer eller revolution?*) och Karl Kautsky med förliggande arbete. Av dessa två fick Kautskys arbete mest genomslag, beroende på att han vid den tiden ansågs vara den främste uttolkaren av Marx och hans läror.

I denna utgåva har svenskan (främst stavning och verbformer) moderniserats för att underlätta för nutida läsare.

Innehåll

Förord	1
Inledning.....	3
1. Metoden.....	6
A. Den materialistiska historieuppfattningen.....	6
B. Dialektiken.....	14
C. Värdet.	23
II. Programmet.	29
a) Sammanstörtningsteorin.....	29
b) Stordrift och smådrift.....	33
c) De egendomsbesittandes ökning.	55
d) Aktiebolagen.	66
e) Mervärdets användning.	70
f) Utarmningsteorin.	76
g) Den nya medelklassen.....	86
h) Kristeorin.	90
i) Programmets formulering.	101
III. Taktiken.....	106
a) Politik och ekonomi.	106
b) Självständig och osjälvständig politik.	110
c) Skall vi segra?	121

Förord

Efter offentliggörandet av mina artiklar mot Bernstein i "Vorwärts" och "Neue Zeit" (i april 1899) blev jag från olika håll uppmanad att låta utge dem i broschyrform. Detta var önskvärt redan därför, att Bernsteins bok trängde fram till kretsar, som varken läsa "Vorwärts" eller "Neue Zeit", kretsar som man endast med en särskild skrift skulle kunna nå. Men en sådan bok torde även vara välkommen för mången, som läst artiklarna, men icke samlat dem.

Gärna gick jag dessa önskingar till mötes; men ville likväl ej nöja mig med blott ett samlande av artiklarna. I en bok hade jag långt större plats än i "Vorwärts" och kunde därför i denna väsentligt utsträcka undersökningarna över det kapitalistiska samhällets utvecklingstendenser, och detta tycktes mig vara av största vikt. Just denna sida hade hittills av kritiken av Bernsteins bok blivit mycket styvmoderligt behandlad, och detta helt naturligt, då en tidning, icke lämnar rum för sådana utflykter. Att denna sida av ämnet ägnats så ringa uppmärksamhet uttyddes emellertid av motståndarpressen därhän, att vi icke hade något att säga om densamma. Och dock är detta tema den praktiskt viktigaste delen av hans bok. Det innehåller frågor, vilkas besvarande avgör om den socialistiska rörelsens livsmöjlighet.

Den på detta område hittills försummade uppgörelsen med Bernstein har blivit det huvudsakliga innehållet av min bok, och detta i så hög grad, att jag för att ej låta den senare svälla ut allt för mycket gjorde de inledande kapitlen om metoden mycket kortare än i de motsvarande artiklarna i "Neue Zeit". Jag ansåg denna förkortning så mycket mera berättigad som frågan om metoden i alla händelser ej kunde bli slutbehandlad inom det till buds stående utrymmet. Tanken att i en populär tillfällighetsskrift uttömmande diskutera denna fråga var på förhand utesluten. Då jag trots kapitlens förkortande jämväl tog hänsyn till de invändningar, som Bernstein offentliggjorde i "Neue Zeit" och "Vorwärts", så utgör avdelningen om metoden icke ett separatavtryck, utan är den nästan helt omskriven.

Lika kort har jag hållit avdelningen om taktiken. Väl var jag frestad, att i det ena som det andra fallet ge mig in på alla de detaljfrågor, som Bernstein dels i sin bok, dels under diskussionen kastat fram. Men för att göra boken läsbar och för det knappa omfångets skull måste jag inskränka mig till det nödvändigaste. Det är hårt för en författare att under en polemik nödgas göra en dylik självbegränsning, men den är nödvändig, om man ej vill drunkna i problemens mängd och trötta ut läsaren i stället för att övertyga honom. Vid behandlingen av taktikfrågorna kunde jag så mycket lättare fatta mig kort som det mesta av det, som här var att säga, redan hade blivit sagt från andra håll.

För övrigt måste jag erkänna, att till kortheten av mina utredningar om taktiken bidrog ännu en omständighet, nämligen min önskan att snart bli färdig, för att innan partidagen i Hannover offentliggöra min skrift.

Icke därför att jag väntade, att den skulle ha något inflytande på partidagen. När boken utkommer har säkerligen alla ombuden bildat sitt omdöme. Om en eller annan så föga skulle ha bekymrat sig om denna angelägenhet, att han ännu ej vet, vilken ställning han skall inta, så vore vederbörande helt visst den siste att läsa dessa rader.

Nej, då jag önskade att före partidagen ha mitt arbete färdigt, så var det emedan jag väntade och hoppades, att det skulle medföra ett slut på diskussionen med Bernstein.

Jag har aldrig satt stora förväntningar till disputationer. Knappast någonsin har en sådan visat sig som ett medel att klargöra, på vilken sida sanningen ligger. Men i regel är de förträffligt ägnade att åskådliggöra och bringa till skarpt uttryck existerande motsättningar och därigenom verka utredande. Detta väntade jag också av diskussionen kring Bernsteins bok. Jag har blivit svårt bedragen därav. Ännu mera än av själva boken. Artikelserien om socialismens problem hade låtit vänta något annat. Vi kan numera icke sticka under stol med att hela

diskussionen om Bernsteins bok blivit tämligen ofruktbar. Ju längre den fortgår, desto mera känner sig Bernstein missförstådd – avsiktligt missförstådd – och desto mindre vet vi vad han egentligen vill och vilket ändamål hans så uppseendeväckande framträdande egentligen hade, då ju likväl allt skall bli vid det gamla.

Jag måste öppet erkänna, att det har kostat mig stor självövertvinne, att inseende detta skriva föreliggande bok till slut. Jag skulle möjligen icke ha gjort det, om jag ej hade blivit sporrad av liberalernas och anarkisternas triumfskri, att socialdemokratien intet haft att ställa emot Bernsteins kritik av dess program, särskilt hans statistiska siffror. Mitt arbete riktade sig i själva verket mindre mot Bernstein själv än mot dessa socialliberala och aristokrat-anarkister och dem närstående, för vilka Bernsteins bok blivit en välkommen samling av material till angrepp mot vårt parti.

Det är föreliggande kritiks huvudsakliga ändamål att för dessa element en smula fördärva det nöje, som Bernsteins skrift har givit dem. Men om den utkom efter partidagen, så hotade den att åter väcka upp en diskussion, vars fortsättande på den av Bernstein givna grunden blir allt mer ofruktbar, och som det väl var alla deltagares önskan att i Hannover bringa till avslutning.

För egen del vågar jag åtminstone säga, att jag betraktar denna skrift som mitt slutord i ämnet. Det närvarande erbjuder oss så många problem att studera, det marx'ska arvet så många skatter som ännu ej bragts i dagen, att man kan vara viss om, att jag ej utan att vara tvungen ånyo tar ordet angående den Bernsteinska socialismens problem.

Det skall bli mig så mycket lättare att tala, ju svårare det blivit mig att tala i denna sak. Det är alltid något pinsamt att polemisera mot en gammal vän.

Givetvis måste vänskapens röst tystna, så snart vetenskaplig eller politisk övertygelse råkar i konflikt därmed. Att jag ej har beaktat detta, att jag har lämnat vänskapen för stort inflytande på min ställning gentemot Bernstein, därför skall Liebknecht enligt "Sächsische Arbeiter Zeitung" i ett tal i Dresden ha förebrått mig.

Enligt detta skulle Bernstein vara en vetenskapligt och politiskt obetydlig människa, vars artiklar jag blott av vänskap tagit in i "Neue Zeit". Jag har ej svarat på denna beskyllning, dels emedan den nedsatte mig långt mera än Bernstein, och till mitt personliga försvar tar jag endast ogärna ordet. Men dels också emedan jag ansåg det vara omöjligt, att Liebknecht kunde ha yttrat sig så, då ingen, som om också blott flyktigt känner "Neue Zeit", kan vara i tvivel om vad Bernstein betyder för denna. Men då några slughuvuden av min tystnad slutit till, att jag ansåg den mot Bernstein och mig gjorda beskyllningen riktig, är det måhända icke alldeles överflödigt, att jag här yttrar mig därom. Då professor Diehl i "Conradsche Jahrbücher" säger, att "den så kallade vetenskapliga socialismen" med Bernstein har förlorat en av sina talangfullaste, klaraste och lärdaste anhängare, så instämmer jag helt och fullt med denna värdesättning av den verksamhet, som Bernstein utvecklat för vår sak.

Om hans sista skrift, som vi här kritisera, sedan är ett teoretiskt tillbakagående och att förklara såsom ett sådant, det är en fråga, som här i förordet icke ännu behöver sysselsätta oss. Mig förefaller Bernsteins nuvarande ståndpunkt – eller om man så vill saknaden av en uttalad ståndpunkt – fördärvlig, och jag anser det vara min plikt att på det bestämdaste bekämpa den. Men vårt motståndarskap får icke göra oss blinda för det, som Bernstein varit för oss. Jag personligen står i skuld till honom icke blott för dessa eggelser och lärdomar han i "Socialdemokrat" och "Neue Zeit" givit oss alla, utan även för den mäktiga andliga utvecklingshjälp, som det mest intima och ömsesidigt förstående, mångåriga samarbete bringat. Om det har lyckats mig att på följande sidor föra fram vägande argument mot Bernsteins nuvarande åskådningar, så har jag därför att tacka ej blott Marx och Engels utan även Eduard Bernstein.

Berlin-Friedenau, september 1899

K Kautsky.

Inledning.

I den tyska socialdemokratiska litteraturen är Bernsteins bok den första sensationsskriften. I fråga om litterär succés har visserligen Bebels "Kvinnan" lämnat vår övriga litteratur långt bakom sig, men en egentlig sensationsskrift är den likväl icke. Att en socialdemokrat skriver en socialdemokratisk bok, däri finns ju ingenting sensationellt.

Helt annat blir förhållandet, om en framstående socialdemokrat, en av de "mest ortodoxa" marxister. skriver en bok, där han högtidligt bränner, vad han hittills tillbett, och tillbeder vad han hittills bränt. Att man utvecklar sig från borgerlig demokrat till socialdemokrat är ett alldagligt fall, och den borgerliga pressen har ingen orsak att utbasuna sådana fall. Helt annat då, när äntligen en gång ett motsatt fall synes inträffa. Här är ännu icke platsen att avgöra, om det verkligen är fallet med Bernstein, om hans skrift verkligen innebär ett avfall från socialdemokratins socialism. Uppenbart är emellertid, att den borgerliga pressen i denna mening uppfattar och använder hans bok, och att densammas jubel däröver ej känner några gränser. Efter så många nederlag äntligen en seger! Äntligen ett tecken till, att i den stolta, oövervinneliga socialdemokratin åtminstone ett av partiets tänkande huvuden börjar bli vilse om sitt parti och i stället för tillförsikt om seger låter höra betänksamhet och tvivel. Ett så glatt budskap kunde icke högt nog ropas ut.

Redan denna hållning hos motståndarna måste med nödvändighet fästa partivännernas uppmärksamhet vid Bernsteins bok. Men den blev än mer beaktansvärd därigenom, att den inom partiet ingalunda erhöll enstämmiga omdömen. I alla händelser motsade Bernsteins förespråkare på många sätt varandra. Medan några förklarade att han blott bekräftade det som hittills varit gällande inom vårt parti, prisade andra honom som reformator av vår praktiska politik, som dock enligt deras förmenande må anses viktigare än den grå teorin. Från tredje håll åter gjorde man invändningar mot hans praktiska politik; det nya hos denna var icke gott och det goda icke nytt, men Bernsteins förtjänst bestod däruti, att han hade visat sig som självständig tänkare på teorins område och givit nytt liv åt det teoretiska tänkandet, som för mycket fått stå tillbaka. Men flertalet av de röster inom partiet, som hittills låtit höra sig, slöt sig dock till det sistnämnda omdömet om Bernsteins praktiska politik, men förklarade hans teorier vara blott ett hopkok på gammal förlegad katedersocialism.

Dessa skiljaktigheter i uppfattningen får delvis tillskrivas den omständigheten, att, som vi senare skall se, Bernstein ingalunda alltid fullt klart och utan motsägelse framlagt sin ståndpunkt, men därjämte och förnämligast den omständigheten, att inom vårt eget parti tämligen motsatta strömningar förefinns i högst viktiga frågor.

I och för sig är detta ännu ingen olycka. Från begynnelsen har i vårt parti funnits motsättningar, motsättningar av individuell, lokal, teoretisk eller yrkes-natur. Den unge och varmblodige tänker annorlunda än den gamle och betänksamme, bajraren annorlunda än sachsaren och denne åter annorlunda än hamburgaren; gruvarbetaren annorlunda än konfektionsarbeterskan; den som går upp i fackföreningskampen eller i Kooperationen annorlunda än den, som med liv och själ är anhängare av parlamentarismen samt valagitator. Annorlunda tänker den, som genom Marx' och Engels kommit till socialismen än de, vilkas väg till oss gick via Rodbertus.

Sådana skiljaktigheter i mening och uppfattning är icke blott oundvikliga, utan även nödvändiga, om icke det andliga livet inom ett parti skall stelna. Men partiet är en kämpande armé, ingen diskussionsklubb; motsättningarna och meningsbrytningarna inom detsamma får icke drivas så långt, att de omöjliggöra all fruktbringande samverkan, ja ej ens så långt, att de framkallar slitningar, vilkas övervinnande vållar förlust av tid och krafter och förlamar stridsglädjen. Partiets tillväxt och utbredning får aldrig ske på bekostnad av dess sammanhållning och enhetlighet. Det ges intet värre än slapphet och oklarhet i taktiken.

Taktikens väsen består just i enhetligheten, i olika krafterns samling till samfäll, planmässig verksamhet. På ordnad samhållning vilar en härs stora överlägsenhet över sammanrafsade hopar, även om de senare är vida talrikare och ej heller sämre rustade. I enhetligheten består ett slutet partis överlägsenhet över massan av indifferent.

Man må ej förväxla taktik och agitationssätt. Det senare måste anpassa sig till individuella och lokala förhållanden. I agitationen måste man överlämna åt varje agitator att verka med de medel, som står honom till buds. Den ene verkar bäst genom sin entusiasm, den andre med dräpande humor, den tredje genom vikten och betydelsen av de fakta han framlägger o. s. v. Och liksom efter agitatorn måste agitationen även rätta sig efter publiken. Man måste tala så, att man blir förstådd. Man måste röra sig inom åhörarens föreställningsvärld. Detta är ju en given sak och gäller ej endast om bondeagitationen. Man skall också tala annorlunda till droskkuskar än till sjömän och till dessa senare annorlunda än till typografer. I agitationen måste man individualisera, men vår taktik, vår politiska aktion måste vara enhetlig. Vi får ej vid ett hela riket omfattande företag såsom t. ex. ett riksdagsmannanval har en särskild taktik för norden och en annan för södern, en särskild taktik för landet och en annan för staden. På taktikens enhetlighet vilar partiets enhet, och där den förra går förlorad, går även den senare snart med i fallet.

Enhetlighet i taktiken är enhetlighet i handling. Den utesluter ej skiljaktigheter i tankar och i den teoretiska uppfattningen. Fullkomlig överensstämmelse i tankar är på sin höjd möjlig i en religiös sekt och är oförenlig med självständigt tänkande. Men detta vill ingalunda säga, att den enskilde partimedlemmens teoretiska uppfattning är en likgiltig angelägenhet eller i viss mån privatsak.

Partiverksamheten kräver liksom varje kollektiv verksamhet ett visst offer av individens självständighet. Anarkisten och den litteräre enstöringen må för detta offers skull föraktligt se ned på partimannen. De kan dock ej bortskaffa det faktum, att utan gemensamt samarbete intet stort kan uträttas i den praktiska världen. Men det är tydligt, att man ej helt får avstå från kravet på självständighet hos den enskilde partimedlemmen, om ej partiet skall sjunka ned till en hop viljelösa slavar eller till en fårahjord utan tanke och förstånd. Detta betyder emellertid endast, att ju större olikheterna i den teoretiska uppfattningen inom partiet är, desto större blir det offer av självständighet, som den enskilde i det enhetliga uppträdandets intresse måste göra, desto mindre blir entusiasmen för partiets verksamhet och faran, som hotar dettas enhet, större. Men å andra sidan måste man också undvika att för snävt uppdra den gräns, utom vilken den enskildes avvikelse från flertalets teoretiska ståndpunkt blir oförenlig med hans verksamma deltagande som partimedlem, den gräns, på vars andra sida det visar sig omöjligt att förena partiets enhetliga karaktär med en samtidigt bestående självständighet hos partimedlemmarna.

Att noga bestämma denna gräns är en av varje partis viktigaste uppgifter. För detta ändamål formulerar det sina mål och de skäl, på vilka dessa uppställts i ett program, som mera tjänar organisationen än propagandan. Vårt program fastslår ej endast våra närmaste fordringar, utan även de grundsatser, vilkas erkännande betryggar partiets enhet och kampglädje. Vårt programs allmänna del är ej blott och bart ett utsmyckande av partibyggnaden, ett oförargligt nöje, som "praktikern" gärna unnar "teoretikern", men som därjämte ej har något annat ändamål. Denna del av programmet har den eminent praktiska uppgiften att resa gränsmärket mellan oss och ej blott våra avgjorde motståndare, utan även alla dessa matta och osäkra till hälften vänner, som då och då gärna skulle vara med, men som ej är hågade att under alla omständigheter med oss kämpa striden till slut.

Men just därför att denna programmets uppgift är så viktig får det förra ej vara fridlyst för varje kritik. Intet är sämre än ett program, som står i motsägelse till verkligheten. Antingen förlorar det all praktisk giltighet i partiet, men då förlorar detta också all fast samhållning

och varje bestämd gräns mot besläktade grupper. Då strömmar kreti och pleti till, och i stället för grundsatser träda växlande stämningar och skickliga demagogers ögonblicksinflytelser, i stället för målmedvetet och rastlöst framåtgående en zickzackkurs; i stället för sammanhållning kommer splittring, i stället för självförtroende och entusiasm tvivelsjuka och kiv. Eller också, programmet bibehåller sitt anseende inom partiet, men då det är oförenligt med verkligheten, mister det sin agitatoriska kraft, degraderar partiet till sekt och leder det in på det ofructbara deklamerandets eller de tvivelaktiga äventyrens väg.

En tidvis återkommande omprövning av programmet är således ej blott tillåtlig, utan t. o. m. av behov. Men i betraktande av denna omprövnings betydelse för partiets hela liv måste man fordra, att den företas med största samvetsgrannhet, att man ej vid första bästa infall, vid första bästa kritik, som man hör sätter sitt eget partis program i fråga; att man ej utan tvingande skäl väcker tvivel om fastheten hos partibyggnadens grundvalar och att man ej lämnar den gamla ståndpunkten, innan man vunnit och befäst en ny.

Man måste äga entusiasm för att utföra stora saker, sade S:t Simon. Men det är endast stora mål, som kan skänka hänförelse. Har vår rörelses mål bortfallit, då må man leda entusiasmen över på ett annat och mera berättigat, men ändock lika högt mål, men man må ej döda all entusiasm genom ofructbara tvivel.

Det är dessa grundsatser, som måste leda oss vid prövandet av vårt program.

Vi borde ha kunnat räkna på, att Bernstein i sin bok skulle ge oss en dylik kritik av vårt program, en kritik, som, om den åsidosätter vårt hittillsvarande mål, sätter ett nytt och bättre i dess ställe, som, om den förkastade de gamla skälen för detta mål och vägen mot detsamma, skulle förstå att ge en bättre motivering, att visa en bättre väg. Just nu, i betraktande av motsättningarna inom våra egna led, kunde en sådan kritik och den till denna sig anknyttande diskussionen endast verka utredande och befordrande för vår sak. Våra motståndare skulle denna kritik visserligen lämna oförstående, ja, så mycket mera förbittra dem, ju mera den visade sig verksam, ty så mycket mera måste den stärka socialdemokratien i stället för att skaka dess byggnad.

Hur och i vilken mån Bernsteins kritik av vårt program har fyllt denna uppgift, skall visa sig. I alla händelser bidrog det ej till en bättre lösning av den senare att Bernstein ej nöjde sig med programkritiken, utan jämte *programmet* även och till grunden nedrivande kritiserade *metoden*, vars resultat det förra är. T. o. m. en man av en Marx' geni och encyklopediska vetande skulle ha ryggt tillbaka inför den uppgiften, att på några få tryckark och inom lika många veckor ge en kritik av vårt programs filosofiska grundvalar, en kritik av själva programmet och en framställning av de därav följande konsekvenserna. Engels Anti-Dühring omfattande i det väsentliga blott en första del av denna uppgift, Marx' Anti-Proudhon behandlade blott de viktigaste grundsatserna av den politiska ekonomin.

Genom en begränsning skulle Bernsteins kritik ha vunnit i betydelse. En kritik av programmet kunde ha ett ändamål, endast om Bernstein såsom riktig erkände den metod, genom vilken det vunnits. Är denna metod oriktig, då svävar programmet från begynnelsen i det blå, då gäller det framför allt att bestämma en ny metod, efter vilken det måste arbetas. Först sedan kan man gå till uppbyggande av ett nytt program.

Med rätta anmärkte Antonio Labriola, att Bernsteins bok redan från rent formell synpunkt lede av det stora felet att vara för encyklopedisk. Den som ville kritisera, den vore tvungen att skriva en hel bok.

Ja, om man uttömmande ville kritisera Bernstein, måste man skriva ett helt bibliotek, ty han ser sin uppgift förnämligast i att uppställa problem, vilkas lösning han överlämnar åt andra. Men därjämte är hans bok en tillfällighetsskrift, en sensationsskrift, som ett ögonblick rör upp mycket damm, men vars efterverkan ej kvarstår. Kritikern kan ej ta sig årslång tid att skriva

sin mot-encyklopedi; den måste för att ha ett ändamål snarast möjligt träda fram.

Till allt detta kommer ännu en annan svårighet. Bernsteins bok lider till följe av övermåttat av problem, som hastigt kastats ut på för litet utrymme, icke blott av brist på positiva resultat, utan även av oklarhet i framställningen. Tankarna trängas, störta om varandra. Ingen kommer till full utveckling. Därför har Bernstein, så som han själv i sitt förord säger, ej alltid låtit sig angeläget vara att välja den form och de uttryck, genom vilka hans tankar skarpast skulle ha kommit till uttryck. Han tvang sig till denna självbegränsning av hänsyn till sina döda vänner och mästare. Vi skall nu undersöka, om han därmed har mycket tjänat deras minne. Säkert är, att detta i hög grad försvårat uppgörelsen med honom.

Allt detta gör, att det för kritikern av Bernsteins bok är nästan omöjligt att uppnå avsevärda påtagliga resultat. Den uppgift, inför vilken den ställer kritikern är oerhörd, för den enskilde överväldigande. Överflödet på ämnen såväl som bristen på positivt innehåll i den kritiserade boken utesluter nästan helt och hållet möjligheten att genom kritik komma till ett fördjupande och en lösning av de enstaka problemen, och då de viktigaste tankarna ej är tänkta till slut och bestämt uttryckta, blir det blott alltför ofta läsarens sak att dra sina konsekvenser och sålunda klagöra för sig författarens ståndpunkt.

Så kommer det sig, att Bernsteins förnämsta inkast mot sina kritiker är att de icke förstått honom och att de givit hans åsikter en skev och oriktig framställning. Men därvid inträffar det märkvärdiga, att de, som bemöta Bernstein, allesammans uppfatta hans bok på samma sätt. Hans försvarare däremot tolka den högst olika. Somliga uppfatta den såsom en fullständig brytning med socialdemokratins hittills följda principer och framträdande, andra åter såsom en stadfästelse av vår rörelses verkliga karaktär, som en bortstrykning blott av några föråldrade yttre kännetecken.

Allt detta gör en omfattande kritik av Bernsteins bok till ett varken lätt eller angenämt och resultat lovande arbete. Men uppgiften föreligger och måste lösas. Vi skall söka vinna denna lösning så mycket som möjligt med positivt innehåll.

1. Metoden.

A. Den materialistiska historieuppfattningen.

Alltefter som framställningen skrider framåt, visar Bernsteins bok olika utvecklingsstadier. De inledas av ett förstadium, nämligen de artiklar i "Neue Zeit", varifrån hela den diskussion, vari vi nu befinner oss, utgick. Hans artiklar om "socialdemokratins kamp och samhällets revolution" (Neue Zeit" XVI, 1. Sid. 484, 485) med den sats om slutmålet och rörelsen, som sedermera blivit ett bevingat ord, framträdde såsom en polemik mot Belfort Bax. Då han för dem angreps, formade Bernstein sina repliker till en polemik mot "de socialrevolutionäre" i partiet – Parvus, Luxemburg och Plechanov.

I början av sin broschyr vidgar Bernstein ytterligare sina moständares krets. Då uppträder han likväl ännu som representant för den marx'ska ståndpunkten. Den marx'ska historieuppfattningen har undergått en förvandling, förklarade han; de flesta marxisterna lägger ej märke därtill, men han, Bernstein, kan noga följa den; vi måste fatta och förstå den materialistiska historieuppfattningen i dennas fulländade, ej i densammas primitiva form.

Här ser vi Bernstein som försvarare av den marx'ska läran mot marxisternas oförnuft. Ännu känner han sig som den profet, vilken icke är kommen att upplösa, utan uppfylla lagen.

Men i fortsättningen av sin avhandling blir han allt hetare. Snart står vi i det andra skedet: Marx och Engels har undergått en förvandling, men icke blott marxisterna, utan även Marx och Engels själva har icke varit medvetna därom. Bernstein däremot har sett den. I denna förvandlings riktning och anda bör nu Marx' lära reformeras; man har att vädja från den sämre

till den bättre upplyste Marx. Hittills var det på modet hos katedersocialisterna att ställa den förträfflige Lassalle gentemot den förtappade Marx. Bernstein ställer för omväxlings skull den förträfflige Marx mot den sämre Marx. Men han stannar ej heller därvid, han skriver vidare, blir allt hetare och alltmer stridslysten och så skriver han sig in i det tredje stadiet. Av den förträfflige Marx blir ingenting mera kvar, nej även i sin mest fulländade gestalt förkastas han. Den verkliga utvecklingens riktning, förklarar Bernstein, är rakt motsatt den, som Marx angivit.

Detta är bokens avgörande och viktigaste stadium. Då vet man, var man befinner sig och hur det är ställt. Men tyvärr stannar Bernstein icke där. Den vilt forsande bäck, som hotar att skölja bort marxismens byggnad, blir lugnare och grundare och flyter sakta ut i en undersökning av praktiska sociala reformer, vilkas nödvändighet allmänt erkännes från Berlepsch och Bassermann till Parvus och Plechanov, tills vi slutligen i en grund rännil finner såsom enda praktiska slutresultat av hela diskussionen en maning att icke använda uttryck, som skulle kunna skrämra borgerligt folk.

Låtom oss då till en början ta i betraktande bokens första stadium. Det är där fråga om den marxistiska teorins grundval, den materialistiska historieuppfattningen. Genom ”dessa båda stora upptäckter”, säger Engels i sin Anti-Dühring (stridsskrift mot Dühring), ”den materialistiska historieuppfattningen” och avslöjandet medelst mervärdet av den kapitalistiska produktionens hemlighet — — — blev socialismen en vetenskap.” De skapade icke den moderna socialismen, men de möjliggjorde en vetenskaplig, metodisk motivering och utvidgning av socialismen. Av dessa båda upptäckter åter har den materialistiska historieuppfattningen blivit den grundläggande. Med den står och faller marxismen, d. v. s. den socialistiska teorins högsta hittills uppnådda utvecklingsform.

I sin stridsskrift utgår därför Bernstein från frågan, huruvida och hur långt den materialistiska historieuppfattningen är hållbar. Men var går vägen till ett omdöme därom? I sitt berömda företal till sin ”Kritik der politischen Ökonomie” har Marx själv för oss beskrivit den väg, som han gick.

Såsom redaktör för ”Rheinische Zeitung” kom han 1842-43 ”i förlägenheten att nödgas diskutera s. k. materiella intressen” utan att djupare ha studerat dessa frågor. Medan han var sysselsatt med dem och under de meningsstrider, som utspann sig om dem, uppstod hos honom tvivel av mångahanda slag på de då förhärskande åsikternas riktighet. Likväl ansåg Marx ingalunda redan blotta tvivlet för ett teoretiskt framsteg, som man icke fort nog kunde meddela allmänheten. I stället för att skriva en bok om sina tvivel begagnar han vid en meningsskiljaktighet med utgivaren av ”Rheinische Zeitung” tillfället att ”dra sig tillbaka från den offentliga scenen till studiekammaren.”

”Det första arbete, varmed jag gav mig i färd för att lösa de tvivel, som bestormade mig, var en kritisk revision av Hegels rättsfilosofi, ett arbete, vars inledning utkom i de 1844 i Paris utgivna ”Deutsch-französische Jahrbücher.” Min undersökning utmynnade i att såväl rättsförhållanden som statsformer varken kan begripas ur sig själva eller ur människoandens s. k. allmänna utveckling, utan fastmer ha sin rot i de materiella levnadsförhållandena, vilka Hegel på samma sätt som engelsmän och fransmän i 18:de århundradet sammanfattade under benämningen det borgerliga samhället, och att det borgerliga samhällets anatomi vore att söka i den politiska ekonomin. Studiet av den sistnämnda, som jag började i Paris, fortsatte jag i Bruxelles, dit jag begivit mig till följd av en utvisningsorder av herr Guizot — — — Utgivandet av ”Neue Rheinische Zeitung” 1848 och 1849 samt de därpå följande tilldragelserna avbröt mina ekonomiska studier, som först 1850 kunde återupptas i London. Det oerhörda material för nationalekonomiens historia, som finns hopat i British Museum, den gynnsamma punkt som London erbjuder för en undersökning av det borgerliga samhället, slutligen det nya utvecklingsskede, vari detta syntes inträda i och med upptäckten av Californiens och

Australiens guld, bestämde mig att åter börja från början och kritiskt arbeta mig igenom det nya materialet.”

Således kom Marx – och detsamma gäller om Engels – till sin historieuppfattning, i det han ville utforska det borgerliga samhällets ekonomiska utveckling. Till samma historieuppfattning kom Morgan vid utforskandet av de primitiva folkens utveckling. Samma utvecklingslag uppdagades vid utvecklingens båda ändar. Det är väl ingen tillfällighet. Det moderna samhällets utveckling ligger oss naturligtvis närmast, är oss mest bekant. I de förhistoriska samhällsformerna åter är förhållandena enklast och klarast, kan lagbundenheten i deras utveckling, så snart fakta en gång är kända och fastställda, säkrast urskiljas och konstateras. Minst klarhet råder i fråga om utvecklingsseriens mellanled, all den stund deras ekonomiska och sociala förhållanden överhuvudtaget är desto svårare att urskilja, ju längre bort i tiden de ligger, och bli desto mer komplicerade, ju mer avlägsna de är från urtiden. Dock tränger forskningen även här allt längre fram och uppdagar allt flera förbindelseleder, som å ena sidan förena den klassiska forntiden och medeltiden med det äldsta samhället och andra sidan med det moderna samhället.

Det oaktat är den historiska materialismens litteratur ännu ganska fattig, teorin befinner sig ännu i sitt begynnelsestadium, och densammas utveckling kan ingalunda jämföras med den, som t. ex. darwinismen fått. Med rätta fäster även *Antonio Labriola* i sin senaste skrift (*Socialisme et Philosophie*, sid. 12) uppmärksamheten härpå, och han påvisar även orsaken, varpå denna skillnad beror.

Den materialistiska historieuppfattningen har blivit den teori, på vilken arbetarklassen bygger sina socialistiska fordringar och krav. Det har i hög grad vidgat densammas historiska betydelse, men på samma gång hämmat densammas vetenskapliga utvidgning och utveckling. Den är hänvisad till att föras vidare endast av socialister, av medlemmar av ett fattigt, kämpande parti, vilka merendels måste arbeta för uppehållet och ägna sina få lediga stunder åt praktisk parti- och föreningsverksamhet. Men alla, som står utanför socialismen, ha haft och ha ett intresse av att bekämpa denna nya teori, att vanställa eller åtminstone ignorera den, och socialisterna – kan icke nedlägga den tid, den möda och de studier, som är nödvändiga, om en andlig riktning skall kunna uppnå en skolas omfattande utveckling och mognad, såsom fallet är med de läror, som av den officiella världen gynnas eller åtminstone ej bekämpas och därför genom talrika krafters ivriga samverkan kan växa och frodas.

Och detta lovar ej att bli bättre i den närmaste tiden. I den mån som socialismen tilltar i praktisk betydelse, växer även de praktiska kraven på den socialistiska ”intelligensens” klass och minskas antalet av de för teorin disponibla krafterna. Dagspressens allt större utveckling, det ökade antalet platser i parlament och kommunalförsamlingar. Ökningen av arbetarsekretariat o. s. v. absorberar nästan alla krafter, som kunde haft anlag och böjelse för teoretiskt arbete. Det är ingen tillfällighet, att de så kallade ”teoretikerna” i den tyska socialdemokratien till större del är människor, som leva i utlandet och som därför är uteslagna från praktisk partiverksamhet, liksom det ej är någon tillfällighet, att även den marxistiska teorin var en produkt av landsflykten och av den politiska stagnationen före 1848 och efter 1849. Om denna stagnation hade varat längre, och om ej ”Internationalen” uppstått, råder det intet tvivel om att ”Das Kapital” redan vore fullbordad och att den marxiska teorin vore mera fullkomnad, än den nu är.

Det förefaller, som om inom den utvecklade kapitalistiska produktionsmetoden, som framkallar det intensivaste spännande av alla krafter på den praktiska verksamhetens områden, en allsidigt förd klasskamp blott föga främjar den teoretiska andan. Ännu 1873 kunde Marx i sitt slutord till ”Das Kapital” visa hän på den tyska arbetarklassens stora teoretiska läggning. Beklagande måste man nu erkänna, att denna är stadd på retur. Den var ett arv från den tid, då talesmännen för den tyska borgarklassen filosoferade, medan den

franska och engelska gjorde revolution och erövrade världen. Grundandet av diktarnas och tänkarnas rike 1871 har svårt trängt diktandet och tänkandet i bakgrunden.

Den mesta teoretiska andan torde ännu vara att finna i Ryssland, vars intelligens i våra dagar är likaså dömd som fordom den tyska att blott teoretiskt reproducera Västerlandets omhjälpningar.*

I denna för teorins vidare utveckling så ogynnsamma situation måste varje försök att fördjupa och föra vidare framåt den materialistiska historieuppfattningen vara så mycket värdefullare och så mycket mera önskvärt. Men detta är möjligt blott på samma väg, som Marx, Engels och Morgan kommit till denna uppfattning, genom ytterligare undersökning av sakförhållandena och icke genom omtydning av enstaka uttryck hos dessa författare. Endast därigenom, särskilt genom vidare utveckling av ekonomins historia kan nämnda uppfattning bli klarare och mera begriplig; icke på enstaka ord, utan på fakta skall den då prövas, ur dem utbyggas och gestaltas. Antingen underkastar man de fakta, på vilka Marx och Engels stödde sig, en ny prövning, undersöker ånyo deras sammanhang och de slutsatser, som av dem kan dragas, eller också går man in på nya områden, undersöker dessa, jämför de sålunda vunna resultaten med det redan kända och konstaterade och bekräftar därmed eller korrigerar, utvidgar eller begränsar och inskränker teorin.

Hade Bernstein slagit in på denna väg, skulle var marxist varit honom tacksam därför. Men samme Bernstein, som från hög kateder lär oss, att "lärjungarnas uppgift icke består i att evigt upprepa mästarens ord" (Sid. 19), ger oss endast ett par citat ur Marx-Engels'ska skrifter och brev, omtyder deras ord och anmärker, att den tydning, som kan läsas fram ur de sista breven, ger oss teorin i dess mest fulländade gestalt; i denna form måste vi acceptera den. I hela kapitlet om den materialistiska historieuppfattningen framdrages icke ett enda historiskt faktum! Man tänkte sig en darwinist, som sökte framställa darwinismens väsen och innebörd icke med stöd av och under hänvisning till naturvetenskapliga fakta, utan med ledning av några allmänt formulerade satser ur Darwins skrifter och med tydning av de däri förekommande orden: utveckling, kampen för tillvaron, naturliga urvalet och så vidare. Detta förfarande har jag tillåtit mig benämna skolastik och jag känner mig ingalunda träffad av Bernsteins invändning, att jag vid mitt meningsutbyte med Bax själv bedrivit skolastik. Såsom skolastik betecknar jag icke varje principiell framställning. Skolastikens väsen består icke däri, att man opererar med begrepp, utan däri att dessa begrepp icke vinnas genom undersökning av *verkligheten*, utan genom sönderdelning av betydelsen av vissa *ord* och *satser* hos auktoriteter. Men den, som drager sig till minnes min polemik med Bax, bör även veta, att det avgörande och viktiga därvid icke var, hur några ord hos Marx och Engels skulle och kunde tydas, utan historiens fakta, den grekiska filosofiens utvecklingsgång, kristendomens begynnelse och puritanismen.

För Bernstein gäller det emellertid ej heller att belysa den historiska utvecklingens gång. Han tar saken mera filosofiskt. För honom är "frågan om den materialistiska historieuppfattningens riktighet en fråga om *graden* av historisk nödvändighet. Att vara materialist — — — innebär först och främst att förfäktat nödvändigheten av allt som sker — — — Så är då materialisten en kalvinist utan Gud" (Sid. 4.). I överensstämmelse härmed har han även givit det kapitel, där han behandlar den marxistiska historieuppfattningen, rubriken: "Den materialistiska historieuppfattningen och den historiska nödvändigheten." I början, förklarar han, vilade denna på antagandet av en sådan nödvändighet; den var deterministisk. Men under årens lopp förvandlades Marx och Engels från stränga till alltmera obestämda determinister, vilket de visserligen aldrig uttryckligt förklarade, men vilket framgår vid tydning av några privatbrev från Engels. Bernstein begagnar sig till och med av konstgreppet att hänvisa oss till

* Härtill må anmärkas, att Kautskys bok skrevs 1899, således åtskilliga år före den nu i Ryssland pågående folkrörelsen, som tager i anspråk alla revolutionära krafter. *Anm. av övers.*

ett brev från Engels, som ingen mer än han känner och ur vilket han icke meddelar ett ord – av diskretion. Vi är nog indiskreta att såsom alls icke befintliga betrakta så diskreta brev och att anse deras åberopande för en absurditet.

Slutligen kommer Bernstein till följande resultat: ”Den filosofiska eller naturvetenskapliga materialismen är deterministisk, men den marxistiska historieuppfattningen är det icke; samhällslivets materiella grundval tillmäter den icke ett obetingat inflytande på dess gestaltning.”

På mina invändningar häremot svarade han i en artikel i ”Neue Zeit” under rubriken: ”Nödvändigheten i natur och historia.” Jag vill bespara läsaren att släpa honom med genom olika slag av determinism, obetingad eller mer eller mindre betingad, fysisk, filosofisk och ekonomisk, strängare och friare, allmän och speciell determinism, vilka Bernstein låter passera revy. Endast en sak må framhållas. Med det ordklyveri, som han bedriver, är det nödvändigt att precisera varje uttryck, om man icke skall råka i hopplös förvirring. Om Bernstein tillspetsar hela meningsutbytet om den materialistiska historieuppfattningen till frågan, om denna är deterministisk eller icke, så får han icke lämna något tvivel övrigt om detta ords rätta mening. Men Bernstein måste själv medge, att han just i det första grundläggande kapitlet lämnar mycket övrigt att önska i fråga om uttryckets precision och klarhet. I den ovan citerade artikeln i ”Neue Zeit” förklarar han: ”Här är en punkt, där jag nödgas erkänna Kautskys kritik såsom delvis berättigad. Vad *uttryckssättet* beträffar, lämnar det ifrågasvarande kapitlet i själva verket mycket övrigt att önska på några ställen, och framställningen saknar precision.” Men gottgör han detta fel i sin artikel? Ingalunda. Han kommer där till följande resultat: ”Hela striden är en strid om tolkningen av ett ord: determinism. Såsom jag använder det, betyder det materiellt bestämd nödvändighet och skulle, använt på historien, heta *fatalism*. Därpå kan ingen tvivla, som läser min bok utan förutfattad mening.” Enligt Bernstein var således Marx' historieuppfattning ursprungligen *fatalistisk*. Det vil vi ta fasta på.

Men om vi nu är ovissa om, vad som bör kallas ”fatalism”? Han menar väl dock icke tron på ett ”fa-tum”, på ett oundvikligt öde? Om ordet här skall ha någon mening, kan det endast ha betydelsen av mekanisk, automatisk nödvändighet. I själva verket förklarar Bernstein följande: Om Kautsky ”icke tänker sig en *rent mekanisk* världsprocess, vars *autometer* människorna är, hur medvetna de än kunna synas, då sjunker räddningslöst ihop den allmänna mänskligkretsutvecklingens *nödvändighet*.” Men andra ord, en historisk nödvändighet finns för Bernstein endast där, vareist människorna befinner sig i ett *tvångsläge*, där icke blott deras *vilja* är bestämt motiverad, utan även deras *handling* är ofri. Efter alla sina filosofiska betraktelser slutar han med att med varandra förväxla viljandets frihet och handlandets frihet. Nu blir det klart, varför han anser, att frågan om den materialistiska historieuppfattningens riktighet är en fråga om *graden* av historisk nödvändighet. Fattad i bemärkelsen av nödvändigt, lagbundet, kausalt sammanhang mellan alla historiska företeelser kan denna nödvändighet naturligtvis icke ha någon grad, men däremot kan ett yttre tvång, varunder människorna befinner sig, vara till graden mycket olika.

Jag måste bekänna, att jag hade ”den förutfattade meningen” att anse otänkbart, att Bernstein skulle uppfatta den historiska nödvändigheten i sistnämnda mening. Det är då icke första gången som Bernstein förklarar, att han uttryckt sig så tydligt, att endast illvilja och fördomsfullhet kan missförstå honom. Men så sträng är han endast mot sina hittillsvarande partivänner. Helt annat är det, om en ”doktor, magister” uppfattar honom på samma sätt. Redan i min första kritik hade jag tvivlande frågat: ”Måne icke Bernstein förväxlar determinism och mekanism?” I en artikel om Bernstein har dr v. *Wenckstern* anmärkt: ”Lyckligast är Kautsky i sina anmärkningar om Bernsteins uppfattning av den materialistiska historieteorin. Man måste här medgiva, att han (Bernstein) dock gjort sig skyldig till förväxling av begreppen ”deterministisk” och ”mekanisk”.

Min kritik framställs av Bernstein i hans artikel som ett bevis på den fördomsfullhet, varmed jag står gentemot honom. Men strax därpå betygar han doktorshatten sin vördnad och förklarar i en randnot: ”Jag medger att detta bruk av ordet *determinism* icke överensstämmer med den betydelse, som det har i den moderna filosofin, där det speciellt betecknar den mänskliga viljans ofrihet. De kritiker av min bok, vilka likt dr. v. Wenckstern av detta skäl klandra densamma, *har otvivelaktigt det vetenskapliga språkbruket på sin sida. Men detta gäller icke för Kautsky*”, ty Kautsky är skyldig att använda ordet *determinism* i betydelse av fatalism, en skyldighet, som jag hövligast måste fränsäga mig.

En dylik privatdocent har det dock bra ställt. Här bemödar sig en av oss i sitt anletes svett att klargöra, varthän Bernstein syftar. Och vad finner han? Misstyndningar, intet annat än misstyndningar. Och sådana av så grov art, att det krävs det största hänsynstagande, för att ej förklara dem vara avsiktliga förfalskningar. Men när en privatdocent i förbigående på ett par rader säger detsamma, erhåller han genast beredvilligast det intyget, att han ”*otvivelaktigt har det vetenskapliga språkbruket på sin sida*”. Hur mycket arbete besparar dock ej en akademisk titel!

Men vilket språkbruk hade Bernstein måne i tankarna, då han skrev följande satser?

I den redan upprepade gånger återopade artikeln i ”*Neue Zeit*” förklarade han: ”Tanken att vår värld är alldeles sådan, som den måste vara, är i själva verket endast ”en uppbygglig föreställning för materialister, som behöver en tröst för denna världs ofullkomlighet”. Visserligen beror varje vetenskap och varje vetenskaps möjlighet på denna ”uppbyggliga föreställning”, men den kan accepteras endast av materialister och liknande idioter, som hysa den löjligen övertygelsen, att allt som sker går naturligt till. Ja, den som det tror, för honom är i varje fall kausalitet liktydig med nödvändighet. Men ”*att allt som sker måste ha en orsak, betyder ännu icke att allt som sker måste ha en naturlig, med ingen översinnlig makt sammanhängande orsak*”.

Nu fattas bara, att Bernstein upptäcker, att Marx och Engels i sin historieuppfattning slutligen skulle ha ersatt nödvändigheten med Guds finger. Icke tör det väl vara någon brist på hittills otryckta privatbrev, ur vilka man kunde få fram detta.

Om emellertid Marx' historieuppfattning ursprungligen var fatalistisk, hur står det då till med klasskampen? I början av det kommunistiska manifestets teoretiska utläggningar står följande sats: ”Alla hittillsvarande samhällens historia är historien om klasstrider”. I proletarietets moderna klasskamp har kommunisterna att delta som den ”praktiskt mest utvecklade, alltid framåt drivande delen av alla länders arbetarepartier.” Varför då detta, om Marx antog, att utvecklingen försiggick fatalistiskt?

För Bernstein själv innehåller den marxistiska ståndpunkten i sin begynnelse ej blott fatalism, utan även motsatsen därtill.

I det bekanta förordet till ”*Kritik der politischen Ökonomie*” ställas enligt Bernsteins påstående ”medvetande och existens” så skarpt emot varandra, att man har nära till den slutsatsen, att människorna helt och hållet skulle betraktas som levande agenter för historiska makter, vilkas verk de mot vett och vilja utföra (sid. 6). Den rena fatalismen. Detta är illa nog. Men just vid det tillfälle, då hans historieuppfattning var som mest fatalistisk, gjorde densamme Marx, såsom Bernstein förebrår honom, i förening med Engels ”i stället för de verkliga förhållandena blotta viljan till revolutionens drivkraft”. Detta är i varje fall ännu sämre. Men sorgligast är att Marx och Engels aldrig blev medvetna om denna oerhörda motsägelse. Möjligheten, att Bernstein kunde ha missuppfattat Marx och Engels i det ena som det andra fallet, faller honom icke in. Han bär ju i fickan förklaringen för alla motsägelser – två-själsteorin. Hos varje människa finner han två själar, överallt en dualism, men om man vågar göra en antydning om, att dessa två själar i första hand kunde vara att finna i hans eget bröst, känner han sig förolämpad. Emellertid konstaterar Bernstein ej blott tillvaron av två

själar hos Marx och Engels, utan även en olika utveckling hos de båda själarna och detta i motsatt riktning, och likväl utveckla sig båda i riktning mot Bernstein. Vilket konststycke! Den ena själen blir alltjämt mindre fatalistisk. Den erkänner mer och mer självständig egenrörelse hos de politiska och ideologiska makterna, gör sålunda mer och mer ”i stället för de verkliga förhållandena viljan till drivkraft” i den sociala utvecklingen. Den andra själen däremot, som man får läsa i kapitlet om ”Marxism och Hegeliansk dialektik”, inskränker mer och mer viljans och ideologins roll i revolutionen och lägger allt större vikt på dess materiella vilogrunder, varom Engels förord till Marx’ ”Klasstrider” tydligt vittnar. Sålunda kan de arma själarna aldrig finna varandra, och det behövs stor färdighet i konsten att känna igen själar på lukten, för att finna sig till rätta i denna villervalla och bestämt avgöra, vem som är den äkta marxistiska själen.

Bernstein har varit nog lycklig att finna den i några privatbrev från Engels och han undervisar oss: ”Den som numera använder den materialistiska historieteorin är skyldig att använda den i dess mest utbildade ej i dess ursprungliga form, d. v. s. han är skyldig att jämte utvecklingen och inflytandet av produktivkrafter och produktionsförhållanden även ta full hänsyn till varje epoks rätts- och moralbegrepp, historiska och religiösa traditioner, till geografiska och andra naturinflytanden, till vilka även människonaturen själv och dess andliga anlag hör.” (Sid. 7.)

Mycket riktigt. Endast att detta är något, som måste iakttas av var och en, som använder en historieuppfattning av vad slag den än må vara. Vad Bernstein här i ej fullt klanderfri ordningsföljd räknar upp för oss, är just de förhållanden, vilkas sammanhang det gäller att utforska. Om arten av deras sammanhang erhåller vi ej den ringaste kännedom genom att man ålägger oss ”att ta hänsyn till dem”.

Denna oklara vardagssanning är hela resultatet av Bernsteins undersökning av den materialistiska historieuppfattningen.

Men utan en klar historieteori finns det heller ingen klar metod för den socialistiska forskningen. Här är den punkt, där historieuppfattning och socialism komma i beröring med varandra; den punkt, där frågan om den historiska teorin blir något mera än en doktorsfråga.

Sammanhanget mellan teori och metod belyses tydligt av ett ställe i Engels Anti-Dühring. Jag väljer den tredje ”genomsedda och förökade upplaga”, som Engels utgav 1894, ett år före sin död; den tid från vilken även de hans privatbrev härstamma, på vilka Bernstein åberopar sig. I min artikel i ”Neue Zeit” har jag redan påvisat, att det ej finns någon motsägelse mellan dessa brev och Marx’ och Engels arbeten, och kan därför, bespara mig och mina läsare ett återupprepande.

I *Anti-Dühring* (sid. 286) står: ”Den materialistiska historieuppfattningen utgår från, att produktionen och jämte denna utbytet av dess produkter är all samhällsordnings grundval. Att i varje historiskt framträdande samhälle produkternas fördelning och därmed indelningen i klasser och stånd är beroende av vad som produceras och hur utbytet av det producerade försiggår. Härefter är de slutliga orsakerna till alla politiska omvälvningar och förändringar i samhället att söka, ej i människornas hjärnor, ej i dessas växande insikt om den eviga sanningen och rättvisan, utan i förändringar i produktions- och bytessätten. De är att söka ej i den ifrågasättande epokens filosofi, utan i dess ekonomi. Den vaknande insikten om, att de bestående samhällsinrättningarna är oförnuftiga och orättvisa, att förnuftet har blivit oförnuft, välgärningen en plåga är endast ett vittnesbörd om, att i produktionsmetoder och utbytesformer i all tyngd ha försiggått förändringar, med vilka den efter tidigare ekonomiska förhållanden avpassade samhällsordningen ej längre harmonierar. Med detta är samtidigt sagt, att medlen till avlägsnande av de upptäckta missförhållandena – mer eller mindre utvecklade – måste finnas i de förändrade produktionsförhållandena själva. Dessa medel kan man icke ta ur huvudet, utan det gäller att med förståndet upptäcka dem hos existerande materiella förhållanden i produktionen”.

Men med blott upptäckandet är det icke nog. Medlen måste även användas och eventuellt påtvingas de motsträviga. Men man kan ej utan vidare med blotta övertalningens makt förmå alla folklager därtill. De folklager, som i första hand kan vinnas och samlas till denna kamp, måste ävenledes upptäckas. Det är alltid vissa klasser, vilkas intressen och böjelser sammanfaller med samhällsutvecklingens behov. Även dessa intressen och böjelser kan man endast genom utforskande av det bestående produktionssättet erhåller kännedom om.

Detta är den metod, som framgår av den materialistiska historieuppfattningens användande i politiken; det är denna metod som har gjort socialismen till en vetenskap. Detta betyder naturligtvis ej, att hädanefter endast den kan vara socialist, som erkänner denna metod eller åtminstone förstår den. Man kan även gå med på en sak utan att fullt ha klart för sig dess innersta kärna. Om man kallar den marxistiska socialismen den vetenskapliga, så får därmed ingen förhävelse hos marxisterna vara förbunden, såsom att de skulle vilja påstå, att vetenskapligt tänkande endast hos dem vore att finna. Helt säkert finns marxister som står på mycket spänd fot med vetenskapen, och icke-marxister, som gör vetenskapen stora tjänster. Men en annan metod än den marxistiska för socialismens vetenskapliga grundande har ännu icke trätt i verksamhet.

Metoden är det avgörande hos den marxistiska socialismen, icke resultaten. De senare kan bli annorlunda, har i många fall redan förändrat sig och skall under utvecklingens gång i många andra fall ännu mera undergå förändringar. Utvecklingen skapar icke blott nya fakta, utan även nya medel för forskningen. Att vi i många fall dra andra slutsatser än Marx och Engels vid det kommunistiska manifestets avfattande är helt naturligt. Men vad som med oförändrad glans håller sig kvar, det är den metod, genom vilken det kommunistiska manifestets resultat vanns.

Helt säkert innebär ej heller denna metod den yttersta visdomen. Men om någon vill förmå oss att frångå denna så klara, så fruktbärande, så välbeprövade metod, då måste han komma med tvingande skäl, och då måste till ersättning bjudas oss en minst lika klar och fruktbar, om också ännu ej så beprövad metod.

Den som anser den marxistiska metoden vara oriktig, för honom återstå endast två vägar. Han erkänner att samhällets utveckling är ett nödvändigt och lagbundet förlopp, men han förnekar att denna utveckling har sin grund i produktionssättens utveckling. Han antar, att därjämte eller uteslutande andra faktorer ”måste tas i betraktande”. Då måste och vill han utforska den sociala utvecklingens riktning och medlen till dess kraftiga påskyndande, påvisa de lagar, som dessa andra faktorer, de må nu vara etiska åskådningar och drifter, lyda. Om en vetenskaplig socialism kunde med denna metod först då bli tal, när de ifrågavarande faktorerna vore lika väl utforskade som det kapitalistiska produktionssättet i ”Das Kapital” och bevisat vore, att ur deras verkningar ett socialistiskt samhälle måste uppstå.

Eller också förnekar man över huvud taget nödvändigheten och lagbundenheten av den sociala utvecklingen eller åtminstone möjligheten av att med till buds stående medel komma till förståelse av densamma. Därmed går också varje möjlighet förlorad att bestämma den sociala utvecklingens riktning, till och med blott delvis genom utforskande av nutid och forntid, försvinner varje möjlighet till vetenskaplig behandling av vår tids stora problem och sålunda också möjligheten av en vetenskaplig socialism. Detta utesluter icke en socialistisk rörelse, men dess mål upphöra att vara något annat än ur stundens behov framsprungna fromma önskningar. Argumenten, kampsättet, allt måste förändras.

Då Bernstein vill frångå den materialistiska historieuppfattningen i dess klassiska – eller som han anser primitiva – form, måste han, om han över huvud taget vill åstadkomma klarhet i metoden, bestämma sig för en av nyssnämnda metoder. Men här avstår han fullständigt. Han nöjer sig med att genom några utfall mot materialisterna och nödvändigheten samt med några hårdtagna tolkningar av privatbrev vill övertyga oss om, att Marx och Engels vid sitt livs slut

skulle ha avstått från ett konsekvent användande av sin historieuppfattning och den mot denna svarande metod, på vilken deras klassiska skapelser: "Filosofins elände", "Det kommunistiska manifestet", "Das Kapital" och "Anti-Dühring" vilat. Men han aktar sig att ens med ett enda ord förråda, vilken metod han anser vara den rätta, och även i diskussionen har det icke lyckats att avlocka honom något yttrande härom. Hans förbittrade kamp mot den historiska nödvändigheten låter förmoda, att han hyser den meningen, att det överhuvud taget är omöjligt att vetenskapligt motivera socialismen. Men däremot talar den omständigheten, att han ännu känner sig som marxist, ja som representant för den egentliga materialistiska historieuppfattningen gentemot de dogmtroende marxisterna, som hålla fast vid den klassiska formen. Tyvärr kan man ej blott på "hänsyntagandet" till olika faktorer bygga någon metod för den vetenskapliga socialismen.

Så inskränker sig då Bernstein till några orakel språk. På sidorna 10 och 11 bevisar han, att de ideologiska och etiska faktorerna erhåller allt större fält till självständig verksamhet samt fortfar: "Den järnhårda nödvändigheten erhåller på så sätt en inskränkning som för socialdemokratins praxis – för att nu förutskicka detta – betyder icke ett minskande, utan en *ökning* och ett *höjande* av de socialpolitiska uppgifterna." Man skulle vänta, att vi längre fram i boken skulle få veta något om denna "ökning och detta höjande." Men vi bestrida. Det blir vid den förutskickade antydning. På sid. 178 får vi ytterligare endast veta, att Bernstein "i själva verket icke gör socialismens seger beroende av dess immanenta ekonomiska nödvändighet, att han snarare ej anser det möjligt, än mindre nödvändigt, att ge den en rent materialistisk motivering."

Om han anser det möjligt och behövt att ge den någon annan motivering, får vi icke veta och naturligtvis lika litet denna nya motivering själv.

Bernstein nöjer sig med att dra i fält mot den gamla metoden. Han anser ej nödvändigt att sätta en ny i dess ställe. Han finner sig också tillrätta utan någon bestämd metod. Utan att veta det begagnar han fortfarande alltjämt den gamla materialistiska metoden, vilken löper genom hela hans bok. Men då han uttryckligt har förklarat den för otillräcklig, tar han sig därav rätt att avvika från den, när densammas konsekvenser bli honom obekväma.

Det är betecknande att han vägrar att ge socialismen en "rent materialistisk" motivering. Inkonsekvent materialism – det är Bernsteins förbättring av den marxistiska metoden.

B. Dialektiken.

Om nu Bernstein i fråga om den materialistiska historieuppfattningen icke uppträder såsom densammas kritiker, utan såsom kommentator, så ändras detta i fortsättningen av hans broschyr.

"Marx' och Engels' lära," säger han, "har genomgått en utveckling, "men icke alla – – – förvandlingar i fråga om enskilda delar av eller förutsättningar för teorin har vid sin slutliga utbildning och gestaltning rönt inflytande härav – – Marx och Engels har inskränkt sig till dels att överhuvudtaget endast antyda, dels endast i vissa punkter fasthålla vid de återverkningar, som de av dem konstaterade och erkända förändringarna i förhållandena och en klarare uppfattning av teorin måste utöva på teoriens gestaltning och användning. Och även i sistnämnda avseende saknas ej hos dem motsägelser. Uppgiften att åter skapa enhet i teorin och enhet mellan teori och praxis har de lämnat åt sina efterföljare – – – I dag står saken så, att man med Marx och Engels kan bevisa allt. Det är högst bekvämt för apologeter och litterära rabulister. Men den, som bevarat blott något litet teoretiskt sinne, skall även, så snart han blir medveten om dessa motsägelser, känna ett behov av att gå dem in på livet. Däri och icke i ett evigt uppreparande av mästarens ord ligger deras lärjungars uppgift." (Sid. 19)

Jag kan lika litet förneka den sista som den första satsens riktighet. Men mot det övriga förhåller jag mig icke mindre kritisk än Bernstein gentemot Marx och Engels, även med risk att honom av räknas till apologeterna eller rabulisterna.

Att den marx'ska teorin icke sprang fram fix och färdig ur sina upphovsmäns huvud, att den genomgick en utveckling är självklart, och likaså är det en billig sanning att erinra om, att lärjungarnas uppgift icke består i att evigt upprepa mästarens ord. De resultat, vartill Marx och Engels kommit, är icke vetenskapens sista ord. Samhället befinner sig i en ständig utvecklings ström, och ej blott nya fakta uppdyka, utan även nya metoder för iakttagelse och forskning. Åtskilligt, som Marx och Engels påstå, blir ohållbart, åtskilligt behöver revideras, många luckor, som de lämnat öppna, måste utfyllas.

Men om detta sätt att vidare utveckla teorin talar Bernstein icke, utan om de motsägelser, vari Marx och Engels genom sina egna vetenskapliga framsteg invecklade sig, i det att de ej på alla områden drog konsekvenserna av dessa, utan fasthöll vid föråldrade åsikter, som stod() strid med deras egna nyare meningar.

Självklart är icke längre det, som vill vara bevisat. I regeln är en teoris utvecklingsgång en annan än Bernstein här tecknat den. I sin början måste den anknytas vid sina föregångare; då kan den icke hålla sig fri från motsägelser; men ju mer den utbildas och fullkomnas, ju självständigare den blir, desto mer lägger den av de ärvda tankeformerna, desto mera enhetlig, avgränsad blir den. Och det skulle förhållit sig annorlunda med Marx och Engels, två tänkare, vilkas strävan efter enhetlighet, vilkas klarhet i tänkandet, vilkas precision i uttrycket till och med erkännas av motståndarna? Utan att märka det skulle de ha invecklat sig i så stora motsägelser och tänkt så virrigt och dunkelt, att man med deras skrifter kan bevisa *allt*?

Det är riktigt, att många av Marx' och Engels' satser synas kunna tolkas på olika sätt, men måste man vara en rabulist eller apologet, om man söker fatta och förstå dem så, som om inga motsägelser finnes? Det är varje djupgående filosofis öde att den icke utan vidare fattas, utan utläggs olika. Fullständigt förstå en djup tänkare skall blott den, som förmår att helt leva sig in i hans tankegång. Det skall knappast någonsin lyckas en motståndare, och där den liktänkande finner fullständigt sammanhang, enhetlighet och harmoni, där ser den förre motsägelser, som blott en apologet eller en rabulist kan bringa i samklang med varandra.

Hur kommer det sig att Bernstein först nu, sedan han utträtt ur rabulisternas och apologeternas skrå, upptäcker motsägelserna hos Marx och Engels? Vad är det, som plötsligt öppnat hans ögon för dem? Vi får väl anta, att även starka, tvingande fakta och skäl svara mot Bernsteins starka ord.

Som bevis för sitt påstående ger han oss först ett exempel, ett enda. Men det skall väl vara förkrossande!

I företalet till den nya upplagan av Kommunistiska manifestet (1872) har Marx och Engels om det där utvecklade revolutionsprogrammet yttrat, att det vore "här och där föråldrat". Men 1885 avtryckte Engels ett revolutionsprogram från år 1848 och ett cirkulär från Kommunistförbundets verkställande utskott samt anmärkte därtill, "att ännu i dag kan mången ha något att lära därav" och "att mycket ännu i dag äger sin giltighet." Jag måste tillstå, att jag är nog rabulist eller apologet för att här icke finner någon motsägelse till det "här och där föråldrade". Visserligen säger företalet av 1872 även: "Pariskommunen har bevisat, att arbetarklassen icke kan helt enkelt ta i besittning det färdiga statsmaskineriet och sätta det i gång för sina egna syften." "Men fem år senare", fortsätter Bernstein, "i stridsskriften mot Dühring heter det helt kort: 'Proletariatet tar statsmakten i sin hand och förvandlar produktionsmedlen till statsegendom'."

Motsägelsen mellan dessa båda satser synes Bernstein anse så uppenbar, att han finner överflödigt att närmare belysa den. För mig är det däremot omöjligt att med bästa vilja här upptäcka en motsägelse. När Engels säger att arbetarklassen icke helt enkelt skulle kunna ta det färdiga statsmaskineriet i besittning, så innebär detta likväl icke, att den över huvudtaget icke skulle kunna ta det i besittning. Det vore ju en fullständig omvälvning av en av grundvalarna för den marxistiska politiken, och den skulle Marx och Engels likväl icke så i

förbigående, i två rader ha företagit utan vidare kommentarer. Men den som ännu hyser tvivel om, hur den ifrågavarande satsen skall uppfattas, bör läsa Engels' företal till den tredje, 1891 utgivna upplagan av "Bürgerkrieg in Frankreich" ("Inbördeskriget i Frankrike"). Där heter det bl. a.: "Kommunen måste genast från början erkänna, att arbetarklassen, när den en gång kommit till makten, icke skulle kunna föra förvaltningen vidare med den gamla statsmaskinen och att denna arbetareklass, för att icke förlora sitt eget, nyligen erövrade välde, å ena sidan måste avskaffa det gamla, hittills mot den själv använda förtrycksmaskineriet och å andra sidan trygga sig mot sina egna representanter och ämbetsmän" o. s. v. (Sid. 12). Var finns i denna tankegång den ringaste motsägelse till satsen: "Proletariatet tar statsmakten i sin hand och förvandlar produktionsmedlen till statsegendom?" Man måste själv ha råkat komma i den skarpaste motsägelse till den marxistiska ståndpunkten för att där kunna "läsa sig till en motsägelse."

Emellertid har Bernstein sedermera att uppvisa ytterligare motsägelser. Varifrån kommer de? Hur kan det förklaras, att två så skarpa, logiska tänkare kunnat löpa så vilse? Skulden därtill bär den Hegelska dialektiken. Den är marxismens arvsynd.

Hade Engels själv företagit den slutliga revisionen av teorin, då "hade han obetingat, om än icke uttryckligt, så dock i sak nödgats göra upp räkningen med den Hegelska dialektiken. Den är det förrädiska i den Marx'ska läran, fallrepet för all konsekvent uppfattning och betraktelse av tingen" (Sid. 26). "Hegelianismens logiska kullerbyttor har ett radikalt och spirituellt skimmer. Liksom ett irrsken visar den oss utsikter in i framtiden i obestämda konturer. Men så snart vi i förlitande på denna lära välja våra vägar, *skall vi regelbundet stanna i träsket*. Det stora, som Marx och Engels åstadkommit, har de utfört icke i kraft av, utan trots den Hegelska *dialektiken*." (Sid. 36)

Men vad blir då kvar av marxismen, om man tar ifrån den dess dialektik, som var dess "bästa arbetsmedel" och "dess skarpaste vapen?" (Engels: Feuerbach. Sid. 45.). Var icke Marx' och Engels' tänkande alltigenom dialektiskt?

Redan 1875 skrev Dühring i sin "Kritiska historia" om första bandet av Marx' "Das Kapital:"

"Vid den brist på naturlig och begriplig logik, för vilken de dialektiskt tillkrånglade slingorna och föreställningsarabeskerna utmärka sig, kan man verkligen icke tänka sig vad som, på mänskligt och tyskt språk sagt, egentligen kommer att följa i de två banden. Redan på den del, som föreligger, måste man tillämpa principen att i ett visst hänseende och även överhuvudtaget enligt en känd filosofisk fördom allt är att söka i vart och ett och livad och ett i allt och att enligt denna oklara och oriktiga föreställning allting slutligen vore ett och enahanda." (2 uppl. sid 496).

Det är ungefär vad Bernstein säger, då han ju även påstår, att man med Marx och Engels kan bevisa allt. Mellan Bernstein och Dühring är skillnaden endast, att den senare ingalunda ville genom sin kritik söka "vidare utveckla och utbilda den marxistiska läran" och nå fram till "att det slutligen dock är Marx, som har rätt mot Marx."

Men låtom oss nu ett ögonblick lämna Marx åsido och vända oss till "uppgörelsen" med den förrädiska dialektiken.

Vad är då egentligen detta omoraliska ting, som lägger snaror för oss och sätter vår dygd på spel? Ingenting annat än uppfattningen "att världen icke är att fatta såsom ett komplex av färdiga *ting*, utan såsom ett komplex av *processer*, vari de skenbart stabila tingen ej mindre än deras tankebilder i vår hjärna, begreppen, undergår en oavbruten förändring, uppstår och försvinner, varvid trots all skenbar tillfällighet och trots tillfällig återgång slutligen en fortskridande utveckling framgår som resultat." (Engels: "Feuerbach" Sid. 46). All utvecklings *drivkraft* är dock kampen mellan *motsättningar*.

Förklarar Bernstein denna uppfattning för oriktig eller de särskilda former för oriktiga, som den erhållit hos Hegel eller hos Marx och Engels? Han vill företa den revision av teorin,

vilken Engels uraktlåter, som förutsättning för denna betecknar han en *uppgörelse* med dialektiken, rasar mot denna – men säger oss i sin skrift ej ett enda litet ord om, vari villfarelsen består.

Han endast förklarar dialektiken för farlig, emedan den lätt kan användas meningslöst.

För vårt ändamål är det nog att hänvisa till denna Bernsteins uppfattning. I alla händelser tillåter oss även den, ja gör det stundom nödvändigt för oss att tänka dialektiskt – eller rättare sagt, den tillåter icke- socialdemokrater att tänka dialektiskt. Om den även tillåter socialdemokrater, det är frågan.

Det dialektiska tänkandet, säger Bernstein, är mycket vackert och bra där, vareist det icke tages i tjänst för ett ”liebhaberi”, som förleder oss till ”godtycklig konstruering”. Då blir dialektiken en fara.

Alldeles riktigt, endast att man ej kan inse, varför just det dialektiska tänkandet därvid skall vara farligare än tänkande i allmänhet. Eller skall det vara en motivering av denna sats, när Bernstein skriver: ”Ingen undersöknings- och framställningsmetod inbjuder så lätt till dylika konstruktioner, ingen lämnar dem så beredvilligt en plausibel dräkt som dialektiken och därför är ingen så farlig. Ty ytterst få, som använda den, följer därvid de regler, som Hegel själv föreskrev för den.”

Skulle det verkligen vara en naturlag just för den Hegelska dialektiken att den tillämpas på ett mot reglerna stridande sätt? Men om så icke är fallet, då är den mot reglerna stridande användningen icke Hegels fel, utan de i fråga varande dialektiske tankarnas, i detta fall således Marx' och Engels'. Och i själva verket förvandlar sig anklagelsen mot den Hegelska dialektikens snaror vid uppgörelsen till en anklagelse mot Marx' metod och dennas mognaste och mest glänsande produkt ”Das Kapital”.

Gentemot Bernstein hade jag anmärkt:

”Den, som bortom verklighetens område gör upp konstruktioner, skall alltid misslyckas, må han så använda dialektiken eller gå tillbaka till Kant. Men har Marx varit utsatt för faran att ”godtyckligt konstruera?” Det påstod redan Dühring i fråga om de paragrafer i ”Das Kapital”, vilka handla om den kapitalistiska ackumulationens historiska tendens: ”Det Hegelska negerandet av negationen måste här i brist på bättre och klarare medel tjänstgöra som jordegumma, den tjänst, varigenom framtiden förlöses ur det förgångnas sköte. Därpå svarade Engels i sin Anti-Dühring: ”I det Marx betecknar ett förlopp såsom negering av negationen, vill han därmed icke bevisa, att den är historiskt nödvändig. Tvärtom. Sedan han historiskt bevisat, att förloppet dels redan försiggått, dels ytterligare måste försiggå, betecknar han det tillika såsom ett förlopp, som fullbordas enligt en ”bestämd dialektisk lag.” Det är allt.

I sitt slutord till andra upplagan av ”Das Kapital” förklarade Marx själv: ”Forskningens uppgift är att i detalj tillägna sig sitt material, analysera dess olika utvecklingsformer och utforska deras inre sammanhang. Först sedan detta arbete utförts, kan den verkliga rörelsen troget återges och framställas. Lyckas nu detta och avspeglar sig nu ideellt stoffets, materialets liv, *så kan det se ut, som om man hade att göra med en konstruktion a priori.*

”Om Bernstein således menar, att man vid användning av Hegels dialektik löper fara att godtyckligt konstruera, så ser vi här, att man hos Marx, ifall man håller sig till ytan, lätt löper fara att anse för konstruktion a priori vad som är produkten av ett djupt inträngande i verkligheten.”

Härpå svarar Bernstein:

”Med all högaktning för Marx får man väl härpå svara, att en skriftställares påstående och även hans tro, att han arbetat efter de eller de principerna, ännu icke är något bevis för att han verkligen och konsekvent följer dessa principer. Allra minst när fråga är om ett arbete, *vilket i så hög grad är ett tendensarbete som ”Das Kapital”*. Säkerligen innehåller detta verk en oerhörd rikedom av objektivt kunskapsstoff och är produkten av ett djupt inträngande i verkligheten. Men som bok, i sin sammanfattning, är det icke bara en objektiv framställning av samlade och undersökta detaljer,

det är även en stridsskrift.

Så mycket är i alla händelser klart, att t. ex. mellan de kapitel i Marx' förnämsta verk, som skildra utvecklingens gång från hantverksmässig till kapitalistisk produktion, och avdelningen: "Den kapitalistiska ackumulationens historiska tendens" finns ej blott den skillnad, som helt naturligt beror på att de förra skildra ett verkligt förlopp, medan den senare ger utkastet till ett perspektiv. Fastmera förefinnes mellan dem älven den skillnaden att den dialektiska metoden i det ena fallet blott är ett hjälpmedel vid undersökningen av faktiska förhållanden, varvid, såvitt det gäller tingens utveckling, våld å dessa ingenstädes göres, medan i det andra fallet lämnas en knapphändig, ensidigt tillspetsad bild av fakta och förhållanden för att inpassa dem i det *på förhand dialektiskt konstruerade schemat*. De, som förneka detta, torde göras uppmärksamma på att nämnda schema icke innehåller en enda tanke, som icke redan finns i "Kommunistiska manifestet" – ja, i "Den heliga familjen." Ej heller därmed är schemats genealogi uttömd, men för den här diskuterade punkten är det nog att fastställa, att, såsom jag uttalat i min skrift, "Das Kapital" löper ut i en tes, *som länge var färdig, innan Marx skred till sin undersökning.*"

Här följer nu den ovan anförda satsen, att ingen metod så lätt som dialektiken inbjuder till dylika konstruktioner och att ytterst få vid tillämpningen av denna metod följa de av Hegel föreskrivna reglerna, och för att belysa detta anför Bernstein i en not följande ställe i Lassalles företal till "System der erworbenen Rechte":

"Sålunda rådde på fullt allvar hos hegelianerna en *horror pleni*, en rädsla för den positiva substansen och densammas ouppnåeliga utfyllnad, medan likväl *endast ur erfarenhetens, det empiriskt funnas konkreta detalj sanningen kan utrönas och den endast däri kan finna sin bevisnings skärpa.*" Förvisso, heter det hos Lassalle vidare, är den empiriska vetenskapen "ett element vida svårare att komma in på livet och även vida svårare att hantera än allmänna talesätts smidiga eter."

Citatet hade Bernstein kunnat bespara sig, ty i sitt sammanhang framkallar det endast ett intryck av ett lika oanständigt som löjligt försök att väcka misstankar. Att Bernstein avsett något sådant är otänkbart, men då framträder citatet som ett fullkomligt meningslöst "allmänt talesätt".

Endast i så fall kan citatet på detta ställe ha någon mening, om det kunde tillämpas på Marx, ty i hela sammanhanget handlar det om "Das Kapital". Men Bernstein kan omöjligen vilja påstå, att hos Marx råder en "horror pleni, en rädsla för den positiva substansen" och att han satte "allmänna talesätts flyktiga eter" framför den empiriska vetenskapen. Det kan han icke gärna vill påstå redan därför att han därigenom skulle göra sig löjlig i vars och ens ögon, som läst om ock blott en skrift av Marx.

Men åsyftar han icke Marx, då är hela citatet meningslöst. När Lassalle i sitt företal talar om "hegelianerna", menar han icke alla, som gått i Hegels skola, Marx och Engels lika litet som Feuerbach och Bruno Bauer eller sig själv, utan han talar om rättsfilosoferna bland hegelianerna, som nöjde sig med att omtugga Hegels satser i stället för att studera verkligheten. Uppenbart är, att citatet från Lassalle, när det bringas i samband med tvistefrågan, nämligen huruvida Marx och Engels trots Hegels dialektik eller med bistånd av den utförde sitt stora verk – passar som knytnäve i ögat.

Mera ingående måste vi behandla Bernsteins andra påstående, nämligen att Marx trott sig endast använda den metod, som förefallit honom själv bäst, men icke alltid tillämpat den, enär hans verk varit ett *tendensarbete*; det skulle då löpa ut i en tes, som redan länge var färdig, innan Marx skred till sin undersökning, och den dialektiska metodens fel skulle bestå däri att den lättare än varje annan kunde brukas till motivering av sådana teser.

Det förrädiska och nyckfulla i den Hegelska dialektiken ser vi alltmer upplösas. Vad som ännu helt nyligen var en i fördärvet lockande siren, blir nu alltmer en oerfaren oskuld, som förföres och missbrukas – av den marx'ska *tendensen*. Icke i *dialektiken*, utan i den *tendens*, som betjänar sig av dialektiken, ligger i grund och botten faran, den är det förrädiska och

fördärliga i Marx' bok. Men vad är denna tendens annat än – socialismen?

Denna åskådning framträder skarpt i slutkapitlet av Bernsteins bok. Där säger han:

”För mig belyser kapitlet (om den kapitalistiska ackumulationens tendenser) en dualism, som går igenom hela det monumentala Marx'ska verket och på ett mindre pregnant sätt även framträder på andra ställen. En dualism, som består i att arbetet vill vara en vetenskaplig undersökning och likväl vill bevisa en *långt före sin koncipering färdig tes*, att till grund för detsamma ligger ett schema, där resultatet, vartill framställningen och ämnets utveckling skulle leda, var från början fastställt. Att Marx återkommer till det kommunistiska manifestet visar här på en faktisk återstod av utopism i Marx' system. I allt väsentligt hade Marx accepterat *utopisternas lösning*, men funnit deras medel och bevis otillräckliga. Han grep sig därför an med deras revision och förvisso med det vetenskapliga geniets flit, kritiska skärpa och sanningskärlek. Han förteg intet viktigt faktum, han avhöll sig även från att våldsamt förringa dessa sakförhållandens räckvidd, så länge undersökningens föremål icke stod i omedelbart sammanhang med bevisningsschemats slutmål. Så långt förblir hans verk fritt från varje tendens, som nödvändigt måste verka menligt för vetenskapligheten. Men när Marx närmar sig sådana punkter, där detta slutmål allvarligt kommer på tal, blir han osäker och otillförlitlig, då råkar man på sådana motsägelser, som i föreliggande skrift blivit uppvisade bland annat i kapitlet om inkomstgruppernas förändringar i det moderna samhället, då visar det sig, att denna stora vetenskapliga ande dock slutligen var fången i en doktrin. För att använda en bild, har han inom ramen av en redan befintlig ställning uppfört en väldig byggnad, vid vars uppbyggande han strängt följde den vetenskapliga byggnadskonstens lagar, så länge de icke kommer i konflikt med de villkor, som ställningens konstruktion föreskrev honom, men lämnade åsido eller kringgick den, där ställningen var för trång för att man skulle kunna följa dem. I stället för att då nedta ställningen där den stängde av för byggnaden, så att denna icke kunde stå fritt, ändrade han själva byggnaden på bekostnad av proportionerna och gjorde dem sålunda helt beroende av ställningen. Var det medvetandet om detta irrationella förhållande, som föranledde honom att alltjämt, i stället för att fullborda arbetet, syssla med förbättringar i enskilda delar? Härmed må vara hur som helst, – min övertygelse är att överallt, där denna dualism framträder, måste ställningen falla, om byggnaden skall komma till sin rätt. I den senare och icke i den förra finns det hos Marx, som är värt att leva.”

Här träder ju tydligt i dagen, att dialektiken icke är den snara, som ”hindrar all konsekvent uppfattning av tingen”, utan att det är ”utopisternas lösning.” Marx är vetenskaplig i de punkter, där ”slutmålet icke på allvar bringas på tal.” ”Ty den allmänna sympatin för den arbetande klassens emancipationssträvanden”, sådan som var katedersocialist säger sig hysa, ”står icke i och för sig i vägen för vetenskaplighet.” Men så snart slutmålet kommer i fråga, då blir Marx ”osäker och otillförlitlig.” Det, som är värt att leva i Marx' arbeten, är enstaka undersökningar rörande arbetsfördelningen, maskinväsendet, penningväsendet o. d. Skall denna byggnad komma till sin rätt, då måste ställningen falla, ”utopisternas lösning”, den före verkets koncipering ”färdiga tesen.”

Med i någon mån andra ord säger herrar Julius Wolf och konsorter det samma, och jag måste tillstå, att, om man så formulerar anklagelsen, finns där alltid mera mening än om den riktas mot dialektiken.

Man kan icke betvivla, att ”Das Kapital” skulle ha skrivits ännu mer fördomsfri och vetenskaplig, om författaren med sitt geni, sin grundlighet, sin sanningskärlek hade förenat den sköna egenskapen att stå höjd över alla klasstrider och klassmotsättningar, utan att förlora sin nära känning med den ekonomiska verkligheten. Längtan efter en sådan forskare kan man visserligen uttala, men i ett av klassmotsatser sönderslitet samhälle måste den förbli en from önskan.

Den vetenskapliga forskningens kraft är så stor, att den under vissa omständigheter kan lyfta utforskaren av sociala förhållanden upp över den standpunkt, som intas av hans *egen klass*. Så var ju även fallet med Marx och Engels. Men den ekonomiska forskningens resultat gripa så djupt in i de olika, mot varandra stående klassernas livsintressen, att forskaren, ju djupare han tränger ned i sitt studium av verkligheten, ju skarpare han uppfattar denna, ju mera lidelsefull

hans trängtan efter sanningen är, desto mindre kan förbli likgiltig i de stora strider, som brusa genom vårt samhälle, att han så mycket förr än någon annan måste ta parti, vilket naturligtvis icke nödvändigt är liktydigt med anslutning till något av de bestående politiska partierna. Att vara forskare på nationalekonomins fält är att även vara kämpe, om forskaren blott i någon mån är en man och icke en kastrat. Och t. o. m. kastraterna måste kämpa med på detta fält, om än icke alltid för sin egen övertygelse, om än blott där, varest de är vissa om ett starkt och mäktigt skydd i ryggen.

Har Bernstein velat säga, att den sociala forskningens förening med social kamp är en av de olägenheter, som vidlåder den ekonomiska vetenskapen till skillnad från naturforskningen, så måste man instämma med honom. Men då vore det egendomligt, om han upptäcker denna olägenhet endast hos Marx. I denna mening är varje nationalekonomiskt verk ett tendensarbete – även en Adam Smiths och en Ricardos skrifter.

Men Bernstein har tydligen någonting annat i sikte, när han klandrar "Das Kapital" för att vara ett tendensverk, som vill bevisa en tes, "som var färdig långt innan Marx skred till sin undersökning", att det således i väsentliga punkter icke är en vetenskaplig undersökning, utan en advokatorisk prestation, som icke prövar sin klients rätt, utan till varje pris vill förhjälpa sin klient till seger.

Bernstein synes icke märka, att detta är det svåraste tadel, som man överhuvud kan rikta mot ett vetenskapligt arbete. Sedan han till apologeter och rabulister degraderat sina hittillsvarande kamrater, därför att de fortfara att representera och förfäktat samma sak, för vilken han med dem skuldra vid skuldra kämpat i två årtionden, kommer han nu ända dithän att till apologeternas och rabulisternas led förvisa även sina mästare, såsom vilkas tacksamma lärjunge han känner sig.

Nåväl, sanningen är högre än allt, och är det nu Bernsteins övertygelse, har ingen rätt att klandra honom för att han uttalar den. Men vi är nog rabulister att för ett dylikt påstående även begära bevis och att närmare få syna och granska detta bevis.

Bernstein förklarar, att i kapitlet om den kapitalistiska ackumulationens tendens görs våld på sakförhållandena för att få dem att passa in i ett förut dialektiskt konstruerat schema. "De, som bestrida detta, må göras uppmärksamma på, att ovannämnda schema icke innehåller en enda tanke, som icke redan finns i "Kommunistiska manifestet" – ja i "Den heliga familjen." Där har vi tesen, som redan länge var färdig, innan Marx skred till sin "undersökning."

Vilken undersökning? Det är frågan. Vill Bernstein påstå, att Marx kommit till sin tes utan någon som helst undersökning, att han rent dialektiskt konstruerat den ur begreppen, att det härför varit tillräckligt att utantill ha lärt formeln om negationens negation?

Eller vill Bernstein påstå, att Marx har funnit sin "tes" formulerad hos andra och okritiserad övertagit den? Vi kan icke anta, att Bernstein skulle velat göra vare sig det ena eller andra påståendet. Det skulle vara lika löjligt i båda fallen.

Men då återstår endast det antagandet, att Marx kommit till sin tes på ingen annan väg än den vetenskapliga undersökningens.

Marx var redan länge hegelian, han spelade redan en roll som politiker utan att ha en aning om vad Bernstein kallar hans dialektiskt konstruerade schema. Hur han kom till sin politiskt-ekonomiska åskådning, har han själv beskrivit i företalet till "Kritik av den politiska ekonomin." "Mitt fackstudium var rättsvetenskapen, som jag likväl bedrev endast som ett underordnat ämne vid sidan av filosofi och historia. År 1842 till 1843 såsom redaktör för "Rheinische Zeitung" kom jag första gången i förlägenheten att nödgas diskutera s. k. materiella intressen. – Å andra sidan hade vid denna tid, då den goda viljan "att gå vidare" ofta fick uppväga sakkännedom, ett svagt, filosofiskt färgat eko av den franska socialismen och kommunismen låtit sig höras i "Rheinische Zeitung." Jag förklarade mig emot detta

frasmakeri, men förklarade tillika i min kontrovers med ”Augsburger Allgemeine Zeitung”, att de studier, jag hittills bedrivit, icke tillät mig att fälla ett omdöme om själva de franska riktningarnas innebörd. Fastmera begagnade jag gärna ”Reinische Zeitungs” ekonomichefers illusion att tro sig genom en svagare hållning kunna rädda tidningen från att stupa till att dra mig från den offentliga scenen tillbaka till studiekammaren.”

Det ser ju i hög grad ut som en tes, vilken var färdig långt innan undersökningen började.

Marx begav sig först till Paris och sedan, efter sin utvisning därifrån, till Bruxelles. Vid själva källan studerade han den franska socialismens olika riktningar, vidare även den engelska socialismen samt den politiska ekonomin i förening med Engels, som förde honom in i de engelska förhållandena. Ur alla dessa studier och icke ur någon som helst dialektisk konstruktion växte småningom fram hos båda den åskådning, som i Kommunistiska manifestet fann sitt första sammanfattande uttryck.

Andra skulle ha nöjt sig med denna grundläggning. Icke så Marx och Engels. Revolutionen avbröt deras studier. Marx återupptog sina i London 1850, såsom han i det ovan på sid. 21 citerade företalet meddelar. Även hans arbete för sin utkomst som medarbetare i ”New-York Tribune” tvang honom att studera Englands och kontinentens ekonomiska utveckling.

”Denna skiss av gången av mina studier på den politiska ekonomins område skall endast bevisa, att mina avsikter, hur man än må bedöma dem och hur föga de än överensstämmer med de härskande klassernas intressebestämda fördomar, *är resultatet av samvetsgrann och mångårig forskning.*

Här ser vi tydligt, hur det förhåller sig med den ”undersökning”, med vilken Marx tog i tu först långt efter det hans tes redan länge var färdig. Faktiskt har vi ej med endast en undersökning att göra, utan med två. Den första slutade med kommunistiska manifestet. Med detta ansåg Marx sin tes så föga färdig, att han efter revolutionen ännu en gång med nytt material ”började från början”. Han kom därvid i det stora hela till samma resultat som första gången. Detta förnyande av undersökningen måste inför varje oförvillad vittna om en sällsynt och oöverträffad grundlighet och samvetsgrannhet. Bernstein däremot, *stryker helt enkelt ut den första undersökningen* ur historien. Han talar blott om den undersökning, som förde till ”Das Kapital”, och då denna kom till samma resultat som kommunistiska manifestet, så har han därmed ett bevis för, att detta resultat, var en före *den* undersökningen färdig tes, till stöd för vilken verklighetens fakta blivit lämpligen tillyxade. Sällsynt är att man med tillgripande av en så svår beskyllning gör beviset lättare för sig. Om en matematiker två gånger å rad genomräknar en uppgift och varje gång kommer till samma resultat, så kan man enligt Bernsteins logik förebrå även honom, att han villkorligt konstruerat upp resultatet långt innan han begynte sin uträkning, och att denna sedan utförts så, att det önskade resultatet måste komma fram. Man behöver blott på samma sätt beteckna den andra uträkningen såsom den enda utförda, liksom Bernstein betecknar den andra undersökningen som den enda.

För att på detta egendomliga sätt rensa marxismen och lyfta den upp på ett högre plan, var det emellertid nödvändigt icke blott, att Bernstein ”såg bort från” de forskningar, som hade fört till kommunistiska manifestet, utan även, att han icke närmare angav, vilken den tes var, som redan så länge före undersökningen hade varit färdig.

Med denna tes kan knappast ha åsyftats något annat än satsen, att det kapitalistiska produktionssättet självt genom kapitalets koncentrerings alstrar medlen till sitt eget övervinnande, proletariats tillväxt i numerär och kampduglighet samt skärpandet av motsatsen mellan de båda elementen. Man kan följa denna tes allt från ”Den heliga familjen” genom alla Marx' och Engels grundläggande skrifter. Den ligger till grund för de moderna socialistiska programmen och är det, som karakteriserar marxismen som socialistisk teori. Men man behöver endast nämna denna tes för att genast inse att det är en orimlighet att påstå den vara ett ur hegelianska begrepp konstruerat schema. Man må anse den oriktig – därmed har vi nu, då det

är fråga om *metoden*, ej om *resultaten*, icke att befatta oss. Men ingen skall anse det vara möjligt, att man kan komma till en dylik sats på annan väg än genom utforskande av de verkliga förhållandena, genom att tränga in i ”det empiriskas konkreta detaljer”. Slutligen måste Bernstein ytterligare förklara, att Engels' ”De arbetande klassernas ställning i England”, som utkom 1845, är en produkt av dialektisk *konstruktion*. I verkligheten ger denna skrift en förträfflig inblick i det tankeliv, varur framgick den tes, som Marx enligt Bernstein har konstruerat upp på måfå, för att göra till sin livsuppgift att efteråt söka sig argument för densamma.

Skulle emellertid Bernstein med Marx' ”tes” männe mena något annat än ifrågavarande sats? Han nämner också att Marx i det väsentliga har accepterat ”utopisternas lösning”, men funnit deras motivering otillräcklig och därför tagit sig för att samla bättre argument till detta ”bevis-schema”. Detta färdigfunna schema kastas av Bernstein huller om buller med det dialektiskt konstruerade, men är dock något olika detta redan därför, att utopisterna icke var några hegelianer, men ännu mera därför att vi hos Marx och Engels förgäves söker denna lösning. Bernstein talar om en ”utopisternas lösning”. Men utopisterna hade icke *en* lösning, utan var och en hade en olika. Varje föregångare till Marx och Engels hade sin särskilda lösning, Louis Blanc och Proudhon såväl som Cabet eller Weitling. Däremot utmärker sig marxismen just därigenom att den *icke har någon färdig lösning*. Och just detta har Marx och Engels från första början tillkännagivit, genast de hade kommit till en fast ståndpunkt. Redan i ”Den heliga familjen” förklarade de: ”Det är här icke fråga om vad den ene eller den andre proletären eller t. o. m. hela proletariatet för ögonblicket föreställer sig som mål. Frågan gäller vad det (proletariatet) är och vad det till följd därav skall tvingas att göra. Dess mål och dess historiska aktion är viljelöst och oåterkalleligt bestämda av dess eget livsläge såväl som av det nuvarande borgerliga samhällets hela organisation.

Utgående från denna ståndpunkt har Marx och Engels ständigt avböjt att skriva matsedel för framtidens bord. Deras praktiska fordringar kan sammanfattas i satsen: Proletariatets organisering och skolning till erövrande av det kapitalistiska samhällets maktmedel. Var finns här ”utopisternas lösning”? Vid sökandet av målet, som framgår av proletariatets livsläge och det borgerliga samhällets organisation, har de helt visst kommit till resultat, som i många fall sammanfaller med utopisternas ideal. Helt visst har de lärt av sina föregångare, lärt just därför, att de ej dialektiskt ur begreppen konstruerade sina teser, utan vann dem under studium av verkligheten och den uppfattning, som de största andarna på deras tid hade om verkligheten. Men de bar aldrig en färdig ”lösning” i sina fickor, och de förfäktade alltid en mening, som rent av uteslöt en sådan.

Och det som gäller för mästarna gäller även för lärjungarna. Om, det finns en lära, som icke tillåter att svära vid mästarens ord, så är det den marxiska läran. Dess dialektisk-materialistiska historieuppfattning lär oss att ej betrakta samhället såsom någonting fullbordad, utan som ett sammanhängande helt av processer, som försiggår med nödvändighet och enligt bestämda lagar. Den lär oss att i ekonomin söka den sista grunden till våra nya sociala idéer, att i ekonomin söka vår rörelses drivkraft, villkoren men även gränserna vår för framgång. Ur denna synpunkt sett kan intet vara dåraktigare än att ur begreppen vilja konstruera upp den socialistiska rörelsens vid olika tidpunkter olika uppgifter. Ingen lära kräver i lika hög grad som den marxiska ”ett inträngande i det empiriskas konkreta detaljer”, ingen erkänner mindre slutgiltiga sanningars existens.

Man förebrår gärna marxisterna att de skulle bilda en kyrka, som ej förmår annat än kommentera sitt eget evangelium. Helt nyligen har Dr. Schitlowsky, åter upptagit denna beskyllning i en artikel, vari han – kommenterar Marx' och Engels' filosofiska meningar. I detta sista faktum finner vi orsaken till att en så stor del av vår arbetskraft blir upptagen av att kommentera våra mästare. Vi skulle väl kunna göra något annat och bättre, men våra motståndares otaliga angrepp, feluppfattningar och vantolkningar måste vi dock förstå att

åtminstone då och då bemöta och rätta. Må man jämföra den flod av Marx-kommentarer, som från motståndarsidan flyter ut i bokmarknaden med fåtalet svar från marxistisk sida, och man skall finna att "kyrkans" kommentarer intar ett relativt högst blygsamt rum. Men de socialdemokrater, som har tillfälle att ägna sig åt teorin, är högst få. Legio är däremot de studenter, doktorer, privatdocenter och professorer, som känna sig manade och som har tid och medel i överflöd att syssla med att gendriva Marx. Här kommer hur vi än må söka hålla tillbaka på var och en av oss mera arbete med bemötande, eller som hr Schitlowsky säger, med kommentering än som är oss kärt. Även detta är en av de omständigheter, som minska marxisternas tid och möjlighet att vidare utveckla teorin.

Hittills har Bernstein varit oss behjälplig i detta avseende. Nu har han sällat sig till den stora svärmen av dem, som tvinga oss att döda tiden med att för tionde gången klargöra vad Marx egentligen sagt och velat. Och han har tyvärr också redan antagit dessa människors fula sätt att, ödmjukt slående sig för bröstet, tacka Gud, att de ej är som dessa marxister, apologeter, och rabulister, som endast kan upprepa mästarens ord och har sina teser färdiga långt innan de gå till den vetenskapliga undersökningen.

Sedd vid dagsljus är detta hela kärnan av Bernsteins kritik över dialektiken.

C. Värdet.

Sådan filosofin är, sådan blir också ekonomin. Dennas nyckel är värdeteorin och med denna sysselsätter sig även Bernstein. "De första kapitlens tveksamma och tungrodda form", varför han själv anklagar sig, var här mindre än någonsin på sin plats. På detta så svårutredda och viktiga område gäller det framför allt att vara klar och bestämd, att ej låta ringaste tvivel om, vad man menar, uppkomma.

Härutinnan har Bernstein tyvärr lämnat mycket övrigt att önska. Hans bok har till uppgift att ge otvetydigt uttryck åt hans nyaste, för så många missförstånd utsatta meningar. Men vad den ger om värdeteorin är ett referat av Marx' värdeteori med några i förbigående bifogade betänkligheter utan att på minsta sätt låta veta, vilken hans egen ståndpunkt i frågan är. Oklarheten ökas därigenom att han gentemot Marx' teori såsom jämbördig ställer gränsnytte-teorin, men också utan att tydligt uttala sig om denna. Det marxiska värdet är för honom "en ren tankeföreteelse, ingenting annat än den Gossen-Jevons-Böhmska skolans gränsnyttvärde". "Med den utgångspunkt, som Marx valt, må det vara honom tillåtet att så länge ser bort från en varas egenskaper, att den slutligen blott blir ett förkroppsligande av en viss mängd enkelt mänskligt arbete, lika väl som det står den Böhm-Jevonska skolan fritt att bortse från en varas alla egenskaper med undantag av dess nytta." Sedan citerar han ur "Das Kapital" en sats, som "ensam den gör det omöjligt att med några överlägsna talesätt förbigå den Gossen-Böhmska teorin". Men i en not påvisar Bernstein en tredje värdeteori, nämligen v. Buchs, som vi icke känna närmare till, och förklarar denna vara "produkten av icke obetydlig skärpa i analysen och ett beaktansvärt bidrag till ett *ingalunda fullt utrett problem*."

Men ur allt detta framgår som fullt outrett problem Bernsteins egen värdeteori. Vi får icke veta, om den är den Marxska, den Jevonska, den Buchska eller en egen, sammanfattningen av de tre nämnda. Detta problem förblir i Bernsteins bok olöst.

Min kritik besvarade han med en artikel i "Neue Zeit" ("Arbetsvärde och nyttovärde" XVII, 2, sid. 548 f. f.) i vilken han beskyller mig för ingenting mindre än att jag icke förstår honom eller *icke vill förstå honom*. Dylika insinuationer hör till den Bernsteinska polemikens prydnader. Han anser det vara omöjligt, att skulden till detta oförstående kan ligga hos honom. Saken är dock så enkel och påtaglig.

Per och Pål står framför en mineralsamling. "Det här är parallelltytig-hemiedrisk kristall", säger Per. "Det är svavelkis", säger Pål.

Vem av de båda har rätt?

”Båda har rätt”, svarar mineralogen. ”Vad Per säger, har avseende på formen, Påls anmärkning på substansen.

Omdömet riktighet blir i detta fall genast klar, emedan vi har att göra med en konkret företeelse, där det är en enkel sak att skilja mellan form och substans. Mellan normala människor kan det ej uppstå tvist om huruvida materialet i ett täcke är ylle eller plysch, utan endast om huruvida materialet är ylle eller ej, vävnaden är plysch eller icke plysch. Nu kan det emellertid falla två fullt förnuftiga människor in att tvista om, vad som är det utmärkande för en viss tygbit, materialet eller fabrikatet. Och gå de grundligt tillväga, kan de slutligen komma därhän, att den ene tar fasta på trådarnas egenskaper i yllet, och den andre på plyschfabrikatets vävart, och striden slutligen blott rör sig om, huruvida tråddämnet eller vävprodukten är det kännetecknande.

Det är, överfört på ett annat område, *striden om värdet sådan den sedan generationer rasar i den politiska ekonomin*. Motsatserna: tråddämne och vävprodukt heta här: arbetsvärde – nyttighet. Och som våra båda teoretiserande vänner mycket väl veta, att man ej kan väva utan trådar och att de obearbetade trådarna aldrig bildar ett riktigt täcke, så vet båda lägrens ekonomer att det ekonomiska värdet av ett föremål, vars framställning ej kostar något arbete, är lika med noll om dess nyttighet är aldrig så stor, och det att arbete, som det representerar, ej kan ge ett föremål något värde, så länge det ej motsvarar några mänskliga behov eller önskningar.

. . . Det ekonomiska värdet har ... en tvåfaldig karaktär: det innebär momentet nyttighet (bruksvärde, behov) och framställningskostnaden (arbetsvärde).”

Båda dessa moment, anser Bernstein vidare, är bestämmande för värdet. Men för att kunna kommatill mervärdets teori antog Marx att varorna avyttras till sitt arbetsvärde och såg bort från den andra värdebestämmande faktorn, nyttigheten. Gränsnytteteoretikerna göra av andra skäl motsatsen.

Allt efter undersökningens ändamål har den ena eller andra synpunkten sitt berättigande.

Med andra ord, Marx teori är riktig, men ävenså gränsnytteteoretikernas. De båda är blott två sidor av samma sak. Man måste blott förvåna sig, att så utomordentligt skarpsinniga människor som gränsnyttans beännare icke insett detta. Att Marx och hans anhängare icke kom underfund med, att den sedan generationer förda striden om värdet kunde avgöras på ett enkelt sätt, är mindre förvånansvärt. Hos dessa korkade huvuden är ensidighet en naturlig sak. Men hur det än må vara därmed, nu har Bernstein gjort sin överraskande upptäckt och nu måste en ny epok för värdeteori begynna. Nu felas bara en obetydlighet. Bernstein påvisar, att gränsnytteteori *för vissa undersökningens ändamål* faktiskt har sitt berättigande, att emellertid *för andra ändamål* Marx' teori är att föredra. Tyvärr har han glömt att nämna för vilket ändamål den ena eller andra är berättigad. Och detta förminskar till en del värdet av hans upptäckt i betraktande därav, att den ena såväl som den andra riktningens teoretiker utan åtskillnad använda sin teori överallt, där man behöver en värdeteori. I hela den ekonomiska litteraturen känna vi icke till ett enda fall, då en forskare den ena gången utgår från Marx' teori och vid ett annat tillfälle för ett annat ändamål från gränsnytteteori eller ens ansett ett dylikt förfaringssätt möjligt. När och hur detta är möjligt, det hade Bernstein dock bort visa oss.

Och han borde också ha dragit slutsatsen av sitt svavelkisexempel: kristallen är kroppens form och svavelkisen dess substans. Är nu nyttigheten värdets form och arbetet dess substans eller omvänt?

Vad är det ändamål, som en värdeteori skall tjäna? Intet annat än att ge oss en nyckel till förståelse av våra produktionsmetoder.

Detta är varuproduktionen, där man icke producerar direkt till förbrukning utan till försäljning. Köpa och sälja är de grundläggande företeelserna i det nuvarande ekonomiska maskineriet. Den som vill förstå detta måste framför allt begripa de lagar, enligt vilka köp och försäljning försiggår.

Den som iakttar marknaden, ser lätt, att trots alla fluktuationer, som ojämnheter i tillförsel och efterfrågan framkallar, varje enstaka varuslags pris likväl icke är villkorligt, utan har en tendens att inta en viss höjdpunkt. Denna bestämda *tendens* är dess *värde*; den gör sig endast gällande i utbytet eller försäljningen såsom *bytesvärde*. Värdet är sålunda ingen "ren tankeföreteelse" utan ett existerande faktum. Det finns intet marx'skt eller jevonskt värde, utan endast ett varuvärde, som man har iakttagit och undersökt långt före Marx' och Jevons tid.

Vad som "såsom rent tankeexperiment" är egendomligt för Marx såväl som Jevons, det är icke det faktum att värdet finns, utan teorin om värdet, d. v. s. försöket att upptäcka i vilket sammanhang detta till synes mystiska faktum står till välkända fakta i det ekonomiska livet och sålunda förklara det.

"Från sin ståndpunkt" må Marx gärna se bort från varans alla egenskaper utom från, att den är förkroppsligat mänskligt arbete, lika väl som det står Jevons fritt att se bort från alla dess egenskaper utom nyttigheten. Men det är nu icke fråga om vad som "från vars och ens ståndpunkt" är tillåtligt, utan om vad som är tillåtligt i och för det *bestämda ändamålet* att utforska det värde hos varan, som ger den dess bytesvärde.

Detta bestämda ändamål har absolut ingenting att göra med de övriga ändamål, som forskaren ger undersökningen av värdeteorin. Hur dessa senare ändamål än må gestalta sig, förblir värdeteorins alltid detsamma: upptäckandet av den grundlag, som reglerar bytesprocessen i förhållande till köp och försäljning.

Om emellertid alla värdeteorier har samma ändamål, då är det meningslöst att anta, att för olika undersökningsändamål olika värdeteorier vid sidan av varandra skulle kunna anses riktiga.

För att förklara sin ståndpunkt hänvisar oss Bernstein till en artikel i "Neue Zeit" (XV, 1, s. 50 o. f.), i vilken han utförligare yttrat sig om gränsnytteteorin. Men vad han där säger överensstämmer icke alldeles med hans nuvarande ståndpunkt. Där förklarar han, att för gränsnytteteorin är "värdet och priset samma sak" och alltså är den *icke någon värdeteori utan en pristeori*" För detaljundersökningar beträffande marknadens lagar kan gränsnyttans teori "betraktas som en fruktbärande utvidgning av de ekonomiska begreppen".

Detta betyder ingenting annat än att Bernstein förklarar gränsnytteteorin oduglig till värdeteori. Men även såsom pristeori kan den ge nyttiga uppslag endast för detaljundersökningar, ty hur skulle en omfattande pristeori vara möjlig utan en värdeteori, som bildar dess grundval. Endast med en värdeteori kan t. ex. penningens väsen förklaras; aldrig genom en pristeori.. Detta utgör i verkligheten en av gränsnytteteorins svagaste punkter. Den ser sig oförmögen att förklara penningens funktion såsom värdemätare.

Nu talar Bernstein om denna teori såsom en med den marxska jämbördig värdeteori. För att kunna göra detta inför han helt oförmärkt en ny ekonomisk kategori, *det ekonomiska värdet*. "Det ekonomiska värdet" säger han, "har en tvåfaldig karaktär: det innebär momentet nyttighet (bruksvärde, behov) och framställningskostnaden (arbetsvärde)".

Det ekonomiska värdet? livad är det för slags värde?

Marx påvisar i "Das Kapital" den tvåfaldiga karaktären hos varan, som samtidigt är *bruksvärde* och *värde* (bytesvärde) samt dubbelkaraktären hos det varuproducerande arbetet. För "det ekonomiska värdets" tvåfaldiga karaktär finns i denna uppfattning ingen plats. Om Bernstein alltså icke har en egen, för oss ännu hemlighållen teori om det ekonomiska värdet, faller det sig svårt för oss att någonstades ge detta rum.

I sin bok har Bernstein ännu *varans* dubbelkaraktär i ögonmärke. På ett av de i detta kapitel början omnämnda ställena talar han om, att det för Marx vore lika tillåtligt att se bort från varans alla egenskaper utom dess förkroppsligande av arbete som för gränsnytteteoretikern att

se bort från allt utom nyttigheten. Nu säger han om ”det ekonomiska värdet” detsamma, som han ännu för ett par månader sedan sagt om varan. Hans ståndpunkt till värdeteorin visar sig mycket fruktbar.

Skulle Bernstein måne förväxla det ekonomiska värdet med bytesvärdet? Det finns människor, som tror, att en varas bytesvärde beror av det arbete som den representerar, och av hur pass nyttig den är. Är det detta han menar med sin sats om det ekonomiska värdets dubbelkaraktär? Men vad menas då med ordet ”arbetsvärde”? Beteckningen ”arbetsvärde” kan endast betyda, att en varas värde uteslutande bestäms av det i densamma nedlagda arbetet. Den, som anser, att värdet ej uteslutande bestäms av arbetet, utan ytterligare av någon annan omständighet t. ex. nyttigheten, kan icke tala om ett ”arbetsvärde”. Vill Bernstein emellertid säga, att det ekonomiska värdet såsom bytesvärde samtidigt är bruksvärde och uteslutande genom arbetet bestämt bytesvärde?

Så klar och otvetydig dubbelkaraktären hos varan är, lika oklar och oredig är ”det ekonomiska värdets” tvåfaldiga karaktär. Att gränsnytteteorin är lika förenlig med ett dylikt värdebegrepp som den marxiska och ett halvt dussin andra värdeteorier är det, vill jag icke bestrida. I detta begreppsmörker är alla värdeteorier lika dunkla.

Sålunda har det nu även lyckats Bernstein att med den Marxiska och den Böhm-Bawerska förena Leopold von Buchs värdeteori.

Bernstein har funnit en lucka i den marxiska värdeteorin. Enligt denna teori är det den för en varas produktion socialt nödvändiga arbetstiden, som bestämmer värdets storlek. Men det finns olika slag av arbete. Varje slag måste reduceras till samma slags arbete d. v. s. till arbete i allmän bemärkelse, om det ena slagets mängd skall kunna jämföras med det andras. ”Komplicerat arbete gäller endast såsom potenserat eller rättare såsom multiplicerat enkelt arbete, så att ett litet kvantum komplicerat arbete är lika med ett större kvantum enkelt arbete. Erfarenheten visar att denna reduktion alltid försiggår. De olika proportioner, vari olika slag av arbete reduceras till enkelt arbete, den gemensamma måttstocken, fastställs genom en social process bakom producenternas rygg och förefaller dem därför givna. (Das Kapital I, 4:de uppl. s. 11).

Hurudan denna sociala process är, har Marx icke närmare förklarat. I sin ”Kritik der politischen Ökonomie” (2:dra uppl. s. 6) anmärker han: ”De lagar, som reglera denna reduktion, hör ännu icke hit”. Tyvärr har han icke kommit att utveckla dessa lagar, som han i varje fall själv redan hade konstaterat, ty eljest hade han ej påvisat dem. Här är sålunda Marx' teori ofullständig. Däri måste vi ge Bernstein rätt, men utan att gilla det sätt, varpå han söker fylla ut luckan.

”Buch”, säger han, ”söker lösa den gordiska knuten därigenom att han håller de två värdeslagen strängt åtskilda. De värdeslag, som hos Marx löpa i varandra: värde rätt och slätt samt relativt värde. Det första är hos honom arbetsvärdet, som han låter direkt bestämmas av arbetslön och arbetstid, i det han på fysiologins grund bildar begreppet ”arbetets gränsintensitet” (ju kortare arbetsdagen och ju större arbetarens andel i sin produkt är, desto större är arbetets gränsintensitet). Helt olika detta arbetsvärde är produktens uppskattningsvärde, som den har eller förvärvar i marknaden. Båda lagen måste till begreppet hållas strängt åtskilda. Arbetarens utsugning är att förklara icke ur arbetsvärdet, utan ur dettas förhållande till uppskattningsvärdet.

Jag anser icke Buch's teori vara i allo riktig, men dock som ett om skarp analys vittnande steg på rätt väg att slå bro över förut omtalade lucka, och det förefaller mig i varje fall mera ändamålsenligt att operera med två värdebegrepp, än att ge ett och samma begrepp en definition, som innesluter två varandra neutraliserande principer såsom fallet är med den ”socialt nödvändiga arbetstiden”. Då jag ännu endast känner första delen av Buch's arbete, kan jag emellertid ännu icke slutgiltigt yttra mig om detsamma”.

För mig är även den första delen av Buchs bok obekant, men Bernsteins hänvisningar låter

mig lära känna den såsom ingenting mindre än ett ”om skarp analys vittnande steg på rätt väg”.

Att värde ”rätt och slätt” och ”relativt värde” hos Marx löpa i varandra, är mig ej bekant. Värdet ”rätt och slätt”, ”arbetsvärdet”, ”det individuella värdet”, såsom Marx i tredje bandet kallar det, hålles hos honom strängt åtskilt från marknadsvärde och marknadspris (jämför t. ex. ”Das Kapital”, III, sid. 157/158). Däremot tyckas hos herr von Buch många begrepp mycket underligt löpa i varandra, när han låter värdet bestämmas av *arbetslönen*.

Värdet är en ekonomisk kategori, som funnits redan före lönarbetets uppkomst. Man måste vara blind för skillnaden mellan enkel och kapitalistisk varuproduktion, man måste anse denna senare såsom enda form av varuproduktion, om man vill bestämma värdet genom arbetslönen. Hur blir det då med värdet av de varor, som icke producerats av lönarbetare utan av självständiga hantverkare? Men vad annat är arbetslönen, än en summa av varuvärden, som utbytas mot den likvärdiga arbetskraften? Först bestäms sålunda värdet genom arbetslönen, och sedan arbetslönen genom värdet!

Bestäms arbetskraftens värde också genom arbetslönen?

Det är mycket förtjänstfullt att leta reda på luckor i en teori, men denna förtjänst förvandlas till motsatsen, om man söker fylla ut luckan på ett sätt, som ställer det hela på ända.

Vad kan vi emellertid göra av ett ”ekonomiskt värde”, som samtidigt är bruksvärde och bytesvärde, samtidigt genom arbetsförbrukning såväl som genom arbetslönen bestämt ”arbetsvärde”? Liksom en historieuppfattning måste också en värdeteori prövas i praktiken, i sin användning. Den Bernsteinska värdeteorin, vad den än må vara, uppträder som en förbättring eller utvidgning av den Marxska. Men med denna sammanhänger på det intimaste hela den uppfattning av det moderna produktionssättet, som Marx har utvecklat. Hela denna uppfattning blir i sin hittillsvarande form fallfärdig och behöver korrigeras, om den Marxska värdeteorin undergår en förändring. Läran om mervärde och profit, uppfattningen av kapitalet och dess förhållande till proletariatet, allt måste totalt förändra sig, om den grundläggande värdeteorin förändras. Detta inser Bernstein likväl ej. Han gör ännu några anmärkningar om mervärde och merprodukt, men låter allt vara vid det gamla, handskas vidare med de gamla marxistiska uppfattningarna av kapitalet, som om hans betänkligheter mot värdeteorin aldrig hade blivit uttalade. Han ger den Böhm-Bawerska teorin ett visst berättigande. Anser han också den Böhm-Bawerska teorin om kapitalet och kapitalräntan berättigad eller förenlig med den Marxska teorin?

Därom får vi ingenting veta. Hans övriga ekonomiska utredningar har intet sammanhang med hans kritik av värdeteorin, vilken vi därför helt lugnt hade kunnat förbigå, om ej hela skaran av anti-marxister hade brutit ut i ett glädjetjut däröver, att en marxist själv proklamerar den marxiska värdeteorins bankrutt.

Detta har nu Bernstein icke gjort. Han har blott visat, att han ej längre riktigt vet, vad han skall göra med den. Han anser den ej färdig, samt i behov av utbyggnad. Men han söker icke utveckla den i dess grundläggares anda, utan vill fylla dess luckor genom att infoga åskådningar, som är främmande för teorins väsen, ja fientliga däremot, åskådningar, vilkas uppgift är teorins övervinnande och som aldrig kunna bringas i ett organiskt sammanhang med denna. Med dessa försök skall Bernstein hos gränsnytteteoretikerna finna lika liten anklang som hos marxisterna. Det är icke teoretikerna de i honom hälsa, det är tvivlaren.

Något positivt har Bernstein såsom kritiker av värdeteorin lika litet fört fram som i sin kritik av den materialistiska historieuppfattningen. Hans ”framsteg” förbi Marx består i, att han i stället för enhetligheten i uppfattning sätter eklekticismen, vilken han själv prisar som ”det nyktra förståndets revolt mot den hos varje doktrin inneboende böjelsen att snöra in tanken i spansk stövel.”

Om Bernstein har för ögonen den andliga utvecklingens historia, så skall han finna, att alla stora rebeller mot andens fängslande var ingenting mindre än eklektiker, att hos dem strävandet till enhetlighet var lika stort som strävandet till självständighet. Eklektikern är däremot mycket för nykter att vara rebell. Han förargar sig väl ibland och kan bli alldeles rosenrasande över de obekvämligheter, som strävandet till enhetlig uppfattning av tingen för med sig. Men må man visa oss en eklektiker i andens republik, som förtjänar namnet rebell. Om jag kvittar en hövlig bugning för Marx med en hövlig bugning för Böhm-Bawerk, så är detta på långt när ej någon revolt!

Samtidigt betecknar Bernstein det vara efterföljarnas till Marx och Engels uppgift, ”att åter skapa enhet i teorin”.

Leve den eklektiska enheten!

Jag vill gärna medge, att denna tankens stövel icke är spansk.

II. Programmet.

a) Sammanstörtningsteorin.

Här kommer vi till kärnpunkten i Bernsteins bevisföring. Nu vänder sig denna direkt mot vårt program och får således praktisk betydelse. Hans kritik av sammanstörtningsteorin är också den del av hans stridskrift, som med särskilt välbehag mottagits av våra motståndare. Här tarvas sålunda framför allt noggrannhet och klarhet.

En särskild "sammanstörtningsteori" har icke uppställts av Marx och Engels. Ordet härstammar från Bernstein liksom ordet "utarmningsteori" härstammar från marxismens motståndare.

Ordet "sammanstörtningsteori" uppfann Bernstein i sin polemik mot Bax i "Neue Zeit", XVI, 1, sid. 548 o. f. I sin andra artikel utgick han då från 3:dje satsen i den resolution om arbetarklassens ekonomiska uppgifter, som hade framlagts vid internationella kongressen i London 1896. I sin tyska avfattning hade denna sats följande lydelse: "Den ekonomiska utvecklingen har redan nu fortskridit så långt, att en kris snart kan inträda. Kongressen uppfordrar därför arbetarna i alla länder att sätta sig in i produktionens ledning för att som klassmedvetna arbetare kan till hela samhällets väl överta ledningen av produktionen." Den engelska och franska formuleringen avviker väsentligt från den tyska och ger en klarare mening. Där heter, det icke: "Den ekonomiska utvecklingen har *fortskridit* så långt att en kris snart kan inträda", utan det heter: "den fortskrider så snabbt, att en kris inom en *jämförelsevis* kort tid kan inträda", "därför", heter det vidare, "är det arbetarnas uppgift att sätta sig in i *landets förvaltning (icke produktionens ledning)*." I den kongressrapport, som utkom på "Vorwärts" förlag, saknas helt och hållet denna passus. Som tredje stycke i resolutionen finner vi en punkt om 1-maj-vilan.

Man måste medge att det är tämligen djärvt att på denna, i sin ordalydelse obestämda och dunkla – ty vad menas med kris? – och dessutom högst oskyldiga sats bygga en kritik av den socialdemokratiska teorin om den sociala utvecklingen. Men det gör Bernstein. "Den citerade satsen", säger han, "står åtminstone principiellt i samklang med den för närvarande inom socialdemokratin rådande uppfattningen av det moderna samhällets utvecklingsgång."

"Enligt denna uppfattning skall förr eller senare en affärskris av väldig styrka och utsträckning genom det elände, som den medför, så lidelsefullt tända sinnena mot det kapitalistiska ekonomisystemet, så kraftigt övertyga folkmassorna om omöjligheten att under detta systems herravälde leda de givna produktionskrafterna till det helas väl, att den mot detta system riktade rörelsen får en oemotståndlig styrka och kraft, och systemet under denna påtryckning utan räddning faller sönder. Med andra ord – den oundvikliga stora ekonomiska krisen kommer att vidgas till en allt omfattande social kris, vars resultat kommer att framträda i proletariats, den då ensamt målmedvetna revolutionära klassens politiska herravälde samt i en under detta herravälde försiggående fullständig omgestaltning av samhället i socialistisk riktning och anda." Det är, upprepar Bernstein, socialdemokratins uppfattning. "Så har då trängt in i socialdemokratin övertygelsen om att denna utvecklingsväg är en *oundviklig naturlag*, att denna stora, allt omfattande ekonomiska kris är den oundvikliga vägen fram till det socialistiska samhället." ("Neue Zeit". Sid. 549).

Det torde falla sig svårt för Bernstein att framlägga bevis för att detta är socialdemokratins åsikt och övertygelse. Han nöjer sig också med att hänvisa till det ingalunda entydiga stycket i den för den internationella kongressen framlagda resolutionen, som alls ej kom under diskussion, och, om "Vorwärts" referat är riktigt, ej heller antogs.

I den tyska socialdemokratins officiella uttalanden skall Bernstein förgäves söka efter ett påstående, som på något sätt har en lydelse i den av honom återgivna

sammanstörtningsteorins anda och mening. I den passus i Erfurt-programmet, som handlar om kriserna, står icke ett ord om sammanstörtning. Men det torde väl knappt heller kunna framletas tal eller tidningsartiklar av tyska partivänner, där det bestämt påstås, att en affärskris kommer att inleda den sociala revolutionen eller att arbetarklassen endast under en affärskris skulle kunna erövra den politiska makten. Om jag ej misstar mig, har Bax stundom uttalat sådana åsikter, och då syntes det förklarligt att Bernstein i den ovannämnda artikeln polemiserade däremot. Om han därvid talade om sammanstörtningsteorin såsom en inom socialdemokratins rådande åskådning, så har det förefallit som en överdrift, vartill man lätt gör sig skyldig i polemikens hetta.

Men det faller icke Bernstein in att i sin stridsskrift, som icke är riktad mot Bax, korrigera denna överdrift. Tvärtom överdriver han den ytterligare, i det han icke blott minskar, utan t. o. m. utvidgar sammanstörtningsteoriens roll i socialdemokratisk åskådning. Vad som ännu 1898 var *en* inom socialdemokratins *förhärskande* teori, har 1899 redan blivit socialdemokratins teori, polemiken mot Bax förvandlades till en polemik mot Marx och Engels, kritiken av ett stycke i en resolution till kritik av det kommunistiska manifestet och "Das Kapital."

Denna kritik har sedan av antimarxisterna inom och utom partiet höjts till skyarna såsom den klaraste och mest träffande vederläggning av den marxistiska sammanstörtningsteorin. Om man skulle fråga dessa herrar, vad denna teori egentligen innebär, skulle vi erhålla kuriösa svar. Under diskussionens gång har det dock visat sig, att Bernstein själv i en väsentlig punkt givit en skev framställning av den marxistiska teorin. Enligt Bernsteins framställning väntade Marx och Engels, att det socialistiska produktionssättet kommer att framträda som ett resultat av det kapitalistiska produktionssättets sammanstörtande, en katastrof, som skulle följa av kapitalets koncentration och de allt fruktansvärdare uppträdande kriserna. Proletariatets klasskamp berördes icke i denna framställning. Däri har jag likväl icke sett någon avsikt, utan blott en tillfällighet. Just det moment blev icke berört, som visserligen är det viktigaste, men just därför även är självklart. Så trodde jag. Det var ett misstag.

Bernstein förklarade i "Vorwärts", att min uppfattning av den marxiska teorin var skev. Såsom högst karaktäristiskt må detta ställe härnadan återges.

Den Marx-Engelska teorin, säger han (Kautsky) härleder nödvändigheten av kapitalismens sammanstörtande från proletärernas ökning och deras tillväxt i mognad och makt, från smådriftens undanträngande och kuvande genom den kapitalistiska stordriften, som blir alltmer monopolistisk, samt genom den stigande tendensen till överproduktion, som antingen leder till städse växande kriser eller till allmän stagnation eller, vilket ej är teoretiskt otänkbart, till en allmän kartellorganisation, som måste verka ännu mera outhärdligt och uppretande än en nedgång i affärslivet icke blott på arbetarklassen, utan även på befolkningens stora massa, och som nödvändigt måste leda till expropriering av kartellerna – i så fall av den kapitalistiska industrin.

Det är nu egentligen icke den Marx-Engelska teorin, utan Kautskys läsart och utvidgning av teorin. Hur långt den kan förenas med det kapitel hos Marx, som handlar om sammanstörtningen, där det icke talas om proletärernas växande mognad och makt, utan om deras växande urartning och bundenhet, kan jag här emellertid så mycket mer lämna därhän, som jag själv städse energiskt betonat, att detta kapitel endast bör fattas som understrykande av en tendens. Jag påstår endast, att med manteln faller även hertigen". (Vorwärts, 26 mars 1899.)

Därpå svarade jag:

"Denna sats har ej skrivits av en vulgärekonom, som aldrig haft "Das Kapital" i sin hand, utan av en man, vilken anses för en av de bästa och intelligentaste kännarna av den marxistiska litteraturen. Hur väl satsen är motiverad, visar ett ordagrant återgivande av det ställe, varpå Bernstein åberopar sig. Det lyder: "Med det alltjämt avtagande antalet kapitalmagnater, som usurpera och monopolisera alla fördelarna av denna omvandlingsprocess, växer massan av elände, förtryck, degradering och utsugning, men även resningen och motståndet hos den enade och organiserade arbetarklassen, som städse sväller ut och skolas genom den kapitalistiska produktionsprocessens egen mekanism."

(Das Kapital I, 2:dra uppl. Sid. 793)

”Innebär då en ständig tillväxt i antal, skolning och organisation en tillväxt i mognad och makt eller icke?

”Hur kan då Bernstein påstå, att Marx i det kapitel, som handlar om sammanstörtningen, icke skulle tala om växande mognad och makt, utan endast om proletariats växande urartning och trälldom? Och hur han kan påstå, att jag endast ger min läsart, men icke den Marx-Engelska teorin? Betonar icke redan det kommunistiska manifestet proletariats växande mognad och makt såsom en av förutsättningarna för det kapitalistiska samhällets sammanstörtande?

”Bourgeoisie”, säger det, ”har icke blott smidit det vapen, som bringar den döden, den har även frambragt män, som skall föra dessa vapen – de moderna arbetarna, proletärerna – Med industrins utveckling icke blott ökas proletariatet; det hopas även i större massor, dess kraft växer och det känner den alltmer – – arbetarna börja bilda koalitioner mot borgarna – – Det egentliga resultatet av deras strider är icke den omedelbara framgången, utan den allt vidare omkring sig gripande sammanslutningen av arbetarna – Proletärernas organisation till klass och därmed till ett politiskt parti spränges åter vart ögonblick genom konkurrensen mellan arbetarna själva. Men den reser sig alltså åter, starkare, fastare, mäktigare. Den framtvingar erkännande i lagens form av en del av arbetarnas intressen – i det den begagnar sig av splittring och söndring inom bourgeoisin; så t. ex. tiotimmarslagen i England – – Bourgeoisin själv tillför proletariatet sina egna bildningselement, d. v. s. vapen mot sig själv. Genom industrins framsteg slungas vidare hela grupper och delar av den härskande klassen ned i proletariatet eller åtminstone hotas i sina livsvillkor. Även de tillföra proletariatet en mängd bildningselement etc.”

”Således har vi redan i kommunistiska manifestet utrett och framhållit den vikt och betydelse, som proletariatets växande mognad och makt i sig innesluter för den kapitalistiska ordningens sammanstörtande. Sedan den Marx-Engelska sammanstörtningsteorin först formulerades, har densamma framhållande av proletariatets tillväxt i mognad och makt blivit densamma väsentliga beståndsdel; utan denna hänvisning kan man alls icke förstå den, och nu kommer Bernstein och påstår, att det blott är min läsart.

”Men satsen om proletariatets tillväxt i mognad och makt är icke blott en väsentlig beståndsdel av den marx'ska sammanstörtningsteorin, den är t. o. m. dess karaktäristiska beståndsdel. Att det kapitalistiska produktionssättet leder till växande elände, smådriftens oavbrutna nedgång och tilltagande överproduktion, har även andra socialister före Marx och samtidigt med Marx, men oberoende av honom förklarat. Vad Marx och Engels ensamma fann, var de lyftande tendenserna jämte dem, som nedtrycka. Just det är för dem betecknande, att de icke blott såg proletariatets växande trälldom utan även dess växande resning, icke blott dess fattigdoms och degraderings tillväxt, utan även dess tillväxt i skolning och organisation, mognad och makt, något som de vulgära kritikerna av den s. k. utarmningsteorin blott alltför lätt glömma, då de i regeln endast kritisera de förmarxistiska utarmningsteorierna.

Men att även Bernstein skulle glömma det, hade jag dock icke väntat. Det tycks finnas en psykologisk lag, som för alla Marx-kritiker föreskriver samma banor, varifrån de än må komma.”

Här har vi för övrigt även ett vackert litet prov på vad Bernstein förstår med historisk nödvändighet. Trogen sin översättning av nödvändighet med fatalism erkänner han en nödvändighet endast där, varest det ges ett *tvångsläge*. För honom blir sålunda den marxistiska teorin läran om, att den ekonomiska utvecklingen slutligen skall skapa ett tvångsläge, där människorna alls ingenting annat skulle kunna göra än införa socialismen. Så och icke annorlunda fattar han den marxistiska sammanstörtningsteorin. Då är det ingen konst att vederlägga den.

”Låtom oss närmare granska Kautskys läsart”, säger han. ”Är denna en rent materialistisk motivering av socialismens seger? Ingalunda. Proletärernas mognad är icke ekonomisk, utan etisk, deras makt en politisk eller socialpolitisk faktor. Men Kautsky tar till hjälp även den allmänna harmen över den supponerade kartellekonomin. Det är nu åter ingen ekonomisk eller åtminstone ingen rent ekonomisk faktor. Alldeles bortsett från att denna indignation ännu icke ”med nödvändighet” måste leda till expropriering av den kartelliserade industrin.

”Om socialismens seger skall vara en immanent ekonomisk nödvändighet, så måste den grundas på bevis för, att det bestående samhällets ekonomiska sammanstörtande är oundvikligt. Detta bevis har ännu icke presterats och kommer icke att presteras. På olika punkter har utvecklingen tagit en annan riktning än fallet måste vara, om sammanstörtandet skulle vara oundvikligt av rent ekonomiska skäl. Men varför bygga socialismen *på det ekonomiska tvånget*? Varför förringa människornas insikt, rättsmedvetande och vilja? Varför överflytta den så ofta missförstådda satsen om den individuella viljans ofrihet på kulturländernas människor såsom samhälle? Jag anser allt detta ohållbart och överflödigt. Samhället gör redan nu mycket, icke emedan det är absolut nödvändigt, utan emedan det är någonting bättre. Och i den socialistiska rörelsen är rättsmedvetandet, strävandet att uppnå rättfärdigare förhållanden en minst lika verkkningsfull och viktig faktor som den materiella nöden.” (Vorwärts, 26 mars).

Gives det något bedrövligare än dylika utfall från en man, som själv under två årtionden representerat den materialistiska historieuppfattningen? Ännu 1890 polemiserade han mot v. Schulze-Gävernitz, emedan denne påstod, att socialdemokratien förklarade de ekonomiska orsakerna såsom uteslutande orsak till de sociala omgestaltningarna. ”Herr v. Schulze”, sade Bernstein, ”är icke blott en tacksam, utan även en läraktig lärjunge till herr Brentano. Sedan han upprepat vad han lärt hos socialdemokratins teoretiker – – – tillägger han för att bevisa sin överlägsenhet mycket försiktigt socialdemokratien en förvridning av samma teori in absurdum.” (Neue Zeit, IX, 1. Sid. 660). I dag trycka honom Brentano och Schulze-Gävernitz med rörelse till sitt bröst, ty vad de presterat i fråga om att förvrida den socialdemokratiska teorin in absurdum bleknar vid sidan av Bernsteins identifiering av historisk nödvändighet med ekonomiskt tvång, vid sidan av hans förnekande av det faktum, att Marx och Engels motiverade socialismens nödvändighet med proletariats växande mognad och makt. En hjälpare har Bernstein funnit i dr Woltmann. Likväl sammanfaller dennes teori icke helt med Bernsteins. Vad denne betecknar såsom Marx-Engels teori är, såsom dr Woltmann tror sig ha funnit, Engels' teori. Enligt Woltmann har Marx alltid motiverat socialismen med proletariats växande resning, mognad och makt, medan Engels däremot – samt likaså Cunow och min ringa person – framhåller kapitalismens självförintelse. ”Engels särskilt har nämligen företrätt den åskådningen att produktionskrafterna utvecklat sig så oerhört, att de i kraft av en inneboende mekanisk makt spränga produktionssättets fjättrar och därigenom frambesvärja en allmän kris. Men med produktionskrafter förstod Engels blott de teknisk-ekonomiska produktionskrafterna, särskilt den industriella maskinkraften. I det dessa utan tyglar och skrankor framflyttande ekonomiska krafter rebellera mot produktionssättet, d. v. s. egendomsförhållandena, bemäktigar sig proletariet under denna kris statsmakten och sätter produktionskrafterna i rörelse för allmänna sociala syften och ändamål. Det är den gängse uppfattningen.”

I vilket land den är gängse, vet jag icke; visst är, att den aldrig varit Engels' lika litet som Cunows eller min egen. Att Engels under en människoålder skulle ha samarbetat med Marx, utan att båda blivit medvetna om den fundamentala skillnaden mellan sina åskådningar, att dr Woltmann först måste komma för att finna den, är ju osannolikt. Men Engels var även mycket för litet mystiker för att i de tekniska produktionskrafternas rebellion mot produktionssättet se någonting annat än en bild. De tekniska produktionskrafternas rebellierande verkan kan uppenbart endast bestå däri att de gör människorna upproriska. Om Engels icke alltid ansåg nödvändigt att uttryckligen betona detta, så är likväl därmed ännu icke bevisat, att han skulle ha varit av en motsatt mening.

Vad dr Woltmann betecknar såsom Engels' åskådning, är tydligen besläktat, om icke identiskt med vad Bernstein förstår med historisk nödvändighet. Där möter vi den egendomliga företeelsen, att Bernstein konstruerar fram ur uttalanden av Marx den primitiva materialistiska historieuppfattningens förmenta fatalism, uppfattningen av människorna såsom blott och bart de ekonomiska makternas automater, och ur uttalanden av Engels ett erkännande av de etiska faktorernas inflytande i historien, medan dr Woltmann påstår nättopp motsatsen om Marx' och Engels' ståndpunkt.

Så länge vi ej har bättre bevis än dylika problematiska konstruktioner, som lätt kan förvandlas till det rakt motsatta, är det säkrast att anta, att de två män, som avfattade det kommunistiska manifestet, i alla väsentliga punkter var klara och eniga i fråga om vad de ville. Säkerligen var var och en en självständig individualitet, som på sitt sätt uppfattade och utvecklade den gemensamma teorin. Teorins historieskrivare har att beakta såväl dessa skillnader som hos var och en en åskådningarnas utveckling under tidernas lopp. Men dessa differenser är alltför obetydliga för att kunna ha någon betydelse för våra praktiska syften.

Vad Bernstein framställer såsom min speciella läsart i fråga om den Marx-Engels'ska teorin och Woltmann såsom en speciellt från Marx härrörande, från Engels' uppfattning skild teori är den teori, som först systematiskt framställdes i Kommunistiska manifestet, sedermera utvecklades, motiverades och i en del punkter korrigerades i våra mästares olika skrifter.

Denna teori ser i det kapitalistiska produktionssättet den faktor, som driver arbetarklassen ut i klasskamp mot kapitalistklassen, den faktor som låter proletariatet växa i antal, sammanhållning, intelligens, självmedvetenhet, politisk mognad, alltmer ökar dess ekonomiska betydelse och gör oundviklig dess organisation som politiskt parti såväl som dess seger, men även lika oundviklig som en följd av denna seger den socialistiska produktionens framväxt.

Vid en undersökning av socialdemokratins utsikter gäller det denna teoris bekräftelse och kritik; det är den som ligger till grund för de socialdemokratiska partiernas program; den måste vi hålla för ögonen även i den följande framställningen och icke den löjliga sammanstörtningsteori, som Bernstein vill framställa såsom vår. Tre invändningar gör Bernstein mot den Marx'ska teorin om det kapitalistiska produktionssättet: 1) Antalet egendomsbesittande avtar icke, utan växer. 2) Smådriften går icke tillbaka. 3) Sannolikheten av mer omfattande och förhärjande kriser blir allt mindre.

Av dessa tre invändningar borde den av Bernstein i andra rummet behandlade tydligen vara den första i ordningen. Är den marx'ska läran om kapitalets koncentring riktig, då medger vi utan vidare, att de egendomsbesittandes antal växer. Är den riktig, då måste man visa oss, hur det kommer sig, att det oaktat antalet egendomsbesittande växer. Produktionssättets utveckling är det grundläggande, egendomsförhållandenas gestaltning det på ytan liggande, ur det förra framväxande faktum. Betecknande för Bernsteins metod är att han bedömer ytföreteelsen, innan han undersökt dess grund.

Vi vill nu först sysselsätta oss med den sistnämnda.

b) Stordrift och smådrift

Enligt Marx lära leder den ekonomiska utvecklingen i det moderna samhället till den självständigt sig försörjande arbetarens undergång och hans förvandling till en lönarbetare, som exploateras av produktionsmedlens ägare, kapitalisten.

”Den privategendom, som man arbetar sig till själv och som vilar så att säga på en sammanväxning av den isolerade, oberoende arbetsindividen med hans arbetsvillkor, utträngs av den kapitalistiska privategendomen, som vilar på utsugning av främmande, ehuru formellt fritt arbete. Så snart denna omvandlingsprocess hunnit både till djup och omfattning tillräckligt upplösa det gamla samhället, så snart arbetarna är förvandlade till proletärer, deras arbetsmöjligheter till kapital, så snart det kapitalistiska produktionssättet står på egna fötter, uppträda i en ny form arbetets ytterligare socialisering samt jordens och produktionsmedlens ytterligare förvandling till samhälleligt exploaterade, således gemensamma produktionsmedel och på grund härav privategendomens ytterligare expropriering. Vad det nu gäller att expropriera är icke längre självförsörjaren, utan den en mängd arbetare exploaterande kapitalisten. Denna expropriation försiggår under samverkan mellan de i själva den kapitalistiska produktionen inneboende lagarna, genom kapitalens koncentration. En kapitalist slår ihjäl flera. Hand i hand med denna koncentration eller de många kapitalisternas expropriering genom de få utvecklar sig arbetsprocessens kooperativa form i alltjämt växande skala, den medvetna teknologiska tillämpningen av vetenskapen, den planmässiga gemensamma exploateringen

av jorden, arbetsmedlens förvandling till blott gemensamt användbara arbetsmedel och ekonomisering med alla produktionsmedel, i det de användas såsom ett kombinerat, samhälleligt arbetes gemensamma produktionsmedel. Med det ständigt avtagande antalet kapitalmagnater, som tillägnar sig och monopolisera alla fördelar av denna omvandlingsprocess, växer massan av elände, förtryck, förnedring och utsugning, men även revolten hos den oupphörligt svällande, genom den kapitalistiska produktionsprocessens egen mekanism skolade, enade och organiserade arbetarklassen. Kapitalmonopolet blir en boja för det produktionssätt, som uppblomstrat med och under detta monopol. Produktionsmedlens koncentration och arbetets socialisering nå en punkt, där de icke längre kan bära sitt kapitalistiska hölje. Detta sprängs. Den kapitalistiska privategendomens sista timme slår. Expropriatörerna exproprieras.” ("Kapital", I, 2 uppl. Sid. 792, 793.)

Detta är den klassiska formen för den "legend", som Bernstein gripit sig an med att vederlägga. Det faller av sig självt, att en dylik i stenstil hållen skildring av en utvecklingsprocess, som försiggår under sekler, måste uppfattas *cum grano salis*, isynnerhet på de ställen där ett bildligt uttryckssätt förekommer. Sprängningen av det kapitalistiska höljet, sista timmen för den kapitalistiska privategendomen, expropriatörernas expropriation måste uppfattas som historiska processer, som oundvikligt kommer, men vilkas former och hastighet icke kan förutses.

Den marx'ska teorins riktighet – det vill vi genast fastställa – vilar varken på katastrofers större eller mindre sannolikhet eller på utvecklingens snabbare eller långsammare takt, utan på den riktning, vari utvecklingen går. När marxister väntade politiska eller sociala katastrofer, var det icke en nödvändig följd av deras teori, utan en slutsats, dragen ur bestämda politiska och sociala situationer. Om den av Bernstein angripna "legenden" vore identisk med påståendet att en plötslig och allsidig expropriering av samtliga kapitalister är oundviklig, då skall jag gärna överge den. Med bästa vilja kan jag dock icke överta en garanti för att det under alla omständigheter blott kan bli fråga om en småningom försiggående avlösning genom organisation.

Vida viktigare är frågan, huruvida kapitalets koncentration faktiskt försiggår eller icke.

Fullt klart och tydligt säger icke Bernstein sin tanke härom. På frågan, om det är riktigt att koncentrationen med alla dess bi- och följdforeteelser försiggår i den av Marx angivna formen, svarar han:

"Ja och nej. Det är framför allt riktigt i fråga om tendensen. De skildrade krafterna finns och verkar i angiven riktning – – – Om bilden icke motsvarar verkligheten, så beror det ej på att något oriktigt blivit sagt, utan därpå att det, som yttrats, är ofullständigt. Faktorer, som inverkar begränsande och mildrande på de skildrade motsättningarna, antingen helt och hållet förbises hos Marx eller också behandlas de i förbigående för att sedan lämnas ur räkningen vid sammanfattningen av och jämförelsen mellan de fastställda sakförhållandena, så att motsättningarnas sociala verkan framträder vida starkare och vida mer omedelbart än i verkligheten är fallet".

Detta kan nu betyda två ting. Självklart är att teorin måste se bort från alla störande foreteelser, om den skall kunna utforska de lagar, som ligger till grund för foreteelserna. Den som glömmer det och av en teori fordrar, att den under alla omständigheter skall stämma överens med de foreteelser, som ligger på ytan, skall städse tycka, att den låter alltför apodiktisk, att den låter tingen framträda skarpare, mer markerade än de i verkligheten är. Men den, som, för att avhjälpa detta, söker skapa en teori, vilken omfattar alla element i ytans verklighet, skall städse tryckas ned av foreteelsernas mängd och rikedom, förlora ledtråden och till följd av förvirringens "å ena sidan å andra sidan" aldrig nå fram till klar insikt och uppfattning.

Jag har redan yttrat, att Marx framställning måste fattas *cum grano salis*. Om nu Bernstein med sina nyligen citerade anmärkningar icke velat säga mera, då kan däremot ingen annan invändning göras än att de är självklara, att de gäller för och om varje teori.

Men sannolikt är Bernsteins åskådning en annan. Han antar, att Marx teori icke blott förbiser avvikelser och störande inflytelser på ytan, utan även grundväsentliga tendenser, som mer

eller mindre upphäva verkningarna av de av denna teori tecknade tendenserna. I samhällenas utveckling gå således icke alltid de av Marx angivna tendenserna, trots alla motverkande inflytelser, åter segrande fram. Därvid förblir det emellertid alltså oklart, huruvida Bernstein tillskriver dessa motverkande inflytelser blott en hämmande eller en hela riktningen förändrande inverkan.

Bernstein förklarar, att hos Marx framträder de sociala motsättningarna skarpare än de i verkligheten är. Men beträffande hans teori är det nu icke fråga om, hur stora de sociala motsatserna är – för att konstatera detta behöver vi ingen teori. Denna har till uppgift att låta oss förstå, vilken utveckling av de sociala motsatserna vi har att vänta, om de skärpas eller om de mildras. Men om man ställer frågan så, kommer man icke långt med ett påpekande av marx'ska överdrifter och kantigheter. Om jag frågar, huruvida ett visst fartyg far åt öster eller åt väster, är jag föga betjänt med svaret: Påståendet att fartyget far åt öster är en överdrift; många tecken antyda, att det far åt väster.

Men sådana svar får vi av Bernstein. På sid. 47 antar han, att företagen under det kapitalistiska produktionssättet koncentrerar sig så som Marx utvecklar saken. Men, säger han, förmögenheterna koncentreras icke.

”Inom socialdemokratien råder den föreställningen eller tränger sig alltså fram för tanken att med de industriella företagens koncentration löper *parallellt* en koncentration av förmögenheten. *Men det är ingalunda fallet.*”

Här erkänns företagens koncentration vara ett verkligt förlopp inom det kapitalistiska produktionssättet. Så talar Bernstein i början av sin undersökning av koncentrationen. Men vid slutet säger han:

”Om än således de framskridna industriländernas tabeller för inkomststatistiken delvis inregistrerar kapitalets i den moderna ekonomin rörlighet och därmed även dess flyktighet och osäkerhet, om än de där antecknade inkomsterna eller förmögenheterna i växande proportion är kvantiteter på papperet, som en stark vind i själva verket lätt skulle kunna blåsa bort, *så står likväl dessa inkomstserier icke i en principiell motsättning till de ekonomiska enheternas rangordning i industri, handel och jordbruk. Inkomstskala och driftskala visa i sina led en utpräglad parallellism, särskilt om man tar i betraktande mellanleden.*” (Sid. 65).

Han har således börjat med att förneka en parallellism i driftskalans utveckling jämförd med inkomstskalan (som han likställer med förmögenhetsskalan) och slutar med att erkänna tillvaron av en sådan. Vilken är nu hans mening? Den på sidan 47 eller den på sidan 65? Försiggår en koncentration av företagen eller icke? Det är uppenbart marxistisk, överdriven kantighet att fordra ett annat svar än ”ja och nej.”

Det är icke lätt att pröva en mening, som är så föränderlig som Bernsteins i detta fall. Men vi har intet val. Vad Bernstein än må mena, tyds och utnyttjas hans satser av våra motståndare såsom icke blott marxismens, utan även som överhuvudtaget socialismens bankrutt, och han själv gör icke en min till protest. En prövning av de sakförhållanden, varpå Bernstein stöder sig, är alltså oundgängligen nödvändig.

Sina viktigaste argument hämtar han ur den tyska yrkesstatistiken. Visserligen meddelar han även en mängd siffror från England, Frankrike, Österrike, Schweiz och Förenta staterna, men dessa siffror säger oss ej det minsta om utvecklingens riktning, emedan det blott är siffror i en serie för vart land, men icke i flera på varandra följande serier. Endast i så fall skulle de kunna bevisa något, om den materialistiska historieuppfattningen hade denna mekaniska karaktär, som motståndarna så gärna tillskriva den. Om denna uppfattning verkligen antog, att samhället ”växer in” i socialismen i den meningen att hela smådriften enbart genom den kapitalistiska utvecklingen, i kraft av kapitalets koncentration uppsugs och den socialistiska produktionens hela organism växte fram, så att arbetarklassen slutligen endast har att erövra den politiska makten och lägga sig i den av kapitalismen bäddade sängen – om detta vore den

marxistiska uppfattningen av utvecklingen till socialism, då skulle de absoluta, isolerade siffror, som Bernstein anför, kunna tillmätas en viss betydelse. Ty dessa siffror skulle bevisa, att smådriften är långt ifrån att försvinna, att således socialismens rike ännu ligger oöverskådligt fjärran.

Vi har likväl flera gånger förklarat, att detta icke är den marxistiska läran. Men då det hör till den Bernsteinska broschyrens förtjänster att ha givit nytt stöd åt denna vitt utbredda missuppfattning av marxismen, måste det här åter uttryckligen konstateras.

Avskaffandet av den ordning, där envar arbetade och sörjde för sig och som fordom var den förhärskande driftsformen, skapade proletärer, lönearbetare. Ju mer den kapitalistiska produktionen utvecklar sig på hantverkets ruiner, desto mer utsiktslöst blir det för lönearbetaren att på privategendomens grund kunna såsom isolerad producent stå oberoende av kapitalistisk exploatering och nedpressning, desto starkare blir hans fordran på privategendomens avskaffande. Så uppstår då naturnödvändigt tillika med proletariatet självt socialistiska tendenser hos arbetarna själva liksom även hos dem, vilka ställer sig på arbetarklassens ståndpunkt och vill lyfta denna klass till självständighet, således till frihet och jämlikhet.

Det ger oss emellertid blott en förklaring av hur socialistiska strävanden uppstår, men säger ännu ingenting om deras utsikter. Det är kapitalets koncentring, som alltmer förbättrar dessa. Ju mer denna process fortskrider, desto mer ökar och skolar den arbetarklassen, såsom vi sett, men desto mer försvagar, nedstämmer och minskar den massan av dem, som har ett intresse av den privata äganderätten till produktionsmedlen, de självständiga yrkesidkarna, desto mer försvagar den deras intresse av att denna äganderätt bevaras och upprätthålls, men desto mer skapar den även förutsättningarna för socialistisk produktion.

För sin fullständiga utveckling förutsätter den hantverksmässiga och småbondedriften enskilt ägande av produktionsmedlen. Erfarenheten visar, att när socialister skapat kommunistiska kolonier och på grundvalen av hantverks- och småbruksproduktion, har förr eller senare begäret och åtrån efter enskilt ägande av produktionsmedlen besegrat den entusiasm, som skapade kolonien, såvida icke yttre omständigheter gynnat den kommunistiska sammanhållningen, t. ex. en sådan omständighet som att kolonisterna levat bland en fientlig befolkning med olika språk och religion.

Helt annorlunda måste förhållandena gestalta sig, när den individuella produktionen icke är regel utan undantag, när de ekonomiska förutsättningarna gör samfäll, social produktion allt allmännare och fördelaktigare och på de arbetande klassernas känslor och tankar öva ett inflytande alltmer till förmån för samhällelig samverkan. Då blir en socialistisk organisation möjlig utan denna överväldigande entusiasm, som städse varit beskärd blott få utvalda karaktärer, men som i längden icke kommer upp emot den nyktra vardagliga omsorgen och eftertanken.

Det är de element, ur vilka enligt marxistisk uppfattning socialismen skall framgå. Kapitalets koncentring ställer den historiska uppgiften: införandet av en socialistisk samhällsordning. Denna utvecklingsprocess framkallar krafterna till uppgiftens lösning, proletärerna, och den skaffar medlen till lösningen i den samhälleliga produktionen, men den bringar icke av sig själv utan vidare *uppgiftens lösning*. Denna kan endast framgå ur arbetarklassens *medvetande*, *vilja* och *kamp*.

Men om så är, då har några citerade siffror, som visa, att det ännu finns ett rätt betydande antal småföretag, alls ingen betydelse för vår undersökning. Om *riktningen*, vari utvecklingen går, säger de oss alls ingenting, tidpunkten, då vårt samhälle är moget för socialismen, kan ej heller läsas fram ur sådana siffror. Den beror på otaliga ovägbara omständigheter, som ingen förmår mäta, vilkas ekonomiska motiv kan uppvisas, men vilkas krafter likväl ej genast låta sig statistiskt gripas och fattas. Så långt är vi ännu icke, att vi kan ersätta klass-striderna med statistiska beräkningar. Vi måste kämpa. Ingen statistik i världen kan upplysa oss om, hur nära

eller hur fjärran segern är och om möjligheten att i rikt mått begagna segern. Förvisso beror utsikten till seger på huruvida en koncentration av kapitalet försiggår, men det vore barnsligt att vilja fastslå, vilken höjd den måste ha nått, innan segern blir möjlig;

Bernstein skriver nu:

”Såvitt den centraliserade driftsformen utgör förutsättningen för produktionens och distributionens socialisering, är denna ännu även i Europas mest framskridna länder ett *partiellt* faktum, så att, om staten i Tyskland i en nära framtid ville expropriera alla företag – låtom oss säga från dem som omfatta tjugo personer och uppåt – vare sig för fullständigt egen drift eller delvis på förpaktning [arrende]– skulle inom handeln och industrin bli över hundratusentals företag med över fyra millioner arbetare, vilka fortfarande måste drivas privatekonomiskt.” Att nu alls icke tala om jordbruket! ”Om storheten och omfattningen av den uppgift, som skulle tilldelas staten eller staterna med övertagande av nämnda arbetsgrenar och företag, kan man göra sig en föreställning, om man betänker, att *inom industrin och handeln gäller det flera hundra tusen företag med fem à sex millioner anställda.*” Och han drar härav den slutsatsen: ”Må vi hålla fast vid det faktum att den materiella förutsättningen för produktionens och distributionens socialisering, nämligen företagets framskridna centralisering, endast delvis är uppfylld.” (Sid. 87)

I första kapitlet av sin skrift bekämpar han uppfattningen att mänsklighetens sociala utveckling i *sista hand* vilar på produktionens utveckling, sedan betecknar han som orimligt och omöjligt att uppvisa ”socialismens immanenta ekonomiska nödvändighet” och här försätter han socialismen i det mest direkta, mest slafviska beroende av de ekonomiska förutsättningarna! Här representerar han själv helt plötsligt den ståndpunkten att det icke är möjligt att ge egendomens utveckling en riktning hän mot socialism, förr än produktionsmedlens användning *på alla områden* blivit samhällelig. Ty därom, om en ändring i egendomsutvecklingens riktning är det fråga och icke, såsom Viktor Adler med rätta hänar, om att ”på ett längre nattligt sammanträde” med ens till staten överföra samtliga företag med mer än tjugo personer, såsom man vore frestad anta efter Bernsteins varnande fingervisning. Härvid må i förbigående anmärkas, att ”*de flera hundra tusen företagen*” med mer än tjugo personer i industri och handel, som Bernstein till vår förfäran låter marschera fram, vid närmare påseende reduceras till noggrant räknat 48956. Vår statistiker har tydligen i sin iver sett en pessimistisk nolla för mycket.

Från statistiska undersökningar av frågan, hur långt världen ännu är från framtidsstaten, får vi väl avstå. Av hela det siffertal, som Bernstein för fram, blir då kvar blott den tyska yrkes- och driftstatistikens siffror. Deras språk är förvisso av stor betydelse; visserligen låter de oss icke skönja, hur långt borta vi är från socialismen, men väl, huruvida vi röra oss i den riktning, som enligt Marx' prognos leder till socialismen.

Ville vi inskränka oss till att vederlägga Bernstein, skulle vi i hög grad underlätta vårt arbete. Vi behövde blott låta honom själv tala. Ännu för blott få år sedan (november 1896) offentliggjorde han en artikel om ”Tysklands närvarande industriella utvecklingsläge” i den artikelserie om ”socialismens problem”, som slutligen skulle bli så ödesdiger för honom och sluta med att arten av hans egen socialism blev problematisk. (”Neue Zeit”, XV”, 1. Sid. 303 o. f.).

Där heter det:

”Att inom industrin utvecklingen från liten till stor drift från hantverksmässig till fabriksdrift, från stor till fabriksdrift med jättelika dimensioner i dag anger tonen i Tyskland, förnekar ingen, som känner sakförhållandena. Riksyrikesstatistikens nyligen offentliggjorda siffror ställer detta faktum utom allt tvivel. Om man jämför med närmast föregående år för upptagande av statistik, nämligen 1882, så uppvisar, vid en befolkningstillväxt av 14,48 procent, gruppen B i de statistiskt räknade yrkes- och industrigrenarna (industri, bergsbruk och byggnadsindustri) följande förändringar i antalet yrkesutövare och anställda:

	1882	1895	ökning (+) eller minskning (-)	
			absolut	i procent
Självständiga arbetsledare	1 861,502	1,774,481	- 87,021	- 4,68
Självständiga hemindustriidkare	339,644	287,389	- 52,255	- 15,39
Teknisk förmans- och kontorspersonal	99,076	263,747	+ 164,671	+ 166,21
Gesäller, lärlingar etc.	4,096,243	5,955,613	+ 1,859,370	+ 45,39
Summa	6,396,465	8,281,230	+ 1,884,765	+ 29,47

”Dessa siffror tala för sig själva. År 1882 kom två anställda på en arbetsgivare, men år 1895 var förhållandet 3:1, – *en förändring, som genast visar sig betydelsefull.*

”Likväl dölja dessa siffror för den okunnige hela sin betydelse. Ett genomsnittsförhållande av tre anställda på en självständigt hyresdrivande för hela landet lämnar ännu rum för uppfattningen, att storindustrin ännu ställs i skuggan av småindustrin (hantverket och den lilla fabriken), att den väl må ha nått en anseelig utbredning, men ej så stor, att hon kan anses för härskarinna. Om under tretton år, trots de jättesteg framåt-som tekniken under denna tid tagit, antalet självständiga i yrkena i allt som allt minskats med 140276 eller icke fullt sex procent, då kan det synas som om hantverket och den lilla industrins fullständiga tillbakaträngande ännu stod i vida fältet, som om, utom det konstnärliga arbetet, betydande områden ännu vore reserverade åt hantverket.”

Vad Bernstein här betecknar som ett skenbart förhållande, som förleder den okunnige till falska slutsatser, har för honom inom två år blivit en verklighet, på vilken blott de dårar kan bedra sig, vilka svär blint vid mästarens ord.

År 1896 räknades Bernstein ännu själv till dessa dårar och då ägde han en skarp blick för den verklighet, som döljer sig under dessa siffror. Han fortsatte:

”Dessa grova siffror kan dock långt ifrån rätt uttrycka det verkliga förhållandet mellan stor- och småindustri. De visa blott den yttre grupperingen av den bråkdel av befolkningen, som i trängre mening är industriellt verksam, men tiger däremot om alla fakta, som måste tas med för att klargöra de inre förhållanden, som röra produktionens omfång, karaktär etc. För att lära känna dessa, behöver vi icke blott ännu obefintliga yrkesstatistiska uppgifter om driftgruppernas fördelning i de olika produktionsgrenarna, utan även om de olika företagens ställning inom sin produktionsgrupp, om produktionsprestationerna och dylika detaljer, varom själva yrkesstatistiken ej lämnar någon upplysning.

”Tingens verkliga läge” söker han ”tillnärmelsevis bedöma” med hjälp av Sinzheimers bok om ”gränserna för den fabriksmässiga stordriftens ytterligare utveckling i Tyskland” och kommer därvid till följande resultat:

”Om man tar i betraktande de betydliga förskjutningar, som ägt rum i de arbetandes fördelning efter driftklasser så som den senaste yrkesstatistiken ger vid handen, lägger man därtill det obestridda och obestriddliga faktum, att arbetets produktivkraft stigit mest i de stora företagen, så kan man ej finna den slutsatsen för djärv att, om 1882, lågt räknat, mellan 47 och 54 procent av hela produktionen i industri och yrken kom på den fabriksmässigt drivna storindustrin, kan dennas andel nu icke vara lägre än mellan 60 och 70 procent av hela produktionen. *Två tredjedelar, om icke tre fjärdedelar av Tysklands industri- och yrkesproduktion tillhöra den fabriksmässigt drivna storproduktionen, den kollektivistiska stordriften.* Förhållandet döljs för blicken genom tusen omständigheter, framför allt därigenom att en stor del av dessa storindustrins produkter är halvfabrikat, medan en annan del förmedlas till oss genom personer, som blott skenbart deltagit i deras tillverkning, men i själva verket med avseende på dem endast är köpmän. Intet tvivel om sakförhållandets riktighet synes dock möjligt. Om nu de kollektivistiska företagen, som har sin stora andel i den nationella produktionen, även redan till sitt flertal är mogna för att fråntas den enskilda driften, det är nu helt visst en annan fråga.”

Denna senare fråga kan endast resultatet av en åtgärd men ingen statistisk undersökning bestämt besvara. Från den kan vi således se bort. Men vad vi vill fasthålla är det faktum, att Bernstein själv helt nyligen kommit till det resultatet, att den fabriksmässigt drivna storindustrin, som 1882 lämnade hälften av nationens produktion, *tretton år* senare redan bidrog

med två tredjedelar, om icke tre fjärdedelar. Om man ej vill beteckna detta som en snabb koncentration av kapitalet, som en med jättesteg framryckande utveckling till socialistisk eller kollektivistisk produktion, då anlägger man en egendomlig måttstock på historiska tidsskeden.

Mindre tydligt än genom jämförelse mellan produktmängderna kommer denna storindustrins frammarsch till synes vid en jämförelse mellan antalet företag i de olika företagsgraderna och de i dem sysselsatta arbetarna. Men även där är storindustrins framsteg omisskännligt. Man räknade i olika arbetsgrenar (industri, handel, samfärdsl, trädgårdsskötsel, fiskerinäring etc):

			1882	1895	Ökning i procent
Företag med	1	till 5 personer	2,882,768	2,934,723	1,8
" "	6	" 10 "	68,763	113,547	65,1
" "	11	" 50 "	43,952	77,752	76,9
" "	51	" 200 "	8,095	15,624	93,0
" "	201	" 1000 "	1,752	3,076	75,6
" "	över	1000 "	127	225	100,8
		Tillsammans	3,005,457	3,144,947	4,6

Medan företagens sammanlagda ökning utgjorde 4,6 procent, ökades småföretagen med endast 1,8 procent, jätteföretagen med 100 procent. Absolut ökades visserligen fortfarande antalet av de förstnämnda, men relativt minskades det. Av varje 100-tal företag kom på de enstaka storhetsklasserna.

			1882	1895
Företag med	1	till 5 personer	95,9	93,3
" "	6	" 10 "	2,3	3,6
" "	11	" 50 "	1,5	2,5
" "	51	" 200 "	0,3	0,5
" "	201	" 1000 "	0,0	0,1
" "	över	1000 "	0,0	0,0

Småföretagens andel i företagens totalsiffra har sålunda från nära 96 procent gått ned till något över 93 procent.

Visserligen förefaller småföretagens procentsiffra fortfarande oerhört stor. Men bilden förändras, om vi ta de sysselsatta personerna i betraktande. Man räknade antalet personer i:

			1882	1895	Ökning i procent
Företag med	1	till 5 personer	4,335,822	4,770,669	10,0
" "	6	" 10 "	500,097	833,409	66,6
" "	11	" 50 "	891,623	1,620,848	81,8
" "	51	" 200 "	742,688	1,439,776	93,9
" "	201	" 1,000 "	657,399	1,155,836	75,8
" "	över	" 1,000 "	213,160	448,731	110,5
		Tillsammans	7,340,789	10,269,269	39,9

Totalsiffran av de i industrin sysselsatta personerna steg med 40 procent, småindustrins personsiffra endast med endast 10 procent, jätteföretagens med 110 procent. Sålunda även här en relativ och högst betydande minskning av småföretag.

Av varje 100-tal sysselsatta personer kom på:

				1882	1895
Företag med	1 till	5 personer		59,0	46,5
” ”	6 ”	10 ”		6,8	8,1
” ”	11 ”	50 ”		12,2	15,8
” ”	51 ”	200 ”		10,1	14,0
” ”	201 ”	1,000 ”		9,0	11,2
” ”	över	1,000 ”		2,9	4,4

Småföretagen, som 1882 ännu omfattade nära *två tredjedelar* av den yrkesidkande befolkningen, omfattade år 1895 *mindre än hälften* av densamma.

Dessa siffror ger dock ännu ingen fullständig bild av de sociala förskjutningar, som framkallas av smådriftens relativa nedgång. Kvinno- och barnarbetet är en uppfinning av stor-kapitalet, men det exploateras nu mestadels av de sjunkande småföretagen, som söker hålla sig över vattnet genom utsugning av minderåriga och mindre motståndskraftiga element.

Tyvärr kan man icke fastställa, huruvida och i vad mån kvinnoarbetet vuxit inom de olika driftsgrupperna, emedan statistiken av år 1895 i detta avseende följt andra principer än 1882 års statistik. Men även de absoluta siffrorna tala ett tillräckligt tydligt språk. Antalet löne-arbetare inom yrken och industri uppgick 1895 till 6,871,504, därav 5,247,897 manliga och 1,623,607 kvinnliga; år 1882 däremot räknade man inalles 4,226,052, därav 3,433,689 manliga och 792,363 kvinnliga. Hela antalet ökades med 62,6 procent, de manliga arbetarnas med blott 52,8 procent, de kvinnliga arbetarnas med 104,9 procent!

Inom de olika storhetsklasserna räknade man emellertid 1895:

	Manliga		Kvinnliga		Tillsammans
Självförsörjare	1,125,125	66%	589,226	34%	1,714,351
Företag med 1-5 biträden	1,354,598	68 ”	636,646	32 ”	1,991,244
” 8 6-20 ”	967,578	79 ”	256,428	21 ”	1,224,006
” över 20 ”	2,925,721	80 ”	730,533	20 ”	3,656,254

Man ser således, hur förhärskande kvinnoarbetet är inom de små företagen. Så förklaras även, att de i smådriften sysselsatta personerna inalles visserligen utgjorde 46,5 procent av alla i yrken sysselsatta personer, men de i dessa sysselsatta manliga personerna blott 43,4 procent av de manliga arbetarna, sålunda betydligt mindre.

Även antalet unga och minderåriga arbetare är i smådriften vida större än i stordriften. Tyvärr är även här en jämförelse mellan 1882 och 1895 omöjlig.

Av de 6,871,504 yrkesarbetarna (1895) var icke mindre än 603,150 eller 8,8 procent minderåriga. Borträknar man, såsom riksstatistiska byrån gör i sin berättelse, företagsinnehavarnas hustrur från arbetarna, så återstå 6,474,727, därav 9,1 procent minderåriga: Inom de olika storhetsklasserna kom pr 100 arbetare följande antal minderåriga:

Företag med	1-5 personer	15,2
” ”	6-20 ”	10,2
” ”	över 20 ”	5,9

De vuxna manliga arbetarna utgör således inom smådriften en vida mindre bråkdel av arbetarklassen än inom storindustrin. Förhållandet inom arbetarklassens politiskt och socialt utslags-givande element förskjuter således ännu snabbare till förmån för den storindustriella arbetarklassen än ”de grova siffrorna” för totalmassan arbetare inom företagens olika storleksgrader låter påvisa.

Att även kapitalets koncentrerings fortskrider ännu snabbare, än man redan kunde anta på

grund av driftstatistikens grova siffror, visar sig, om man skiljer mellan de olika yrkes- och industrigrenarna.

Framför allt måste man hålla fast vid, att kapitalets koncentration icke försiggår likformigt i alla yrkesgrenar. Storindustrin besätter det ena området efter det andra, tränger undan smådriften på ett område, utan att därmed slunga alla dess små näringsdrivande ned i proletariatet. Drivna bort från en verk samhetsgren uppsöker de en ny, i stället för att frambringa varan försälja de den, förvandlas sålunda från producenter till mellanhänder etc. På detta sätt hopträngs alltmer smådriftens *område*, utan att *antalet* småföretag i det hela behöver minskas. Stordriftens framsteg här framträder i smådriftens tillväxt på ett annat håll på grund av att branschen är överfylld. Om de små på ena stället går under till följd av konkurrensen från de store, försvinner de annorstädes på grund av den överdrivna konkurrens, som de gör varandra. Därigenom råkar de i allt större beroende av kapitalet, tvingas att alltmer specialisera arbetet och bereder således marken för stordriften, som förr eller senare håller sitt intåg även på detta område.

Framför allt finner vi det stora faktum att företagens koncentration inom industrin är långt mera framskriden än i handel och samfärdsl, om man som måttstock tar antalet anställda arbetare – vilket ingalunda är en måttstock fri från alla invändningar, ty inom handeln kan redan ett företag med 10-12 anställda vara ett stort företag, medan inom industrin dylika företag vanligen står vid tröskeln till hantverket. Men vi har icke andra siffror till förfogande.

På hundra anställda och sysselsatta personer var 1895.

	I företag med		
	1-5 personer	6-20 personer	över 50 personer
Industri, gruvor och byggnadsyrken	39,9	23,8	36,3
Handel, samfärdsl och vârdshusrörelse	69,7	24,3	6,0

Endast i fråga om industrin kan man rubricera företag med 1-5 personer som småföretag och dem med 6-50 personer som medelstora företag. Inom handeln kan redan ett företag med 5 personer vara en rätt betydande medelstor affär och ett företag med 50 personer kommer alltid att anses för ett omfattande och stort företag.

Inom industrin omfatta emellertid de små företagen blott 40 procent av antalet anställda personer. År 1882 sysselsatte de däremot ännu 55 procent. Smådriftens avtagande försiggår i industrin vida hastigare än i handeln. Ökning (+) eller minskning (-) av antalet där sysselsatta personer från 1882 till 1895 framgår av följande siffror:

	I företag med		
	1-5 personer	6-50 personer	över 50 personer
Industri etc	- 2,4 %	+ 71,5 %	+ 87,2 %
Handel etc.	+ 48,9 "	+ 94,1 "	+ 137,8 "

Inom industrin möter vi således en absolut minskning av de små företagens personalsiffra. Ännu större är minskningen av själva företagen. Den uppgick till ej mindre än 8,6 procent. Medan de små företagen inom hela yrkesvärlden växte med 51,955, minskade; de inom industrin med 186,297.

Låt oss gå vidare in i detaljer. Mest utvecklad är stordriften, mest trängd åt sidan är smådriften i följande industrigrenar, där på 100 sysselsatta personer kom.

Industrigren	På företag med		
	1-5 personer	16-50 personer	över 50 personer
Gruvdrift	0,7	4,0	95,3
Kemiska industrin	15,7	22,6	61,7
Textilindustrin	26,0	14,8	59,2
Maskin- och instrumentindustrin	22,1	18,9	59,0
Pappersindustrin	17,7	31,5	50,8
Sten- och lervaruindustrin .	12,8	42,5	44,7
Belysningsämnesindustrin . .	15,2	45,1	39,7

Smådriftens domäner är däremot följande yrkesgrenar, där på 100 sysselsatta personer kom:

Industrigren	På företag med		
	1-5 personer	6-50 personer	över 50 personer
Boskapsskötsel och fiske . .	88,8	7,9	3,3
Beklädnadsindustri, tvättinrättningar m. m	80,4	13,2	6,4
Hotellrörelse, inackordering och förfriskningsställen	74,6	24,1	1,3
Handelsyrken	70,8	25,2	4,0
Konst- och handelsträdgårdar	60,2	31,5	8,3
Konstindustriella yrken . . .	58,4	33,8	7,8
Trä- och snideriämnesindustrin	57,8	29,6	12,6

Men även här börjar kapitalets koncentration gör sig gällande. Från år 1882 till 1895 utgjorde här ökning och minskning av antalet sysselsatta personer:

Industrigren	På företag med		
	1-5 personer	6-50 personer	över 50 personer
Boskapsskötsel och fiske . .	+ 3,7 %	+ 35,1 %	+ 700,9 %
Beklädnadsindustri, tvättinrättningar m. m	- 0,6 %	+ 81,5 %	+ 162,0 %
Hotellrörelse, inackordering och förfriskningsställen	+ 70,2 %	+ 138,7 %	+ 429,7 %
Handelsyrken	+ 47,4 %	+ 89,5 %	+ 177,6 %
Konst- och handelsträdgårdar	+ 65,0 %	+ 141,6 %	+ 40,8 %
Konstindustriella yrken . . .	+ 4,2 %	+ 66,9 %	+ 576,1 %
Trä- och snideriämnesindustrin	- 3,1 %	+ 118,6 %	+ 138,7 %
Yrken överhuvudtaget	+ 10,0 %	+ 76,3 %	+ 86,2 %

Överallt således med undantag av konst- och handelsträdgårdssbranschen går stordriften vida hastigare framåt än smådriften. Om vi bortser från den i fråga om antalet sysselsatta personer obetydliga trädgårdsskötseln, återstår av de yrken, där smådriften ännu spelar en större roll, blott tvenne, där personalsiffran växer snabbare än befolkningen, nämligen ölkrokvärdarnas och småkramhandlarnas. ”Inom handelsyrket”, säger riksstatistiska byråns publikation rörande huvudresultaten av den yrkesstatistiska räkningen 1895 ”är det de talrika småkrämarna, de som handlar med kolonial-, mat- och dryckesvaror, vilka här förläna smådriften en så betydande roll. Varuhandeln, som i sig innesluter alla de ovannämnda yrkena, visar följande siffror:

Inalles	1 105 423
Därav ensamma handlande . .	317,460
I affärer med 2 personer	215,730
I ” ” 3-5 ”	276,085
I småaffärer över huvudtaget	809,275

”Smådriftens starka representation inom uthyrnings- inackorderings- och förfriskningsbranscherna beror på massan av små värdshusvärdar, logi- och sovrumshyrtare o. d. Inom denna yrkesgrupp möter vi följande siffror:

Inalles	579,958
Därav ensam uthyrare	99,407
I hushåll med 2 personer . .	122,194
I ” ” 3-5 ”	211,175
I små hushåll överhuvud . . .	432,776

Härtill må ytterligare anmärkas, att de försvarsgrenar, som inom beklädnads- och rengöringsyrkena gör smådriftens övervikt, är skrädderi, nåtleri, tvätt- och frisöryrkena; där har vi då elementen till de siffror, som Bernstein låter marschera fram mot den marxiska teorin.

Marx anmärker på ett ställe i ”Das Kapital”: ”Herr professor Roscher påstår sig ha upptäckt, att en sömmerska, som under två dagar har sysselsättning hos fru professorskan, utför mera arbete, än två sömmerskor, som fru professorskan har i arbete på samma dag. Herr professorn må icke göra sina iakttagelser rörande den kapitalistiska produktionsprocessen i barnkammaren ej heller under några som helst omständigheter, där huvudpersonen, kapitalisten, saknas.”

För att vidare utbilda och mer vetenskapligt gestalta marxismen ökar Bernstein barnkammaren med rakstugan och knejpen. Där lämnar ju kapitalets koncentrationsprocess ännu åtskilligt övrigt att önska. Låtom oss erinra oss hans hänvisning till att förutsättningarna för socialismen ännu icke är givna i Tyskland, emedan inom handeln och industrin ännu finns kvar hundratusentals ”företag” med över fyra millioner arbetare, vilka måste ”framgent drivas privat”. Vi vet nu, vad flertalet av dessa ”företag” är. På omöjligheten att låta staten överta fruktmånglerskorna, uthyrerskorna, sömmerskorna, tvätterskorna etc. måste socialismen stranda! Dessa element utgör för Bernstein den kapitalistiska egendomens fastaste bålverk, hos dem har man att studera lagarna för den kapitalistiska utvecklingen och icke vid gruvorna, hyttorna, spinnerierna, väverierna, maskinfabrikerna etc.

Från 1882 till 1895 ökades samtliga småföretag med 51,955. Däremot utgjorde småföretagen i följande grupper:

	1882	1895	Ökning
Handelsyrken	434,785	603,209	168,424
Uthyrning och förfriskningsaffärer	163,991	220,655	56,864
Summa	598,776	823,864	225,088

Om man fråndrar dessa båda yrkesgrupper, finner man i stället för en ökning med 51,955 en minskning med 175,133.

Småföretagens personal i dessa båda grupper var:

	1882	1895	Ökning
Handeln	641,696	943,545	301,849
Uthyrningsbranschen	244,297	432,766	188,479
Tillsammans	885,993	1,376,321	490,328

Alla småföretags personal ökades under samma tid med 434,847. Borträkna vi däremot de båda ovannämnda grupperna, får vi i stället för tillväxt en minskning med 55,481 inom små-

driften samtidigt med att befolkningen vuxit och hela yrkes- och industripersonalen ökats ännu mer.

Småföretagens tillväxt i mellanhandeln samt i uthyrnings- och förfrisknings-branscherna är emellertid intet tecken till smådriftens livskraft, utan en produkt av densammas upplösning. Småbutiker, kaféer, ölstugor, inackordering o. d. utgör till stor del bankrutta existensers tillflykt eller medel att jämte mannens arbetskraft även använda hustruns. I ena som i andra fallet bära de proletärisk prägel. Dessutom bli de alltmer beroende av den proletäriska kundkretsen, ty den köpstarka borgarklassen fyller sina behov i bättre försedda affärer. Sålunda bli små värdshusvärdar och småhandlare alltmer proletäriska i känslor och tankar. Om det småborgerliga tänkesättet fordom var bestämmande för proletariatet, inträder nu ett motsatt förhållande.

Därtill bidrar även en annan omständighet i de yrkesgrenar, där smådriften ännu är övervägande, en omständighet, som emellertid ej kommer fram i statistiken. Denna visar oss nämligen endast företagens *tekniska*, men ej deras *ekonomiska* koncentrerings. Ja även den tekniska koncentrationen avtecknar den icke fullständigt, ty i uppgifterna om yrkes- och industriföretagen har i de fall, där olika yrken är förenade i ett företag, de olika arbets- och yrkesgrenarna räknats som särskilda företag. På samma sätt har filialer betraktats som självständiga företag. Antalet företag i allmänhet är således faktiskt mindre och antalet storföretag större än statistikens siffror ange.

Den tekniska koncentrationen är emellertid blott en av formerna för den ekonomiska koncentrationen, om än dennas förnämsta och mest fulländade form. Kapitalkoncentration finner vi likväl även där, varest en kapitalist bringar i ekonomiskt beroende av sig tekniskt självständiga företag, tvingar dem in i sin tjänst. Vi erinra t. ex. om hemindustrin. Om man närmare, betraktar den ovan anförda raden av yrkesgrenar, där smådriften är förhärskande, finner man att det är just de, där smådriftens ekonomiska osjälvständighet träder skarpt fram. Sålunda är hemindustrin starkt utbredd inom trä- och skärämnesindustrin, (snickeri, korgflätning, halmhattsfabrikation, svarveri leksaksfabrikation o. d.) samt särskilt inom beklädnads- och renhållningsbranscherna (skrädderi, konfektion, handskmakeri, skomakeri, tvätt- och strykinrättningar m. m.). Dessa småföretag är för statistiken självständiga företag; för ekonomen åter är deras innehavare icke ägare av sina produktionsmedel, utan de mest nedpressade, uslast betalda lönearbetare.

Men även inom mellanhandeln och i "förfriskningsbranschen" försiggår en liknande process, som alltmer förvandlar de enskilda nominella affärsinnehavarna till några storkapitalisters agenter och lönearbetare. Restaurationer och kaféer bli alltmer beroende av de stora bryggerierna, som mångenstädes lämna dem i förskott icke blott ölet, utan hela inventariet; dessutom bli ölhallar och restauranter alltmer bryggeriernas omedelbara egendom. Innehavarna bli av bryggerierna anställda arrendatorer. Så även i varuhandeln. För ögonblicket har vi inga siffror från Tyskland till hands för att bevisa detta allmänt kända faktum. Från London meddelar Macrosty i en artikel i "*Contemporary Review*", "att billighetsrestauranterna befinner sig i fyra å fem firmors händer." I samma läge är mjölkhandeln i London samt apotek och cigarrbutiker. Ett enda bolag äger hundra cigarrbutiker. Om denna utveckling har Bernstein icke ett ord att meddela oss. Han hänvisar endast till att i England antalet butiker åren 1875-1886 ökades från 295,000 till 366,000

Bernstein håller fram för oss de hundratusentals småföretag, som måste fortsättas med privatdrift även efter de stora företagens expropriering. Hur många av de 200,000 småföretagen inom hotell-, uthyrnings- och förfriskningsbranscherna skulle ej faktiskt bli beroende av statsdriften, om till staten indrogs blott de 300 största bryggerierna med mer än 50 personer, som man 1895 räknade i Tyskland? Och att tobaksproduktionens och tobakshandelns överföring till staten väl låter sig förenas med tusentals små cigarrbutiker, vet vart barn i

länder med tobaksmonopol. Produktionens socialisering förutsätter ingalunda, att stordriften är förhärskande på alla områden.

Såsom yrken, där smådriften ännu är i viss mån stark, återstår att undersöka metallförädlingsindustrin, läderindustrin, närings- och njutningsmedelsindustrin, byggnads- och transportyrkena. Försäkringsyrket med sina 22,000 personer behöver vi väl icke ta med.

Framför oss ligger följande siffror:

Industrigren		Av 100 personer kom på företag med personal			Absolut tillväxt eller minskning av personalen procentvis från 1882-1895 i företag med		
		1-5	6-50	över 50	1-5	6-50	över 50
Metallförädlingsindustrin	1882	62,8	18,7	18,5			
	D:o 1895	44,6	24,6	30,8	- 1,2	+ 83,4	+131,3
Relativ ökning eller minskning		- 18,2	+ 5,9	+ 1,12			
Läderindustrin	1882	62,9	21,3	15,8			
	D:o 1895	50,6	24,9	24,5	+ 6,2	+ 51,2	+104,5
Ökning eller minskning;		- 12,3	+ 3,6	+ 8,7			
Närings- och njutningsmedelsindustrin	1882	60,3	19,6	20,1			
	D:o 1895	51,9	23,9	24,2	+ 18,0	+ 67,6	+ 66,0
Ökning eller minskning		8,4	+ 4,3	+ 4,1			
Byggnadsyrkena	1882	46,0	36,1	17,9			
	D:o 1895	27,0	39,6	33,4	+ 15,3	+114,6	+264,9
Ökning eller minskning		- 19,0	+ 3,5	+ 15,5			
Transportyrkena	1882	64,1	17,3	18,6			
	D:o 1895	54,0	18,0	28,0	+ 10,8	+ 37,6	+ 97,0
Ökning eller minskning,		- 10,1	+ 0,7	+ 9,4			

Inom alla dessa yrkesgrenar möter vi en stark relativ minskning av smådriftens personal. Inom metall-förädlingsindustrin är minskningen till och med absolut. Den motsvaras där av en ännu starkare minskning av företagens antal. Medan smådriftens personal minskades med 1,2 procent (3,401), Bingo småföretagen själva tillbaka med 7,6 procent (11,889) Inom de övriga ovannämnda yrkesgrenarna har smådriften absolut ökats, men på långt när icke i samma grad som de medelstora och stora företagen. Särskilt inom byggnadsyrkena, vilka betraktas som en hantverkets härd, är smådriftens relativa minskning i ögonen fallande.

Inom transportyrkena är småföretagens personal så relativt stark, därför att de största företagen järnvägar, telegraf och post – fortfarande utesluts från yrkesstatistiken. Över huvud taget har ej offentliga, allmänna företag, som icke drivas yrkesmässigt, medräknats såsom t. ex. kommunala anläggningar för vattentillförsel och renovation, slakthus o. s. v., således just företag, som hör till de största i sitt slag.

Men transportyrkena omfatta icke blott jätteföretag, som ej räknats med, utan även talrika dvärgföretag, som är ekonomiskt betydelselösa och knappt förtjäna namnet företag. Av de 3,945 begravnings- och dödgrävaraffärerna bedrivs 3,674 av en person, av de 10,514 stadsbuds m. m. -"företagen" skötas 10,200 av en person, av 18,737 "företag" inom drosktrafiken är 9,532 "enmansdrift". Skall vi således jämte fruktmånglerskorna, uthyrningsfruarna och frisörerna även räkna dödgrävarna, stadsbuden och droskkuskarna till den armé av hundratusenden småföretag, som ställer sig fördröjande i socialismens väg?

Blott närings- och njutningsmedelsindustrin synes vara gynnsam för smådriften Här är bland de nyss skärskådade yrkesgrenarna densammas absoluta tillväxt störst, medan stordriften – ett undantagsfall, som blott upprepas inom trädgårdsskötseln – befinner sig i långsammare

tillväxt än den medelstora driften.

Av den million personer, som komma på denna grupp, tillhöra emellertid 153,080 *tobaksfabrikationen*; här är smådriften kapitalistiskt exploaterad hemindustri. Å andra sidan har vi här *bryggeriindustrin* med 97,682 personer och *sockerfabrikationen* med nästan lika många (95,162). De är stordriftens domäner. Likaledes befinner sig denna i snabb framryckning inom kvarnindustrin (110,267 personer). Bland de större yrkesgrenarna inom denna grupp kvarstå således endast bageriyrket (med konditorierna inberäknade 261,916 personer) och *slakteriyrket* med 178,873 personer som en självständig smådrifts domäner. Men samma orsak, som gynnar smådriften i båda dessa yrken, nämligen deras monopolställning på en trångt begränsad lokal marknad, framkallar så många missförhållanden, som allt högljuddare fordra att bli avhjälpta genom socialisering, att denna tidigare kan komma att lägga sin hand på smådriftens båda mest obestridda domäner än på mången yrkes- och industrigren, där stordriften är mera förhärskande. Konsumtionsföreningsväsendets och den kommunala socialpolitikens utveckling torde hastigt gör rent hus på detta område.

Inom slakterinäringen har de kommunala slakthusen redan utfört ett förarbete och socialiserat slaktarens viktigaste funktioner. Men även om denna process icke skreds vidare, skulle utvecklingen till stordrift ingalunda gör halt vid slakterierna och bagerierna. Även här börjar kapitalets koncentration gör sig gällande. Vid uppgörandet av yrkesstatistiken har man kommit till följande resultat.

		Självständiga	Lönearbetare	På 100 sysselsatta personer var självständiga
Bageriyrket	1882	74,283	109,047	40,5
D:o	1895	84,605	163,982	34,1
Slakterierna	1882	60,634	69,997	46,4
D:o	1895	69,277	107,394	39,2

Må man sammanfatta alla dessa siffror och sedan fråga, om Bernstein har rätt att påstå, att den av Marx tecknade bilden av den kapitalistiska koncentrationen icke motsvarar verkligheten (Sid. 47), att den är ensidig, att stordriftens utbredning blott visar oss den ena sidan av den ekonomiska utvecklingen (Sid. 60). Om någonsin en teori blivit glänsande bekräftad, så är det den marx'ska teorin i den tyska yrkes- och företagsstatistikens siffror. Men Bernstein, som med full övertygelse förfäktade denna teori, så länge den icke var bekräftad med dessa siffror, börjar dra den i tvivelsmål i det ögonblick, då det klarast visar sig, att den troget avspeglar verkligheten.

Men jordbruket? Bevisar icke det den marx'ska teorins bankrutt?

Där ligger förvisso icke saken så klar som i yrken och industri. Ännu 1864 ropade Marx i den Internationella arbetarassociationens inauguraladress till arbetarna: "Slå upp den officiella statistiken (den engelska) för 1861, och ni ska finna, att antalet jordägare i England och Wales smultit ihop från 16,934 personer år 1851 till 15,066 år 1861, så att jordegendomens koncentration ökats på 10 år med 11 procent. *Om hela jordegendomens samling på några få händer skulle fortskrida i denna proportion, kommer jordfrågan därigenom att i hög grad förenklas.*"

Till denna förenkling skulle det likväl icke komma. En mängd omständigheter, som framträtt sedan ovanstående rader skrivits, framför allt den transoceaniska livsmedelskonkurrensen och lantarbetarnas allmänna flykt från torvan hejdar och hämmar jordegendomens och jordbruksnäringarnas koncentration. I stället för att förenklas, kompliceras agrarfrågan alltmer, blir den mest invecklade och svåraste av de frågor, vilkas lösning socialdemokratien är kallad att arbeta fram.

Men följande tror vi, att man med bestämdhet kan påstå. Hur än de agrariska förhållandena må utveckla sig, kommer lantbefolkningen att allt mindre öva inflytande på hela den sociala

utvecklingen, emedan den i antal går relativt, här och där t. o. m. absolut tillbaka. Det är en nödvändig process ej blott i industriländerna, som producerar industriprodukter för export och i utbyte bl. a. införa livsmedel och råämnen. Hela den ekonomiska utvecklingen strävar att fränta jordbruket den ena funktionen efter den andra och överföra dessa till den varuproducerande industrin, särskilt storindustrin. Först ruinerar den bondens för självförbrukning avsedda hemindustri; han spinner icke mer sitt lin och sin ull, bereder icke mer hembrygd av egna alster o. s. v. Efter hans produktion för självförbrukning kommer turen till produktionen för marknaden. Den mjölk, som hans kor lämna, kärnas icke längre på hans gård, utan i mejeriet; vinet jäser icke längre i vinodlarens, utan i vinhandlarens källare. Slutligen når industrin dithän, att den t. o. om. frambringar eller ersätter råprodukter, som jordbruket hittills ensamt producerat. Färgväxterna utträngas av stenkolstjärans produkter; industrin möjliggör inom vin- och ölberedningen besparing av druvor och humle; i havreätande hästars ställe frambringar den cyklar, automobiler, elektriska spårvägar och elektriska plogar o. s. v. Därtill kommer, att i jordbruket självt vinna maskinerna, konstgödning, dränering och andra hjälpmedel insteg, vilka härstamma från industrin. En del och förvisso en allt större del av de i jordbruket verksamma krafterna och av de hittills av jordbruket frambragta produkterna frambringas genom industrin. Allt detta måste ha till följd, att jordbruksbefolkningen i de moderna länderna går alltmer tillbaka.

I Tyskland är detta fallet i så hög grad, att, sett från hela samhällets ståndpunkt, de moment, som motverka koncentrationen, därigenom fullständigt övervinnas.

På 100 arbetande och anställda var i Tyskland:

	Självständiga		Biträden	
	1882	1895	1882	1895
Jordbruket	27,78	30,98	72,22	69,02
Industrin	34,41	24,90	65,59	75,10
Handeln	44,67	36,07	55,33	63,93
Inalles	32,03	28,94	67,97	71,06

Oaktat således antalet självständiga inom jordbruket ansenligt växte, minskades likväl siffran betydligt i fråga om hela förvärvslivet dels i följd av den fortskridande koncentrationsprocessen i handel och industri och dels i följd av lantbefolkningens absoluta minskning. Ännu 1882 räknade denna 19,225,445 personer, däribland 8,236,496 arbetande, år 1895 däremot blott 18,501,307, däribland 8,292,692 arbetande. Under samma tid växte hela befolknings-siffran från 45,200,000 till 51,800,000, och de arbetandes antal i olika näringsgrenar från 19 millioner till 23 millioner. Jordbruksbefolkningen utgjorde 1882 ännu 42,5 procent av hela rikets befolkning, men år 1895 blott 35,7 procent; antalet arbetande inom jordbruket utgjorde år 1882 43,4 procent av alla arbetande, men 1895 blott 36,2 procent.

Men dessutom kan invändningar göras mot de siffror, som utvisa de självständiges tillväxt inom jordbruket, om man går närmare in i detalj. Man räknade:

Personer, vilka som sitt förnämsta yrke driva jordbruk i ordets trängre mening	1882	1895	Ökning eller minskning
Självständiga	2,252,531	2,522,539	+ 270,008
Anställda	47,465	76,978	+ 29,513
Arbetare inalles	5,763,970	5,445,924	– 318,046
Därav familjemedlemmar, som deltar i arbetet,	1,934,615	1,898,867	– 35,748
Drängar och arbeterskor	1,589,088	1,718,885	+ 129,797
Daglönare med jord (torpare) . . .	866,493	382,872	– 483,621
utan jord	1,373,774	11,445,300	+ 71,534
Summa	8,063,966	8,045,441	– 18,525

Iögonenfallande i dessa siffror är torparnas oerhörda minskning, i det de på 13 år skulle ha avtagit med vida mer än hälften! I själva verket måste riksstatistiken medgiva, att denna minskning åtminstone delvis blott är skenbar, beroende på att statistiken 1895 upptogs efter en annan metod än 1882.

År 1882 kom under rubriken a T daglönare, som tillika drev självständigt jordbruk. Men därvid ”fick man icke veta, huruvida dessa i fråga om sitt huvudyrke var självständiga och blott som bisyssla arbetade för lön såsom t. ex. de, som hjälpa till vid höbärgningen, eller om de tvärtom var huvudsakligen daglönare och blott som biyrke drev självständigt jordbruk.” (Tyska folkets fördelning efter yrken etc. Tyska rikets statistik, N. F., Band 111, Sid. 58). I de statistiska uppgifterna av 1895 hölls däremot båda grupperna strängt åtskilda och därför räknades en mängd lantbrukare till de självständiga, vilka år 1882 hade uppförts i daglönarens kolumn. Därför ”synes antalet självständiga 1882 något för lågt”, men också i överensstämmelse härmed antalet lönearbetare för högt. Allt detta är betecknande för, i hur hög grad på landsbygden gränserna mellan lönarbete och självständigt jordbruk flyter över i varandra.

Det är numera omöjligt att avgöra, i vad mån 1882 de självständigas antal föreföll för lågt och arbetarnas antal för stort. Differenserna mellan siffror och verklighet, torde icke vara oväsentliga, om vi betänker, att från 1882 till 1895 ökades antalet drängar och daglönare utan jord, medan antalet daglönare med jord uppvisar en så iögonenfallande minskning. Om vi 1882 liksom 1895 räknar de senare till de självständiga, så erhåller vi 1882 summan 3,119,024, 1895 däremot 2,905,411; sålunda i st. f. en ökning med 270,008 en minskning med 213,613. Däremot utgör antalet av ej till familjen hörande drängar och pigor samt daglönare utan jord 1882 2,962,862 och 1895 3,164,185, sålunda en ökning av 201,323.

Antalet äkta proletärer har sålunda ökats; däremot är antalet självständiga tillika med de mellan dem och proletariatet liggande mellanleden i avtagande, utan att man tydligt kan avgöra om detta avtagande försiggår mera på de förras än på de senares bekostnad. I alla händelser tyder dessa siffror på ett skärpande av de sociala motsatserna även inom lantbruket.

Rörelsen är emellertid långsammare, förskjutningarna mindre betydande än inom handeln och industrin.

Även om vi övergå till företagsstatistiken finner vi blott omärkliga förskjutningar registrerade i de särskilda storhetsklasserna och dessutom olika i olika länder, ja landsdelar. Sålunda förändras den brukade marken:

I Tyskland 1882-1895:

Storhetsklasser:

under	2	hektar	– 17494	hektar
”	2–5	”	– 95781	”
”	5–20	”	+ 563477	”
”	20–100	”	– 38333	”
över	100	”	+ 45533	”

I Frankrike 1882-1892:

Storhetsklasser:

under	1	hektar	+ 243420	hektar
”	1-5	”	– 108434	”
”	5-10	”	– 13140	”
”	10-40	”	– 532243	”
över	40	”	+ 197288	”

I England 1885-1895:
Storhetsklasser:

1-5	acres	0,4-2	hektar	- 22885	acres
5-20	"	2-8	"	+ 10880	"
20-50	"	8-20	"	+ 40449	"
50-100	"	20-40	"	+ 138683	"
100-300	"	40-120	"	+ 217429	"
300-500	"	120-200	"	- 127223	"
över 500	"	över 200	"	- 226807	"

I Frankrike är sålunda utvecklingen en helt annan än i Tyskland och England. I de båda sistnämnda länderna vinner de medelstora företagen mark, i Frankrike de minsta, proletäriska samt de stora, kapitalistiska.

I Tyskland finner vi där stordriften är förhärskande en tendens till återgång, och i de trakter där den är mindre stark tendens till framträngande, sålunda den förra tendensen i de östra Elbe-provinserna, den senare i Syd- och Västtyskland.

Av varje 100-tal hektar av för jordbruk begagnad mark i vederbörande stat och landsdel kom på företag med mer än 100 hektar.

	1882	1895	
Ostpreussen	38,60	39,47	+ 0,87
Västpreussen	47,11	43,66	- 3,45
Brandenburg	36,32	35,24	- 1,08
Pommern	57,42	55,13	- 2,29
Posen ,	55,37	52,19	- 3,18
Schlesien	34,41	33,86	- 0,55
Mecklenburg-Schwerin	59,89	59,95+	- 0,06
Mecklenburg-Strelitz	60,89	60,68	- 0,21

Följaktligen en minskning med undantag av i Ostpreussen och Mecklenburg-Schwerin. Däremot i

	1882	1895	
Hannover	6,92	7,14	+ 0,22
Westfalen	4,77	5,30	+ 0,53
Hessen-Nassau	6,69	7,34	+ 0,65
Rehmlandet	2,67	3,51	+ 0,84
Bayern	2,26	2,57	+ 0,31
Württemberg	2,00	2,14	+ 0,14
Baden	1,80	3,06	+ 1,26
Elsass-Lothringen	7,31	7,38	+ 0,07

De övriga staterna visa antingen alls inga förskjutningar (Sachsen, Hessen) eller är de för små, för att kunna lämna användbara resultat. Anmärkningsvärd är ökningen överallt i de sydliga och västliga landsändarna. Där bondebruket är förhärskande, finner vi en om ock svag tendens till stordriftens framträngande. Där den stora jordegendomen är övervägande, kommer tendensen att minska *odlingsytorna* fram. Detta är emellertid ingalunda liktydigt med rörelsens förminskande. För närvarande verkar i de östra Elbe-provinserna två tendenser, å ena sidan den att göra driften intensivare, alltså förstärka dess kapitalistiska karaktär. Många gods i de östra Elbe-provinserna är emellertid för stora för intensiv drift. Dessutom saknar ägarna tillräckligt kapital. De erforderliga penningarna anskaffas och godsarealen bringas i

förhållande till driftkapitalet genom försäljning till små lantbrukare av de jordområden som ligger längre bort från godsets medelpunkt.

Men samma utveckling av kommunikationsmedlen, som utsätter det öst-elbiska lantbruket för konkurrensen av ett högre utvecklad sådant och därigenom tvingar det förstnämnda till intensivare drift, berövar det också den nödvändigaste förutsättningen härför, arbetarna. Därför försöken att binda dessa vid torvan genom att lämna dem jord med rätt till avkastningen och liknande inrättningar. Men därav också stordriftens bankrutt på de ställen, där detta ej har lyckats. I det ena som det andra fallet har vi återigen avsondring från den stora jordegendomen. Det är sålunda just utvecklingen till modern kapitalistisk drift, som i de östra Elbe-provinserna gynnar småbrukets utbredning och inskränker stordriftens område.

Intet tyder på att vi närma oss stordriftens undergång, men heller intet på ett småbrukens uppsugande av de större. Ingen av de olika storheterna vinner avgjort och i allmänhet mark. En återgång på det ena stället utjämnas av ett framåtgående på det andra.

Om vi endast betraktar statistiken över jordlotterna, så förefaller det som om lantbruket alls ej skulle utveckla sig, som om det stod stilla. Men även det genomgår en utveckling, en utveckling till växande beroende av industrin.

Idealet av ett självständigt småbruk, en bondefamilj, som utan lönarbetare producerar allt väsentligt, som den behöver, är förbi. Ännu i början av vårt århundrade (1800-talet) var denna form av lantbruk den förhärskande; numera är den så gott som helt och hållet försvunnen.

I stället för den bonde, som är lantbrukare och hantverkare i egen person, träder den bonde som endast är lantbrukare. Och t. o. m. inom lantbruket finner vi en allt starkare specialisering av varan, som det enskilda företaget tillför marknaden. Bonden blir allt mera beroende av marknaden, d. v. s. av samhället, hans arbete blir mer och mer en del i den stora samhälleliga arbetsprocessen, varuproduktionen, en process som behärskas av industrin.

I stället för bonden, som arbetar endast med familjens krafter och endast för sig och denna, kommer å ena sidan den bonde som arbetar med lejda lönarbetare, å andra sidan småbonden, vilkens lilla lantbruk endast är en bisak i hushållet, medan han skaffar sig sina penninginkomster genom att sälja sin arbetskraft, genom att bli lönarbetare i lant- eller skogsbruket, hemindustriidkare, eller slutligen arbetare i något av dessa storindustriella företag, som mer och mer uppstår på själva landsbygden. Så kommer småbönderna såväl som de större bönderna i stigande beroende av industrin. Detta belyses av följande siffror, som ger genomsnittssiffrorna för riket och de större förbundsstaterna såväl som siffrorna, för några regeringsområden. Här närmast de förra: Av 100 lantbruksinnehavare har till huvudsakligt yrke:

	Självständigt lantbruk	Lönarbete			
		Lantbruk	Industri	Andra slag av lönearbete	Tillsammans
Tyska riket	44,96	12,90	14,23	3,96	31,09
Preussen	40,62	16,39	15,82	4,19	36,40
Bayern	64,79	5,19	6,02	2,20	13,41
Sachsen	38,54	4,63	19,34	4,56	28,53
Württemberg	59,53	3,53	7,80	2,32	13,65
Baden	59,80	3,69	10,38	3,21	17,2s
Hessen	44,89	8,79	13,34	4,21	26,34
Elsass-Lothringen .	52,35	6,51	14,59	3,46	24,56

Här några regeringsområden:

Reg.-omr.	25,85	22,88	20,73	5,30	48,91
Magdeburg					
” Merseburg	29,13	17,73	24,79	4,07	46,59
” Erfurt . . .	32,87	11,59	17,32	4,30	32,21
” Hildesheim	26,08	14,38	22,41	7,65	44,44
” Münster . .	44,40	5,67	20,51	3,70	29,88
” Arnsberg .	16,19	3,89	45,43	6,15	55,47
” Düsseldorf	21,11	5,74	31,95	5,14	42,83

Utom Preussen finner vi i Bayern de flesta industriella lönarbetarna såsom innehavare av lantbruk i Pfalz (14,11 procent av alla lantbruksinnehavare mot 47,57 procent självständiga lantbrukare och 6,06 procent lantarbetare); i Sachsen i kretsen Dresden (22,15 procent av alla lantbruksföretag i industriarbetares ägo mot 34,51 procent självständiga lantbrukare och 9,16 procent lantarbetare); i Württemberg i Neckarkretsen (8,75 procent mot 58,73 och 3,14 procent); i Baden i Karlsruhedistriktet (14,28 procent mot 60,43 och 2,16 procent); i Hessen i provinsen Starkenburg (19,20 procent mot 37,69 och 8,41 procent). Anmärkningsvärda genom att industriarbetarna som innehavare av lantbruk väger över de självständiga lantbrukarna är bland de mindre staterna:

	Självständiga Industriarbetare	Lantbrukare
Braunschweig . .	21,77 procent	25,82 procent
Anhalt	20,07 ”	28,06 ”
Reuss ä. L.	29,34 ”	31,18 ”
Schaumburg-Lippe	23,54 ”	30,08 ”
Lippe	31,96 ”	36,36 ”

Man ser hur oriktigt det är att räkna varje innehavare av lantbruk såsom bonde. Bönderna är ej blott den mindre delen av den lantbrukande befolkningen, som sönderfaller i 31 procent självständiga och 69 procent lönarbetare; de är ej håller på hela riket räknat flertalet av lantbruksinnehavarna (självständiga lantbrukare endast 45 procent), i industridistriktet är de t. o. m. mindre talrika än industrins lantbruksägande lönarbetare,

Av 5,558,317 lantbruksföretag var 1895 endast 2,499,130 i självständiga lantbrukares ägo. Antalet självständiga lantbrukare med ett biyrke var 504,164. Det är således en kolossal överdrift, när Bernstein talar om ”över fem millioner” lantbruksföretag ”av privatekonomisk karaktär”, som skulle bli kvar, om man till staten indrog alla företag med över 20 hektar. *Omkring tre millioner* av lantbruksföretagen är endast en bisak i hushållet, tjäna icke eller åtminstone icke i väsentlig grad varuproduktionen, d. v. s. den ”privatekonomiska” produktionen. Socialismen betyder organisation av det *samhälleliga* arbetet, sålunda varuproduktionen. Organisationen av det privata hushållets arbeten är icke ett av dess närmast liggande problem. Socialismen kommer lika litet att stranda på de lantliga industriarbetarnas och lantarbetarnas köksträdgårdar och potatisland som på fruktmånglerskornas, barberarnas och kastanjestekarnas ”företag”.

Men återstå alltjämt icke över två millioner företag, som kan betecknas såsom bondebruk? Medgives, men även dessa kommer i stigande beroende av smådriften, om också på annat sätt än småbönderna.

En av de mest i ögonen fallande företeelserna i den moderna ekonomiska utvecklingen är jordröntans tillbakagång, ja ofta även sjunkandet av lantbrukets profit, dess räntabilitet. Så mycket nödvändigare blir det för lantbrukaren att täcka företagets deficit genom någon

annan lönande verksamhet, och han finner såsom sådan industrin, den med lantbruket sammanhängande industrin, vilken han såsom råmaterial tillför sitt lantbruks produkter.

Till utvecklingen i samma riktning bidrar ett annat faktum, den växande bristen på arbetskraft. Lantbruket förlorar förmågan att binda sina arbetare vid torvan, och industrin erbjuder dem en kulturellt högre existens. Endast en uppstående industri förmår hålla lönarbetaren kvar på landet.

Föreningen av lantbruk och industri blir därför mer och mer en livsfråga för det förra. Sedan den stora jordegendomen gått i spetsen, bemöda sig nu även de mindre företagen, att genom föreningar bli delaktiga av de fördelar som denna nya driftform erbjuder.

Men industrin såsom det mera vinstgivande, modernare produktionssättet visar sig i denna förening vara den starkare parten, lantbruket blir allt mera beroende av densamma, och då inom den med lantbruket sammanhängande industrin råder samma koncentrationstendens som inom varje annan industri, kommer sålunda även lantbruket inom området för samma tendens.

I statistiken över företagens jordytor kan detta visserligen icke iakttas. Liksom den icke gör någon skillnad mellan den kapitalistiskt exploaterade hemindustriidkaren och den självständiga hantverkaren, som utför arbete för egna kunder, så ger den heller icke till känna om en bondes lantbruk ännu är fullt självständigt eller mera blott en del av ett stort samhälleligt företag. Det oaktat är tendensen till lantbrukets stigande beroende av industrin så stark och uppenbar, att den icke längre behöver bevisas.

Om, sedan de icke självständiga jordbrukarna avskilts, antalet jordbruk, som skulle i ett socialistiskt samhälle framgent drivas "privatekonomiskt", reducerats från fem till två millioner, skulle de senares antal åter ansenligt sjunka, om man avskilde alla, som är beroende av ett industriellt företag. Om man låter staten överta de 400 sockerfabrikerna, så bringar man därmed även de 113,244 jordbruk, som odla sockerbetor, i fullständigt ekonomiskt beroende av statshushållningen. I kooperativa mejerier deltar 148,082 jordbruk. Hur många producenter av mjölk, grönsaker och frukt är icke i dag blott delarbetare i de stora konservfabrikerna o. s. v.! Därjämte har man att ta i betraktande de jordbruk, som icke står i direkt förbindelse med ett visst industriellt företag, men som för sin existens är beroende av en viss industrigren. Så snart de senare bli mogna för att överföras i statens besittning, måste de förra, om än icke juridiskt, likväl faktiskt gå samma väg. I länder med tobaksmonopol är visserligen blott tobaksfabrikerna stora företag, men de små tobaksodlarna är ingalunda "herrar i eget hus", utan i fråga om odling och bearbetning av sin produkt fullständigt underkastade statsmyndigheterna. I Tyskland skulle ett tobaksmonopol i ytterst viktiga avseenden dra över 150,000 tobaksodlare bort från "privatekonomin".

Till allt detta kommer ytterligare ett moment. Det kapitalistiska produktionssättet visar tendens att skilja jordegendomen från jordbruksdriften sålunda att jordägare och jordbrukare bli två skilda personer. Detta träder klart i dagen i fråga om arrendesystemet, men faktiskt uppnås detsamma genom hypotekssystemet. Hypoteksinnehavarens funktioner motsvara jordägarens under arrendesystemet; här som där är de lika enkla; att ta jordränta utan att ingripa i produktionsprocessen. Ju mer utvecklat arrendesystemet är, ju längre skuldsättningen i form av hypotek fortskridit, desto talrikare är de jordbrukare, som ej längre har något intresse av privatäganderätten till jorden, utan fastmera, åtminstone i en stat, där de får göra sin stämma hörd, ett intresse av att här jordegendomen, där åter hypoteksskulderna övertas av staten, vilket visserligen ännu icke betyder socialism inom jordbruket, men i en demokratisk stat innebär ett viktigt steg i denna riktning.

Anmärkningsvärd är nu att arrendesystemet växer. År 1895 räknade man i Tyskland jordbruk:

	Med uteslutande arrenderad jord	Med helt eller delvis arrenderad jord	Med uteslutande egen jord
1882	829,137	2,322,899	2,953,445
1895	912,959	2,607,210	2,951,107
Tillväxt eller minskning	+ 83,822	+ 284,311	– 2,338
Av 100 jordbruk kom på de olika grupperna			
1882	15,7	44,02	55,99
D:o 1895	16,4	46,91	53,09
Tillväxt eller minskning . . .	+ 0,7	+ 2,89	– 2,89

Att lantegendomarnas hypoteksskulder växer är känt. För att förebygga missförstånd, må anmärkas, att skuldsättningen icke nödvändigt betyder nedgång för jordbruket. Liksom arrendenas stigning kan den bero på att jordräntan stiger, på ett framsteg inom jordbruket. Men hypoteksskuldernas tillväxt bevisar i alla händelser, att den process, som frigör jordbruket från ägandet av jord och ställer jordräntan för sig som en självständig ekonomisk faktor, skrider vidare och att jordbrukarens intresse för den privata jordägarerätten avtar. Om i Preussen på tio år (1886–1895) jordegendomarna på nytt belastats med $1\frac{1}{2}$ *milliard* mark, så har faktiskt under denna tidrymd jordegendom till detta värde övergått från jordägarna till hypoteksinnehavarna.

Men samtidigt försiggår – och vida snabbare än koncentrationen av vissa egendomsarealer – hypoteksskuldernas koncentration i några bankers, sparkassors och liknande institutioners händer.

Denna koncentrationsprocess är obestridd. Man har visserligen framhållit, att hypoteksbankerna icke egentligen är jordbrukarnas och jordägares kreditorer, utan blott förmedlare mellan dem och de enskilda kapitalister, som köpa pantbreven. Det är visserligen en för kapitalisterna betydelsefull skillnad men icke för jordägarna. De har att göra med banken, men icke med innehavarna av pantbreven. Den tar deras mervärde, den bortauktionerar deras gårdar, om de icke kan betala räntorna. I stället för de komplicerade, oändligt varierande personliga förbindelserna mellan hundratusentals bönder och hundratusentals byockrare har vi nu att göra med de förras enahanda förbindelser med några få byråkratiska centralanstalter, som redan nu stå under statens inflytande och kontroll och vilkas övertagande av staten tekniskt är en mycket enkel sak.

Sålunda finner vi, att kapitalets koncentrerings-process ej heller på landsbygden kan lämnas ur räkningen. Den förväntan, varåt Marx gav uttryck vid "Internationalens" bildande, har visserligen ej gått i uppfyllelse; agrarfrågans förenkling genom hela jordarealens koncentration på några få händer är icke förverkligad. Men likväl verkar kapitalets koncentration i riktning hän mot jordbrukets uppgående i den samhällsliga produktionsprocessen – genom småböndernas förvandling till lönearbetare, genom fortgående sammanväxning av jordbruk och industri, genom arrendesystemets och de i stora sociala institut alltmer koncentrerade hypoteksskuldernas tillväxt.

Till samma förhållandens enkelhet och klarhet som inom industrin skall vi säkerligen aldrig komma inom jordbruket. Otaliga tendenser och kontratendenser verkar där i och mot varandra, klassförhållandena är orediga, i synnerhet där arrendesystemet är föga utvecklat och där massan av företagare och även av lönearbetare ännu har sin andel i jordegendomen. Årstidernas växling medför ofta omväxling i klassförhållandena. Ena månaden kan samma lantman vara självständig jordbrukare, nästa månad åter lönearbetare. Läger man här till den lokala isoleringen och såsom dennas följd företeelse förhållandenas lokala olikhet på landsbygden, så förstår man, hur svårt det är för landsbygdens proletariat att nå fram till klar

klassmedvetenhet.

Om svårigheterna för agitationen på landsbygden och för fastställandet av densammas teoretiska grundval behöver vi ej bedraga oss. Men icke desto mindre är det obestriddigt, att kapitalets koncentration icke stannar inför landsbygden och att den, om än på omvägar, verkar inom jordbruket i samma riktning som inom industrin.

Men om Marx' förväntningar angående jordegendomens koncentration icke i allo har gått i uppfyllelse, så har de förväntningar han uttalade beträffande den moderna produktionsprocessen i sin helhet på ett så mycket mera glänsande sätt blivit besannade. "Kapitalmagnaterna", som "usurpera och monopolisera" den kapitalistiska "omvandlingsprocessens" alla fördelar, har blivit verklighet på den korta tid som förflutit sedan Marx skrev ned denna sats, och bli mer och mer verklighet genom kapitalkoncentrationens fulländning i form av karteller och truster.

Dessa är fullt moderna skapelser. Försöken att monopolisera handeln, att medelst konkurrensens fördrivande ur denna utesluta konkurrensen, varornas uppköpande o. s. v., dessa försök börja redan på ett mycket tidigt stadium av varuhandeln. Under reformationstiden är klagomålet däröver allmänt. Men att ur *produktionen* utesluta konkurrensen, monopoliseringen av hela industrigrenar genom alla företags sammanfattning i en enda organisation, icke en enda liten stads, utan en stor stats industrigrenar, ja, hela världens, industrigrenar, som icke alstrar sällsynta lyxartiklar, utan produkter för massornas dagliga konsumtion – denna monopolisering är en företeelse, som först sedan Marx' död (1883) har uppnått ekonomisk betydelse, men sedan dess utvecklats i sådan grad, att den mer och mer behärskar nationernas hela ekonomiska och även politiska liv.

I sammanhang med kristeorin ska vi ännu en gång komma att tala om kartellerna och trusterna. Här må det sålunda vara nog att endast påpeka deras existens.

Den högre finansen har allt från sin uppkomst tack vare statsskulden hållit regeringarna i beroende av sig. Men de moderna penningkungarna behärskar nationerna direkt genom kartellerna och trusterna, lägga hela produktionen under sitt välde. Särskilt är det producenterna av grundvillkoren för all storindustri, kol och järn, vilkas sammanslutningar mer och mer bestämmer den inre och yttre politiken samt hela det ekonomiska livet.

Kampen mot mången kartell framkallar åter nya karteller i de av denna beroende industrierna. Stundom framtvingar den sammanslutning av olika slags företag till ett enda jätteföretag. Så lunda ser vi nu i Tyskland en strid mellan kolsyndikatet, som driver kolpriserna i höjden, och järnindustrin, som icke vill låta nöja sig med dessa prishöjningar. Stora järn- och stålverk söker, då detta skrivs, befria sig från kolkartellens herravälde genom att själva skaffa sig gruvor. Men järnindustrins kartell gör på samma sätt som kolsyndikatet och driver så mycket som möjligt upp priset på sina produkter. I Österrike försätter järnkartellen alla industrier, som i väsentlig grad konsumera järn, i trångmål. Slutligen skall det kanske komma till en sammanslutning av järnkonsumenter, som gemensamt förvärvar och driver järnbruk. Att jätteföretag såsom järnvägar redan länge har sina egna kolgruvor och lokomotivverkstäder är känt.

Kartellorganisering eller trustbildning av en mängd företag av samma art å ena sidan, å andra sidan sammanföringen på en hand av flera företag av olika slag – det är företeelser, som väsentligen ger prägel åt våra dagars ekonomiska liv. Allt snabbare försiggår dessa sammanslutningar; nu under en ekonomisk uppsvingperiod går knappt en dag, som det ej berättas om bildandet av en ny kartell. De industrigrenar, som hör samman med jordbruket, följer med i dansen; till spirituösaringen sällar sig sockerkartellen, och redan talas om en de stora mejeriernas smörkartell.

Hela denna knappt två årtionden fortgående utveckling har möjliggjorts endast genom

kapitalets koncentration, som i sin ordning främjas av samma utveckling. Att den Marx'ska koncentrationsteorin är fullständigt och ej blott delvis och ensidigt riktig, att den ger en fullt trogen bild av den kapitalistiska verkligheten, intygas bäst av kartellerna och trusterna. Men Bernstein, som i sin kritik av koncentrationsteorin icke går förbi den torftigaste åkerlapp och den minsta symamsell, tiger fullständigt om arbetsgivarförbunden, den utom jordbrukskrisen viktigaste företeelsen inom det ekonomiska livet sedan Marx' död, en företeelse, som envar måste studera, vilken gör till sin uppgift att vidare utbilda den marx'ska ekonomiläran.

Där kartellerna tala för Marx, ignorerar han dem. Han erinrar sig dem först, när han tror, att de tala mot Marx, vid behandling av kristeorin.

c) De egendomsbesittandes ökning.

Bernstein har icke anfört något, som skulle kunna föranleda oss att avvika från den Marx'ska teorin om kapitalets fortskridande koncentration. På det mest glänsande sätt bekräftas den av yrkesstatistiken ävensom av kartellers och trusters uppkomst, och jordbrukets utveckling visar sig ingalunda oförenlig med densamma.

Men kapitalets fortskridande koncentrerings betyder fortskridande (åtminstone relativ) minskning av de smärre företagen, de större företagens tillväxt, således ökning av proletärerna och – till ett visst stadium – av kapitalisterna, starkare minskning däremot av de små arbetsgivarna, således ökning av de egendomslöse, minskning av de egendomsbesittande.

Detta antagande förklarar Bernstein vara oriktigt. I sin *förklaring till partidagen i Stuttgart* skrev han:

”De sociala förhållandenas tillspetsning har icke försiggått på det sätt som ”manifestet” skildrar. Det är icke blott gagnlöst, det är älven den största dårskap att förhålla detta. Antalet egendomsägande har icke blivit mindre, utan större. Samhällsrikedomens oerhörda ökning åtföljs icke av ett hopkrympande antal kapitalmagnater, utan av ett växande antal kapitalister av alla grader. Mellanlagren ändrar sin karaktär, men de försvinner icke från den sociala trappstegen.”

Dessa påståenden upprepar han i sin stridsskrift med synnerlig skärpa:

”Det är alltigenom oriktigt att anta, att den nuvarande utvecklingen uppvisar en relativ eller ens absolut minskning av antalet egendomsbesittande: Icke ”mer eller mindre”, utan helt enkelt mer, d. v. s. *absolut och relativt* växer antalet egendomsbesittande. Om socialdemokratins verksamhet och utsikter vore beroende av att de egendomsbesittandes antal går tillbaka, då kunde den ”lägga sig och sova” på detta faktum. Men motsatsen är fallet. *Icke på den sociala rikedomens minskning, utan på densammas tillväxt vilar socialismens utsikter.* Socialismen eller den socialistiska rörelsen i den nya tiden har redan överlevat mången vidskepelse, den kommer även att överleva den irrimeningen att densammas framtid beror på egendomens koncentration eller, om man så vill, mervärdets uppsugning av en allt mindre grupp av kapitalistiska mammutdjur.”

Och på sid 178 heter det:

”Att antalet egendomsbesittande växer och icke avtar, är icke en uppfinning av borgerliga harmoni-ekonomer, utan ett av skattemyndigheterna, ofta till vederbörande skattebetalares förtrytelse utrönt faktum, som icke längre låter sig rubbas. Men vad har detta faktum att säga om socialismens seger? Varför skall socialismens förverkligande bero på detta faktum eller på densammas vederläggning? Nåväl, helt enkelt därför att det dialektiska schemat synes föreskriva det.”

I tydlighet lämna dessa påståenden skenbart ingenting övrigt att önska. Och likväl snavar man genast över en oklarhet, så snart man vill pröva dem. Bernstein talar om de egendomsbesittande. Vilka är de egendomsbesittande? I ”Das Kapital” har Marx icke uppställt någon teori för de ”egendomsbesittandes” tillväxt eller minskning. Dessa utgör över huvud taget ingen särskild klass. Om någon, som har något, är en ”egendomsbesittande”, så är lönearbetarna också egendomsbesittande. De äger likväl kläder, merendels även möbler, stundom ett litet hus och ett potatisland.

Varken i "Das Kapital" eller i "manifestet" finner vi påståendet att antalet egendomsbesittande avtar. Men väl är där betonad att proletärernas antal växer, "de moderna arbetarnas klass, de som blott leva så länge de finner arbete och finner arbete endast så länge deras arbete ökar kapitalet." Om dess klasskamp slutar med seger, måste den med nödvändighet sluta med socialism. Men hur kan den leda till seger, om antalet proletärer icke absolut och relativt ökas? Då Bernstein påstod, att de egendomsbesittandes antal ökades i st. f. att minskas, då låg det väl närmast till hands att anse detta något obestämda uttryck liktydigt med ett påstående att proletariatet relativt minskas. Men varifrån får han då sin tillförsikt om socialismens seger? Man må komma ihåg att Bernstein i kapitlet om den materialistiska historieuppfattningen betonar, att de etiska faktorerna i det moderna samhället erhållit "större spelrum för självständig verksamhet än tidigare var fallet" Då får man väl anta, att Bernstein väntade socialismens seger av denna självständiga, av inga ekonomiska omständigheter beroende etik och ej av proletariatets klasskamp. Det var också min uppfattning och jag stärktes däri genom hans ovan citerade artiklar i "Vorwärts", i vilka han förklarar det vara omöjligt och onödigt att ge socialismen en materialistisk Motivering och som borgen för dess seger hänvisar oss till människornas rättsmedvetande.

"Just emedan jag erkänner rättsmedvetandets kraft som drivande faktor i den samhälleliga utvecklingen", säger han där, "lägger jag på sådana frågor som de egendomsbesittandes minskning eller ökning icke samma vikt som de, vilka fasthålla vid satsen om den immanenta ekonomiska nödvändigheten göra och under alla förhållanden måste göra."

Men med mitt antagande att Bernstein, då han trots de egendomsbesittandes ökning förutsäger socialismens seger, väntade denna seger även av de besittandes rättsmedvetande och ej blott av de egendomslöses, råkade jag illa ut. "Grovt missförstånd" är det minsta som Bernstein i sitt svar förebrår mig. (Vorwärts, 18 april, 1899.)

"Vilken mening han (Kautsky) än må ha om mitt sinnestillstånd, skall t. o. m. han ej tilltro mig ett sådan galenskap som att jag skulle vänta socialismens seger av de nuvarande egendomsbesittandes rättsmedvetande. Ty rättsmedvetande är medvetandet om att jag har rätten på min sida.... Jag endast anser det omöjligt och onödigt att uteslutande ur ekonomin härleda socialismen. Produktionsmedlens koncentration behöver icke i och för sig leda till socialismen. Det är ännu icke bevisat, att denna koncentration icke även vore förenlig med andra samhällsformer. Socialismen blir en nödvändighet först när och i den mån till denna koncentration bland annat kommer de egendomslöses medvetna strävan att dra de koncentrerade produktionsmedlen ur den privata ledningens händer och att som fullt berättigade medlemmar deltar i produktionens samhälleliga ledning."

Alltså får man icke tilltro Bernstein den "galenskapen" att vänta socialismens seger av de egendomsbesittandes rättsmedvetande. Denna seger skall framgå ur produktionsmedlens koncentration och (bland annat) ur den egendomslösa klassens medvetna strävan. Men enligt samme Bernstein är det endast det "dialektiska schemat" som gör socialismens seger beroende av den "egendomslösa klassens" tillväxt, sålunda av de besittandes minskning. I dag är de egendomslöse ännu för svaga för att genomföra socialismen. Men de besittande blir enligt Bernstein starkare dag för dag. Av deras rättsmedvetande är intet att vänta, och dock är socialismens seger otvivelaktig. Hur? Varför? Därom vet vi nu mindre än någonsin.

Lika litet har diskussionen med Bernstein givit oss närmare besked om, vad Bernstein menar med "besittande". Jag hade hänvisat honom till yrkesstatistikens siffror. Enligt dessa har i Tyska riket inom lantbruk, industri och handel antalet självständiga gått ned från 32 till 29 procent av de i dessa yrken verksamma. Antalet lönarbetare och anställda har däremot stigit från 68 till 71 procent. Det betyder dock förvisso tillväxt av proletariatet. Därpå svarade Bernstein i "Vorwärts" 26 mars 1899:

"Sant är, att i de framskridna länderna antalet lönarbetare i våra dagar växer snabbare än befolkningens totalsiffra. Men det har aldrig fallit mig in att förneka detta. Kautsky läser i mina satser sig till saker, som absolut inte finnas där."

Detta är förvisso en mycket ful vana hos mig, men jag befarar, att jag icke så lätt skall lägga bort den, så länge Bernstein lämnar oss i så stor oklarhet om betydelsen av de beteckningar, som han använder.

I sin Stuttgart-förklaring talar han än om "besittande", än om "kapitalister". I "Vorwärts" (21 april) förklarar han, att ordet "egendomsbesittande" av honom genomgående användes om personer, "som till följd av sin egendom åtnjuta högre inkomster". Det skulle alltså vara kapitalister och stora jordägare. Att de senares antal ökas, det påstår ej heller Bernstein. Att antalet kapitalister växer, har Marx och Engels ej förnekat. Denna tillväxt är snarare en naturlig följd av det kapitalistiska produktionsättets utvidgning. Antalet industriella storföretag (med mer än 50 sysselsatta personer) har i Tyska riket från 1882 till 1895 vuxit från 9,974 till 18,995 d. v. s. 90 procent. Har den kapitalistiska befolkningen ökats i samma mån, vilket visserligen icke kan fastställas, så har den på 13 år nästan fördubblats.

Ville Bernstein alltså endast göra gällande att antalet kapitalister, de "som på grund av sin egendom åtnjuta en högre inkomst", ökades, så hade han fullkomligt rätt. Samtidigt har emellertid även proletärbefolkningen vuxit i hög grad, mera än befolkningen i sin helhet. Redan därav kan man sluta sig till, vad vi längre fram ännu tydligare skall se bekräftat, att ökningen av antalet kapitalister måste försiggå icke på bekostnad av proletariatet utan på de övriga folklagens bekostnad – sålunda småborgarnas och böndernas.

Det kommunistiska manifestet påstår absolut inte något annat. Det är emellertid just denna tillspetsning' av de sociala förhållandena, som Bernstein förnekar. Följaktligen vill han väl dock icke med "egendomsbesittande" avse endast kapitalisterna.

På sid. 79 i sin bok säger då även Bernstein:

Naturligtvis hör icke alla större inkomsttagare till de "besittandes" klass, men i hur hög grad detta är fallet, framgår därav, att i Preussen 1895-96, 1,152,332 skattedragare_ betalade tilläggsskatt för förmögenhet av minst 6,000 mark. Mer än hälften eller 598,063 skattade för en nettoförmögenhet på över 20,000 mark, 385,000 för en sådan på över 32,000 mark.

I "Vorwärts" påvisar Bernstein, som ovan anförts, att han i sin bok med "besittande" genomgående avser personer, "som på grund av sin egendom åtnjuta en högre inkomst". Men ingen tör väl anta, att man "på grund av" en egendom på 6,000 mark eller t. o. m. på 32,000 mark uppbär en "högre inkomst". Här avser Bernstein med "besittande" icke personer, som till följd av sin egendom har en högre inkomst. Här avser han med detta ord jämte kapitalisterna även mellanleden, småborgarklassen. I enlighet härmed säger han på sid. 82:

"Om arbetsklassen ville vänta på, att kapitalet skulle skaffa *medelklasserna* ur världen, kunde den i själva verket ta sig en lång slummer. Kapitalet skulle i en form expropriera dessa klasser och åter låta dem uppstå i nya former."

Och på sid. 122:

"Inkomstskalan och företagsskalan visar i sin sammansättning en tämligen utpräglad parallellism, särskilt beträffande mellanleden. Ingenstädes ser vi dessa undergå någon minskning, utan tvärtom tilltar de ansevärt i utbredning. Vad som fräntas dem uppiifrån, ersätter de genom förstärkning nedifrån, och för det, som de förlorar nedåt, får de ersättning uppiifrån. Om det moderna samhällets sammanstörtande är beroende av försvinnandet av mellanleden mellan spetsen och foten av den sociala pyramiden, om det är beroende av, att dessa mellanled uppsugas av ytterligheterna på båda sidor, så står vi icke nu närmare dess förverkligande, vad England, Tyskland och Frankrike angår, än under vilken tidpunkt som helst av det nittonde århundradet."

Denna sats står uppenbart i strid mot det kommunistiska manifestet, som säger: "Hela samhället delar sig mer och mer i två stora fientliga läger, i två stora direkt mot varandra stående klasser: *bourgeoisie* och proletariat." Men den är också oförenlig med en identifiering av egendomsbesittande och kapitalister, då dessa, kapitalisterna och proletärerna, samtidigt ökas i antal. Ty en sådan ökning kan endast ske på mellanledens bekostnad, alltså på det av Kommu-

nistiska manifestet angivna sättet.

Herr Oppenheimer försöker i "Sozialistische Monatshefte" komma Bernstein till hjälp och förklarar, att man måste göra sträng skillnad mellan produktionen och egendomsfördelningen. Antalet osjälvständiga lönarbetare ökas, men dessa upphöra mer och mer att vara nedtryckta egendomslöse. I denna mening vore Bernsteins uttalande om de egendomsbesittandes ökning att förstå. "Den genomgående parallellismen i de båda faktorernas rörelse har blivit dogm, och nu, då Bernstein stödd på ett kolossalt siffermaterial förnekar denna parallellism – och detta i den ekonomisk-teoretiska huvudpunkten av sina utredningar – nu framhåller man som bevis mot honom åter denna omstridda dogm."

Där har vi en tredje läsart om de egendomsbesittandes tillväxt. Bernstein själv avser med dessa på somliga ställen kapitalisterna. Andra ställen i hans bok tyder på, att han därmed menar mellanleden. Slutligen finner Oppenheimer, att därmed avses lönarbetarnas växande välstånd. Att beteckna lönernas stigande som en ökning av de egendomsbesittande, är förvisso något egendomligt. Bernstein säger också en gång uttryckligt, att ej ens alla *större inkomsttagare* tillhöra de besittandes klass, men vi vill icke förklara det uteslutet, att man skulle kunna tyda några ställen i Bernsteins skrift i Oppenheimers anda.

Bestämt kan vi ej avgöra, vilken tolkning som är riktig, ty vi är vissa om att, för vilken vi än uttala oss, kommer Bernstein alltid att förebrå oss, att vi grovt missförstått och vanställt hans åsikter. Det synes oss visserligen, som om Bernstein på olika ställen med de egendomsbesittandes tillväxt förstår skilda saker. Det gör en kritik av hans påstående varken lätt eller behaglig. Men icke desto mindre måste vi skrida därtill. Med rätta betonar Oppenheimer, att denna sats, vad än den må betyda, "bildar hans framställnings ekonomisk-teoretiska huvudpunkt"; trots sin dunkelhet exploateras mot oss just denna sats av våra motståndare; vi måste därför bli på det klara med, hur vi har att ställa oss gentemot den.

Enligt Oppenheimer stöder sig ju denna sats på "ett kolossalt siffermaterial"; således måste detta erbjuda oss hållpunkter för en kritik.

Det är en verklig lycka att Bernstein förstått att få rum för detta "kolossala material" på icke fullt två trycksidor. Där har vi då de redan citerade siffrorna rörande den preussiska tilläggsbeskattningen av 1895–96. Såsom Bernstein själv medger, är de de enda, som ger en statistik över antalet egendomsbesittande. Men de kan ingenting upplysa om tillväxt eller minskning redan av det skäl att de sträcker sig endast över ett år. Tilläggsskatten har varit införd ännu alltför kort tid, för att man av en jämförelse mellan flera år skulle kunna dra bestämda slutsatser.

Men för Bernstein är även absoluta siffror av stort värde. Placerings- och fördelningsresultaten vid införande av den preussiska tilläggsbeskattningen 1895 framkallar hans belåtenhet, ty de visa honom, hur stort antalet egendomsbesittande är. Annat folk, som tänker högst borgerligt, är mindre hänryckta däröver.

"Placerings- och fördelningsresultaten beträffande den preussiska tilläggsbeskattningen" (1895), skriver Herkner, ("Arbeiterfrage", 2 uppl. Sid. 9) "ger *ingen glädjande bild av förmögenhetsfördelningen*, såsom det framgår av nedanstående tabell:

Förmögenhet, uteslutande rörlig. Mark			Skattedragare		Totalsumma av placerad o. fördelad förmögenhet	
			Absolut	I procent	Absolut i mark	procent
6,000	till	20,000	563,370	48,89	2,978,304	9,50
20,000	”	32,000	203,834	17,69	2,214,248	7,13
32,000	”	52,000	162,262	14,08	3,286,804	10,59
52,000	”	100,000	122,683	10,65	4,279,289	13,78
100,000	”	200,000	57,179	4,96	3,993,809	12,86
200,000	”	500,000	29,373	2,55	4,500,373	14,50
500,000	”	1,000,000	8,375	0,73	2,279,304	9,60
1,000,000	”	2,000,000	3,429	0,30	2,453,064	7,90
över		2,000,000	1,827	0,16	4,360,838	14,05

”Man kan omöjligen gilla en förmögenhetsfördelning, där de två översta, millionärerna omfattande grupperna, som räknar 5,256 personer, tillsammans äger 1,621 millioner mark mer än de två lägsta grupperna, ehuru dessa uppvisa 767,204 upptaxerade. *Och likväl markerar dessa siffror endast motsättningen i egendomsfördelningen inom de besuttna klasserna.* Icke blott från social, utan även ur det ekonomiska framåtskridandets synpunkt framkallar denna egendomsfördelning *stora betänkligheter*” – men icke hos Bernstein. Men så är han ej heller borgerlig nationalekonom, utan kallar sig socialdemokrat och marxist.

Det andra ”kolossala siffermaterialet”, varmed de egendomsbesittandes tillväxt skall bevisas, innehåller ingen förmögenhets- och egendomsstatistik, utan *blott inkomstbeskattningsstatistik*.

Inkomst och inkomst på grund av egendom är icke nödvändigt samma sak. Om i dag tre fjärdedelar av inkomsterna över 3,000 mark härrör från egendom och efter trettio år tre fjärdedelar av dessa inkomster blivit inkomster av arbete, så skall inkomstbeskattningsstatistiken, under förutsättning att inkomsternas höjd ej förändrats, icke låta oss ana, vilken omvälvning som försiggått i de sociala förhållandena. Just om de egendomsbesittandes minskning och tillväxt lämnar den oss i oklarhet.

Statistiken kan t. o. m. visa en ökning av inkomsterna utan att en sådan inträtt. Låt oss dröja vid det ovan anförda exemplet. Under trettio år har inkomsternas höjd förblivit konstant, men deras karaktär har ändrats. För trettio år sedan härstammade tre fjärdedelar från egendom och en fjärdedel från lön, arvode och ersättning. Nu har ett omvänt förhållande inträtt. Inkomster av lön och arvoden kan emellertid fastställas med större noggrannhet än inkomster från affärsföretag. Om för trettio år sedan en fjärdedel av inkomsterna riktigt angivits och uppgivits och i fråga om tre fjärdedelar i genomsnitt trettio procent av inkomsten förtigits, så skulle, om för övrigt allt vore lika, nu även det omvända förhållandet ha inträtt. Inkomstbeskattningen skulle visa en *inkomstökning*, som alls icke motsvarade verkliga förhållandet, utan blott vore en följd av de kapitalistiska inkomsternas *minskning*.

Vi har ingen vetenskaplig inkomststatistik, utan endast en statistik för *beskattningsändamål*. Den upptas icke ur vetenskapliga, utan ur fiskaliska synpunkter, och resultaten förfalskas av materiella intressen. Vid undersökningar t. o. m. av inkomstförskjutningarna måste inkomststatistikens siffror följaktligen användas blott med yttersta försiktighet och kan på sin höjd göra anspråk på att äga symptomatisk betydelse. Några slutsatser rörande *egendomsfördelningen* tillåter de icke. Vi kan ej heller erinra oss att någon, utom Bernstein, använt inkomststatistiken för detta ändamål. Man har begagnat sig av den för att deducera fram välståndets stigning, men icke för att konstatera förskjutningar i de egendomsbesittandes antal.

I hela det kolossala siffermaterialet finns därför ingen, *icke en enda siffra*, som skulle kunna användas för hans påstående om de egendomsbesittandes tillväxt. Men låt emellertid detta

oerhörda material en gång få verka så övertygande det kan.

Inkomstsiffrorna för *Frankrike* kan vi genast utmönstra. Det är endast absoluta, icke relativa siffror, som således icke låter oss urskilja tillväxt eller minskning. Det år, från vilket de härstamma, är icke angivet. Ej heller lära vi känna de siffror, varpå de stöda sig. Man torde komma ihåg, att Frankrike icke har någon inkomstskatt. Leroy-Beaulien har därför avstått från att beräkna de franska inkomsterna. Hållpunkter för nationalinkomstens fördelning sökte han därför skaffa sig i jordegendomens, stadshyrornas och begravningskassornas siffror (*"Essai sur la répartition des richesses"*. Sid. 499). När Bernstein därför med mycken bestämdhet meddelar, att i Frankrike 1,700,000 familjer skulle ha en genomsnittsinkomst av 5,200 francs, så nödgas vi fordra en säkrare grund för detta påstående än den enkla hänvisningen: "enligt Mullhall." Tydligen är det endast fråga om en ungefärlig uppskattning.

Kommer så Sachsen. Här göres högst sparsamt bruk av det kolossala siffermaterialet: "Där steg från 1879 till 1890 antalet inkomster mellan 1,600 och 3,300 mark från 62,140 till 91,124, antalet inkomster mellan 3,300 och 9,600 mark från 24,414 till 38,841." Det är allt jämte en uppgift i en not, "att mellan 1879 och 1892 steg antalet inkomster mellan 800 och 3,300 mark (bättre ställda arbetare och småborgare) i Sachsen från 227,839 till 439,948 d. v. s. från 20, 94 procent till 30, 48 procent av skattebetalarna." De andra inkomsternas utveckling får vi icke veta. Ej heller de sachsiska siffrorna tillåter oss således att anställa en jämförelse.

Vi vill gottgöra vad Bernstein försummat. Att vi i stället för 1890 års siffror använda siffrorna för år 1894, som vi just ha till hands (i en tabell i Herkners ovannämnda bok) gör väl ingen skillnad.

Enligt denna tabell uppgick i konungariket Sachsen antalet uppskattade fysiska personer:

Med en inkomst av:		1879	1894	Ökning	
				Absolut	I procent
till	800 mark	828,686	972,257	143,571	17,3
800 "	1,600 "	165,362	357,974	192,612	116,4
1,600 "	1,600 "	61,810	106,136	44,326	71,0
3,300 "	9,600 "	24,072	41,890	17,818	74,0
9,600 "	54,000 "	4,683	10,518	5,835	154,4
över	5,400 "	238	886	648	272,0

Betraktar vi den absoluta ökningen, finner vi, att inkomsterna under 800 mark ökades med 143,571, men inkomsterna över 3,300 mark med blott 24,291. Då emellertid inkomsterna under 800 mark åtnjuta den tvivelaktiga förmånen att utgöra *tre fjärdedelar* av samtliga inkomster, under det att inkomsterna över 3,300 mark utgör blott *en tjugonedel*, så synes de förstnämndas tillväxt, uttryckt i procent, vida mindre än de senares. Men utgå vi från de relativa siffrorna, finner vi, att inkomsterna under 800 mark växer långsammast; *men närmast intill dem kommer de inkomster, vilkas ökning Bernstein enbart har framhållit*; jämte de minsta inkomsterna växer de långsammast; från 1,600 till 3,300 mark blott med 71,7 procent, från 3,300 till 9,600 med 74 procent. Snabbast växer de mellersta *proletäriska* mellan 800 och 1,600 mark eller med 116,4 procent, av dem de mindre i sin ordning fortast, mellan 800 och 950 mark med 133,5 procent, men däremot inkomsterna från 1,400 till 1,600 mark med blott 79,5 procent; ännu snabbare växer jätteinkomsterna över 54,000 mark eller med 272 procent. "Man kan således säga, att den nuvarande inkomstfördelningen förstärker relativt mest den mellersta *arbetarklassens* lager och *millionärernas* grupp." (Herkner).

Om Bernstein endast velat säga, att lönearbetarnas tillväxt icke är liktydig med de fattiges ökning, att folkmassans proletarisering icke nödvändigt betyder densammas pauperisering, så

hade han kunnat stödja sig på dessa siffror, men skulle då ha föga bevisat mot den marx'ska teorin. Vi skall återkomma därtill, när vi kommer in på teorin om det ökade eländet.

Den marx'ska teorin påstår blott, att lönearbetarna och den stora bourgeoisin växer hastigast och att de mellanliggande lagren relativt minskas. Såvitt man kan sluta därtill av en inkomststatistik, säger den sachsiska statistiken detsamma.

Skulle Bernsteins påstående att de egendomsbesittande ökas vara någonting annat än en egendomlig form för påståendet att penninglönerna befinner sig i stigning – skulle det vara liktydigt med påståendet att antalet egendomsbesittande av den mellersta graden växer snabbare än lönearbetarnas och jättekapitalisternas, att således de sociala motsatserna icke skärpas, utan mildras, då erbjuder honom de sachsiska siffrorna icke det minsta stöd.

Men ännu har han tvenne bevis kvar: den preussiska och den engelska statistiken. På dem lägger han huvudvikten. De måste besitta en förkrossande beviskraft.

”I Preussen fanns det som Lasalles läsare vet 1854 bland en befolkning av 16,3 millioner blott 44,407 personer med större på en befolkning av inemot 33 millioner för inkomst över inkomst än 1,000 thaler. 1894-95 skattade 321,296 personer 3,000 i mark. 1897-98 hade antalet stigit till 347,328 Under det befolkningen fördubblades, sjudubblades de mera välbärgades klass. Även om man tar med i beräkningen, att de 1866 annekterade landsdelarna uppvisa större antal välbärgade innevånare än det gamla Preussen och att prisen på många livsmedel betydligt stigit under mellantiden, blir likväl förhållandet mellan tillväxten av de välbärgade och tillväxten av hela befolkningen långt större än 2 till 1. Tar vi exempel från en senare tid, så finner vi, att under de fjorton åren mellan 1876 och 1890, medan samtliga skattedragare ökades med 20,56 procent, antalet personer med inkomst mellan 2,000 och 20,000 mark (den mellersta och lägsta bourgeoisin) steg från 442,534 till 582,024, d. v. s. med 31,52 procent. De i egentlig mening besuttnas klass (6,000 och däröver i årsinkomst) växte på samma tid från 66,319 till 109,095, d. v. s. med 58,47 procent. Fem sjättedelar av denna tillväxt nämligen 33,226 av 38,776 föll på inkomster mellan 6,000 och 20,000 mark.”

Dessa siffror verkar oemotståndligt, åtminstone vid första anblicken. Men ej heller längre. Redan jämförelsen mellan det gamla Preussen av 1854 och det nya av 1894 måste verka överraskande. Sedan dess har Preussen, såsom Bernstein själv anmärker, icke blott förstörats med högst välmående landsträckor, det har även blivit den härskande staten i tyska riket; huvudstaden i Preussen, som 1854 räknade 17 millioner invånare, har blivit huvudstaden i en storstat, som 1894 räknade 51 millioner människor, således tre gånger så mycket som Preussen 1854. Berlin, som 1854 räknade något över 400,000 invånare, har sedan dess fyrdubblat sin innevånarsiffra och förmår nu dra till sig alla högre inkomster icke blott från Preussen, utan från hela riket. Preussens inkomstbeskattning gynnades således av en mängd faktorer, som alls ingenting hade att skaffa med de egendomsbesittandes av den kapitalistiska utvecklingen förorsakade relativa tillväxt. Redan denna omständighet hindrar oss att tillmäta en jämförelse mellan siffrorna år 1854 och år 1894 någon som helst betydelse.

Men därtill kommer ännu ett annat, avgörande skäl. 1894 års inkomstskattstatistik uppgjordes på grund av *en helt annan lag* än statistiken av år 1854. För att endast nämna två olikheter: lagen av 1851 pålade blott de *fysiska personerna* inkomstskatt. Lagen av 1891 utsträckte skatteplikten även till bolag (aktiebolag och konsumtionsföreningar). Enligt den förra lagen taxeras inkomsten av kommittéer, som utses av krets- eller kommunalförsamlingarna och som måste avhålla sig från alla försök att ”kränkande tränga in” i inkomstförhållandena. Den nya lagen införde obligatorisk själv deklaration och kännbara straff för falska uppgifter samt underlättar även kontrollen över självdeklarationerna. Beträffande dessa och andra förändringar säger också I. Pierstorff (i ”Handwörterbuch der Statswissenschaften”, 1. Supplementbandet, sid. 280): ”En grundligare kännedom om den nuvarande inkomstfördelningen har beträffande Preussen möjliggjorts först med införande av den nya inkomstskattelagen av 24 juni 1891. Resultaten av den forna klass- och inkomstbeskattningen *var alldenstund de*

uteslutande bilade på tredje persons uppskattning av högst tvivelaktigt värde för kännedomen om inkomsternas fördelning.”

En jämförelse mellan resultaten av 1854 och 1894 är således vetenskapligt värdelös. Bernstein anför emellertid även andra preussiska siffror från åren 1876 och 1890. Mot dessa siffror kan man emellertid ej blott rikta samma invändning som mot siffrorna av 1854 eller att de är otillförlitliga, utan även den anmärkningen att Bernstein även återger dem fullständigt felaktigt. Han har tagit dem ur en tabell, som Soetbeer uppgjort och som finns avtryckt i ”Handwörterbuch der Statswissenschaften”. Enligt denna tabell räknade man:

År 1876							
Inkomstklasser		Antal skattedragare				Inkomster	
		Utan anhöriga		Med anhöriga		Allt som allt millioner	Procent
		Personer	Procent	Personer	Procent		
Upp till	525 mark	3,311,752	39,11	6,369,856	25,65	1,324,7	16,86
525 ”	2,000 ”	4,704,757	55,57	16,840,444	67,82	4,354,4	55,42
2,000 ”	20,000 ”	442,534	5,22	1,593,244	6,41	1,879,1	22,64
över 20,000 ”		8,033	0,10	29,240	0,12	398,8	5,08
År 1890							
Upp till	525 mark	4,094,428	40,11	8,383,359	28,62	1,647,4	16,58
525 ”	2,000 ”	5,517,828	54,05	18,562,145	63,81	5,119,7	51,53
2,000 ”	20,000 ”	582,053	5,71	2,095,348	7,21	2,475,2	24,96
över 20,000 ”		13,583	0,13	47,081	0,16	693,8	6,98

Fullständigt återgivna ger de preussiska siffrorna en annan bild än det urval, vari de förekommer hos Bernstein. Även om vi till de egendomsbesittande ville lägga alla över 2000 mark, har dessa ökats med blott 145,000 medan samtidigt inkomsterna under 2,000 mark vuxit mer än tiodubbelt eller med 1,600,000. Visserligen har nu inkomsterna från 2000 till 20,000 mark ökats med 31,52 procent och totalsumman uppskattade med blott 20,56 procent. Men just de fattigaste bland de fattiga, inkomsttagarna under 525 mark, har även vuxit raskare än totalsumman eller med 23,6 procent. Än skarpare och klarare visar sig denna tillväxt, om man tar med icke blott de upptaxerade, utan även deras anhöriga. Medan Preussens hela befolkning från 1876 till 1890 steg från 24,832,784 till 29,087,933, således med 17,1 procent, växte antalet upptaxerade med en inkomst under 525 mark tillika med deras anhöriga från 6,369,856 till 8,383,359, således med 31,6 procent. Och dessutom sjönk genomsnittsinkomsten i denna klass från 208 till 197 mark. Det kallar Bernstein en ökning av de egendomsbesittande, en utjämning av de sociala motsatserna, som är så uppenbar, att det vore dårskap att vilja blunda för den.

Den källa, varifrån Bernstein hämtat sina siffror, finner deras språk ingalunda så gynnsamt som han. ”Soetbeer måste själv medgiva”, heter det där, ”att de av honom påvisade resultaten ge hållpunkter för påståendet, att *inkomsterna fördela sig ojämna*, alldenstund de nedersta och före klasserna blir talrikare, de nedersta sjunker i genomsnittsinkomst, de högre stiger”. Visserligen heter det vidare: ”Men han själv anser icke denna slutsats riktig, emedan de lägre klasserna taxeras mindre strängt än de högre och folkvældets utveckling icke kan bevisa något annat än att småningom allt flera skattepliktiga rycka upp i de högre klasserna”. Med andra ord alltså: Soetbeer förklarar, att den preussiska inkomstskattestatistikens siffror bevisar motsatsen mot det, som nu även Bernstein förfäktar. Det oaktat tror han, att den liberala uppfattningen om de sociala motsatsernas fortgående utjämning är riktig; dels av teoretiska skäl, som här ännu inte angå oss, och dels emedan taxeringarna är otillförlitliga. Detta säger dock i bästa fall endast, att Soetbeers siffror icke bevisar något mot Bernsteins påstående. Det blev Bernstein förbehållet, att genom konstlad isolering av några av dessa siffror ur Soetbeers tabell destillera fram ett glänsande bevis för sin sats.

Även vi tror, att Soetbers tabell ingenting bevisar. Den omfattar ungefär samma tid som ovan omtalade sachsiska tabell men visar en helt annan utvecklingstendens. I Sachsen finner vi en minskning av pauperismen och en tillväxt av det bättre betalda lönproletariatet på bekostnad av de fattiga å ena sidan och de små egendomsbesittarna å andra sidan. I Preussen finner vi under samma tid en relativ minskning av det bättre betalda lönproletariatet (absolut växer det med 1,722,000 personer), i stället en ökning av den besittande befolkningen samt en lika stor tillväxt av proletariatets nedersta lager.

Det är icke antagligt, att Sachsen och Preussen samtidigt skulle ha haft att genomgå en så motsatt utveckling. Mera troligt är, att de preussiska siffrorna icke bevisar det, som från början göres sannolikt genom taxeringsmetoden intill 1891.

Så återstår för Bernstein endast det kolossala siffermaterial, som England erbjuder.

T. o. m. antaget, men ej medgivet, att de engelska siffrorna bevisade en ökning av de besittande, så skulle därmed ännu inte vara bevisat, att detta är det kapitalistiska produktionssättets allmänna lag, ty det synes som om England skulle upphöra att vara typen för den kapitalistiska industrialismen.

Ett är tydligt. Det vore löjligt att bevisa, att de besittandes tillväxt är lag i det kapitalistiska produktionssättet endast med egendoms- eller inkomströrelsen på deras hemort. Om de besittande skulle ökas snabbare i Monte Carlo eller i Berlins stadsdel Thiergarten än den övriga befolkningen, så vore därmed föga bevisat. För att utforska lagarna hos ett produktionssätt måste vi hålla för ögat dess *hela område*, icke blott ett stycke därav.

England blir alltmer ett slags Thiergarten-stadsdel i världen. Å ena sidan växer alltmer dess kolonier och även antalet engelska ämbetsmän och lyckoriddare, som exploatera kolonierna och leva upp rikedomarna i England. Men ännu mer växer antalet ekonomiska företag i utlandet, vilka grundas med engelskt kapital – banker, handelshus, fabriker, järnvägar – vilkas ledare och aktieägare bo i England och där inkassera och konsumera det mervärde, som producerats utom England. I icke mindre grad växer beloppet av de utomengelska statsskulder, där engelska kapitalister står som fordringsägare.

”Endast Indien”, anmärkte Marx redan för en mansålder sedan, ”har att betala en tribut av 5 millioner pund för ”god regering”, i räntor och dividender på brittiskt kapital etc., vari alls icke är inräknade de summor, som årligen sändas hem dels av ämbetsmännen som besparingar på deras löner. dels av engelska köpmän som en del av deras profit för placering i England. Av samma skäl ingå från varje brittisk koloni alltjämt stora remissor. De flesta bankerna i Australien, Västindien, Kanada har grundats med brittiskt kapital, men dividenderna måste betalas i England. Likaledes äger England en mängd utländska statspapper, europeiska, nord- och sydamerikanska, på vilka det inhöstar räntor, men därtill kommer att det är delägare i utländska järnvägar, kanaler, gruvor etc. med motsvarande dividender.... Vad som å andra sidan går från England till utländska innehavare av engelska värdepapper och för underhåll av de engelsmän, som vistas utomlands, är i jämförelse härmed försvinnande litet.” (”Kapital”, III, 2, sid. 130.)

Sedan detta skrevs, har utvecklingen mäktigt fortskridit i denna riktning. Medan Storbritanniens och Irlands befolkning år 1871 uppgick till 31,800,000, år 1891 till 37,700,000, således hade ökats med icke fullt 20 procent, växte befolkningen i det brittiska kolonialriket från 200 millioner till över 300 millioner, således med mer än 50 procent. Men ännu snabbare växte det ekonomiska exploateringsområdet för engelskt kapital. År 1882 anslog Mulhall beloppet av det utomlands placerade engelska kapitalet till 22 milliarder mark, och Bernstein själv anger att dess belopp nu uppskattas till 43 milliarder. Däremot uppger han beloppet av det i de engelska aktiebolagen inbetalda kapitalet till 22 milliarder. Är dessa siffror riktiga, så innebar det en *fördubbling* på halvtannat årtionde av det i utlandet placerade kapitalet! I alla händelser växer det engelska kapitalets exploateringsområde (efter folkmängdssiffran) vida snabbare än den brittiska befolkningen. Men om nu Bernstein velat härleda lagen om de

egendomsbesittandes ökning under det kapitalistiska produktionssättet ur Englands statistiska siffror, måste han jämföra denna tillväxt med proletärernas ökning icke blott i England, utan i hela det engelska exploateringsområdet.

Det är emellertid en uppgift, som icke kan lösas med föreliggande statistiska material.

Likväl vore ej heller en jämförelse mellan de egendomsbesittandes ökning och hela den engelska befolkningens tillväxt utan sin betydelse. Om en sådan visade en snabbare tillväxt av de egendomsbesittande, så skulle den visserligen ingalunda bevisa, att de marxiska lagarna för det kapitalistiska produktionssättet är oriktiga, men väl att hindren för socialismen växer i England.

Den revolutionära kraften i det moderna samhället är från marxistisk ståndpunkt icke kapitalet i allmänhet, utan det *industriella kapitalet*. Detta utgör den kraft, som skapar förutsättningarna för socialistisk produktion och alstrar proletariatet, vars historiska uppgift är att förverkliga denna produktion.

Handelskapital och lånekapital bildar däremot ännu i och för sig inga revolutionära krafter; ensamt de skapa icke ännu ett revolutionärt proletariat. Om handelskapitalet och det i den inhemska industrin icke bundna lönekapitalet växer snabbare i England än det industriella kapitalet, så är det ingalunda omöjligt att de egendomsbesittande där växer fortare än befolkningen. Då är det även möjligt att de sociala motsättningarna där minskas av det skäl att den sociala utvecklingen råkar i stockning i jämförelse med de övervägande mera industriella länderna såsom Tyskland och Amerika.

Upprepade gånger har av engelsmän själva uttalats farhågor för att England kommer att dela Hollands öde, – Holland, som under 17:de århundradet var i alla avseenden världens högst utvecklade kapitalistiska stat, men där handels- och lånekapitalets utveckling alltmer förkvävde det industriella kapitalets tillväxt, så att Holland slutligen blev visserligen en av de kapitalrikaste och av egendomsbesittande talrikast uppfyllda, men även en av de ekonomiskt mest efterblivna och för den sociala utvecklingen betydelselösaste stater.

Om detta skall bli Englands öde, om detta land skall förvandlas från världens verkstad till världens kassaskåp, kan ännu icke avgöras. Men säkerligen kommer socialismen att framgå blott ur verkstaden och icke ur kassaskåpet.

Men dessa olikheter existera icke för Bernstein. Marx har avsködat handels- och lånekapitalet från det industriella kapitalet och undersökt utveckling-lagarna för vart slag av kapital. Bernstein, som satt som sin uppgift att fördjupa och fullkomna marxismen, kastar ihop i en hög alla slag av kapital, sätter i stället för det klara och bestämda begreppet kapitalist det dunkla, dimmiga "egendomsbesittande" och använder dessutom detta begrepp så mångtydigt, att slutligen varken han eller läsaren rätt vet, vad som menas därmed. På detta sätt rensas marxismen från sina motsägelser och lyftes upp på ett högre plan.

Även om Bernstein skulle lyckats bevisa, att de egendomsbesittande relativt ökas i England, skulle ensamt detta sprida föga ljus över det kapitalistiska produktionssättets allmänna lagar.

Emellertid ger han oss här lika litet som eljest en egendomsstatistik, utan blott en inkomststatistik. Där har vi då först några absoluta siffror från år 1893–94, som i och för sig naturligtvis alls ingenting bevisar. Men sedan kommer hans stora trumf, som han delvis markerar med fetstil, på det att läsaren icke må halka förbi den.

"I *British Review*" av 22 maj 1897 finns några siffror om inkomsternas tillväxt i England från 1851 till 1881. Enligt dem räknade England av familjer med 150 till 1000 pd sterling årsinkomst (den mellersta och lilla bourgeoisin och den högsta arbetararistokratin) år 1851 omkring 300,000 och år 1881 omkring 900,000. Medan befolkningen under dessa trettio år ökades i proportionen 27 till 35 d. v. s. med omkring 30 procent, steg antalet av ovannämnda

inkomstgrupper i proportionen 27 till 90 d. v. s. med 2331/3 procent. Av Giffen uppskattas i våra dagar antalet till *halv-annan million skattebetalande*.”

Ja, *uppskattas!* Den stora, fettryckta trumfen beror på en *uppskattning*, men icke på en statistisk räkning. Sedan betecknas redan den på denna uppskattning byggda *hypotesen* såsom ett av skattemyndigheterna *funnet faktum*, ”*vilket icke längre låter sig rubbas*.”

Men varför *uppskattades* antalet skattebetalande i stället för att *räknas!* Av det enkla skälet att det senare är omöjligt. Den engelska inkomstskattelagen uppdelar inkomsterna i fem stora klasser allt efter de källor, varifrån de härflyta: 1) jordegendom, 2) jordbruk 3) statsräntor, 4) ämbets- och tjänstemannalöner och slutligen 5) alla övriga inkomster av handel och industri etc. Var och en av dessa klasser sönderfaller åter i underavdelningar, och i envar av dem upptas skatten efter en särskild metod. Vi erhåller endast siffrorna på de uppskattade och deras fördelning på de olika skattegraderna *inom olika grupper*, hela antalet upptaxerade och vars och ens totalinkomst förblir däremot för oss ett dunkelt kapitel och kan endast ”beräknas” d. v. s. mer eller mindre noggrant *uppskattas*.

Det är ju ett område, liksom enkom skapat för statistiskt skönfärgeri.

Hur föga den engelska inkomstskattestatistiken bevisar, – därpå ett litet prov härnadan. I Kolbs statistik jämföras i *Schedula D* (Industri och handel) inkomsterna 1812 och 1847. Där finner vi

Inkomster från	150	till	500	pund sterling	ökning	196 procent
”	500	”	1,000	”	”	148 ”
”	1,000	”	2,000	”	”	148 ”
”	2,000	”	3,000	”	”	118 ”
”	5,000	pund sterling och däröver				189 ”

Härtill anmärker Kolb: ”Befolkningen hade i allmänhet stigit med 60 procent, *välståndet således ökats tre gånger mer än befolkningens tillväxt*.” Det är nästan precis samma resultat, som Bernstein framlägger för oss beträffande tiden från 1851 till 1881. 1812 till 1847 var den värsta tiden för Englands arbetarbefolkning, den tid, från vilken Engels hämtade sina skildringar i ”De arbetande klassernas läge”, den tid, då proletariatet synbart sjönk ned i elände och brottslighet, då ingen arbetarskyddslag, ingen kraftig fackföreningsrörelse hejdade proletariatets fysiska och moraliska nedgång – men inkomstskattens utveckling visar samma bild som i dag.

En förträfflig kritik av den engelska inkomst-skattestatistiken ger *Max Schippel* i sin bok ”Das moderne Elend” 1888. Den har till måtto: ”Av två världar måste du välja en. Har du valt, finns intet steg tillbaka mer.”

T. o. m. *Leroy Beaulieu*, den borgerlige optimisten *in optima forma* och en Bernsteins föregångare på det område, som vi här avhandla, måste tillstå: ”Olyckligtvis äger vi rörande inkomsterna i England ingalunda så positiva siffror som vi funnit för samma fenomen i Tyskland... Vi är därför nödsakade att inskränka oss till ungefärliga beräkningar (*aux indications approximatives*)” (*Essay sur la repartition des richesses*. Sid. 526). Men där den borgerlige skönfärgaren blott försiktigt trevande och högst reserverat rör sig framåt, accepterar socialdemokraten Bernstein med lätt hjärta varje siffra, varifrån den än må härstamma, blott den talar mot den socialistiska läran.

”*British Review*” (den har nu upphört) var icke egentligen en statistisk eller national-ekonomisk facktidsskrift, utan en halvt politisk, halvt litterär konservativ veckoskrift, som, att döma av det enda nummer, som jag lyckats uppdra, gjorde till sina huvuduppgifter att bekämpa ej blott socialismen, utan även demokratin. Den artikel, som Bernstein åberopar, är en *anonym tillfällighetsartikel till drottning Victorias jubileum*, polemiserande mot utopister och radikala, en löjlig, rosenfärgad skildring av det sociala framåtskridandet i England, som

kommer till följande resultat: ”Arbetarklassen överraskar oss *genom den snabbhet, varmed den bli/vit allt rikare*; den lilla bourgeoisin (*the middle classes*) genom den snabbhet, varmed den ökats.” Som bevis härför marscherar fram ovanstående siffror, vilka utan vidare presenteras för oss utan någon som helst antydning om den metod, efter vilken man funnit dem, eller den källa, från vilken de hämtats. Men utan att granska dem tar Bernstein och håller dem fram med stort jubel. Såsom lika beviskraftiga som dessa siffror framhållas i artikeln de talrika villor, som uppförts i Londons omgivningar – ”villor med vackra trädgårdar, där våra unga damer roa sig och höviska unga herrar elegant spela lawntennis [tennis på gräs] etc.” Hur lättsinnigt denna jubileumsföljetong behandlar statistik, därpå må anföras blott ett exempel. I England finns ännu ingen statistik över lönearbetare, utan blott över i yrken och näringar verksamma personer utan hänsyn till deras ställning. Deras anhöriga åter räknas för sig. Men jubileihymnens författare uppger med största tvärsäkerhet, att det förenade konungarikets arbetarbefolkning år 1851 uppgått till 26 millioner och år 1881 till 30 millioner. Hela befolkningen uppgick emellertid år 1851 till 27,746,000, år 1881 däremot till 34,885,000. Den icke proletäriska befolkningen (förpaktare, hantverkare, kapitalister och jordägare etc) skulle således år 1851 har utgjort endast något mer än 1 1/2 million eller endast 6 procent av hela befolkningen! Det är helt enkelt orimligt. Baxter uppskattade år 1867 lönearbetarna till 80 procent av alla personer med inkomst i det förenade konungariket. Då tack vare kvinno- och barnarbetet antalet anhöriga hos arbetarna är mindre än hos de högre klasserna, uppgick de senares siffra till något mer än 20 procent av hela befolkningen.

Denna ytliga, vulgära harmonilära är den vetenskapliga källa, varifrån Bernstein hämtar sina bästa vapen mot den marxistiska uppfattningen. Mot ”Das Kapital” kommer han väl nästa gång att spela ut en anonym följetong ur herr Scherls ”Woche”.

Ju närmare vi skärskådar Bernsteins statistiska material, desto mer blir hans omvandling för oss en gåta. Förgäves söker vi efter de fakta, som kunnat förmå honom att uppträda mot den lära, om vars sanning han varit på det djupaste övertygad, vid vars utbredning han stod i första ledet och som han förstod att segerrikt försvara mot alla angrepp.

d) Aktiebolagen.

Under diskussionen har Bernstein hänvisat till *börstidningarnas ökning* som ett bevis för de egendoms-besittandes tillväxt.

Ja, men det bevisar endast vad ingen bestridit, och där vi nyligen sett talrika statistiska bevis, nämligen att antalet kapitalistiska företag växer, att kapitalismen alltmer utbreder sig, att den drar inom sin sfär allt vidare grenar av förvärvslivet, allt större områden av jorden, att världsmarknaden hastigt utvecklas och att den enskilde affärsmannen är allt mindre i stånd att medelst egna personliga förbindelser överskåda den, att denna översikt kan åstadkommas endast medelst särskilda stora tidningar. Slutligen bevisar denna bortstädningarnas raska tillväxt aktiebolagsväsendets snabba framsteg, den fortskridande ökningen av de kapitalistiska företag, som är ställda under en viss offentlig kontroll och behöver offentligheten, denna ”*publicité*”, vilken, såsom Panama-affären visar, blivit en så eftersökt och dyr vara.

Men antalet börstidningar lämnar oss helt och hållet i oklarhet om antalet egendoms-besittande. Envar, som har sin verksamhet inom handel och samfärdsel, måste numera läsa dem, vare sig han är kapitalist eller blott anställd hos en kapitalist.

För ett sådant faktum som de egendomsbesittandes tillväxt borde man kunna vänta något tydligare bevis.

Bernstein tror då även, att han funnit sådana i aktiebolagsväsendet. Aktiebolaget, förklarar han, framkallar förmögenheternas centralisation genom företagets centralisation i högst betydande omfång.

”Tyvärr saknas ännu sifferuppgifter om den faktiska fördelningen av stam-, prioritets-, etc.-andelar inom de numera så väldiga dimensioner intagande aktiebolagen, då aktierna i de flesta länder är anonyma (d. v. s. liksom andra papperspengar kan byta innehavare), medan i England, där de på namn utskrivna aktierna utgör det övervägande antalet och förteckningarna på de sålunda konstaterade aktieägarna kan hittas av en var i statens registreringsverk; uppställandet av en noggrann statistik över aktieägarna är en jätteuppgift, som ännu ingen vågat sig på. Blott tillnärmelsevis, på grund av vissa upplysningar om de olika bolagen, kan man beräkna deras antal. För att likväl visa, hur bedrägliga de föreställningar är, som man i detta hänseende gör sig, och hur den modernaste och krassaste formen av kapitalistisk koncentration, trusten, faktiskt inverkar på förmögenheternas fördelning helt annorlunda än det förefaller den fjärrstående, meddelas här några siffror, som lätt kan verifieras.

”Den för ett år sedan bildade *sytråds-trusten* räknar icke mindre än 12,300 andelsinnehavare. Därav:

8,000	innehavare av stamaktier	med 1,200 mark	genomsnittskapital
4,500	„ „ „prioritetsaktier	„ 3,000	„ „
1,800	„ „ „obligationer	„ 6,300	„ „

Även fingarnspinnarnas trust visar en avsevärd siffra andelsinnehavare, nämligen 5,454.

2,904	innehavare av stamaktier	med 6,000 mark	genomsnittskapital
1,870	„ „ „prioritetsaktier	„ 10,000	„ „
680	„ „ „obligationer	„ 120,000	„ „

På samma sätt med bomullstrusten P. T. Coats. Det är några exempel på splittring av förmögenhetsandelarna i centraliserade företag. Nu är naturligtvis icke alla aktieägare i nämnvärd grad kapitalister, och mången gång skymtas en och samma stora kapitalist i alla möjliga bolag. Men trots allt befinner sig antalet aktieägare och deras aktiers genomsnittsbelopp i snabb tillväxt. Inalles uppskattas antalet aktieägare i England till långt över 1 million.

Vi har således ingen statistik över aktieegendomen; envar, som äger en aktie, är icke därför genast en kapitalist; samma *stora* kapitalist framträder åter som liten kapitalist i alla möjliga bolag. Allt detta medger Bernstein. Men det vill med andra ord säga, att alla de siffror, som han framlägger, är *fullständigt värdelösa* som tecken till de egendomsbesittandes ökning. De bevisar ännu mindre än inkomststatistiken; deras framläggande bevisar blott en sak, nämligen Bernsteins fullständiga rådlöshet om, varifrån han skall hämta ett blott halvvägs plausibelt bevis för sitt påstående.

Icke mer än de siffror, som han anför, bevisar de teoretiska utläggningar, varmed han inleder dem. ”Aktiebolagsformen”, säger han, ”motverkar i vidsträckt mån tendensen: förmögenheternas centralisation genom företagens centralisering.” Varför? ”Den *tillåter* en långt gående splittring av redan koncentrerade kapital och *överflödiggör* tillskansandet av kapital genom enskilda magnater i syfte att koncentrera industriella företag. Om icke-socialistiska ekonomer har använt detta faktum för att försköna sociala förhållanden, är det intet skäl för socialister att förhålliga eller tala bort det.”

Således åter ett *faktum*, som blir oss socialister obekvämt och som vi vill förhålliga eller blanda bort. Men vari består då detta ”faktum”? Är det faktum att aktiebolagsformen motverkar förmögenhetens centralisering? Ingalunda; det måste fastmer bevisas. *Faktum* är endast att aktiebolagsformen *tillåter* splittring av redan sammanbragt kapital, men *överflödiggör* tillägnandet av kapital genom enskilda magnater. Det vore dock förhastat, om man därför genast ville framställa det som ”faktum” att i *verkligheten* denna möjlighet även verksamt begagnas och att kapitalmagnaterna icke längre tillägnas sig kapital, emedan det blivit överflödigt.

Aktier skänkas icke bort i denna snöda värld, utan säljs; de ger icke penningsförmögenhet, utan förutsätta att sådan finns. Genom grundandet av ett aktiebolag ändras ingenting i den bestående egendomsfördelningen. Aktiebolagsformen möjliggör endast vad även sparkassor

och banker prestera, nämligen att till kapital samla och förvandla små penningssummor, som icke räcker till att driva ett kapitalistiskt företag. Aktiebolagsformen ökar därför den kapitalmängd, som står den kapitalistiska produktionen till buds, den tillåter att till kapital förvandla den egendom, som eljest icke skulle bli kapital, utan förbli liggande oförräntad, men den ändrar alls ingenting i den bestående fördelningen av förhanden varande egendom.

Att aktieägarnas antal växer bevisar ingalunda, att antalet egendomsbesittande växer. Det bevisar endast att aktieformen i det kapitalistiska samhället blir alltmer egendomens förhärskande form.

Hänvisningen till aktiebolagsformen löser alltså ingalunda problemet, varifrån denna förmenta tillväxt av de egendomsbesittande härrör. Denna kan vara ett uttryck för denna tillväxt, om den äger rum, men kan icke framkalla den.

Men varifrån skall den komma, om vi tar i betraktande proletärernas tillväxt? Därom ger Bernstein ingen närmare upplysning. Skulle möjligen proletärer i växande grad spara så mycket på sin lön, att de kan bli kapitalister? Bernstein lägger visserligen i dagen lika stor aktning för Schulze-Delitsch som för herr Julius Wolf. Men så länge han ej direkt uttalar en sådan sats, vill jag icke anta, att han tror, att de egendomsbesittandes tillväxt skulle kunna härröra från arbetarnas besparingar. Återstår då endast den orsak, som han själv antyder: *Splittring och klyvning av redan koncentrerade kapital*.

Sådana klyvningar förekomma, de försiggår oavbrutet. Deras orsak är *arvsrätten*. Medan den feodala arvsrätten bestämmer att alla övriga barn i ett äktenskap bli arvlösa till förmån för ett enda, bestämmer den borgerliga arvsrätten lika fördelning av arvet mellan alla barnen. Det är en institution, som i hög grad motverkar kapitalens centralisering; eljest försiggick denna vida snabbare. Men om kapitalens utskiftning genom arv skulle leda till att antalet kapitalister växer fortare än befolkningen, måste även deras naturliga ökning vara snabbare. Som bekant är just motsatsen fallet. Icke förgäves bära proletärerna sitt namn, de frambringa en talrik proles (avkomma). Däremot är kapitalisternas hela familjepolitik bestämd av tendensen att så mycket som möjligt motverka de decentraliserande följderna av arvsskiftet. Äktenskapen ingås så mycket som möjligt så, att de leder till förening av två kapital, som häftigt åtrår varandra, och tvåbarnssystemet blir allt allmänare bland de egendomsbesittande. Att dessa skulle frambringa en jämförelsevis talrikare avkomma än proletärerna, är följaktligen från början uteslutet. Men varifrån kommer då "den långt gående klyvningen av redan koncentrerade kapital?" Kapitalisterna skänker dock icke bort några kapital. Var gömmer sig då detta faktum, som är för socialisterna så obehagligt, att de söker förlöjliga eller slå bort det? Vi kan icke tvinga Bernstein att tro på sina hittillsvarande stridskamraters ärlighet, men vi borde åtminstone kunna få veta, vari vår oärlighet består.

Skulle Bernstein kanske mena, att, om än aktiebolagsformen ingenting direkt ändrar i egendomens fördelning, utvecklar den likväl ur sig själv tendenser, som leder till kapitalets decentralisering? Det säger han icke, och det föreligger ej heller minsta skäl för ett sådant antagande. Allt talar för motsatsen.

Säkra aktier, som ger god avkastning, beslagläggas av de stora kapitalisterna. För de små återstå av de mera givande blott de *osäkra* papperen, som icke är ett medel att förvandla egendomslösa till egendomsbesittande, utan blott att till spekulanternas fickor locka småborgarnas och den proletäriska elitens hopsparade slantar.

T. o. m. den ingalunda svartmålande Leroy-Beaulieu måste i sin redan ofta citerade bok erkänna: "Hittills har aktiebolagen visserligen givit en mäktig impuls åt företagsamheten och utvecklat produktionen, men säkerligen även verkat i riktning hän mot skapande av *en stor ojämnhet och olikställighet i fråga om egendom*. De har satt huvudstadens finansmän i stånd att bemäktiga sig en stor del av allmänhetens besparingar; de har i vida högre grad än industrin och handeln givit upphov till kolossala förmögenheter. De har tvivelsutan lett till att

omåttligt rikta några skickliga lyckoriddare och att bringa i fattigdom en mängd naivt folk.” Möjligheten av ”långt gående klyvning av redan koncentrerade kapital” antar här en annan form än hos vår marxist.

Här som alltid tröstar sig emellertid Leroy-Beaulieu med hoppet om att aktiebolagsväsendets skuggsidor sannolikt blott är övergående. Det skrev han just på den tid då Panamabolaget bildades.

Om aktiebolagsformen är det utsökta medlet att fånga och plocka fåglar, så är den å andra sidan ett medel att till kapitalisternas förfogande ställa nya maktmedel, då den blott är en särskild form för krediten. Kreditväsendet ”blir icke blott självt ett nytt väldigt vapen i konkurrenskampen. Med osynliga trådar drar det till individuella eller associerade kapitalisters händer de över samhällets yta i större eller mindre massor förströdda penningmedlen. Det är den specifika maskinen för kapitalens koncentration.” (Marx).

Bernstein anser, att aktiebolagsformen, ”överflödiggör tillägnandet av kapital genom enskilda magnater i syfte att koncentrera industriella företag.” Men vadagnar det oss, när ”magnaterna” icke därigenom låter sig vilseledas, utan fastmer använda denna samma form till att göra främmande kapital nyttiga för sina egna och sålunda skapa och exploatera ”industriella företag” av en omfattning, vartill deras egna medel ensamt icke skulle förslå?

Helt nyligen läste vi i en amerikansk tidning, att det nominella värdet av den nordamerikanska petroleumringens (Standard-Oil-Company) certifikat utgjorde 97,250,000 dollars. John D. Rockefeller äger av dessa certifikat till ett värde av 49,000,000. Han har således röstmajoritet och aktieformen är ett medel, som sätter honom i stånd att fritt förfoga över nästan dubbla beloppet av hans egen insats. Det må nu synas likgiltigt, om man blott tänker på fördelningen av profiten. Men det avgörande sociala momentet är icke fördelningen, utan produktionen, och på detta område stegras oerhört genom hans medaktionärsers inbetalningar den ende Rockefellers makt och därmed även hans inkomster.

Långt ifrån att upphäva verkningarna av kapitalens koncentration är aktieväsendet fastmera ett medel att driva dem till sin spets. Först aktiebolagsformen möjliggör jätteföretag, vilka enskilt kapital icke är vuxet. Den är den form, vari monopoliseringen av olika industrigrenar försiggår. Är trusternas, järnvägarnas, de stora bankernas monopolställning mindre betydande därför att de är aktiebolag? Och är de därför i mindre grad verktyg för enskilda finansmagnater, ”som usurperar och monopoliserar alla fördelar av denna omvandlingsprocess?”

Vi har ingen statistik över aktieegendomens fördelning, men allt tyder på, att inom aktieväsendet försiggår samma ackumulation och centralisation av kapital, som vi kan iaktta i fråga om de övriga kapitalistiska företagen.

Vad som genom aktieväsendet tydligen förstoras, är icke antalet egendomsbesittande, utan antalet av dem inom denna klass, som slår sig i ro med vad de äger. Det befriar kapitalisterna från funktioner, som de har i det ekonomiska maskineriet och gör dem överflödiga redan i det kapitalistiska samhället. Detta faktum illustreras drastiskt genom aktiebolagens snabba ökning.

”Den ständiga tillväxten av trust-bolag, som befria kapitalisterna från bekymret att placera sin förmögenhet”, varpå Bernstein åberopar sig såsom ett tecken till de egendomsbesittandes ökning, bevisar likaledes endast att antalet egendomsbesittande, som ingenting uträdda, växer, bevisar, hur snabbt kapitalistklassen blir överflödig för samhällets ekonomiska maskineri, i hur hög grad den alltmer förväxer till en parasit på samhällskroppen.

Icke ökning av de egendomsbesittande bevisas av aktiebolagens snabba tillväxt, utan den kapitalistiska produktionens överflödighet, den växande möjligheten, ja nödvändigheten av socialistisk produktion.

Men Bernstein har ännu ett bevis för de egendomsbesittandes ökning:

”Om vi icke empiriskt, medelst inkomst- och yrkesstatistiken hade konstaterat detta faktum, skulle det även på rent deduktiv väg kunna påvisas som den nödvändiga följden av den moderna ekonomin.

Vad som framför allt är utmärkande för det moderna produktionssättet är den stora höjningen av arbetets produktionskraft. Verkan härav är en icke mindre betydande stegring av produktionen – massproduktion av konsumtionsartiklar. Var stannar denna rikedom? Eller – för att genast ställa frågan på sakens kärnpunkt – var stannar den merprodukt, som de industriella lönarbetarna producerar utöver sin egen, av deras lön begränsade förbrukning? ”Kapitalmagnaterna” må ha tio gånger större bukar än folkhumorn tillskriver dem, och hålla sig med tio gånger så stor tjänarepersonal än de verkligen bestå sig – gentemot den årliga nationalproduktens massa – man må ju städse betänka, att den kapitalistiska storproduktionen framför allt är massproduktion – vore ju deras förbrukning likväl som en fjäder på vågen – – Var stannar således den varumängd, som magnaterna och deras tjänstepersonal ej förbrukar? Om den då icke på ena eller andra sättet tillflyter proletärerna, måste den uppsugas av andra klasser. Antingen stigande relativ minskning av kapitalisternas antal och ökad välmåga hos arbetarklassen eller en talrik medelklass, det är det enda alternativ, som produktionens fortsatta stegring lämnar oss.”

Det är Bernsteins teoretiska bevis för sin tes, vilken såsom vi sett, genom inkomst- och yrkesstatistiken blivit allt annat än ”empiriskt konstaterad”. Förvisso ett sällsamt bevis, ett bevis som består i den enda frågan: Var stannar rikedomen? Bernstein visar icke, hur och varför den växande samhällsrikedomen ökar de egendomsbesittandes antal; det är honom nog, att han icke vet, var rikedomen eljest skulle hamna.

Låtom oss försöka ge det svar, som Bernstein själv borde ha givit.

e) Mervärdets användning.

Då har vi först och främst kapitalmagnaterna själva. Att lyxen, slöseriet växer oerhört i deras leder, ofta antar rent av vanvettiga former, det visar en blick på societetens leverne i New-york, Paris, London, vid Rivieran och andra eleganta badorter. Dessa människors villor, slott, lustjakter, jaktmarker, deras mätresser, kärleksäventyr, spelförluster – allt kostar envar av magnaterna allt större summor, ty dessa präktiga människors levnadsstandard stiger svindlande, så att t. o. m. kungar icke alltid kan följa med, utan tillgriper de simplaste svindel-manövrer för att icke helt och hållet utrotas ur den fina världen. Att kring magnaterna samlar sig en städse växande svans av allsköns parasiter och att dessa i hög grad bidrar till ”klyvning av redan koncentrerade kapital” är riktigt. Men då Bernstein talade om ”de egendomsbesittandes tillväxt, tänkte han likväl icke på dessa parasiter, yrkesspelare, jockejer, mätresser o. d.

Men medan de enskilda magnaternas lyx och slöseri växer, ökas hastigt även deras antal, vida snabbare än hela befolkningen eller arbetarklassen. Bättre än deras slöseri kan denna ökning med siffror fixeras. Som ett bevis på, hur hastigt kapitalmagnaternas krets vidgas, kan anföras det faktum, att i tyska riket antalet industriföretag från 1892 till 1895 vuxit med blott 4,6 procent, befolkningen med 14,5 procent; medan jätteetablisementen med mer än 1000 arbetare däremot vuxit med 100 procent! Samma utveckling visar, såsom vi sett, den tämligen tillförlitliga sachsiska inkomststatistiken. Hela antalet upptaxerade fysiska personer växte från 1879 till 1894 med 37,4 procent, från 1,084,751 till 1,490,558, under det däremot antalet fysiska personer med en jätteinkomst av mer än 54,000 mark ökats med 272 procent eller från 238 till 886. Antalet av dessa egendomsbesittande befinner sig förvisso i rask tillväxt.

Men icke blott slösare och deras slöseri växer i en skala, som, utan att befolkningen ruineras, endast möjliggörs genom den förvånande ökningen av arbetets produktivitet under den kapitalistiska regimen. Även det, man kan säga, opersonliga, med denna regim nödvändigt förbundna slöseriet växer.

Bernstein själv pekar på två orsaker till dylikt slöseri: "Kriser och improduktiva utgifter för arméer etc. sluka åtskilligt, men har likväl, "invänder han", på senare tider alltid endast absorberat bråkdelen av hela merprodukten." Det har väl icke varit fallet blott på senare tider. Frågan är blott, hur stora dessa bråkdelen är. Förlusterna som vållas av kriserna, kan icke med siffror fastställas, men väl kostnaderna för arméerna.

I tyska riket utgjorde kostnaderna för lantarmén, flottan och riksskuldernas förräntning, – och riksskulderna har dock endast åsamkats för krigsväsendet – år 1874 368 millioner mark, medan de däremot 1899 uppgick till 809 millioner. De har således *mer än förbubblats*, medan befolkningen under samma tid växte blott från 41 (år 1871) till 52 millioner (år 1895).

Men det är likväl icke hela slöseriet. Man må även betänka, att den stående hären även binder improduktivt årligen hundratusentals män i den arbetskraftigaste åldern. År 1874 var det 400,000, nu är det 600,000 man, vilkas arbetskraft på detta sätt öds bort. Beräknar vi, att envar av dem årligen skulle kunna frambringa produkter till ett värde av blott 1,000 mark – lönesumma och mervärde sammanlagda – så skulle det slöseri, som den stående härens döda arbetskraft innebär, redan nå ett belopp av 600 millioner. Läger vi så därtill krigsväsendets penningkostnader, får vi en summa av nära halvannan milliard mot omkring 800 millioner för 25 år sedan, som årligen undandras folkhushållningen. På 25 år har tyska riket tack vare sin armé blivit omkring 25 milliarder fattigare d. v. s. sexdubbla beloppet av den franska krigsskadeersättningen. Det är dock redan en rätt betydande "bråkdelen av hela merprodukten". Att militarismen det oaktat icke nödvändigt leder till folkens absoluta utarmning, att den, såsom ju det tyska riket självt bevisar, kan gå hand i hand med en ansevärd tillväxt av samhällsrikedomen, det har man att tacka endast arbetets oerhörda produktivitet under den kapitalistiska regimen. Så mycket fördärvligare blir den förvisso för de nationer, som icke kan uppvisa en stark och kraftig storindustri. Där blir "den bråkdelen av hela merprodukten", som den absorberar så stor, att det ekonomiska livet förkvävs under militarismens tryck, såsom Italien och Spanien tydligt visa oss. Men militarismen och kriserna är icke de enda orsakerna till slöseri i det kapitalistiska samhället. Den, som skriver detta, har år 1889 i "Neue Zeit" i en artikel om "slöseriet inom det kapitalistiska produktionssättet" pekat på andra orsaker. Några utdrag ur artikeln må här anföras.

En ingalunda oviktig orsak till slöseri är moderna. Modernas förändringar är ingalunda en naturlag, utan en egendomlighet för vissa samhällstillstånd.

"Man vill gärna för närvarande förklara sociala företeelser med vetenskapliga slagord. Rötterna till den historiskt så unga "fria konkurrensen" i "den eviga naturlagen" om "kampen för tillvaron", och de växlande klädedräkt-modernas narraktighet blev någonting naturnödvändigt, i det man hänförde den till det könsliga urvalet. Man förbisåg därvid en sådan småsak som att modets väsen är omväxling, medan de typkaraktärer, som härrör från det könsliga urvalet, är oföränderliga inom historisk tid. Hos människosläktet självt finner vi, att naturfolken segt hänger fast vid sina dräkter och sin arkitektur och oförändrade behåller dem från generation till generation.

Blott under vissa, sociala förhållanden möter vi en snabb modernas omväxling, nämligen under revolutionära tider, då samhällets karaktär undergår hastiga förändringar, samt i tider av yppig lyx, då å ena sidan de härskande klasserna erhåller så mycket i mervärde eller merprodukt, att de måste slösa bort åtminstone en del därav för att åter bli av med överskottet, och å andra sidan prostitutionen blir en social makt.

Hjord-urvalet inom djurvärlden framkallar karaktäristiska kännetecken hos den manliga avkomman såsom man, brokig fjäderbeklädning, sångröst, greniga horn o. s. v. Det "könsurval", som övas av högre och lägre glädjeflickor, framkallar däremot iögonenfallande kvinnliga dräkter – men det mest iögonenfallande är det nya. Därav modernas ständiga växling – – Men icke detta ensamt framkallar modernas växling. Att alltid vara klädd efter senaste modet är ett tecken till välstånd och så mycket mera, ju hastigare moderna förändras. Man vill ej blott städse gå klädd i nya dräkter, man vill även visa det; det nya skall icke blott vara nytt, det skall även vara någonting annat än det gamla. Ingenting, som brukades under senaste säsongen, kan användas i en ny säsong – – Men icke

blott den förnäma världens damer gör nu för tiden täta ombyten av dräkter. Vi vet, hur billigt och dåligt arbetarna måste köpa. De dräkter, som bäras av folkets döttrar, slits ut så fort, att de snart åter måste ersättas med nya. Och varför ej då moderna? Det motsvarar fullkomligt vår tids tendens att alltmera utplåna de yttre klass-skillnaderna, en tendens, där allting befinner sig i en ständig ström och griper efter nytt. Förr var modeförändringarna ett de övre tiotusendens privilegium. Nu anmärker ”damerna” i moralisk harm, att ”begäret” att alltid gå modernt klädd alltmer utbreder sig även bland tjänstflickorna och fabriksarbeterskorna. En modeförändring försiggår nu icke längre inom en trång krets, dess verkningar sträcker sig genom hela samhället och framträder tydligt i produktionen. På en gång förlorar en mängd halvfabrikat eller alls icke använda fabrikat sitt värde, får ligga och mögla eller kastas bort som lump, om man icke ännu en gång kan förarbeta det material, varav de består. En dylik modeförändring innebär slöseri med produkter av alla slag. Men just därigenom avhjälper det i någon mån överproduktionen och framkallar efterfrågan på nya produkter. Därför är det icke minst dessa varors köpmän och fabrikanter, som gynnar de hastiga och tvära förändringarna i moderna, ja stundom rent av framkallar dem.

Inom de lägre befolkningslagren sträcker sig modernas omväxling blott till kläderna, hos de förmögna även till bostädernas inredning. Tack vare vår tids brist på stil och karaktär befinner de sig i det behagliga läget att kunna efter gottfinnande byta om stil i sina bostäder. I dag är tysk renässans en vogue, i morgon barockstil, i övermorgon första franska kejsardömet fadda stil, tills man slutligen hamnar i ett brokigt om vartannat av orientaliskt krimskrams. Att denna eviga omväxling i möbler, tapeter o. s. v. förutsätter ett betydande slöseri med arbete och material, är uppenbart – –

Blott ännu en för det kapitalistiska produktionssättet egendomlig form av slöseri må här framhållas, den nämligen som beror på storstädernas tillväxt. – – –

Till följd av att stora människomassor hopträngas på en liten yta uppstår allt större missförhållanden, för sundhetstekniken allt större problem. Uppgifter, som på landsbygden förorsakar få eller inga svårigheter, såsom t. ex. anskaffande av dricksvatten, bortskaffande eller användning av avfall, tillförsel av livsmedel, anskaffande av lek- och förfriskningsplatser, föranleder i storstäderna anläggning av dyrbara parker, uppförande av väldiga byggnader, slakthus, vattenlednings- och kanaliseringsverk etc. Med stolthet och förtjusning pekar vårt samhälles lovprisare på dessa moderna världsunder, som så vida överträffa forntidens – och likväl är dessa människoandens triumfer blott palliativ för att mildra outhärdliga missförhållanden, som naturmänniskan icke känner. Endast några få årtionden, ofta blott några år behöver förflyta för att deras verkan på grund av stadsbefolkningens ytterligare tillväxt skall bli illusorisk, nya, ännu mer storartade och dyrbara byggnader bli nödvändiga, om staden över huvud taget skall förbli beboelig. I Schweiz projekteras redan en vattenledning från Schweiz och en kloak till havet. Dylika jättebyggnader vore överflödiga i ett samhälle, där motsatsen mellan stad och land vore upphävd. Deras uppförande innebär ett slöseri, som dock är oundvikligt under det moderna produktionssättet. Vilket slöseri med gödningsämnen, som är förenat därmed, är allmänt bekant.

För byggnadsyrkenas utveckling är detta städse stigande behov av dylika anläggningar naturligtvis högst gynnsamt. Även på ett annat sätt främjas storstädernas tillväxt. Alltmer minskas landsbygdens befolkning, dess invånare dra in till städerna – – – bondgårdarna bli tomma och dess förra invånare behöver nya bostäder i staden. En stor byggnadsverksamhet blir nödvändig icke på grund av befolkningens tillväxt, utan på grund därav att den byter om vistelseort, ett ombyte, som icke framkallas av en friskare, mer leende och fruktbarare trakts lockelser, icke av önskan att göra sitt eget arbete mer produktivt, utan blott av behovet att vara nära den stora marknaden, där varje vara, även varans arbetskraft, har större utsikt att finna köpare än på de öde, glest befolkade områden, som ligger avsides från världsmarknaden.

Men storstädernas tillväxt medför samtidigt även en viss byggnadsverksamhet på landsbygden. Trots alla hygieniska försiktighetsåtgärder och inrättningar bli storstäderna allt osundare, och allt nödvändigare blir det för deras invånare att, för att åtminstone i någon mån mildra verkningarna härav, tillbringa en del av året utanför staden, i frisk landsluft, i bergstrakter eller vid hafskusten. Vad som fordom betraktades såsom en särskild hovadelslyx, nämligen att ha en bostad i huvudstaden och samtidigt en på landet, blir nu alltmer ett allmänt behov för varje, även i sina anspråk rätt blygsam, borgerlig familj. Vid sidan av bondgårdarna, som står tomma, uppväxa villor och hotell, som är överfyllda några veckor av året, men den övriga tiden står tomma.

Storstädernas tillväxt medför således en ständig ökning av antalet hus, som användas endast delvis, och vilkas uppförande innebär ett slöseri.

I samma mån som storstaden växer försiggår även förändringar i densammas inre. Hela affärslivet koncentrerar sig i dess medelpunkt, en jämförelsevis liten stadsdel. Dit strömmar dagligen befolkningen, såvitt den deltar i affärslivet, där hopas varumassorna, som storstaden konsumerar eller vilkas stapelplats den är; därifrån strömmar åter människor och var or ut till periferin eller in i världshandelns kanaler. Människo- och varumassornas ständiga av- och tillförsel växer från år till år, kräver en ständig utvidgning av samfärdsvägarna inne i staden, från tid till annan stora nyanläggningar av sådana vägar, nytt utrymme för bangårdar o. d. Och medan sålunda det utrymme, som blir över för husen, blir allt mindre, växer inne i staden efterfrågan på kontors-, magasins- och butikslokaler. För att tillfredsställa detta behov måste de gamla, låga husen ersättas med nya, allt högre hus. Följden är en ständig revolutionering av den inre staden, ett ständigt rivande och byggande, som icke krävs av befolkningens ökning, icke av tekniska hänsyn såsom bofällighet, utan av vissa egendomligheter i det moderna produktionssättet.

Även här liksom på alla områden, som behärskas av detta, framträder det som ett revolutionärt *comme il faut*, som icke känner stabila förhållanden, i dag gör värdelöst vad det frambringat i går, och i dag med lätt hjärta förklarar hela det arbete för bortkastat, som gömmer sig i gårdagens verk för att för morgondagen kunna slösa bort nytt arbete.”

Att vidare illustrera och motivera detta skulle föra för långt. Blott på ett slags slöseri må ytterligare uppmärksamheten fästas:

Den kapitalistiska utvecklingen leder till ständig ökning av den industriella reservarmén, såsom Marx påvisar och som ej heller Bernstein torde förneka – han uttalar sig åtminstone icke därom. En del av denna reservarmé framträder som arbetslösa; en annan del i form av alla möjliga parasitiska existenser, där den lilla mellanhandeln är den mest utbredda.

Med varandra jämförliga statistiska uppgifter om antalet arbetslösa under olika tider har vi icke. Deras antal växlar med affärsläget. Alla tecken tyder på, att detta nådde en hotande höjd under krisen på 80-talet. Icke mindre under nedgången i början av 90-talet, särskilt åren 1892-1894. Men t. o. m. under goda tider bli vi aldrig fullständigt kvitt de arbetslösa. År 1895 räknades de arbetslösa i tyska riket. Då började redan det ekonomiska uppsvinget. 14 juni kom man till 299,352 och den 2 december till 771,006, det gör resp. 1.9 och 4,8 procent av då räknade lönearbetare.

Arbetslösa bland de räknade var:

	För sjukdom:		Av andra orsaker:	
120,348	217,365,,	179,004	553,640	
14 juni	2 december	14 juni	2 december	

Sålunda skulle de icke på grund av sjukdom arbetslösa ha uppgått till blott 1,11 procent av löne-arbetarna under sommaren och 3,43 procent under vintern.

Oerhört skiftade arbetslösheten inom olika yrken. Sålunda räknade man:

	Arbetslösa (icke sjuka)		Arbetslösa i procent av lönearbetare		På 100 arbetslösa juni kommer i
	14 juni	2 dec.	14 juni	2 dec	december
Jordbruket	18,442	158,340	0,33	0,82	858,06
Sten- och jordindustrin	3,058	20,615	0,65	4,40	674,01
Byggnadsyrkena	19,408	145,121	1,68	12,60	747,74

Särskilt starkt framträder arbetslösheten i en del storstäder. Man räknade arbetslösa, sjuka ej medtagna:

14 juni 1895	Procent arbetare	2 december 1895	Procent arbetare
I Hamburg	6,24	I Altona	9,51
Altona	5,79	” Danzig	9,09
Berlin	4,70	” Königsberg	7,57
Leipzig	4,05	” Stettin	7,19
		Hamburg	6,94
		Berlin	6,36
		Magdeburg	6,11

Dessa siffror är nog så betydande. Men de skulle tydligen ha givit en helt annan bild, om man i stället för att uppta statistik två gånger vid bestämda tidpunkter på året, hade räknat envar, som varit utan arbete i *sitt egentliga yrke*.

I England belöpte sig bland de organiserade arbetarna, där arbetet är vida mera jämnt än hos massan av oorganiserade, antalet arbetslösa år 1893 till 7,5 procent, år 1894 till 6,9 procent och (895 till 5,8 procent av fackföreningsmedlemmar.

Den bästa räkning av de arbetslösa torde ha företagits i Förenta Staterna. Den vilar icke på en momentan statistik-upptagning, utan omfattar alla, som under loppet av ett år (1 Juni 1889 till 31 Maj 1890) en gång varit arbetslösa i sitt yrke. Man räknade 3,013,117 manliga och 510,613 kvinnliga arbetslösa, 16 resp. 13 procent av arbetande (icke blott lönearbetare) av resp. kön. Det var under en period av ekonomisk blomstring!

De arbetslösa var på följande sätt fördelade på de olika produktionsgrenarna:

Sys­sel­­sättn­ing	Manliga yrkesmedlemmar över 10 år			Kvinnliga yrkesmedlemmar över 10 år		
	Inalles	Därav arbetslösa		Inalles	Därav arbetslösa	
		Antal	Procent		Antal	Procent
Jordbruk, fiske och bergsbruk	8,333,813	1,120,827	13,45	679,523	108,973	16,4
Fria yrken etc. (<i>professional service</i>)	632,646	54,654	8,64	311,657	87,920	28,21
Tjänarepersonal	2,692,879	689,307	25,60	1,667,698	130,774	7,8
Handel och samfärd­sel	3,097,701	247,757	8,06	228,421	15,114	6,62
Industri	4,064,051	900,572	22,1	1,027,242	167,832	16,34
Summa	18,821,090	3,013,117	16,01	3,914,541	510,613	13,00

De flesta arbetslösa uppvisade sålunda industrin och tjänstepersonalen – nära en *fjärdedel* av sina anställda.

Av de räknade var arbetslösa:

Arbetslösa	1-3 månader		4-9 månader		7-12 månader	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Manliga	1,553,750	51,57	1,179,426	39,14	279,932	9,29
Kvinnliga	265,106	51,92	188,992	37,01	56,515	11,07

Nära hälften var således arbetslösa mer än fyra månader om året! Enligt beräkning med ledning av officiella siffror finns årligen i genomsnitt var månad *över 1 million* arbetslösa eller i runt tal *fem procent* av den arbetande befolkningen.

Hur dessa siffror ser ut under en kris, däröver finns ingen statistik upptagen.

De arbetslösa är emellertid blott en del av denna relativa överbefolkning, som skapas med kapitalismens utbredning. Den som blir arbetslös i sitt yrke, icke tillhör en organisation, som understödjer honom och icke har utsikt att åter få arbete i sitt yrke, söker åtminstone tillfälligt sin utkomst i en annan förvärvsgren; härför ägnar sig bäst den parasitiska småhandeln, vars självständiga ”företag” – gårdfarihandlare, kolportörer etc. – ofta endast är existensformer för

arbetslöshet, som höjer sig ett litet steg över tiggeriet.

Från 1882 till 1895 har i Tyskland antalet sysselsatta inom jordbruket nästan förblivit detsamma, i industrin har det vuxit med 29,5 procent, inom handel och samfärdsel däremot med 49 procent.

Här må som illustration till vad ovan anmärkts om byggnadsindustrin framhållas, att; medan antalet sysselsatta inom hela industrin ökades med 29,5 procent, var tillväxten inom byggnadsindustrin, som dock är av rent lokal natur och icke någon exportindustri, 42,9 procent, medan hela befolkningen ökades med endast 14,5 procent.

Dessa exempel visa redan en mängd företeelser, som kan, även utan att de egendomsbesittandes antal växer, absorbera en växande produktivitets produkter. Å ena sidan städse växande slöseri med arbetskrafter, ökning av samhällets improduktiva element – å andra sidan växande slöseri med arbetsprodukter.

Likväl har vi härvid alls icke omnämnt den viktigaste avloppskanalen för det ständigt växande produktöverskottet – nämligen kapitalets ackumulation.

Bernstein resonerar så, som om vi ännu levde i naturalhushållningens tidsålder, då exploatörerna icke förstod att annorlunda använda den i natura-prestationer framträdande överskottsprodukt, som utpressas av underhavande, än att leva upp den tillsammans med sina stallbröder och tjänare”. ”Kapitalmagnaterna må ha tio gånger större tjänarpersonal, än de i verkligheten har, – gentemot den ärliga nationalproduktens massa vore likväl deras förbrukning som en fjäder på vågskålen.”

Enligt Bernstein förstå kapitalmagnaterna med sina årsinkomster endast att göda sig och sina tjänare! Ej underligt då, att han frågar, vart överskottsprodukten tar vägen.

Om han ännu skulle erinra sig Marx' ”Kapital” för andra syften än att gå på jakt efter motsägelser och tendentiöst vrängda framställningar, borde han veta, att 22:dra kapitlet, som skildrar mervärdets förvandling till kapital, är ett av de viktigaste och vackraste i boken. Kapitalistens årsinkomst delas i två delar: den individuella konsumtionsfonden och ackumulationsfonden. Ju större den ena, desto mindre den andra. Kapitalistens sociala uppgift består emellertid huvudsakligen i att ackumulera, att uppsamla och lagra kapital. I det kapitalistiska produktionssättets början, då arbetets produktivitet och mervärdets höjd och' således även genomsnittskapitalistens inkomster är obetydliga, kan kapitalistens slösaktiga levnadssätt i hög grad inverka på kapitalets ackumulation. I dessa tider anses slöseriet för en adlig last, mot vilken sparsamheten, ja rent av snålheten framstår som en borgerlig dygd. Men ju mer arbetets produktivitet växer, desto mer kan ackumulationen påskyndas och kapitalisterna samtidigt öka sin lyx. ”Magnaten” kan ge fritt lopp åt sina grövre och finare böjelser och likväl vart år till nya produktionsmedel förvandla en större del av det mervärde, som han inhöstar.

När Bernstein frågar, vart överskottsprodukten tar vägen, kan han ju kasta en blick på de nya maskiner, som monteras bredvid de gamla, de nya fabriker, järnverk, gruvor, järnvägar, som växer bredvid de gamla; han kan se, hurusom i länder, vilka för några årtionden, ja ofta blott några år sedan ännu var blott ödemarker eller hemvist för primitiva barbarer, nu uppstår ett utvecklat kapitalistiskt samfärdsväsen, kapitalistisk industri hela denna ofantliga mängd av nya produktionsmedel är produkten av det överskottsarbete, som proletärerna utföra åt kapitalet. ”De är ”merprodukt”, som kapitalisten tillägnar sig, i lika hög grad som hans tryffel och ostron, hans kapplöpningshästar och slott, hans frus och hans mätressers diamanter.

Kapitalistklassen utvecklar en lyx, vartill man icke skådat maken sedan romerska kejsardömet's dagar. Därmed förenar den en ökning av arbetets produktivkraft och en utvidgning av den kapitalistiska produktionens område på några få årtionden, vars snabbhet överträffar allt hittills i världshistorien. Och inför denna krassa, rent av fabelaktiga utveckling frågar Bernstein: Vad gör man av överskottsprodukten? Och han håller före, att hela den över-

skottsprodukt, som icke får plats i magnaternas tjocka magar, måste fylla andra egendomsbesittandes bukar, och då ju var buk, även den största millionärs, blott till en viss gräns kan motta och smälta, kommer han nödvändigt till det antagandet, att tillväxten av mervärdets massa betyder en ökning av antalet magar, som uppsuga den, och att innehavaren av dessa magar förvandlas till egendomsbesittande.

På detta sätt lyfter Bernstein Marx' ”Kapital” upp på en högre nivå av vetenskaplighet, i det han upplöser detta verks motsägelser och sofismer i de egendomsbesittandes magsaft.

Så mycket om mervärdemassans och de egendomsbesittandes tillväxt. Såsom vi ser, är den förra företeelsen ingalunda en nödvändig förutsättning för den senare. Lika litet som inkomststatistikens siffror och aktieväsendet bevisar tillväxten av antalet lönarbetare, av deras arbetes produktivitet och av utsugningens stegring – och mervärdemassans ökning är ett resultat av allt detta – ens i allra minsta mån, att förmögenheternas fördelning fortgår i en annan riktning än det sig koncentrerande kapitalet.

Därmed skulle nu denna punkt vara tillräckligt klargjord, men för att förebygga missförstånd måste vi härtill anknyta ännu några betraktelser.

Vi har sett, att Bernstein icke låter tydligt och klart förstå, vad han menar med de egendomsbesittandes tillväxt, huruvida han därmed syftar på ökning av antalet kapitalister, höjning av befolkningens levnadsstandard i allmänhet eller uppkomsten av en ny medelklass i stället för den sjunkande, gamla. Det är tre olika företeelser, som måste hållas strängt skilda från varandra.

Hur det hänger ihop med tillväxten av antalet kapitalister, har vi redan sett. Hittills möter vi en snabb ökning av de stora kapitalisterna, men däremot en relativ minskning av de mindre arbetsgivarna och alls ingenting tyder på att genom aktieväsendet denna minskning förvandlas till en ökning av de mindre kapitalen.

En annan fråga gäller folkmassans försjunkande i allt större elände. Det är klart att lönarbetarklassens allmänna välbefinnande kan stiga samtidigt med att antalet småkapitalister avtar.

Bernstein anser denna fråga löst, han anser överflödigt att närmare befatta sig med den: ”Eländesteorin har nu ganska allmänt övergivits, om än ej med dragande av alla konsekvenser och rent och tydligt utsagt, så likväl åtminstone i den formen att man så mycket som möjligt borttolkar den.”

Så enkelt och bekvämt ligger dock ej saken, och då just denna ”teori” på senaste tiden, även i partikretsar och avsides från Bernstein, blivit angripen, synes det oss vara på sin plats att här ägna dem en undersökning.

f) Utarmningsteorin.

Lika litet som orden ”sammanstörtningsteori” och ”katastrofteori” härstammar ordet ”utarmningsteori” från Marx eller Engels, utan från deras åsikters kritiker.

I sitt kapitel om den kapitalistiska ackumulationens historiska tendens, talar Marx om en tillväxt av ”massan av elände, av förtryck, degradering, utsugning”, men även ”om en resning av den alltjämt utsvällande och genom själva den kapitalistiska produktionsprocessens mekanism skolade, förenade och organiserade arbetarklassen”.

Bernstein bestrider, att man därav kan sluta till, att Marx här talar om proletariats växande mognad och makt:

”Huruvida i Marx' sats om sammanstörtningen det ställe, som talar om arbetarklassens växande antal, sammanslutning och skolning, kan översättas med arbetarklassens växande mognad och makt, beror på hur man kan förena detta med arbetarklassens växande urartning och träldom. Det ligger mig förvisso fjärran att bedriva småaktigt ordrytteri, men jag kan endast säga, att under en

sådan förutsättning synes mig en stor skillnad förefinns mellan växande antal, organisation och skolning – varmed här huvudsakligen är att förstå politisk skolning – och växande mognad och makt, en skillnad, som svarar mot skillnaden mellan en seger vid en viss tidpunkt och varaktigt herravälde.”

Det vore nu illa, om vi måste bedriva ”småaktigt ordrytteri” för att klargöra för oss det citerade ställets innebörd. Men så mångtydigt det än i och för sig må vara, står det dock i slutet, av ett 800 sidor omfattande verk, ett verk, som bildar avslutningen av mer än två årtiondens vetenskaplig och politisk verksamhet. Om man vill förstå resuméns i lapidarstil avfattade sats, då får man icke driva ordrytteri, utan har för ögonen Marx' hela verksamhet och hans skrifter hela innehåll. Men framför allt har vi att hålla oss till verklighetens fakta.

Gör vi det, finner vi tre möjligheter att tyda ”eländesteorin”, tre möjligheter, som icke utplånar, utan kompletterar varandra och står i närmaste förbindelse med varandra.

Närmast kan man uppfatta satsen som en karaktäristik av två varandra motverkande tendenser – den ena syftande att nedtrycka, den andra att lyfta arbetarklassen. Motsättningen mellan dessa båda tendenser är emellertid endast motsättningen mellan kapitalister och lönearbetare. Oavslåligt strävar kapitalisterna och drivs av konkurrensens tvång till att alltmer pressa ned sina arbetare, förlänga deras arbetstid, minska deras löner, öka deras beroende o. s. v. Men lika nödvändigt reser sig förr eller senare häremot den kuvade och nedpressade, men även genom produktionsprocessen själv enade och organiserade arbetarklassen.

Det är ju en allmänt känd företeelse. Men nu kommer den liberala nationalekonomin och förklarar: ja, det är riktigt, men tendensen till proletariats utarmning är blott en övergående företeelse i början av det kapitalistiska produktionssättet, vilken med tiden övervinnes.

Det är likväl icke riktigt. Vad som övervinns är de många *verkningarna* av tendensen till utarmning, men icke denna själv. Den är oupplösligt sammanknuten med det kapitalistiska exploateringssystemet och kan övervinnas endast därigenom att detta avskaffas.

Arbetsgivarnas strävan att pressa ned arbetarnas ställning eller att åtminstone uppbjuda det yttersta motstånd mot försöken att höja deras ställning är en naturnödvändig följd av det kapitalistiska produktionssystemet, av konkurrensen och profitjakten, som eggat till ständig besparing av alla produktionskostnader, alltså även av arbetets kostnader. Under vissa omständigheter kommer ju vissa fabrikanter så långt – det finns ju alltid vita korpar, som kommer så långt – att de inser och erkänner, hur mycket mer produktivt arbetet blir genom goda löner och kort arbetstid, men därigenom försvinner ej deras strävan att ”utarma”. Just dessa intelligenta fabrikanter är i regeln även de, som mest traktar efter att göra arbetare umbärliga genom arbetsbesparande metoder och maskiner, och att uttränga högre stående med lägre stående arbetskraft. Och överallt ser vi arbetsgivarförbund bildas för att fullborda arbetarnas degradering till viljelösa slavar.

Där det lyckas arbetarna att i någon mån uppfostra arbetsgivarna, såsom fallet är i England, mildras formerna för kampen mellan den kapitalistiska tendensen till utarmning och den proletäriska tendensen till höjning av levnadsstandarden, men striden själv fortgår och antar alltmer jättelika dimensioner, då ju å omse sidor stridskrafternas massa, organisation och stridsduglighet växer.

I den meningen således att på det kapitalistiska samhällets mark förefinnes en outrotlig tendens, som gör sig gällande i allt större utsträckning, är uttalandet om utarmningens tillväxt och resningens urbredning fullkomligt riktigt.

Men ytterligare en annan uppfattning är förenlig, med sakförhållandena. Ordet *elände* kan betyda *fysiskt elände*, men det kan även betyda *socialt elände*. Elände i förstnämnda bemärkelse mäts med människors fysiologiska behov, vilka icke överallt och alltid är desamma, men likväl ej uppvisa så stor skillnad som de *sociala behoven*, som, när de icke

tillfredsställas, framkallar socialt elände.

Fattar man ordet i fysiologisk mening, så torde Marx' påstående vara ohållbart. Just i de mest framskridna kapitalistiska länderna kan en allmän ökning av det fysiska eländet ej längre konstateras; alla fakta tyder fastmer på att det fysiska eländet minskas, om än långsamt och ej överallt. De arbetande klassernas levnadsstandard är i dag högre, än den var för femtio år sedan. Det vore förvisso en villfarelse att mäta dennas höjning med penninglönernas stigning. Man må icke glömma, hur mycket livsmedlen fördyrats sedan dess. Spannmålsprisen har sjunkit under de senaste åren, även köttpriserna fluktuerat, men däremot har bostadshyrorna och skatterna skruvats ansevärt i höjden, och även övriga utgiftsposter för arbetarklassen har vuxit. Man pekar på de fattiges sjunkande siffra, såsom det t. ex. kan påvisas i England, och glömmar, att i stället måste fackorganisationerna och andra understöds-kassor med arbetarnas bidrag underhålla talrika arbetslösa, sjuka och invalider, som eljest skulle hemfalla åt fattigvården eller t. o. m. tukthuset och tvångsarbetsanstalterna. Dessa kostnader, som fordom i form av fattighjälp måste bestridas huvudsakligen med de välbärgades skatter, måste nu dragas av från de höjda lönerna, om man vill jämföra förhållandena nu och fordom.

Framsteget är icke på långt när så stort, som det ser ut, när man mäter det med lönerna, och även penninglönernas omräkning i spannmålslöner ger alltför gynnsamma resultat, emedan därvid lämnas ur sikte just de levnadsbehov, som blivit dyrare. Ingenstädes har förhållandena i fråga om arbetarklassens utveckling varit så gynnsamma som i England. En så nykter och för överdrifter så föga benägen forskare som Sidney Webb har följt förändringarna i det engelska proletariats läge sedan trettio år och därvid funnit följande:

”I vart avseende kan man visa, att visserligen ett betydande lager av lönarbetarklassen sedan 1837 gjort stora framsteg, andra lager däremot högst obetydliga, om de nu överhuvudtaget fått någon andel i rikedomens och civilisationens allmänna framåtskridande. Om vi betraktar de olika levnads- och arbetsvillkoren och fastställa en nivå, nedanför vilken icke kan levas ordentligt, skall vi finna, att i avseende på lön, arbetstid, bostadsförhållanden och allmän kultur är procenten av dem, som står under denna nivå, i dag mindre än 1837. Men vi skall även finna, att den lägsta uppnådda nivån *i dag är lika låg som då* och att *hela antalet* av dem, som står under den av oss antagna existensnivån, i dag i *absolut siffra* sannolikt är *större* än motsvarande antal 1837. *Fattigdomens djup är i dag lika stort som det någonsin varit; dess utbredning dr lika stor eller ännu större:* bokensatsen 1837 förblir i själva verket oförminskad under våra fötter och i vårt medvetande (*Labour in the long reign*. Sid 18).

Redan ett årtionde förut hade Friedrich Engels kommit till nästan samma resultat. I ”Neue Zeit” skrev han 1885 om den engelska arbetarklassen:

”En varaktig lyftning (sidan 1848) märkes blott hos två beskyddade avdelningar av arbetareklassen. Därav är fabriksarbetarna den första. Fastställandet i lag av en, åtminstone relativt rationell normalarbetsdag till förmån för dem har relativt återställt deras fysiska styrka och givit dem en genom deras lokala koncentration ökad moralisk överlägsenhet. Deras läge är otvivelaktigt bättre än före 1848 – – – Vidare de stora trades unions. Det är organisationerna inom de arbetsgrenar, där *fullvuxna mäns* arbete ensamt kan användas eller åtminstone är förhärskande. Här finns icke kvinno- och barnarbetets konkurrens ej heller har maskinväsendet varit i stånd att bryta deras organiserade styrka och kraft. Maskinarbetare, timmermän och snickare, byggnadsarbetare är var för sig en makt i så hög grad, att de till och med, såsom byggnadsarbetarna, kan med framgång motsätta sig införandet av maskiner. Deras läge har otvivelaktigt nu anmärkningsvärt förbättrats sedan 1818. Bästa beviset härför är att sedan mer än femton år är icke blott deras arbetsgivare ytterst belåtna med dem, utan även de med sina arbetsgivare. De bildar en aristokrati inom arbetarklassen. De har lyckats tilltvinga sig en jämförelsevis god och dräglig ställning och denna ställning acceptera de som definitiv. De är herrar Leone Levis och Giffens och även den hedersmannen Lujó Brentanos mönsterarbetare, och de är i själva verket högst präktiga, lätthandterliga karlar för var förständig kapitalist särskilt och för kapitalistklassen i allmänhet.

Men vad beträffar den stora massan av arbetare, står fattigdomens och existensosäkerhetens

nivå för dem lika lågt nu om icke lägre än förr. Londons Eastend är ett allttjämt växande trask av sig hopande elände och förtvivlan, av hungersnöd, när arbete saknas, och av fysisk och moralisk förnedring, när arbete finns.”

Det stämmer väl med den bild, som Webb tecknat.

Men om dessa båda skildringar är riktiga, har arbetaren ej hunnit längre i trade-unionismens, kooperationsväsendets och municipalsocialismens eldorado, då torde man icke alltför högt värdera det framsteg, som de gjort annorstädes.

Är emellertid arbetarklassens lyftning upp ur fysiskt elände en så långsam process, så följer redan därav att deras sociala elände städse växer, ty arbetets produktivitet ökas oerhört snabbt. Det innebär endast att arbetarklassen i stigande grad förblir utestängd från de framsteg i kultur, som densammas arbete självt medför, att bourgeoisiens levnadsstandard stiger snabbare än arbetarklassens, att den sociala motsättningen mellan de båda växer.

Man skulle tro, att begreppet elände i en social teori framför allt skulle vara att förstå i social mening. Bernstein är av en annan uppfattning. I uppfattningen av eländet som en social företeelse ser han endast ett uppgivande av ”utarmningsteorin”, visserligen ej ”med rena, klara ord”, ty därtill är vi ”apologeter och rabulister” ej i stånd, men ”åtminstone i den formen, att man så mycket som möjligt borttolkar den.”

”Ett dylikt borttolkningsförsök”, säger han, gör H. Cunow i sin sammanstötningsartikel. Om Marx i slutet av första bandet av ”Das Kapital” talar om ”eländets växande massa”, som framträder med den kapitalistiska produktionens fortgång, så skall därmed förstås, skriver han, icke en absolut sänkning av arbetarnas hela ekonomiska existensläge, utan ”blott en sänkning av hans hela sociala läge i förhållande till den fortskridande kulturella utvecklingen, således i förhållande till produktivitetens ökning och de allmänna kulturbehovens stegring.” Fattigdomsbegreppet är icke konstant. ”Vad som synes en arbetare, tillhörande en viss grupp, vilken en djup skillnad i bildning skiljer från sin ”arbetsherre”, såsom ett eftersträvansvärt tillstånd, kan förefalla den kvalificerade arbetaren ur en annan grupp, som kanske är ”andligt” överlägsen sin arbetsherre, som en sådan summa av ”elände och förtryck”, att han reser sig däremot” (”Neue Zeit”, XVII 1 Sid. 402-403).

”Tyvärr talar Marx i den åsyftade satsen icke blott om fattigdomens, förtryckets växande massa, utan även om den ökade ”träldomen, marteringen, utsugningen”. Skall vi nu fatta allt detta i pickwick-mening? Till äventyrs anta en urartning av arbetarna, som blott är en relativ urartning, i förhållande till den allmänna moralens stigning? Jag är ej böjd därför och väl ej Cunow heller. Nej, Marx talar på det ifrågavarande stället helt positivt: ”ständigt avtagande antal kapitalmagnater”, som ”usurpera” den kapitalistiska omvandlingsprocessens alla fördelar”, samt tillväxt av ”massan av elände och förtryck” (Das Kapital, Band I. Kap. 24: 7.) På detta motsatsförhållande kan man bygga sammanstötningsteorin, men icke på det moraliska eländet hos andligt underlägsna överordnade, sådana som man kan träffa på i vart kontor, på var byrå, i alla hierarkiska organisationer.” (Sid. 148).

Det kallar jag att träffa sakens kärnpunkt. Det sociala eländet, den växande motsättningen mellan borgerlig och proletärisk levnadsnivå förvandlas hos Bernstein plötsligt till det moraliska hos andligt underlägsna överordnade sådana som man kan träffa på i vart kontor, på var byrå, det misskända geniets moraliska elände. Att uppfatta fattigdomen som en social, icke som en fysisk företeelse innebär enligt Bernstein att ge ordet en pickwick-mening. Stämmer det, då är dessa pickwickars klubb rätt betydlig.

Jag erinrar om det bekanta stället i Lassalle's öppna brev till arbetaren, hans ”Antwortschreiben”:

”Alla mänskliga lidanden och umbäranden beror blott på det förhållande, vari medlen att tillfredsställa behoven står till de under samma tid förefintliga behoven och levnadsvanorna. Alla mänskliga lidanden och umbäranden och all mänsklig förnöjsamhet, således vart mänskligt läge mäts sålunda blott genom en jämförelse med den ställning, vari andra människor under samma tid befinner sig i avseende på de vanliga levnadsbehoven. Varje läge inom en klass mäts sålunda alltid

med sitt förhållande till andra klassers läge under samma tid.

På samma sätt uttalade sig *Rodbertus* redan 1850 i sitt första sociala brev till v. Kirchmann:

”Fattigdom är ett socialt, d. v. s. ett relativt begrepp. Nu påstår jag, att de arbetande klassernas behov, sedan de för övrigt ryckt upp till en högre social ställning, betydligt ökats och att det skulle vara oriktigt att i dag, då de intagit denna högre ställning, t. o. m. om lönen förblivit lika stor som förr, icke tala om en försämring av deras materiella läge – – –

Om nu därtill kommer, att nationalrikedomens tillväxt erbjuder medel att höja deras inkomster, medan den uteslutande kommer de andra klasserna till godo, så är det klart, att i denna slitning mellan anspråk och kravets tillfredsställande, mellan begär och nödtvungen försakelse måste de arbetande klassernas ekonomiska läge förstöras.

Att Marx tänkte på samma sätt framgår av att han talar om fattigdomens tillväxt i ”Das Kapital”, det verk, som så starkt betonar den engelska arbetarklassens fysiska pånyttfödelse genom fabrikslagarna. Och Engels anmärkte 1891, samma år som Erfurtprogrammet avfattades, att den växande motsättningen mellan kapital och arbete, härrörde av att kapitalistklassen för sin räkning behåller största anparten av den växande produktmassan, ”medan den del, som tillfaller arbetarklassen (pr capita räknat) antingen blott långsamt och obetydligt, eller alls icke ökas och under vissa omständigheter t. o. m. *kan* falla, om den än icke *måste* falla”.

Vår pickwickklubb är sålunda icke ett så dåligt sällskap. Och dessa pickwickare började med att ”bortförklara” sina påståenden redan då de framställde dem.

Men hur är det med ”urartningen?” Om vi nu en gång vill bedriva ”småaktigt ordklyveri”, måste vi framför allt framhålla, att Marx icke talat om ”urartning”, utan om ”degradering”. I de senare upplagorna av ”Das Kapital” har Engels på flera ställen ersatt de icke tyska orden med tyska ord, och sålunda heter det ”urartning” i stället för ”degradering”. Jag skulle föredra ordet ”förfall”, som har mindre en fysiologisk och mera en social sänkings betydelse och innebörd. I mitt programförslag av år 1891 har jag också talat om växande ”förfall”, icke om ”urartning”.

Men även ordet ”urartning” kan försvaras. Vi ser, att självmorden och fallen av vansinne ökas, statistiken visar oss, att urartningen redan sprider sig från städerna ut över landsbygden, som eljest tillfört de förra friskt blod – om en urartning ej blott inom arbetarklassen, utan omfattande hela befolkningen kan man således mycket väl tala. Men jag tror, att Marx i ifrågavarande punkt velat teckna den växande sociala motsättningen mellan bourgeoisi och proletariat, och den skärps icke därigenom att alla klassers fysiska urartning växer – utom möjligen så att den gör alla mera nervösa.

Härmed må nu vara hur som helst – Bernsteins vits om ”den relativa urartningen” behöver icke vilseleda oss rörande den sociala uppfattningen av fattigdomen.

Fattigdomens ökning i social mening intygas av borgarna själva, endast att de har givit saken ett annat namn; de kallar den begärlighet. På namnet beror det icke. Avgörande är det faktum att motsättningen mellan lönarbetarnas behov och möjligheten att med deras lön tillfredsställa dem, och därmed även motsatsen mellan lönearbete och kapital alltmer ökas. I denna växande fattigdom inom en fysiskt och andligt kraftig arbetareklass, icke i halvt till djur nedsjunkna, skrofulösa horders växande förtvivlan såg ”Kapitalets” författare den mäktigaste drivkraften till socialism. Den verkan vederläggs icke genom att påvisa att arbetarklassens levnadsstandard stiger.

Sifferbeviset för det sociala, eländets tillväxt kan knappt presteras. Vi måste ha noggranna uppgifter från olika årtionden om massan av de årligen frambragta värdena och deras fördelning mellan proletärer och kapitalister, om vi skulle kunna mäta, i vilken mån utsugningen av de förra har stigit och därmed deras sociala läge försämrats.

Men vi har indicier, av vilka vi sluter till utvecklingens riktning.

I ”Das Kapital” har Marx pekat på det stora medel, varigenom arbetsgivarna ökar arbetarklassens elände t. o. m. där arbetskraften betalas efter sitt värde, där lönen icke pressas ned under arbetarklassens reproduktionskostnader. Det är strävandet att öka det *absoluta* och det *relativa* mervärdet.

Den enklaste formen för att öka det förra är att *förlänga arbetsdagen*. Denna förlängning finner snart sin gräns i arbetarens utmattning. Ut över ett visst mått kan den icke gå; från och med den punkten kan blott tänkas en utveckling hän till förkortning av arbetstiden. I en utvecklad kapitalistisk produktion verkar för en sådan även en mängd faktorer, som det är omöjligt att här närmare beskriva, men som alla resultera i att tendensen till arbetstidens fortskridande förkortning överallt tränger fram i de kapitalistiska länderna under de senaste årtiondena. I detta hänseende kan man således icke tala om en tillväxt av eländet. Men arbetstidens förkortning neutraliseras i regeln genom ökad utpumpning av arbete på kortare tid, genom arbetets ökade intensitet, varvid ofta används de mest raffinerade ackords-, arbets-, premierings- och vinstandelssystem. Likväl torde man kunna säga, att arbetarnas nedpressning genom ökning av det absoluta mervärdet funnit sin gräns i länder med utvecklad kapitalistisk produktion.

Men ju mer denna väg till förstoring av utpressat mervärde stängs för kapitalet, desto ivrigare kaster det sig på metoderna att stegra det relativa mervärdet, därigenom, att det under fortskridande arbetsfördelning och fullkomning av maskinerna söker ersätta utbildade arbetare med outbildade, manliga arbetare med kvinnliga, fullvuxna med minderåriga. Även denna sistnämnda strävan motverkas i någon mån av arbetarskyddslagarna, likväl endast högst ofullkomligt. Skyddet för barn över 14 år är även i de bästa arbetarskyddslagar otillräckligt och en mängd olika slag av barnarbetsutsugning, däribland de värsta metoderna såsom inom hemindustrin, sakna ännu alla skrankor.

Maskinarbetets framsteg och kvinnoarbetets ökning förbli och måste i alla händelser förbli obegränsade, om man ej vill förlama den ekonomiska utvecklingen. Dessa de båda verk-sammaste metoderna att nedpressa arbetarnas läge kan under inga omständigheter förvägras kapitalisterna, och dessa gör av dem så mycket större bruk, ju mer man försvårar för dem användningen av de andra.

Barn- och kvinnoarbetets tillväxt är redan ett omisskännligt symptom av arbetarklassens växande elände, icke nödvändigt av växande fysiskt elände, men av alltjämt växande oförmåga att ensamt med mannens lön tillfredsställa en arbetarfamiljs behov. Det är ingalunda likgiltigt om detta beror av att lönen sjunker eller av att behoven stiger; i senare fallet leder utarmningen vida förr till revolt och revolten uppnår vida förr varaktiga resultat än i det förstnämnda fallet. I ena som i andra fallet skall man dock kunna tala om eländets och utarmningens ökning. Där mannens lön icke räcker till att underhålla hustru och barn, medför detta å ena sidan att lönearbetarnas barn och hustrur måste in i fabriken för att hjälpa till att förtjäna, å andra sidan att männen undviker att gifta sig och för äktenskapet söka en ersättning i prostitutionen. Därigenom ökas antalet ogifta kvinnor, som i sin ordning även nödgas för sin utkomst arbeta för lön. Så upplöser då det kapitalistiska produktionssättet den traditionella borgerliga familjen utan att i densamma ställe skapa en annan familjeform, men väl en av de viktigaste källorna till utarmning och urartning.

Antalet ingångna äktenskap växlar med gynnsamma och ogynnsamma konjunkturers förändringar, men avtar i allmänhet. På varje 1000-tal invånare kommer ingångna äktenskap

	I Tyskland	I Österrike	I Frankrike	I Storbritannien
1872	10,8	9,3	9,7	8,5
1873	10,0	8,9	8,8	8,6
1874	9,5	9,0	8,3	8,3
1880	7,5	7,6	7,4	7,3
1881	7,5	8,0	7,5	7,5
1882	7,1	8,2	7,4	7,6
1890	8,0	7,6	7,07	7,6
1891	8,0	7,8	7,5	7,7
1895	7,9	,9	7,5	7,4

Därvid växer antalet fullvuxna inom befolkningen.

Enligt 1880 års statistik utgjorde i tyska riket barnen under 15 år 35,4 av befolkningen och 1890 35,15 procent. Antalet gifta, änkor, änklingar och frånskilda växte under samma tid från 18,100,000 till 19,800,000 eller med 9,3 procent, de till äktenskap lediga över 15 år växte från 11,100,000 till 12,300,000 eller med 10,2 procent.

Samtidigt har kvinnoarbetet oerhört ökat. I Tyskland ökades antalet i yrkena sysselsatta kvinnor 1882-1895 från 5,541,517 till 6,578,350 - en ökning av mer än en million. I industrin och handeln ökades under samma tid:

	<i>Manliga</i>	<i>Kvinnliga</i>	<i>Tillsammans</i>
Anställda	115,9 procent	254,7 procent	118,9 procent
Lönearbetare	52,8 ”	104,9 ”	62,6 ”

De kvinnliga lönarbetarnas tillväxt var således *dubbelt så snabb som männens*.

Härvid må framhållas, att de kvinnliga arbetarna i förhållande till hela arbetarsiffran inom följande yrken utgör:

Särskilt talrika	Procent av alla arbetare inom yrkesgrenen	Särskilt fåtaliga	Procent av alla arbetare inom yrkesgrenen
Hotell- och restauranter	66,9	Samfärdsyrken	0,9
Textilindustrin	50,8	Byggnadsyrken	1,1
Beklädnads- och tvättindustrin	37,6	Maskinindustrin	2,9
Pappersindustrin	35,9	Gruvindustrin	3,1
Handelsyrkena	29,9	Boskapsskötsel & fiske	4,0
Trädgårdsskötsel	24,9	Träförädlingsindustrin	6,1
Livsmedels- och njutningsmedelsindustrin	20,1	Försäkringsyrket	6,4

Kvinnöarbetets ökning är ett säkert varsel om fattigdomens tillväxt. Härrörande från fattigdom framkallar det ny fattigdom. Ty det kapitalistiska samhället skapar inga högre former för hushållet, varigenom det privata hushållet skulle kunna ersättas. Kvinnans lönarbete förtär sig självt, då lönearbete läggs till hushållsarbete; det leder till försämring av arbetarens hushåll, till arbetarungdomens vårdslösande, till ökat uteliv, till slöseri med materier av olika slag, emedan lönearbetaren icke uppfostras för hushållsarbete och ej kan koka eller sy. Vad gagnar det lönearbetaren, om lönerna stiger och spannmålspriserna sjunker, när hans hustru ej

längre förstår att av mjölet bereda välsmakande och närande rätter utan att slösa! Vadagnar honom om klädespriserna sjunker, när hans hustru ej kan lappa de avlagda plaggen, så att han måste skaffa sig dubbelt så mycket som förr! Hur lätt leder icke kvinnans lönearbete till fysiskt, icke blott socialt elände!

Men förvisso blir även denna orsak till ökad degradering även en orsak till växande revolt, ty den driver den för lön arbetande kvinnan in i det kämpande proletariats leder, medan hon som blott husfru skulle stå vida mer oförstående för denna kamp.

Jämte exploateringen av kvinnorna genom lönearbete befinner sig även utsugningen av minderårig arbetskraft i tillväxt. Räkningen av de i yrken sysselsatta under 20 års ålder företogs i den tyska yrkesstatistiken av 1895 efter en annan metod än 1882, så att man icke kan följa lönearbetets utveckling inom olika åldersklasser under ovannämnda ålder. Vi kan blott med varandra jämföra samtliga dessa åldersklassers andel i yrkes- eller lönearbete under de båda statistikupptagningsåren.

Vi finner då, att under 20 år gamla var på varje 100-tal lönearbetare:

	Jordbruk		Jordbruk		Handel		Sammanlagt	
	1882	1895	1882	1895	1882	1895	1882	1895
Lönearbetare	30,51	32,61	28,41	28,80	23,00	25,02	29,20	30,11

Vi saknar utrymme för att behandla maskinväsendets verkningar och andra nedpressande faktorer. Arbetslösheten har vi framhållit i ett annat sammanhang. Här må endast ytterligare anföras ett sammanfattande ställe ur "Das Kapital": "I fjärde kapitlet vid analysen av produktionen av det relativa mervärdet visade det sig, att alla metoder för stegring av arbetets sociala produktivkraft i den kapitalistiska formen bringas i användning på den individuella arbetarens bekostnad; att alla medel till produktionens utveckling slår om till medel att behärska och exploatera producenten, att de stympar arbetaren till en bråkdelsmänniska, sänker honom till ett bihang till maskinen, med arbetets plåga fördärvar dess innehåll, avskiljer från honom arbetsprocessens andliga potenser i samma mån som denna med sig införlivar vetenskapen som självständig potens; att de gör de betingelser, under vilka han arbetar, alltmer abnorma, underkastar honom under arbetsprocessen den småaktigaste och kitsligaste depotism, förvandlar hans livstid till arbetstid, kastar hans hustru och barn under kapitalets juggernautshjul. Men alla metoder för produktion av mervärde är tillika metoder för ackumulation, och varje utvidgning av ackumulationen blir omvänt ett medel till utvidgning av de förstnämnda metoderna. Därav följer, att, i samma mån som kapitalet ackumuleras, försämras även arbetarens läge, hur han än betalas. Den lag slutligen, som städse håller den relativa överbefolkningen eller den industriella reservarmén i jämvikt med ackumulationens omfång och energi, smider arbetaren fastare vid kapitalet än Hefaistos' viggas smide Prometheus vid klippan. Det förutsätter en ackumulation av elände, som motsvarar kapitalets ackumulation. Ackumulation av rikedom vid ena polen är således en ackumulation av elände, arbetsplåga, slaveri, okunnighet, brutalisering och moralisk förnedring vid den motliggande polen d. v. s. för den klass, vilken producerar sin egen produkt som kapital" (Das Kapital, I, 2 Uppl. Sid. 671).

Om en sänkning av lönerna talar icke Marx på detta ställe. Flera av de tendenser, som han här skildrar, t. ex. förvandlingen av arbetarens livstid och till arbetstid, har sedan dess i någon mån mildrats reducerats, men de flesta är ännu lika verksamma som förr, och de berättigar oss fullt ut till att tala om en ökning av massan av elände, slaveri, degradering, utsugning. Denna sats kan emellertid även fattas i en tredje mening.

Vi har hittills endast talat om lönearbetarklassen, men i kapitlet om den kapitalistiska

akkumulationens tendenser talar Marx även om andra folkklasser.

Om proletariatets läge är eländigt och trålbundet, måste massan av elände och tråldom inom hela befolkningen växa i samma grad som arbetarklassen växer i antal i jämförelse med de andra folkklasserna; och att den växer är ett obestriddigt faktum.

Men proletärerens tillväxt inom befolkningen är i sin ordning åter endast ett symptom och helt visst även en orsak till växande utarmning hos de andra samhällsklasserna.

På nya områden, som erövrats åt den kapitalistiska industrin, och på dennas gränsområden – ordet ”område” här taget i såväl ekonomisk som geografisk mening – framträder denna kapitalismens utarmande verkan starkt och i vid utsträckning på ett sätt, som medför ej blott socialt, utan även högradigt fysiskt elände, direkt hungersnöd, avsaknad av det nödvändigaste, fullständig förkommenhet.

Det är en känd och allmänt erkänd företeelse. Men den borgerlige ekonomen tröstar sig även här med att den blott är övergående, att det blott är ett övergångsstadium, på vilket sedan kommer att följa en lyftning av de förtryckta samhällsklasserna,

Det är riktigt för vissa trakter och industrigrenar, men icke för det kapitalistiska samhället i sin helhet. En lyftning upp ur fysiskt elände inträder alltid förr eller senare för en mängd lager av lönearbetare. Men det kapitalistiska produktionssättet befinner sig i ständigt framåt-skridande, erövrar alltjämt nya försvarsgrenar och nya trakter, där det degrader och proletariserar ägarna av självständiga småföretag, kastande dem ut i fattigdom, och denna process kan endast ta ett slut med det kapitalistiska produktionssättet självt, ty detta kan endast existera genom att ständigt utvidga sitt område.

Bernstein visar belåtet på, hur talrika likväl ännu de små företagen är. Vi har sett, hur föga detta faktum motbevisar kapitalets koncentration. Men vät bevisar det något för ”utarmningsteorin”. Småhantverkarna, småhandlarna, småbönderna bli allt fattigare. Om bourgeoisins levnadsstandard stiger snabbare än lönearbetarklassens, så höjer sig dock denna senares nivå, åtminstone i vissa lager, över smådriftsinnehavarnas. De skenbart självständiga små borgerliga existenserna upphör alltmer att vara mellanled mellan bourgeoisie och proletariat, de bli mellanled mellan lönearbetareklass och trasproletariat. Till dem och icke till lönearbetarklassen strömmar alltmera överbefolkningen. Så förnyas smådriften alltjämt åter, finner alltjämt nya rekryter, hur många luckor den i dessa leder grasserande bankrutten än må göra. Smådriften försvinner icke, men den sjunker allt djupare.

Ännu raskare och mer påfallande och obestriddigt växer fattigdomen i de länder, som nyligen öppnats för den kapitalistiska regimen. Nu skulle man visserligen kunna säga, att det behöfve mindre intressera Tysklands, Englands, Frankrikes och Amerikas arbetare vad som sker i utlandet. De är mönstermenniskor i den etiska nationalekonomiens mening, således utrustade med en sund och kortsynt egoism. Vad angår det dem, om hunger och armod växer i Italien, i Österrikes slaviska och ungerska trakter, i Balkan-länderna, i Ryssland, Kina, Ostindien. Om blott deras eget läge förbättras, skulle de kunna vara väl tillfreds med det kapitalistiska samhället.

Dessa samma praktiska ”praktiker” och ”etiker” glömma, att det knappt gives ett land, som icke ännu har trakter, vilka, föga berörda av kapitalistisk storindustri, utgör vidsträckt utarmningsområden. Huruvida Irland har upphört att vara ett dylikt område för England, kan sättas i fråga. Dess befolknings ständiga minskning tyder icke därpå. Tyskland har ännu sitt Schlesien, Nordamerikanska unionen ännu sina sydstater.

Men även arbetarklassens internationella solidaritet är icke ett tomt vanvett. Ju djupare eländet är på ett håll, ju högre arbetarnas levnadsstandard är på ett annat håll, ju mer utvecklade kommunikationsmedlen är, desto mer strömmar de utarmade massorna till de områden, som erbjuder en högre levnadsstandard. Om italienare, polacker, slovakier och kulis

utarmas, så exportera de sin fattigdom till länder, med högre kultur, med starkare motstånd mot kapitalets nedtryckande tendenser; de pressar ned denna kultur och förlama detta motstånd.

”Utarmnings”frågan är, som man ser, icke så enkel, utan högst komplicerad. Eländet antar de mest skiftande former, och envar av dessa former har sina särskilda rörelser, men de slutar alla i resultatet: skärpning av de sociala motsättningarna, skärpning av arbetarklassens kamp mot det kapitalistiska oket.

Vi har sett, hur det kapitalistiska produktionssättet där, vare sig det erövrar en yrkesgren eller ett land, skapar en massa fysiskt elände; i yrkesgrenar och trakter med hög utveckling vinner motståndet mot den fysiska utarmningen särskilt genom arbetarklassens stärkande av sin position småningom överhand över de nedpressande tendenserna, men den sociala utarmningen fortgår även där på grund av ökad arbetsfördelning och stegrat maskinarbete, som gör arbetet monotont och motbjudande, genom utvidgning av kvinnoarbete, mångenstädes även av barnarbetet, genom undanträngande av det kvalificerade arbetet, ökning av existensens osäkerhet, hämmande av den proletäriska levnadsnivåns lyftning, i det den kommer långt under den borgerliga levnadsnivåns samtida stigning. Särskilt urvilda, av lyckan gynnade arbetarlagar kan det kanske förunnas att överskrida detta fattigdomsstadium och stiger upp till en levnadsstandard, som till och med mätt med borgerlig måttstock icke kan kallas elände. Men även för dem står kvar den hela, den kapitalistiska produktionen behärskande *tendensen* till utarmning; de är ständigt utsatta för faran att genom en kris, en uppfinning, en fabrikantkoalition, lägre stående arbetarlagars konkurrens fördrivs ur sin privilegierade ställning och stötas ned i klassens allmänna fattigdom. Således överallt elände i det kapitalistiska produktionssättet, en så mycket större massa av elände, ju flera proletärer finns, ju mera smådriften degraderas eller görs beroende av kapitalet, men även desto mera kamp mot eländet, desto starkare resning hos arbetarklassen mot det kapitalistiska herraväldet.

Det är enligt min uppfattning denna Marx'ska teori, som av marxismens kritiker benämns eländesteorin, teorin om det växande eländet. Bernstein förklarar, att den är vederlagd, men han har icke visat, vad som talar emot den, ja han har icke ens visat, vad man skall förstå med den.

De olika utarmningsformernas rörelser, som vi här antytt, är samtliga förenliga med de i ”Das Kapital” framställda marx'ska ”dogmerna”; de är just där i sina väsentligaste moment på ett klassiskt sätt utforskade. Det skulle således endast återstå för oss att undersöka, huruvida de här skildrade tendenserna funnit sitt klaraste och mest bestämda uttryck i en enda sats i ”Das Kapital”. Detta ordklyveri kan jag väl bespara mig. Mig synes, som om avfattningen av denna punkt borde vara fullkomligt klar, otvetydig och oantastlig för envar, som känner ”Das Kapital” själv; jag har aldrig heller uppfattat den i en annan mening än den jag här utvecklat. Men denna fråga är av högst sekundär betydelse. Uttalandena i ”Das Kapital” om utvecklingen av arbetarklassens ställning vederläggas ej därigenom att Bernstein tolkar orden elände och degradering i en mening, där de minst stämma överens med verkligheten.

Men låtom oss från utarmningsteorin återvända till frågan: var stannar det kapitalistiska samhällets växande rikedom? Vi kan nu besvara den så: den ovannämnda teorin utesluter ingalunda, att en del av rikedomsökningen även tillfaller de arbetande klasserna. Visserligen har det kapitalistiska produktionssättet städse en tendens att trycka ned lönearbetarna liksom även den övriga folkmassan, och det förorsakar därigenom alltjämt åter ny fattigdom, men det skapar även tendenser, som söker begränsa fattigdomen. Det är icke det fysiska, utan det sociala eländet, som ständigt växer; nämligen motsättningen mellan den enskilde arbetarens kulturbehov och medel att tillfredsställa dem, eller med andra ord – *massan* av de produkter, som tillfaller varje arbetare, kan växa, medan arbetarens *andel* i den av honom frambragta produktmängden avtar.

g) Den nya medelklassen.

Innan vi från temat om de egendomsbesittandes ökning vänder oss till ett annat ämne, vill vi helt kort undersöka den uppfattningen att Bernstein ej skulle åsyfta kapitalisternas ökning, utan de befolkningslagers tillväxt, vilka efter sin inkomst bildar de mellersta lagren. Det skulle förklara, varför han tillmäter inkomstskattestatistiken så stort värde, oaktat den alls ingenting säger om egendomens fördelning. Flera av hans uttalanden tyder även på en dylik uppfattning, om han än på andra ställen otvetydigt talar om tillväxten av antalet kapitalister.

Om Bernstein ej velat säga annat än att medelklassen ej dör ut, utan blott att en ny medelklass träder i den gamlas ställe, "intelligensen" i stället för de självständiga hantverkarna och små köpmännen, så skulle vi utan vidare ha givit honom rätt. Jag får här hänvisa till att jag redan 1895 i en artikelserie i "Neue Zeit" om "Intelligensen och socialdemokratin" erkände uppdykandet av denna medelklass och betecknade som en av vårt partis viktigaste uppgifter att studera villkoren för att vinna detta befolkningslager. "En ny, i antal ganska stark och oavbrutet växande medelklass bildas, vars tillväxt under vissa omständigheter kan dölja hela medelklassens tillbakagång, som förorsakas av smådriftens avtagande". ("Neue Zeit", XIII, 2. Sid. 16).

Förnämsta orsaken till detta befolkningslagers ökning är att de härskande och exploaterande klasserna alltmer överlåta sina funktioner åt betalda intelligenta arbetare, som säljer sina prestationer antingen pr styck – läkare, advokater, konstnärer – eller mot fast lön – ämbets- och tjänstemän av alla slag. Under medeltiden levererade prästerskapet, vetenskapsmännen, läkarna, konstnärerna och en del av förvaltningsämbetsmännen; adeln ombesörjde likaledes den offentliga förvaltningen, domstols- och polisväsendet samt framför allt krigsväsendet. Genom den moderna statens och den moderna vetenskapens uppkomst framtogs båda de ovannämnda klasserna sina funktioner, men dessa klasser blev kvar; de förlorade endast med sin sociala betydelse till större delen även sin oavhängighet.

Men de funktioner, som framtogs dem, utvidgades sedan alltmer, och antalet arbetskrafter för att fullgöra dem växer från år till år, ju större de uppgifter blir, som den sociala utvecklingen ger staten, kommunerna och vetenskapen.

Även kapitalistklassen har emellertid redan tidigt börjat befria sig från sina funktioner inom handeln och industrin och överflytta dem på betalda- arbetare, köpmän och tekniker. I början var dessa blott kapitalistens hjälparbetare, på vilka han överlät sådana delar av sina funktioner att övervaka, driva på och organisera arbetet, inköpa produktionsmedlen och sälja produkterna, vilka han icke kunde fullgöra på grund av de växande anspråken på en speciell utbildning för vissa funktioner, men slutligen blev kapitalisten fullständigt överflödig genom aktiebolagsväsendet, som överlåter även högsta ledningen av ett företag åt en anställd person. Att aktiebolagsväsendet bidrar till att öka antalet väl betalda tjänstemän, och att det på detta sätt främjar bildandet av en medelklass, därom råder intet tvivel. Om Bernstein likställer mellaninkomster och egendomsbesittande, då kan han säga, att aktiebolagen bidraga till dessas ökning, men icke genom den splittring av kapital, som de möjliggör.

Intelligensen är det befolkningslager, som växer snabbast. Enligt den tyska arbetsstatistiken växte inom yrkena antalet lönearbetare från 1882 till 1895 med 62,6 procent, antalet anställda i andra grupper än lönearbetarna med 118,9 procent. Denna raska tillväxt var emellertid ej nog att paralysera arbetsgivarnas relativa minskning, i det dessa ökades absolut endast med 1,3 procent. Av personalen var i procent:

	1882	1895
Arbetsgivare	39,6	28,7
Anställda	2,8	4,4
Lönearbetare	57,6	66,9

Även om vi således vill hopräkna de anställda med arbetsgivarna såsom "egendomsbesittande", skulle deras procenttal från 1882 till 1895 ha sjunkit från 42,4 till 33,1. Även med dessa siffror skulle vi icke komma till Bernsteins resultat.

Resultatet blir detsamma, om vi även, följande yrkesstatistiken, tar jordbruket i betraktande. I tyska riket räknade man på 100 i yrken arbetande och verksamma:

		Självständiga	Anställda	Arbetare
Jordbruket	1882	27,78	0,81	71,41
	1895	30,98	1,16	67,80
industrin	1882	34,41	1,55	64,04
	1895	24,90	3,18	71,92
Handeln	1882	44,67	9,02	46,31
	1895	36,07	11,20	52,78
Sammanlagt	1882	32,03	1,90	66,07
	1895	28,94	3,29	67,77

Långsammare än tillväxten av anställda inom yrken och näringar, men dock snabbare än hela befolkningens ökning (14,5 procent) var ökningen av ämbets- och tjänstemän i statens, kommunernas och kyrkans tjänst samt i de fria yrkena. Deras antal växte från 579,322 till 794,983 eller med 37,2 procent.

Dessa element befinner sig således i en snabb ökning. Men vi skulle begå ett stort misstag, om vi helt enkelt ville hänföra dessa grupper till de egendomsbesittande. Den nya medelklassen uppväxer på en helt annan grundval än den gamla, som utgjorde ett fast bålverk för privatäganderätten till produktionsmedlen, emedan dess existens vilade på denna.

På en helt annan grundval vilar den nya medelklassen. Merendels spelar för den privatägande rätten till produktionsmedlen ingen roll. Där denna klass uppträder som självständig arbetare, är produktionsmedlen nästan alltid obetydligt värda – t. ex. hos målare, läkare, skriftställare. Där produktionsmedlen fungera som kapital, uppträda "hjärnans arbetare" i sin massa som lönarbetare, icke som kapitalister.

Men det vore å andra sidan lika oriktigt att utan vidare räknar den nya medelklassen till proletariatet.

Den har framgått ur bourgeoisien, är med den förenad genom en mängd släktskaps- och sociala förbindelser och liknar den i sitt levnadssätt. Och med den är en hel mängd intelligensyrken ännu närmare förenade, just de som gör kapitalisterna överflödiga därigenom att de övertar deras funktioner såsom direktörer och tjänstemän inom företag och affärer. Men med kapitalistens funktioner får de även hans syn på och uppfattning av saker och ting, hans position gentemot arbetarklassen. I fråga om en annan grupp av intelligensyrken ligger i själva verksamheten bekännande av en viss politisk eller religiös åskådning. Det är fallet med politiska journalister, en mängd domare och vid domstolarna anställda, t. ex. allmänna åklagare, polistjänstemän, präster o. s. v. Av staten, kyrkan, de kapitalistiska förläggarna etc. användas i dessa förrättningar blott personer, som antingen dela sina "arbetsgivares" åskådning eller är färdiga att mot betalning försvara en för dem själva främmande åskådning. Även därpå beror en mängd "intelligensers" motsättning mot arbetarklassen.

Men den djupaste motsättningen mellan intelligensen och proletariat beror därpå att den förra utgör en privilegierad klass. Denna privilegierade ställning vilar på *bildningsprivilegiet*. Visserligen har intelligensen allt intresse av att folkets massa är tillräckligt bildad för att förstå vetenskapens betydelse och böja sig för henne och hennes idkare, men dess intresse bjuder den att motsätta sig alla strävanden att vidga kretsen av dem, som blivit delaktiga av en högre fackbildning,

Väl behöver det kapitalistiska produktionssättet stora massor av intelligenser. Feodalstatens undervisningsanstalter räckte icke till att skapa dem. Den borgerliga regimen har därför överallt sökt förbättra och utvidga icke blott den lägre, utan även den högre undervisningen. Man trodde sig därmed icke blott främja produktionens utveckling, utan även mildra klassmotsatserna. Ty då en högre bildning lyft upp till en borgerlig ställning, syntes det självklart, att en allmän spridning av högre bildning skulle innebära en allmän lyftning av arbetarklassen till borgerliga livsvillkor.

Men den borgerliga *standard of life* är den högre bildningens korrelerat blott där denna är ett privilegium. Där denna bildning blir allmän, lyfter den icke proletären upp i borgareklassen, utan sänker "hjärnans arbetare" till proletär. Även det är en företeelse, som följer med folkmassans utarmningsprocess.

I länder, där folkbildningsanstalterna är nog utvecklade för att avkläda bildningen densammas privilegierade ställning hittills, börjar därför bildningsfientlighet vinna insteg hos intelligensen. Dessa upplysnings fientliga lager råka därigenom i strid med det moderna produktionssättets behov, de blir mer framstegsfientliga än kapitalisterna själva och slå sig samman med de reaktionäraste reaktionärer, med skråmästare och agrarer. Det är den moderna vetenskapens blomma, det är professorerna och studenterna vid universiteten, som mest ivrar mot kvinnans bildningsrätt, som vill se den judiska intelligensen utestängd från konkurrensen om platser och funktioner, som söker så mycket som möjligt fördyra de högre studierna och från dem utestänga de obemedlade.

Härvid stöter de på det mest energiska motstånd från arbetarklassen, som på det skarpaste bekämpar, liksom varje annat privilegium, även bildningsprivilegiet.

Trots alla hinder gör folkbildningens spridning framsteg, men därmed kullfaller även det ena intelligenslagret efter det andra åt proletarisering. Man tänker blott på den massa köpmän, som våra handelsskolor, musiker, som våra musikskolor, bildhuggare och tecknare, som våra konstskolor, mekaniker och kemister, som våra tekniska skolor år ut och år in producerar. Och den kapitalistiska koncentrationsprocessen griper även in på handelns, konstens och den tillämpade vetenskapens områden, allt större blir den kapitalsumma, som behövs för att på dessa områden grunda ett självständigt, livskraftigt företag. I samma mån således som antalet kvalificerade arbetare växer på dessa områden, minskas utsikterna för dem att bli självständiga driftsherrar, alltmer blir livslångt lönearbete deras lott. Men till följd av den snabba ökningen av skolade arbetare kommer samtidigt för det ena intelligenslagret efter det andra den tid, då det blir hopplöst för dem att vilja komma på grön kvist genom svärmässig avspärning och konstlad begränsning av konkurrenttvisten. Även här börjar den sociala utarmningsprocess, som känns så mycket smärtsammare som den egna fattigdomen där mäts direkt med bourgeoisiens växande levnadsstandard. Att åtminstone till skenet vidmakthålla denna levnadsstandard är en livsfråga för den andlige arbetaren. Hos kroppsarbetaren framträder fysisk utarmning framför allt i sämre bostadsförhållanden, i dräkten, men allra sist i fråga om mat och dryck; hos hjärnans arbetare är förhållandet omvänt; där sparas först på födan.

Men så mycket man än hänger fast vid det borgerliga skenet, kommer dock för dessa proletariserade lager av intelligensen den tid, då de upptäcka sitt proletäriska hjärtelag, få intresse för den proletäriska klasskampen och slutligen handlingskraftigt deltar i den. Så är fallet med handelsbiträdena, bildhuggarna, musikerna. Andra grupper ska följa efter.

Om den liberala nationalekonomin pekar på "intelligensens" raska tillväxt som ett tecken till att det kapitalistiska produktionssättet skapar sin egen medelklass, så glömmar den, att ju snabbare denna tillväxt försiggår, desto snabbare försiggår även proletariseringssprocessen inom den nya medelklassen.

Mellan de avgjort antiproletäriska, kapitalistiskt sinnade och de avgjort proletäriskt kännande

lagren av intelligensen förblir emellertid alltid ett stort lager, som känner varken proletäriskt eller kapitalistiskt, som enligt sin mening står höjt över klassmotsatserna.

Detta mellanlager inom det nya mellanlagret har med den gamla småborgarklassen gemensamt tvetydigheten i sin sociala ställning. Gentemot arbetarklassen är det därför lika otillförlitligt och vankelmodigt som småborgarna. Om det i dag har mas över kapitalets rovgirighet, så klagar det i morgon över proletariatets dåliga sätt och vanor. Om det i dag ropar till arbetarna att tillvarata sitt människovärde, faller det i morgon arbetarna i ryggen för att bevara den sociala freden.

Men två moment, det ena fördelaktigt, det andra ofördelaktigt, skilja detta mellanlager från den gamla småborgarklassen. Från denna skiljs det genom sin vida andliga horisont och sin skolade förmåga att tänka abstrakt. Det är det befolkningslager, som kommer att lättast höja sig över klass- och ståndsfördomarna, att idealistiskt känna sig liftad över ögonblicks- och separatintressen och att fatta och representera hela samhällets stora och konstanta behov.

Å andra sidan skiljer det sig från den gamla små-borgareklassen genom sin brist på stridsduglighet. Om småborgareklassen, innan kapitalet bröt densamma ryggrad, var en högst stridsduglig och stridslysten klass, så sakna däremot de mellan proletariatet och kapitalismen stående intelligenslagren alla medel att uthålligt föra en kamp mot de härskande klasserna. Svaga i antal, utan enhetliga klassintressen och därför även utan en fast sammansluten organisation, utan större förmögenhet men med ett kapitalistiskt levnadssätts behov kan de endast kämpa i anslutning till andra klasser, som själva är nog förmögna att lämna dem strids- och existensmedel. Det intelligenta mellanlagret, ”den andliga aristokratin”, kunde därför i massa vara oppositionellt, så länge borgarklassen var oppositionell; det förlorar sin oppositionella stridslust och stridsduglighet, när borgareklassen slår sig till ro; medlemmarna av detta samhällslager bli sippa och modlösa, förklara alla framåtskridandets medel omoraliska utom när det gäller att genom övertalning vinna maktägandes gunst; de bli fega och bysantinska.

Klasskampen är dem förkastlig, de predikar, att den måste upphöra eller mildras. För dem är klasskampen resning, rebellion, revolution; den bör göras överflödig genom socialreform.

Utan någon polemisk udd mot Bernstein, vars förvandling då först förbereddes, yttrade jag, att ”bland dem, som icke är direkt intresserade av den kapitalistiska exploateringen, ges det knappt en självständigt tänkande och ärlig, bildad man, vilken ej står på den ”socialpolitiska” ståndpunkten, som säger, att något måste göras för arbetarna – vilket ”något” dock kan beteckna de mest olika saker och ting. Stumm och Eugen Richter, den patriarkalisk-absolutistiske arbetsgivaren och manchestermannen, har inom intelligensen inga anhängare mer av någon betydelse. Att anklaga kapitalet och sympatisera med proletariatet – åtminstone med det utsugna, om än ej med det kämpande proletariatet – har kommit på modet och Harcourts ord: i dag är vi alla socialister, börjar bli sant, vad dessa kretsar vidkomma. Det är nu förvisso icke proletärisk, revolutionär socialism, som våra diktare och målare, våra lärda och journalister etc. hylla i sina salonger och kaféer, sina ateljéer och hörsalar, utan ett slags socialism, som är förtvivlat lika ”den sanna och verkliga socialism”, som Kommunistiska manifestet kännetecknade 1847.”

”Ofta förklara dessa element, att från socialdemokratin skiljer dem endast den proletäriska brutaliteten, men vad som i själva verket stöter dem bort är icke ett yttre framträdande hos socialdemokratin, utan deras egen brist på insikt och karaktär. Om de än i insikt står vida över de borgerade kapitalisterna, begriper de likväl ännu icke, att det är omöjligt att rädda det bestående samhället och förhindra arbetarklassens seger, de begriper icke sin vanmakt mot den sociala utvecklingens gång eller de sakna nödig oegennytta, mod och kraft att erkänna detta och bryta med det borgerliga samhället” (”Neue Zeit”, XIII, 2, Sid. 76,77).

Blott några få vågar och kan våga denna brytning. Väl har arbetarklassen trogna vänner även

bland andens riddersmän, men det är anhängare i stillhet och tysthet, som önskar den seger, och som först då kan öppet framträda, när segern tillfallit arbetarklassen. På en stark rekrytering av stridsmän från andens riddare har denna icke att räkna, men så har den blott att frukta för några få hårdnackade motståndare ur deras leder.

Dessa få antydningar visar redan, att den växande intelligensen är en klass, som i sig gömmer för det kämpande proletariatet viktiga och intressanta problem. Att tro den helt och hållet står på arbetarklassens sida vore överdrift, men ett ännu större misstag vore att helt enkelt räkna dessa element till "de egendomsbesittande". Vi finner där inom en trång ram alla de sociala motsatser samlade, som kännetecknar hela det kapitalistiska samhället, men vi ser även i denna miniatyr-värld liksom inom hela samhället det proletäriska elementet befinner sig i tillväxt.

Därmed skulle då även Bernsteins sista invändning mot vad han kallar den marx'ska sammanstörtningsteorin vara vederlagd.

Den nya intelligens-mellanklassens ökning kan lika litet förnekas som att vissa arbetarlagers fysiska välbefinnande växer. Men varken den ena eller den andra företeelsen står i motsägelser till de marx'ska lärorna om kapitalets koncentration, ökningen av arbetarklassens exploatering och de sociala motsatsernas skärpning. Vål skulle tillväxten av de egendomsbesittandes antal motsäga sammanstörtningsteorin, men denna tillväxt har Bernstein icke uppvisat. Statistikens siffror såväl som teoretiska skäl tala däremot."

h) Kristeorin.

Gentemot teorin om kapitalets koncentration och om de sociala motsatsernas skärpning är teorin om de periodiska ekonomiska kriserna av endast sekundär natur. De förstärka verkningarna av den förstnämnda utvecklingen, påskynda kapitalets koncentrationsprocess, öka massan av proletärer och osäkerheten i deras läge. Men ingenting skulle ändras i slutresultatet av denna utveckling, om de periodiska kriserna icke nödvändigt framgick ur det kapitalistiska produktionssättets väsen.

Emellertid går icke Bernstein så långt, att han bestämt påstår detta. Vi har redan påpekat, att han i en av sina artiklar om "socialismens problem" bekämpat en stor, obekant kristeori, enligt vilken socialismen skulle vara resultatet av en snart utbrytande världskris. Marx och Engels har aldrig framställt ett sådant påstående; lika litet kan det återfinnas i någon av de mera kända marxistiska skrifterna. Det oaktat har Bernstein till sin skrift "Socialismens förutsättningar" överflyttat utdrag ur sina artiklar, men utan att tänka på den särskilda uppfattning, mot vilken de ursprungligen var riktade. Man blir därför ej riktigt på det klara med sammanhanget mellan dessa utdrag och undersökningen i "Socialismens förutsättningar", och man frågar sig förgäves, vad därmed skall bevisas, när det framhålls, att en världskris inom närmaste tid icke nödvändigt måste inträffa, och att de kommande kriserna möjligen skall uppträda i form av kriser inom olika industrigrenar och olika länder. Deras ovannämnda skärpande verkningar förblev desamma.

Således kan man lugnt stryka kriserna från de av Bernstein undersökta förutsättningarna för socialismen, och från denna fråga kan vi så mycket hellre övergå till dagordningen som vi är medvetna om de stora svårigheter, som är förknippade med den och vilkas övervinnande skulle ta mera tid och utrymme i anspråk än som för ögonblicket står oss till buds.

Om vi det oaktat foga härtill ännu några anmärkningar, sker det för att undanröja några missförstånd som kapitlet om kriserna framkallat.

Några visa män har skyndat påstå, att Bernstein fullständigt övervunnit den marx'ska kristeorien, ty han har påvisat, att den tioåriga kriscykeln icke existerar.

Därvid må framför allt märkas, att den tioåriga kriscykeln ingalunda är någon *teori* av Marx,

utan ett *empiriskt* fastställt faktum. Vi har stora industriella kriser 1815, 1825, 1836, 1847 och 1857. Sedan kom de stora krigen, italienska kriget, amerikanska inbördeskriget, danska, preussisk-österrikiska och fransk-tyska kriget; sedan rubbas den ungefär tioåriga cykeln. Nästa allmänna kris kom 1873, på den följde en oerhört långvarig avmattning – halvtannat årtionde; slutligen kom mot slutet av 80-talet ett nytt uppsving; efter få år inträffade åter en period av överallt dåliga affärer med häftiga kriser i somliga länder, såsom 1890 i Argentina och 1893 i Förenta staterna; nu sedan några år har vi åter en tid av allmän prosperitet.

Marx har icke *uppfunnit* utan *iakttagit* och *förklarat* kriscykeln. Att cykeln icke längre är tioårig, har man vetat långt före Bernstein. Denne påstår ej heller, att han därmed sagt något nytt för marxisterna. Frågan är icke om kriserna återkomma vart tionde år utan om de överhuvudtaget måste periodvis upprepas.

Ty krisens element är från början givet med varuproduktionen. Varuproduktion betyder produktion genom producenter, som är oberoende av varandra, och för marknaden d. v. s. för ett obestämt antal konsumenters växlande behov. Det reglerande elementet i detta anarkiska produktionssystem är prisernas upp- och nedgång; har det producerats mer än behovet kräver, då sjunker priserna; har det producerats mindre, stiger de över sin genomsnittsnivå. Omöjligheten att avsätta varorna till sitt produktionspris är därför en med nödvändighet vissa tider inträffande företeelse inom varuproduktionen, men denna oavytterlige bildar också krisens grund. Att det kommer till en verklig kris beror dock på förutsättningar, som saknas i varuproduktionens början och som skapas först genom det kapitalistiska produktionssättet. Först detta förvandlar alltmer hela produktionen till varuproduktion, medan förut största delen av produktionen avsåg förbrukning för egen räkning. Först genom detta produktionssätt blir en massa samhällsmedlemmars ekonomiska existens beroende av varornas obehindrade försäljning. Genom den sociala arbetsfördelningens fortskridande och kreditsystemets utveckling blir därvid de enskilda producenternas beroende av varandra allt större, så att varje rubbning på en punkt av varuavsättningen medför rubbningar på andra punkter, och en kris inom en enda stor massindustri bringar hela det industriella området i stockning och leder till skada och förfång för en hel nation ja för flera nationer.

Samtidigt förvandlar det kapitalistiska produktionssättet den enkla varuproduktionens begränsade, lätt överskådliga och knappt några förändringar underkastade lokala marknad till en oöverskådlig och ständigt växlingar och förändringar underkastad världsmarknad samt ökar antalet mellanled, som tränger sig in mellan producenter och konsumenter. Så förlorar producenten alltmer överblicken över marknaden.

Dessutom växer oerhört produktionskrafternas elasticitet tack vare den moderna vetenskapliga tekniken och kreditsystemet, men ännu mer tack vare den industriella reservarmé, som städse finns till hands i det kapitalistiska produktionssystemet, och som möjliggör att språngvis vidga produktionen.

Så leder varje ökning av efterfrågan till den snabbaste utvidgning av produktionen långt utöver förhandenvarande behov, till överproduktion, varpå följer stockning i avsättningen, nedgång i priserna, inskränkning av produktionen, talrika bankrutter och vitt utgrenad arbetslöshet, sålunda krisen.

Med denna rörelse förenar sig en annan, som icke är att förväxla med den förstnämnda.

I olikhet med varje föregående produktionssätt har för det kapitalistiska en ständigt fortgående utvidgning blivit ett livsvillkor, ty kapital och arbetskraft är stadda i oavbruten, snabb tillväxt.

Redan proletariats naturliga ökning gynnas i hög grad av det kapitalistiska produktionssättet. I skråhantverket och bondeståndet, åtminstone där den disponibla jorden är begränsad, är folkökningen hållen inom trånga gränser, då endast en företagsinnehavare är i stånd att bilda och underhålla en familj. Den osjälvständige arbetaren tillhör på denna ekonomiska

ståndpunkt i regel mästarens eller husbondens hushåll, har intet eget hem. Det kapitalistiska produktionssättet skiljer överallt det ekonomiska företaget och hushållet ifrån varandra, gör det även för proletären möjligt att bilda hushåll, men gör också hopplöst för honom att vilja vänta därmed tills han blivit sin egen. Samma produktionssätt upplöser familjen, driver hustru och barn till fabrik och verkstad, gör den unge arbetaren tidigt självständig, men pressar också så ut hans arbetskraft, att han tidigt blir invalid. Äktenskapets uppskjutande till en senare levnadsålder var för gesällen eller drängen en tvungen sak, han måste vänta, till dess han sparat nog för att skaffa sig en självständig existens. För det kapitalistiska produktionssättets lönarbetare är däremot ett uppskjutande av äktenskapet icke blott ändamålslost, utan t. o. m. oförnuftigt. Han har, ju äldre han blir, så mycket mindre utsikter att med sin lön underhålla en familj. Och proletärklassens kvinnor besluta sig så mycket lättare för äktenskap som de själva förtjäna pengar, och då flickor och pojkar tidigt blir ekonomiskt självständiga, blir vid äktenskaps ingående föräldrarna föga tillfrågade, medan de därvid fordom hade mera att säga än de båda kontrahenterna själva.

I det kapitalistiska produktionssättet motverkas visserligen den raska folkökningen av andra faktorer t. ex. prostitutionen. Trots detta finner vi i de storindustriella staterna en snabb tillväxt av befolkningen; så i Tyskland, England och Förenta Staterna, i vilka sistnämnda visserligen invandringen ehuru i försvinnande grad medverkar. Folksiffran var:

Tyska Riket	(1871)	41,100,000	(1895)	52,200,000
England och Wales	(1871)	22,700,000	(1896)	30,700,000
Förenta Staterna	(1870)	38,500,000	(1897)	72,200,000

Man förklarar att denna snabba folkökning gör det nödvändigt att lika hastigt utvidga industrin. Detta är riktigt, men å andra sidan är just denna rapida folkökning en följd av den kapitalistiska industrialismens ständiga utvidgning.

Men ännu hastigare än befolkningen i sin helhet ökas antalet arbetskrafter inom densamma I Tyska riket utgjorde de arbetande 1882 38,99 procent, 1895 däremot 40,12 procent av befolkningen. Under samma tid minskades de anhöriga utan huvudsakligt yrke från 55,08 till 53,15 procent. Detta får man förnämligast tillskriva kvinnoarbetets tilltagande.

Samma ekonomiska utveckling, som medför arbetskrafternas ökning, förminskar antalet av de arbetskrafter, som kan sysselsättas genom en bestämd kapitalsumma, förstöras massan och värdet av de maskiner, rå- och hjälpmaterial, som kommer på ett visst antal arbetare. Om sålunda samma eller t. o. m. ett växande antal arbetare skall kunna finna sysselsättning, så måste det i produktionen använda kapitalet vara i ständig och snabb tillväxt.

På kapital är det nu ingen brist. Ju större arbetets produktivitet är, ju talrikare de olärda, omogna kvinnliga arbetskrafterna, desto större blir mängden av mervärde, desto snabbare kan hopandet av nytt kapital försiggå. Härtill blir kapitalisterna formligen tvingade, då under den ekonomiska utvecklingens gång den för att hålla ett företag konkurrenskraftigt erforderliga minimalsumman av kapital stiger, och då ju vildare konkurrenskampen så mycket större de storas chanser och så mycket mindre det mindre kapitalets. Ständig förstoring av företagen, oavbruten utvidgning av produktionen är sålunda i det kapitalistiska produktionssättet ett livsvillkor icke blott för lönproletariatet utan även för kapitalistklassen.

Men förutsättningen härför är en motsvarande utvidgning av marknaden, ökning icke blott av det fysiska behovet, som ju är en naturlig följd av utvecklingen, utan ökning av den ekonomiska efterfrågan, den köpstarka efterfrågan på den kapitalistiska produktionens massprodukter; den kapitalistiska produktionens, som dock strävar att allt mera pressa ned värdet av det som de arbetande massorna har att utbyta, deras arbetskraft, så att de själva kan köpa allt mindre och mindre av sin egen produkt.

Marknadens oavbrutna utvidgande är därför ett av de viktigaste problemen för de industriella

kapitalisterna.

Marknaden är av två slag, den inre och den yttre. Man har på senare tid, då man talar om marknadens utvidgande, nästan alltid den yttre i tankarna, men med rätta har Sombart med anledning därav påvisat, vilken betydelse därjämte den inre marknaden allt fortfarande har. Det skadeglada utfall mot socialdemokratien, varmed han beledsagade sina framställningar i "Soziale Praxis", var förvisso högst överflödigt.

Vi ser här bort från utländska industriernas undanträngande från den inre marknaden genom skyddstullar. Detta betyder en utvidgning av denna marknad endast för den nationella kapitalistiska industrin, icke för hela den på världsmarknaden opererande, industrin.

Men ett utvidgande av den inre marknaden för den kapitalistiska industrin är ännu alltför möjligt genom hemindustrins undanträngande, en process, som visserligen kraftigt började redan i förra århundradet (1700-talet,) men som ännu idag knappast i något land, t. o. m. ej i England blivit fullgånget. Denna process befördas av kommunikationernas förbättrande, särskilt järnvägarna, vilkas byggande i sin ordning åter är av stor betydelse för den kapitalistiska industrin. Ju flera järnvägar det finns, desto snabbare tillströmning från landet till staden, desto livligare blir i den senare byggnadsverksamheten, som även den åter framkallar ny efterfrågan på arbete och materialer. Arbetskraftens bortströmmande från landsbygden befördar i sin tur införandet i lantbruket av arbetsbesparande maskiner, utvidgar sålunda marknaden för maskinindustrin.

Överhuvudtaget är stora förändringar i tekniken en viktig faktor i den inre marknadens gestaltning. Till nuvarande industriella uppsving torde elektroteknikens utveckling under det sista årtiondet icke litet ha bidragit. De härav framkallade talrika nyanläggningarna av alla slag, för belysning, transport, industri, ja här och var t. o. m. för lantbruket.

Men även den inre marknaden kan plötsligt utvidga sig genom en snabb ökning av penningmetall, även om denna ej blir funnen i det egna landet. Det är nog, om guld- och silververkens ägare bo inom landet. Liksom guldfyndet i Kalifornien och Australien mäktigt bidrog att även i Europa övervinna krisen 1847-49, så har också guldfyndet i Sydafrika sin del i övervinnandet av krisen 1873-87 och i nuvarande uppsving. Årliga guldproduktionens värde, var i millioner mark räknat:

1831-1840	56,6	1851-1855	556,3
1841-1850	152,8	1856-1860	562,9

Från nu av sjönk guldproduktionen ånyo; den utgjorde 1881-1885 årligen i genomsnitt 432 millioner Mark. År 1889 började åter en hastig stigning:

1889	503,8	mill.	Mark	1892	594,7	mill.	Mark	1895	813,9	mill.	Mark
1890	487,5	"	"	1893	672,7	"	"	1896	828,2	"	"
1891	532,4	"	"	1894	736,5	"	"	1897	961,0	"	"
								1898	1224,0	"	"

Samma metoder, som utvidga den inre marknaden, kommer även till användning för utvidgandet av den yttre: ökad produktion av penningmetall, kommunikationernas utsträckande och förbättrande – byggande av järnvägar och ångfartyg –, den primitiva hemindustrins ruinerande och slutligen införande av ett nytt produktionssätt, en storindustris grundande i ekonomiskt efterblivna trakter, som köpa behövliga maskiner från de länder, som har en mera utvecklad storindustri.

Från 1891 till 1895 ökades järnvägarnas längd i:

	Procent	Kilometer
Tyskland	6,8	2989
Frankrike	6,5	2476
Belgien	4,5	238
Storbritannien och Irland	3,5	1161

Däremot i:

Ryssland	21,4	6675
Asien	22,1	7838
Afrika	25,2	2647

De storartade järnvägsanläggningarna i Sibirien och Kina var 1895 ännu blott påbörjade.

Av den primitiva hemindustrins ruin beror framför allt marknadens utvidgande för *textilindustrin*. Däremot är järnindustrins storlek och betydelse beroende av kommunikationernas utsträckande och förbättrande samt av storindustrins utveckling i utlandet.

De båda här antydda rörelserna – den industriella orsak- och följd-kedjan, d. v. s. omväxlingen av uppsving, kris, stagnation och återupplevande i affärerna å ena sidan och å andra sidan den ständiga strävan att utvidga produktionen och marknaden – dessa båda rörelser löpa i varandra och förefalla som en enda rörelse. Varje större utvidgning av marknaden inverkar stimulerande på produktionen, driver denna till överproduktion och till kris. Omvänd ger varje kris den mest tvingande anledning att sträva till marknadens utvidgande.

Men för den sociala utvecklingen är dessa båda rörelser icke av samma betydelse. Kriserna verkar i riktning mot socialismen genom påskyndande av kapitalkoncentrationen och genom att öka osäkerheten i proletärernas livsläge, sålunda genom att skärpa den drift, som kastar dessa i socialismens armar. Den oavslåliga nödvändigheten att utvidga marknaden har däremot ännu en annan sida: det är tydligt att det kapitalistiska produktionssättet blir omöjliggjort från och med det historiska ögonblick, då det visar sig, att marknaden icke längre kan utvidgas i samma tempo som produktionen, d. v. s. så snart överproduktionen blir kronisk.

Bernstein förstår med historisk nödvändighet endast ett tvångsläge. Här har vi ett sådant, som, då det inträder, oundvikligen framtvingar socialismen.

Till ett sådant tillstånd måste det emellertid komma, *om den ekonomiska utvecklingen försiggår på samma sätt som hittills*, ty den yttre som den inre marknaden har sina gränser, medan produktionens utvidgning praktiskt saknar varje begränsning. Det är därvid icke fråga om en fast, orörlig gräns, en sådan kan ju aldrig i den ekonomiska utvecklingen uppnås, utan en elastisk gräns, som dock blir allt mera trång. En punkt, varifrån marknaden absolut icke längre skulle kunna utvidgas, skall man aldrig uppnå. Men det kapitalistiska produktionssättet måste bli olidligt icke blott för proletärerna, utan för befolkningens stora massa, så snart marknadens utvidgningsmöjlighet icke kan följa med de behov att utvidga produktionen, som är en följd av den industriella befolkningens ökning, kapitalets tillväxt och teknologins framsteg.

Men ju större den del av befolkningen, som lever av lönarbete, är, desto snabbare förökar sig åter den arbetande befolkningen.

Ju större mängden av kapital och ju större exploateringen är, desto större blir mängden av årligen ackumulerad vinst och desto mera utbrett blir det kapitalistiska produktionssättet, desto mera utvidgas också området för den moderna vetenskapen, desto större blir intelligensens antal, desto större de medel, som står uppfinnaranden till buds, desto snabbare alltså de tekniska omvälvningarna, desto större arbetets produktivitet.

Världsproduktionens tillväxt försiggår sålunda i allt raskare tempo. Men skall världsmarknaden på samma sätt vara mäktig en oavbruten utvidgning? För den kapitalistiska storindustrin, som främst spelar en roll på världsmarknaden, nämligen textilindustrin, har redan nu på dess gamla sätesplatser den kroniska överproduktionens tid kommit. Vål utvidgas marknaden allt fortfarande, men ännu snabbare ökas antalet utländska konkurrenter.

Så har nu i England dess mäktiga textilindustri redan inträtt i en period av stagnation. T. o. m. prosperitets-perioden ger den icke något nämnvärt uppsving. Värdet av exporten från de förenade konungarikena utgjorde i millioner pund sterling:

	1880	1885	1890	1895	1897
Bomullsgarn	11,0	11,0	12,3	9,3	9,9
Bomullstyg	63,7	55,1	62,1	54,5	54,0
Tillsammans	75,6	67,0	74,4	63,8	63,9

Icke mycket annorlunda går det med bomullsindustrin i det övriga Västeuropa; endast med svårighet utvidgar den fortfarande sina avsättningsområden.

Helt annorlunda förhåller det sig med järnindustrin. Om också järnvägsanläggningarna i Europa och Förenta Staterna relativt mer och mer avstanna, så står ännu omätliga fält öppna i de barbariska och halvciviliserade länderna, och även maskinindustrin ser ännu framför sig vidsträckta områden, som så mycket snabbare mogna för kapitalistisk storindustri och kapitalistisk gruvidrift, ju mera överflödigt kapital Europa och Amerika har att exportera och ju närmare de förenas med världsmarknaden genom järnvägar och ångfartyg.

Men vilket omfång, än till export anslaget kapital må anta, så kan dock de efterblivna områdena icke enbart med detta betala de industriprodukter, som de storindustriella länderna sänder dem. Tvärtom dessa kapital betungar dem med ständigt växande räntebetalningar. Men för att betala industriprodukter och kapitalräntor har dessa områden i första hand intet annat än råprodukter att tillgripa, och däribland en mängd sådana, som även det europeiska jordbruket alstrar, eller sådana som ersätter det europeiska jordbrukets produkter. Och ju mera kommunikationerna fullkomnas, desto lättare kommer dessa råprodukter till Europa, desto mera kan de underbjuda denna världsdels produkter.

Sålunda har vi jämte den kroniska, blott av korta mellantider svagt uppsving avbrutna krisen eller stagnationen i textilindustrin även samma företeelse inom lantbruket och dess industrier – spirituosa, socker etc. Om det oaktat sockerindustrin på konstlad väg allt fortfarande sporras till fortsatt utveckling, så måste den slutliga kraschen blir så mycket mera förhärjande.

Men även uppsvinget inom järnindustrin (inklusive maskinindustrin), som numera är den ledande och på vilken i första hand den nuvarande prosperitetsperioden beror, måste en gång ta ett slut, icke blott ett tillfälligt, i form av en övergående kris, utan det måste slutligen löpa ut i kronisk överproduktion och stagnation – alltjämt förutsatt, att det kapitalistiska produktionssättet ostört får utveckla sig, ty järnindustrin gräver sin egen grav genom maskinens införande i utlandet. Om den i första hand huvudsakligast skapar konkurrenter för den inhemska textilindustrin och jordbruket, så förr eller senare också sina egna konkurrenter, som icke blott tillfredsställa sitt eget lands behov, utan också producera ett ständigt växande överskott för världsmarknaden.

Det synes nästan som om England även i sin järnindustri hade kommit till gränsen av utvidgningsmöjlighet gentemot Tyskland och framför allt Förenta Staterna. Den nuvarande uppsvingsperioden har endast obetydligt stegrat Englands råjärnsproduktion. Enligt London-tidningen "Economist" i juli 1899 utgjorde den i ton

	1896	1897	1898
Storbritannien	8,659,681	8,681,151	8,877,109
Tyskland	6,372,575	6,864,405	7,215,927
Förenta Staterna	8,623,127	9,652,680	11,733,934

Enligt W. R. Lawson i "Bankers magazine" augusti 1899 i en artikel om "Tre år av amerikansk expansion" utgjorde produktionen av stålskenor i ton:

	England	Förenta Staterna
1897	921,131	1,644,520
1898	751,591	1,976,702

Bessemer-stålverkens totalproduktion utgjorde i ton:

	England	Förenta Staterna
1897	1,884,155	5,475,315
1898	1,759,368	6,609,017

Lawson ser, trots de engelska järnproducenternas försäkringar om motsatsen, i dessa siffror ett betänkligt framtidstecken för sitt lands järnindustri.

Har emellertid järnindustrin i de storindustriella länderna en gång kommit till det skede, vari nu Englands textilindustri och lantbruk befinner sig, då har det kapitalistiska produktions-sättets expansionsförmåga tagit ett slut och därmed även dess livsmöjlighet.

Detta behöver emellertid icke dröja allt för länge, om man erinrar sig, hur snabbt Förenta Staterna, Japan och Ryssland har utvecklat en avsevärd storindustri – förstnämnda land inom en mansålder en sådan, som redan nu med framgång upptar kampen mot den engelska och tyska.

Antagandet om en sådan ohjälplig kronisk överproduktion är likväl icke liktydigt med en profetia om en snart inbrytande enorm världskris, en världsbrand, ur vilken det socialistiska samhället i full skönhet likt en fågel Fenix flyger upp.

Den kroniska överproduktionens inträdande kan vara en långsamt sig framläpande process. Vi vet därom lika litet hur som när. Ja, jag vill gärna medge, att man t. o. m. kan tvivla, om den överhuvudtaget skall inträda, tvivla så mycket mera ju snabbare man föreställer sig den socialistiska rörelsens framsteg.

Den ohjälpliga överproduktionen betyder den yttersta gränsen, intill vilken den kapitalistiska regimen överhuvud kan uppehålla sin existens, den behöver icke nödvändigtvis vara dess dödsorsak. Vi har sett, att den materialistiska historieuppfattningen jämte det ekonomiska *tvånget* känner även andra faktorer i den sociala utvecklingen, som visserligen är ekonomiskt motiverade men icke desto mindre långt mera av ideell och etisk natur, och vilka vi sammanfattar i ordet klasskamp. Proletariatets klasskamp kan leda till det kapitalistiska produktions-sättets omstörtande, innan detta ännu hunnit till självupplösningens tillstånd. Om hänvisningen till den kroniska överproduktionen icke är liktydig med en profetia om den stora världskrisen, så överhuvud ej heller med förutsägandet av någon viss form för den kapitalistiska produktionens undergång. Denna påpekningens betydelse består däri, att den genom fastslående av en yttersta gräns för det nuvarande samhällets livsmöjlighet rycker socialismen ur det dimmiga fjärran, dit i våra dagar så många socialister förvisar den, och närmare oss, så att den från att vara ett mål, som *kanske* efter femhundra år kan förverkligas – kanske också inte – för praktisk politik blir ett mål, möjligt att beräkna och nödvändigt.

Detta synes mig vara de viktigaste synpunkter, som kommer i fråga vid dryftandet av

krisernas sammanhang med socialismen.

Just om dessa synpunkter yttrar sig Bernstein likväl icke; för honom är det nästan blott fråga om att vederlägga den fullkomligt betydelselösa fantasin om den enda oerhörda allmänna världskrisen.

Han framkastar frågan, ”om ej världsmarknadens väldiga utvidgning i förening med det utomordentliga förkortandet av den för underrättelsers överförande och samfärdsel erforderliga tiden i så hög grad ökar möjligheterna att reglera uppkommande rubbningar, om ej de europeiska industristaternas enormt ökade rikedom i förening med det moderna kreditväsendets elasticitet och den industriella kartellens uppkomst i så hög grad minskat lokala eller partikulära rubbningars *kraft av återverkan* på allmänna affärsläget, att åtminstone för längre tid allmänna affärskriser av samma slag som förutvarande torde få anses osannolika”.

Hurudana kommande affärskriser ska bli kan man visserligen icke på förhand säga. Det är mycket sannolikt, att de i många avseenden skall visa sig olika sina föregångare. Men därom är det dock icke fråga. Frågan gäller, om de kommande krisernas verkan på proletariatet och medelklasserna skall vara desamma som deras föregångares, och det finns intet som talar däremot.

För övrigt. Varför marknadens och kreditväsendets utvidgning såväl som den allmänna rikedomens tillväxt skulle motverka kriserna, kan jag ej rätt förstå. Det är icke här fråga om ”lokala och delvisa rubbningar i det allmänna affärsläget”, utan om den allmänna överproduktionen. Ju bättre rapport- och transportmedlen, desto mer måste världsmarknaden bilda en enhet, desto lättare blir den ena delen berörd av den andras öden. Även kreditsystemets utveckling måste verka i denna riktning. Men samma utveckling underlättar också produktionens plötsliga utvidgning. Detsamma blir en följd av rikedomens tillväxt, som dock icke betyder något annat än ökning av kapital, som står till förfogande för produktionens utvidgning. Helt visst kan lokala och delvisa rubbningar genom dessa kapitalmassor, krediten och de snabba kommunikationerna lättare övervinnas; en följd av krisfaktorer och kriskällor har därigenom såsom redan Engels säger, blivit avlägsnade, men på vad sätt motverkar denna utveckling en allmän överproduktion? Men om överproduktionen är allmän, så måste även kraschen bli allmän. Prosperitet och kris är i den kapitalistiska ekonomin oskiljaktigt förenade med varandra.

Varmed naturligtvis ej vill vara sagt, att den kommande krisen måste vara den sista, allt uppslukande.

Men kartellerna? Är icke de ett medel att inskränka och reglera produktionen, sålunda att förebygga överproduktionen och kriserna?

Deras ändamål är säkerligen icke detta. Deras uppgift är att öka den kapitalistiska profiten. En väg härtill är visserligen prisernas och därmed profitens höjande genom att minska varutillgången i marknaden. Men man kan icke därigenom godtyckligt stegra priserna, ej ens då man genom monopol behärskar marknaden, vartill kartellerna strävar. I samma mån som priserna stiger, sjunker å ena sidan efterfrågan och ökas å andra sidan lockelsen för utom kartellen stående kapitalister att ta del av undantagsprofiten genom att grunda konkurrentföretag, alltså spränga monopolen och utvidga produktionen.

Inskränkandet av varutillgången på marknaden genom kartellen finner därför sin gräns.

Å andra sidan är profiten under i övrigt lika omständigheter så mycket större ju billigare man producerar, men detta betyder bland annat också, i ju större skala produktionen bedrivs. Efter ju större måttstock produktionen försiggår, dess mera tekniskt fullkomnad kan den vara, desto förr är den i stånd att i lindan kväva varje uppdykande konkurrens, som eljest hotar kartellens monopol. Och ju större och snabbare omsättningen är, desto större är under i övrigt lika förhållanden profiten.

Med mycket större rätt än om Marx skulle man därför om en kartell-ledare kunna säga, att i

hans bröst finns två själar, en, som så långt möjligt söker inskränka, och en annan, som så mycket som möjligt söker utvidga produktionen. Men kartellmannen är icke någon grubblande Faust, utan en handlingens man, och i stället för att låta sina båda själar föra en växlande kamp i sitt inre söker han helt enkelt på två olika marknader gör gällande de olika tendenserna till ökande av sin profit.

På den inre marknaden inskränks i högsta grad varutillgången, drivs priserna till en höjd, som överensstämmer med högsta möjliga profit. Men endast *varutillgången* inskränks, icke *produktionen*. Denna stegras i högsta möjliga grad och överskottet avsätts i utlandet. Ju högre priser och profit på den inre marknaden, desto lustigare kan slump-priskonkurrensen på den yttre marknaden bedrivas. Och om man där inhöstat blott varans självkostnadspris, så är avsättningen vinstgivande redan därför, att den tillåter rörelsens oavbrutna fortsättande i största omfång.

Där det sålunda gäller massindustrier, exportindustrier – och det är just dessa som mest tendera till överproduktion – får man icke av kartellerna vänta en inskränkning och reglering av produktionen.

Förenta Staterna är kartellernas land. Men vi kan inte se, att produktionen där inskränks. Unionens produktion av råjärn har på de sista fem åren mer än fördubblats. År 1894 utgjorde den något över 6 1/2 millioner ton, år 1898 nära 12 millioner och för 1899 beräknas den efter det första halvårets resultat till 14 millioner (Lawson i "Bankers magazine").

Bernstein kan ej göra sig blind för kartellernas ofta ända till överproduktion gående verkningar.

Men, inskjuter han, "i regel går denna manöver endast för sig, då en skyddstull håller kartellen i ryggen och gör det omöjligt för utlandet att betala med samma mynt". Visserligen är han övertygad, "att då karteller och truster i den moderna industristaten understöds och stärkas av skyddstullar, måste de i verkligheten förväxa till krisfaktorer för den industri de tillhöra om ej i första hand så i varje fall slutligen även för det "skyddade" landet självt. Det är sålunda endast fråga om, hur länge de ifrågavarande folken skall låta sig nöja med detta ekonomisystem."

Sålunda långtifrån att reglera produktionen, måste kartellerna utbildas till krisfaktorer – "det är blott frågan, hur länge folken skall låta sig nöja med detta ekonomisystem."

Det är verkligen frågan. Men denna har Bernstein lika litet som mången annan av honom framkastad besvarat.

Bernstein utgick från den betraktelsen, att världsmarknadens utvidgning, rikedomens tillväxt, det moderna kreditväsendets elasticitet i förening med de industriella kartellernas uppkomst "*åtminstone för en längre tid framåt*" har gjort allmänna affärskriser osannolika. Och nu visa sig dessa samma karteller vara nya krisfaktorer åtminstone för så länge folken låter sig nöja med skyddstullspolitiken, alltså säkerligen "*åtminstone för en längre tid framåt*."

Vi har alls inga utsikter att ännu en gång komma till en frihandelsregim. Så länge folken låter sig nöja med kapitalismen, skall de också finna sig i skyddstullen, just för den tilltagande överproduktionens skull. Den kapitalistiska regimen har intet botemedel mot denna; skyddstullen är åtminstone ett försök att lindra densamma, d. v. s. ett försök att dra dess konsekvenser bort från det egna landet över till andra. Lindringen varar visserligen blott en tid, tills de andra länderna har gjort efter samma försök, men skyddstullen är lättare införd än avskaffad; särskilt under en period av så rasande tävlingskamp på världsmarknaden, och försökets brist på resultat driver förr till medlets förstärkande än till dess avskaffande.

Var finns i våra dagar bland de borgerliga partierna en frihandelsrörelse? Hos dem är frågan endast, om mer eller mindre skyddstull och om handelsfördrag eller möjligheten av tullkrig.

Men frihandel! Det är ett förgånget ideal för kapitalisterna. Englands frihandel är ett av de många kännetecknen, varmed det visar att det är ett undantagsland. Och även i England är rörelsen för skyddstullarna stadd i tillväxt.

Om alltså upphävandet av kartellernas krisbefordrande verkningar görs beroende av frihandeln, då kvarstår dessa verkningar i en oberäknelig framtid. Den kommande krisen, som vi kanske har att vänta om två eller tre år, skall därav icke kunna uppskjutas.

Men icke blott genom produktionens stimulerande och slump-priskonkurrensen på världsmarknaden verkar många och just de starkaste kartellerna och trusterna krisbefordrande, utan lika mycket genom den eggelse de ger spekulanten.

Bernstein anser, att spekulanten huvudsakligen är en det kapitalistiska produktionssättets barnsjukdom, som i dess senare ålder skall försvinna. "Spekulanten är beroende av förhållandet mellan de omständigheter, som kan kontrolleras, och de, som undgå varje kontroll. Ju mer de senare överväger, desto bättre frodas den, ju mer de trängs tillbaka av de förra, desto större område undandras den. De vansinnigaste utbrotten av kommersiell spekulanten inträffar därför vid tiden för *den kapitalistiska ærans inbrott*, och det är vanligtvis i länder med begynnande kapitalistisk utveckling, som spekulanten firar sina vildaste orgier."

Men varav framkallas denna "yngre kapitalistiska utveckling?" Förnämligast genom de äldre ländernas överflödande kapital. De icke kontrollerbara förhållandena i de yngre länderna blir då så mycket mera orsak till orgier för de äldre, ju mer av sitt kapital dessa placerar i utlandet. Den argentinska och transvaalska spekulanten firade sina "vildaste orgier" icke blott i Buenos Ayres och Johannesburg, utan lika mycket i Londons gamla ärevärdiga City.

Liksom vid öppnandet för världshandeln av nya länder är vid exploateringen av nya uppfinningar, vid bildandet av nya industrigrenar, de "okontrollerbara omständigheterna" övervägande och därför utgör de ett föremål för spekulanten. Man kan icke påstå, att den ena eller andra av dessa faktorer mister sin betydelse med den kapitalistiska ærans fortlöpande, tvärt om.

Och lika litet kan man påstå, att spekulanten i våra dagar är mindre än förut. Kapitalisterna var försiktiga, så länge ännu verkningarna av åttiotalets fruktansvärda krisperiod satt dem i blodet. I våra dagar spekuleras lika muntert som någonsin. Vi vill illustrera detta med några siffror, tagna ur "Deutscher Ökonomist" 22 Juli 1899.

I Tyska riket utgjorde summan av effektivt sammanbragt kapital i millioner mark:

För emission av börspapper i allmänhet		Av tyska industri-bolagsaktier	
1887	1008	1887	?
1888	1985	1888	194,5
1889	1745	1889	337,4
1890	1520	1890	200,5
1891	1217	1891	29,7
1892	1016	1892	14,8
1893	1266	1893	25,3
1894	1420	1894	79,0
1895	1375	1895	223,2
1896	1896	1896	333,9
1897	1944	1897	318,2
1898	2407	1898	520,6
1899 1:a halvåret	1595	1899 1:a halvåret	518

Siffreraden till höger ger det bästa tillfälle att följa den industriella cykeln med dess höjdpunkt 1889, dess lägsta ståndpunkt 1892, återupplevandet 1895 och de senaste årens oerhörda uppsving – det första halvåret 1899 bringar lika många nya industrivärden, som hela det föregående året, som dock också var ett mycket gott år.

Här nedan ytterligare en rad siffror som visa det genomsnittliga emissionsagiot av tyska industriaktier.

Det utgjorde i procent:

1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
38,06	45,87	30,05	20,0	14,7	29,1	31,0	38,6	36,1	66,7	67,7
1899 1:a halvåret 69,9										

Härom anmärker den citerade tidningens redaktion: ”Emissionskurserna har nått en höjd, som aldrig förr. Därvid är det stående regel, att papperen drivs upp ännu långt över emissionskursen. *Det sjukliga i detta prisernas uppdrivande* har vi ofta nog påpekat . . . I själva verket stöder sig kursstegringen ej på en högre värdesättning av anläggningen, utan endast på den allmänna tron, att kursen fortfarande skall stiga. Det är alltså den vanliga spekulationen i kursvinsten. Att denna spekulaton uppnått ett omfång som aldrig tidigare visas av emissionsagiot höjd, i genomsnitt c:a 70 procent.”

På liknande sätt uttalar sig Lawson i den redan citerade artikeln om spekulatonen vid Wallstreet. Han anser, att utan New-York-bankernas kloka politik skulle det redan ha kommit till en ny upplaga av Stillahavs-svindeln. Huvudsakliga föremålet för svindelspekulationen är – trusterna.

Föreanta Staterna är kartellernas land, den elastiska kreditorganisationens och den oerhörda rikedomens land, ett land med högt utvecklat rapport- och transportväsen, med den mest utvidgade inre marknad, – och dock var de skådeplatsen för den fruktansvärdaste kris (1893-1896), som vårt decennium skådat.

Men låt oss anta, att kartellerna verkligen vore i stånd att genom produktionens inskränkande hålla kriserna tillbaka. Vad skulle därmed vara vunnet för proletariatet och medelklasserna? Kartellen är ett av de kraftigaste medlen till de mindre kapitalisternas exproprierande. Om krisens i samma riktning gående verkan avlöses av kartellens så blir storkapitalets välde däri-genom icke mindre olidligt.

Och proletärerna? Att företagarnas sammanslutning till starka förbund, icke befördrar lönernas stigande, fackföreningarnas utveckling och arbetarnas självständighet är väl känt. Men får de i stället åtminstone mera jämn sysselsättning? Just där kartellen verkligen förmår att inskränka produktionen är denna arbetarens jämna sysselsättning minst att finna. Långt förr än det enskilda företaget kan trusten uppnå den högsta produktivitet i arbetet. Den försätter de mindre, irrationella företagen helt ur verksamhet, förenklar förvaltningen, driver arbetsfördelningen längre och gynnar med sina kolossala penningmedel nya uppfinningars prövande och användning. Ju mer hand i hand härmed går en inskränkning av produktionen, desto mer måste dessa framsteg leda till inskränkning av arbetarnas antal. För en del av arbetarna, de fogligaste och användbaraste må kartellen medföra en mera jämn sysselsättning; för de övriga kan detta icke motsvaras av något annat än en mera jämn arbetslöshet.

Varigenom kan kartellen förebygga kriserna? I varje fall blott genom att inskränka produktionen. Vi har emellertid sett, att oavbruten utvidgning av produktionen är ett livsvillkor för det kapitalistiska produktionssättet och framför allt för proletariatet. Hur kartellerna, om det lyckades dem att reglera produktionen, skulle ställa sig med det nyackumulerade kapitalet, om de ej genom dess påtryckning alltid åter skulle drivas och tvingas att utvidga produktionen, det har vi här ej att befatta oss med. Men säkert är, att varje hämmande av produktionens utvidgning under nuvarande produktionssätt måste framkalla olidliga förhållanden, och att det är dåraktigt att tro, att dessa skulle kännas mindre hårt för arbetarna, om de framkallas av arbetsgivarnas kartellorganisation i stället för av kriser och bankrutter. Tvärtom, om arbetsgivarna vill förebygga krisen därigenom, att de under goda tider pålägga proletärerna dess nackdelar, om de, för att rädda profiten låta arbetarna ensamma bära följderna av produk-

tionsinskränkningen, om de påbörda dem följderna av en överproduktion, innan den ännu inträtt, så kan detta endast ha till följd att motsatsen mellan kapital och arbete på det högsta stegras.

Långt ifrån att upphäva krisernas till socialismen förande verkningar, måste de (kartellerna) snarare verka i samma riktning – och detta sannolikt utan att hämma kriserna. Mer än varje annan företeelse i det kapitalistiska systemet inger de folkets arbetande lager känslan av nödvändigheten av expropriatörernas expropriation och medvetandet om, att proletariats erövring av den politiska makten är det enda verksamma medlet att komma dem till livs.

Även Bernstein ser, att kartellerna kan ha tunga nackdelar för proletariats till följd, men han hypnotiseras alltför åter av den fixa idén, att det inom socialdemokratien skulle finnas inflytelserika personer, som väntar proletariats befrielse icke av en seg kamp mot dess fiender, utan av en inbillad världskris' verkningar.

”I verkligheten”, säger han, ”innesluter det kapitalistiska medlet mot kriserna fröet såväl till en ny och skarpare form av arbetarklassens livegenskap som till produktionsprivilegier, vilka i skärpt form upprepar de gamla skråprivilegierna. Från arbetarens synpunkt synes det mig, vara mycket viktigare att klargöra kartellernas och trusternas utvecklingsmöjligheter än att profetera om deras ”impotens”. Huruvida de i längden kan avvärja kriserna är i och för sig för arbetarklassen en underordnad fråga. Men däremot blir det en mycket betydelsefull sådan, så snart man till den allmänna krisen knyter förhoppningar om arbetarklassens frigörelse. Ty i så fall kan föreställningen, att kartellerna ingenting kan uträtta mot kriserna, bli orsak till ödesdigra underlåtenhetssynder.”

Vilka fantasier måste icke Bernstein anse sina partikamrater vara! Och vilka fantastiska föreställningar har han om vår rörelse, när han antar, att ”man” till den kommande krisen knyter så bestämda förväntningar av något slag, att dessa kan bli orsak till ödesdigra underlåtenhetssynder. Tyvärr finns personer, som efter dylika Cassandra-förutsägelser förvisa det socialdemokratiska idealet i ett fjärran blå.

i) Programets formulering.

Med sina uttalanden om kriserna och kartellerna slutar Bernstein sina undersökningar av det moderna samhällets ekonomiska utveckling. Ger de oss anledning, att ändra vårt program? Har de bevisat, att den ekonomiska utvecklingen går i en annan riktning än Marx angivit?

Jag tror, att vi lugnt kan besvara denna fråga med ett ”nej”.

Jag talar då icke endast om Erfurtprogrammet, utan om de grundlinjer, som finns i nästan alla socialdemokratiska program, som överhuvud inlåta sig på en motivering av de socialdemokratiska fordringarna.

Sålunda förklarar t. ex. det österrikiska arbetarpartiets Hainfeldt-program:

”Det socialistiska arbetarepartiet i Österrike vill för hela folket utan åtskillnad för nation, ras och kön vinna befrielse ur det ekonomiska beroendets bojar, den politiska rättslöshetens avskaffande, ett höjande ur den andliga träldomen. Orsaken till detta ovärdiga tillstånd är icke att söka i enstaka politiska inrättningar, utan i det hela samhällstillståndet bestämmande och behärskande förhållandet att arbetsmedlen är monopoliserade i enskilda ägares händer. Arbetskraftens ägare, arbetarklassen, blir härigenom slaf åt arbetsmedlens ägare, kapitalist-klassen, vars politiska och ekonomiska välde finner sitt uttryck i den nuvarande staten. Den privata äganderätten till produktionsmedlen, som sålunda politiskt är liktydig med klasstaten, betyder i ekonomiskt avseende stigande massarmod och växande utarmning bland allt bredare folklager.

Genom den tekniska utvecklingen, produktivkrafternas oerhörda tillväxt visar sig denna form av egendom vara icke blott överflödig, utan i verkligheten blir den också utesluten för folkets övervägande flertal, medan samtidigt skapas de nödvändiga andliga och materiella förutsättningarna för en form av gemensam egendom. Arbetsmedlens övergång till det arbetande folkets gemensamma egendom betyder sålunda icke endast arbetarklassens befrielse, utan även full-

bordandet av en historiskt nödvändig utveckling. Endast det klassmedvetna och som politiskt parti organiserade proletariatet kan vara bärare av denna utveckling. Det Österrikiska socialdemokratiska arbetarepartiets egentliga program är därför att politiskt organisera proletariatet, att väcka det till medvetande om sitt läge och sin uppgift, att göra och bevara det andligt och fysiskt kampdugligt, och till genomförande av detta program skall det betjäna sig av alla ändamålsenliga och med. folkets naturliga rättsmedvetande överensstämmande medel.”

Det franska arbetarepartiets program börjar med den förklaringen:

”Den produktiva klassens emancipation, alla människors utan åtskillnad för kön eller ras;

Att producenterna icke kan vara fria, om de ej är ägare till produktionsmedlen;

Att det finns två former, under vilka produktionsmedlen kan tillhöra dem:

1. Individuell egendom, som aldrig faktiskt existerat, *och som med den industriella utvecklingen mer och mer försvinner.*
2. Gemensam egendom, vars materiella och intellektuella element *utbildas genom det kapitalistiska samhällets egen utveckling.*

Överallt finner vi i det väsentliga samma tankegång som i Erfurt-programmet. Det är sålunda i första hand icke fråga om dess särskilda form, utan om de allmänna åskådningar, som ligger till grund för den internationella socialdemokratiska rörelsen.

Just då dessa rader skall gå i tryck, offentliggör Bernstein i ”Vorwärts” (3 September 1899) en artikel om ”min ställning till Erfurt-programmets teoretiska del”, i vilken han endast vänder sig mot den ”nuvarande apodiktiska ordalydelsen” i enstaka av dess satser. ”Jag säger dess nuvarande avfattning”, emedan jag – jordfrågan undantagen – det oaktat erkänner dess *villkorliga* riktighet. Och vad jordfrågan beträffar, så är där ännu icke sista ordet sagt.”

Detta förråder icke något brådskande behov av en programrevision. Sålunda säger han också vid slutet av sin artikel:

”Om min ställning till partiprogrammets teoretiska del kan efter det föregående intet tvivel råda. Om programmets förändring stod på dagordningen, så skulle jag också icke ett ögonblick tveka, att på begäran utarbета en avfattning, som motsvarar mina åskådningar. Men av mig själv känner jag mig icke manad därtill. Programfrågan har icke av mig dragits in i diskussionen. Jag skulle anse den mogen att bringas på tal först då, när inom partiet självt den övertygelsen vunnit spridning, att programmet i sin nuvarande avfattning icke längre motsvarar det sociala vetandets ståndpunkt och partiets propagandistiska behov. Intill dess kan de med teoretiska frågor sysslande skriftställarnas uppgift endast bestå däruti, att i mån av förmåga arbeta för den teoretiska kunskapens vidare utveckling.”

Även jag ser icke i den hittillsvarande diskussionen någon anledning att underställa Erfurt-programmets avfattning en revision. Men om det skulle komma därhän, så måste framför allt undersökas, om den nuvarande ordalydelsen verkligen säger det, som Bernstein nu inlägger i densamma.

Jag tror mig ha visat att Bernsteins kritik av den s. k. sammanstörtningsteorin icke blott har det felet, att den oriktigt tolkar de verkliga sammanhangen, utan även det, att den uppfattar den socialdemokratiska teorin på ett sätt, som icke motsvarar de inom vårt parti rådande åskådningarna. Samma förhållande visar sig också vid hans kritik av Erfurt-programmets avfattning.

Där säger han bland annat:

”Jag kan sålunda, för att fatta mig kort, just så till vida icke underskriva dessa satser, som de låter socialismen framstå som det *nödvändiga* resultatet av rent ekonomiska omständigheters förlopp, som utvägen ur en ekonomisk *sammanstörtning* och alternativitet eller resultatet av en väldig *sammandrabbning*.”

Nu frågar jag, var det i Erfurt-programmet talas om en ekonomisk *sammanstörtning* och om en väldig *sammandrabbning*? Det ställe, vari där talas om socialismen, lyder: "Endast förvandlingen av det kapitalistiska privata ägandet av produktionsmedlen till samhällelig egendom och varuproduktionens omläggning till socialistisk produktion kan åstadkomma, att stordriften och det samhälleliga arbetets ständigt växande produktivitet från att vara en källa till elände och förtryck för den hittills exploaterade klassen blir en källa till högsta välfärd och allsidig harmonisk fulländning."

Var finner vi här sammanstörtningen, och var sammandrabbningen? Om formerna för utvecklingen till socialismen säger Erfurt-programmet alls ingenting, av det enkla skälet, att därom ingenting kan sägas.

Erfurt-programmet har 1891 *enstämmigt* antagits av den kommission som fick dess avfattande sig anförtrott. I denna kommission satt även Vollmar, som på samma kongress försvarade sina eldoradotal. Tror Bernstein, att Vollmar hade godkänt programmets apodiktiska avfattning, om den betonat nödvändigheten av en väldig sammandrabbning?

Nej, om på vilken väg socialismen skall förverkligas, om genom fredligt arbete i det lilla eller väldiga sammandrabbningar eller, som väl de flesta av oss tror, genom såväl det ena som det andra, därom har programmet alls intet uttalande.

En annan av Bernsteins invändningar mot Erfurtprogrammets avfattning står och faller med hans uppfattning av begreppet "ekonomisk nödvändighet", som han i den omnämnda artikeln gör liktydig med teknisk nödvändighet och ställer gentemot det samhälleliga behovet. Han invänder, att "nödvändigheten av produktionens socialisering icke kan härledas ur *driftstekniken*", som om det i Erfurt-programmet stod ett ord om detta! "Produktionens *driftstekniska* utveckling är icke i den mening en faktor i den socialistiska utvecklingen, att den i och för sig driver till *omedelbar* socialisering. Detta försiggår snarare alltid *först medelbart*, genom hänsyn till andra sociala eller t. o. m. politiska behov; så t. ex. med posten, järnvägarna o. s. v."

Må man härmed jämföra ovan citerade passus ur Erfurt-programmet, som härleder socialismens nödvändighet ur *arbetarklassens* behov, icke ur *driftsteknikens* och man skall se hur det hänger ihop med Bernsteins kritik av den ekonomiska nödvändigheten.

På ett annat ställe i ifrågavarande artikel vänder sig Bernstein mot satsen, att omvandlingen till socialism "endast kan vara arbetarklassens verk", och känner sig manad att utförligt bevisa oss, att inom partiet jämte proletärerna även andra element är verksamma, vilket ofta länder detta till största fördel.

Men om detta faktum vore oförenligt med ovannämnda sats, hur kommer det sig då, att alla de etthundratjugo medlemmarna av programkommissionen, varibland en mängd "akademiker" och "småborgare", godkände den, att även Bernstein icke fann något att anmärka på densamma? Stod han möjligen då på den ståndpunkten, att endast den valkiga arbetarhanden borde få betyda något i socialdemokratien? Om han alltså nu icke kan underskriva denna sats, som han för åtta år sedan undertecknade, så kan detta endast komma sig av, att han nu tolkar satsen annorlunda än då. Förr visste han mycket väl, att satsen endast har avseende på *klasserna*, icke på *individer*, att den säger, att *bland alla klasser är arbetarklassen* den enda, som strävar till socialismen. Vi skall i det följande återkomma till detta.

Om man sålunda vill undersöka Bernsteins anmärkningar mot programmets avfattning, måste man först gör sig reda för, om det verkligen säger det, som han nu läser fram därur.

I enskildheterna stöts Bernstein av den apodiktiska avfattningen av satserna om smådriftens undergång, av hänvisningen till pauperismens utbredning, klassmotsatsernas skärpande och kriserna.

Behöver vi efter vad som redan anförts göra tydligt, att vi med gott samvete kan bibehålla

desss satser, om vi ej i dem inlägga betydelser, som icke finns där?

Uttalandet om smådriftens undergång är fullkomligt riktigt, om man ser till hela samhällets utveckling och ej till de enstaka arbetsgrenarna. Detta är dock den för oss bestämmande synpunkten. Hur "utarmningsteorin" bör uppfattas har vi redan sett. De sociala motsättningarnas tilltagande skärpning tror vi oss också ha konstaterat. Till detta skall vi ännu en gång återkomma. Om vi slutligen skulle stryka den punkt, som handlar om kriserna, så skulle vi löpa fara, att det går oss som det heliga preussisk-tyska rikets lyckoprinsar, vilka Marx 1872 förutsade kraschen, och att vi som de behöver bittra erfarenheter, som pluggar i oss den behövliga läxan dialektik.

Dock, låtom oss återvända till Bernsteins skrift. Där är det icke fråga om enstaka programpunkters avfattning, utan om de åskådningar, som ligger till grund för varje socialdemokratiskt program. Våra motståndare har därför också uppfattat denna skrift som en brytning med våra grundsatser, som ett tecken på att socialdemokratien börjat bli vilse om sig själv. Och i själva verket är konsekvensen av hans invändningar icke den, att endast avfattningen av enstaka satser i programmet är för apodiktisk. Han påstår ju dock, stundom som vi sett mycket apodiktiskt, att det moderna samhällets ekonomiska utveckling ingalunda går i den riktning, som Marx angivit och som, enligt Marx, antagits i socialdemokratins program. Om Bernstein har rätt, då måste icke blott *redigeringen* av ingressen till vårt program förfalla, utan även dess *inhåll*.

Hans vapendragare Hertz, vilken han ger det betyget, att han förstått honom bättre än hans kritiker, förklarar också i "Deutsche Worte" med full rätt, att han "till innebörden *absolut icke överensstämmer* med Erfurtprogrammet."

Detta är i själva verket den logiska konsekvensen av den bernsteinska ståndpunkten.

Men vad blir det då av de socialistiska fordringar, som vårt program härleder ur sina inledande satser?

Det är sant, att dessa icke nödvändigtvis måste förfalla, därmed att deras motivering bortfaller. Man har mycket ofta falskt motiverat riktiga meningar. Men en åsikt kan omöjligt uppställa anspråk på att gälla som riktig, så länge den icke är motiverad.

Jag vill gärna medgiva, att man kan motivera socialismen även annorlunda än på marxistiskt sätt.

Det har funnits talrika socialister före och samtidigt med Marx, som företett mycket träffande och djupt gående motiveringar för sina socialistiska krav, – men motiveringar hade de alla.

Väl har Bernstein rätt, att "det ej är uppfattningen av den verkliga utvecklingens former, som gör oss till socialister", utan "uppfattningen av det som bör vara i samhället, det socialistiska tänkesättet, viljan." (Vorwärts 6 Maj 1899). Men om denna vilja uppträder som ett sic volo, sic jubeo utan all motivering, så skall man icke tilltro en dylik socialism stor propagandistisk kraft. En sådan vilja kan grundlägga en socialism, som förblir privatsak, men icke en socialism, kring vilken skall bilda sig ett stort parti.

Som vi redan i första kapitlet har sett, låter Bernstein oss ej ens veta, om socialismen för honom är en nödvändighet eller blott en from önskan. Men han ger heller icke tillkänna, varför socialismen även blott är en önskvärd sak. Han förkastar dess rent ekonomiska motivering, men varmed vill han ersätta den?

Han anmärker visserligen i förbigående (I Vorwärts 26 Mars 1899): "I den socialistiska rörelsen är *rättsmedvetandet*, strävandet till *rättvisare* förhållanden en minst lika verkningsfull och viktig faktor, som den materiella nöden", men förgäves söker man hos honom ett skäl, varför det socialistiska samhällsskicket skulle vara "mera rättvist" än det moderna, då han ju endast visar, att det senare alls icke är så orättvist som man antar. Och varför skall "rättsmedvetan-

det” (Arbetarnas rättsmedvetande, som han senare anmärker) föra just till socialismen? Jag uppfattar ordet rättsmedvetande såsom rättskänsla, längtan till rättfärdighet, som en annan beteckning för ”strävandet till rättvisare förhållanden.” Men Bernstein lär mig, att rättsmedvetande är ”medvetandet om att jag har rätten på min sida”. Detta är förvisso något annat, men varför detta upphöjda medvetande leder icke blott till rättshaveri, utan även till socialistiskt tänkande, kan jag icke rätt förstå. Socialdemokraterna blir visserligen genom detta slags rättsmedvetande fjättrade vid socialdemokratien, men man skulle förmoda, att deras motståndare, även de inom arbetarklassens led, genom samma medvetande skall hållas borta från dem.

På annat ställe påpekar Bernstein, att ”det blir klasskamp, när icke den yttersta materiella nöden, utan arbetarnas stigande kulturanspråk, deras stigande kulturnivå och växande medvetande om sin lika rätt till livets goda är arbetarrörelsens drivkraft.”

Riktigt. Men dessa faktorer likaväl som ovannämnda ”rättsmedvetande” har endast till följd att det finns en arbetarrörelse, en arbetarnas strävan till högre kultur och likaberättigande, men de ger ännu intet skäl för att arbetarna måste äga den övertygelsen, att de endast genom det kapitalistiska produktionssättets övervinnande och de kapitalistiska egendomsförhållandenas upphävande skulle kunna uppnå denna högre kultur och likaberättigande. De arbetarrörelsens faktorer, som Bernstein här påvisar, erkänner även Max Hirsch.

Andra faktorer för arbetarrörelsen skall vi förgäves söka i Bernsteins bok. Socialismens nödvändighet, ja t. o. m. dess önskvärdhet blir i hans bok icke blott ej fastställd, utan i högsta grad tvivelaktig.

De invändningar, som han gör mot den marx'ska teorin om kapitalet, är samma invändningar, som den liberala nationalekonomin sedan lång tid har gjort mot socialismen överhuvudtaget. Och så länge jag icke får bättre besked, ser jag ingen anledning, att av dessa invändningar dra andra konsekvenser än liberalerna.

Om det kapitalistiska produktionssättets största missförhållanden är utmärkande blott för dess begynnelsestadier och minskas med dess utveckling, om de egendomsbesittande ökas, om de sociala motsatserna mer och mer utjämnas och proletärerna har allt större utsikt att bli självständiga eller att i alla händelser uppnå en tillfredsställande belägenhet, ja, vartill tjänar då socialismen? Om den icke skall vara blott en meningslös sport, så måste den bäras icke blott av ett visst *tänkesätt*, en viss *vilja*, utan även av en bestämd övertygelse om *utvecklingens* gång. Om jag hyste den uppfattning om den kapitalistiska utvecklingen, som Bernstein framlägger i sin bok, då, det måste jag öppet erkänna, skulle jag betrakta socialismen som en stor villfarelse. Om det hade lyckats för Bernstein att övertyga mig, att hans invändningar mot den socialistiska uppfattningen av vårt produktionssätt är riktiga, då skulle jag ge professor Diehl rätt och säga: Vår plats är icke längre i socialdemokratien utan snarare i sydtyska folkpartiet, eller, då jag icke skulle vilja skilja mig från mitt parti, skulle jag föreslå detta, att i stället för Erfurt-programmet anta folkpartiets program, som yrkar på arbetarskyddslagstiftning, koalitionsfrihet och Kooperationens befordrande samt förklarar, att demokratin och arbetarklassens emancipation är varandras förutsättningar. Vad vill väl Bernstein mera?

I själva verket har också de olika skiftningarna av den reformvänliga liberalismen utnyttjat Bernstein för sig. De har ingen rätt att göra detta med Bernstein som *partiman*. Partimannens ställning bestäms av hans vilja, av hans tänkesätt. Och dessa är, som han förklarar, liksom förut socialdemokratiska. Men de har enligt min uppfattning rätt, att begagna sig av hans *teoretiska framställningar*, ty dessas betydelse bestäms icke av viljan eller tänkesättet.

Till all lycka är de verkliga förhållandena icke sådana, att vårt ”rättsmedvetande” genom denna liberalernas rätt skulle behöva lida ens den minsta skada.

III. Taktiken

a) Politik och ekonomi.

Vi har nu kommit till sista stadiet av den bernsteinska kritiken, det, som tar största platsen i hans bok, och likväl minst skall sysselsätta oss. Här blir tvåsjäls-teorin, som tidigare användes på Marx och Engels, överförd på socialdemokratin: I dess bröst bor två själar, den revolutionära och den reformerande. Men den första är endast en traditionell, medan den andra hämtar sitt liv ur den bestående verkligheten. Den revolutionära själen behärskar blott fortfarande socialdemokratins *ord och uttalanden*, den reformerande dess *gärningar*. Må den ha mod att synas som vad den är ett *demokratiskt-socialistiskt reformparti*, och det skall befria sig från alla motsägelser i sitt inre och bryta udden av motståndarnas farligaste angrepp.

Man kunde alltså tro, att Bernsteins kritik här riktas endast mot ord. Den motsägelse, som han finner, beror ej av sakliga olikheter, utan dels av en meningslös glädje åt berusande fraser, dels av en andetom bokstavstro, som ej förmår höja sig till självständig uppfattning av tingen, utan mekaniskt eftersäger de överlevade talesätten.

Denna uppfattning är helt visst mycket smickrande för Bernstein och hans anhängare inom partiet, som framstå som djärva, självständiga och klarsynta tänkare gentemot den slöa massan av troende och svärmarnas fantastiska skaror. Men man gör väl, om man söker grunderna till partimotsatserna icke i den enes bristande och i den andres högre intelligens, utan gräver djupare och till motsatser ej endast i ord och argument, utan även i sak.

Bernstein hänvisar till Kooperationens, den s. k. municipalsocialismens och fackföreningarnas betydelse. Det är intet tvivel om, att på alla dessa områden avsevärt mycket kan och måste uträttas för proletariatets emancipationskamp. Men för detta har ej ens Bernsteins mest avgjorda motståndare gjort sig blinda. Parvus har t. o. m. upprepade gånger mot vår partiledning riktat den förebråelsen, att den bekymrat sig allt för litet om fackföreningarna, och konsumtionsföreningarna frodas ingenstädes så som i Sachsen, det land där Bernstein blev som häftigast angripen.

I denna punkt råder följaktligen alls inga meningsskiljaktigheter. Dessa börjar först, då det blir fråga om att avgöra, vad som på vart och ett av dessa områden kan uträttas för proletariatets befrielse. Här gör sig motsatserna gällande, men Bernstein har likväl endast blivit dem varse; han har icke bragt dem till skarpt och tydligt uttryck. Han tar i förbigående upp detta socialismens problem, men låter det likväl alltid åter falla. Men frågan om vad Kooperation, fackföreningar och kommunalpolitik kan uträtta hänger på det intimaste samman med frågan om deras förhållande till statspolitiken.

Bernstein har icke kastat fram denna fråga, men väl en av hans anhängare, den redan nämnde dr. Woltmann, såväl i en artikelserie i "Eberfelder Freie Presse" om Bernsteins bok och betitlad: "Till frågan om slutmålet och rörelsen" (April 1899), som även tidigare i ett föredrag om "politisk och ekonomisk makt" (hållet i Barmen 22 febr. 1899.)

Vid ena som andra tillfället företräder han den ståndpunkten, att endast ekonomisk makt kan skänka politisk makt. Proletariatets strävan till politisk makt är sålunda fåfäng, om det icke förut genom facklig och kooperativ organisation tillvunnit sig ekonomisk makt. När det i Erfurtprogrammet heter: "Arbetarklassens kamp mot den kapitalistiska utsugningen är nödvändigtvis en politisk kamp. Arbetarklassen kan icke kämpa sina ekonomiska strider, icke utveckla sina ekonomiska organisationer utan politiska fri- och rättigheter", så anmärker Woltmann däremot.

"Kravet är fullkomligt riktigt; nu är det endast frågan: hur kommer arbetarklassen till politiska fri- och rättigheter? Därom säger programmet ingenting. Man är så naiv att i programmets andra del

fordra detta av staten. På grund av vilket maktmedel?

Satsen måste ha en omvänd lydelse: "Arbetarklassens kamp mot den kapitalistiska utsugningen är nödvändigtvis en ekonomisk-politisk kamp. Arbetarklassen kan icke uppnå politiska rättigheter och politiskt inflytande utan ekonomiska organisationer".

Det är säkerligen mycket naivt att fordra politiska rättigheter av staten, men tyvärr glömmar Woltmann att meddela oss, av vilken man eljest kan fordra politiska rättigheter, annat än av staten och dess organ, regeringen och parlamentet. Just nu är våra belgiska partivänner så naiva att fordra den allmänna rösträtten av parlament och regering och ej t. ex. av en konsumtionsförening.

Men på grund av vilket maktmedel fordrar vi politiska rättigheter? Behärskas icke politiken av ekonomin, måste vi icke först äga ekonomisk makt, innan vi kan tillkämpa oss politisk makt? Arbetarklassen, säger Woltmann, kan icke erövra politiska rättigheter och politiskt inflytande utan ekonomiska organisationer.

Men behöver icke dessa åter politiska "rättigheter och inflytanden" för att kunna utveckla sig? Hur går det med fackföreningarna och Kooperationen utan sammanslutnings- och föreningsrätt? Har icke arbetarklassen överallt först varit tvungen att erövra dessa politiska rättigheter, innan den kunnat börja grundlägga sina ekonomiska organisationer? Och är ej ännu i dag i östra Europa dessa politiska rättigheter på det mest hårdnackade omstridda? Socialistlagen har icke stannat inför Kooperationen, och tukthuslagen har ännu ej gått till de döda.

Men å andra sidan står fast, att den politiska makten i första hand endast är ett utslag av ekonomisk makt. Vilken olycksalig trampkvarn! Utan ekonomisk makt kan vi ej erhålla politiska rättigheter och utan politiska rättigheter ej ekonomisk makt!

Lyckligtvis finns det ett mycket enkelt sätt att komma bort från trampkvarnen: man behöver endast undvika den förväxling av ekonomisk makt och ekonomisk *organisation*, på vilken förväxling Woltmanns hela resonemang vilar.

Om proletariatet icke ägde ekonomisk makt, kunde det säkerligen ej uppnå politiska rättigheter. Grunden till dess ekonomiska makt är emellertid den roll, som det spelar i *produktionsprocessen*, och denna roll är ej beroende av regeringarnas godtycke. Under alla förhållanden bemöda sig regeringarna och kapitalisterna ivrigt att snabbt utvidga det kapitalistiska produktionssättet. Detta är emellertid liktydigt med att hastigt föröka proletariatets massa, att koncentrera det på enstaka punkter, skola och organisera detsamma, i första hand blott för produktionen, men fabriksens organisation har sedan sin efterverkan i klasskampen. Regeringar och kapitalister strävar gemensamt och oförtrutet att göra nationens ekonomiska liv mer och mer beroende av lönarbetarklassen. Och det ekonomiska livet behärskas också mer och mer av arbetarklassen i den mån denna kommer till medvetande om sin styrka.

Denna tillväxt av proletariatets ekonomiska makt försiggår överallt, i despotiska länder såväl som i demokratiska, i Ryssland som i Schweiz, och detta ger arbetarklassen kraft till det aldrig stannande segerlopp, som bildar det viktigaste innehållet av vårt århundrades historia. Om Bernsteins invändningar vore riktiga, om kapitalets och därmed proletariatets koncentration icke försiggick på det sätt, som redan Kommunistiska manifestet antog, då kunde proletariatet hur ivrigt som helst bygga på sina ekonomiska organisationer, och regeringarna och kapitalisterna skulle likväl vara starka nog att hålla dessa i schack. Däremot sliter de en hopplös strid, om deras fiende efter varje nederlag åter uppstår talrikare, i bättre slutet trupp samt alltjämt blir outhärligare för dem själva.

Detta är det maktmedel på grund av vilket arbetarklassen av staten fordrar politiska rättigheter, på grund av vilket den också redan har erhållit och skall erhålla allt flera sådana.

Att den emellertid använder dessa politiska rättigheter för att ge sig en organisation och därigenom 'ytterligare öka sin makt, det är en helt naturlig sak. Ännu har ingen förnekat, att

ett proletariat, som fackligt är starkt organiserat, som förfogar över rika konsumtionsföreningar, talrika tryckerier och en starkt spridd press, att detta också vid valurnorna och i parlamentet uppnår helt andra resultat än ett proletariat, som saknar dessa kampmedel. *Men proletariatets grundläggande ekonomiska makt är den, som den ekonomiska utvecklingen självverkande framkallar.* Och klasskampens högsta form, som sätter sin prägel på alla de andra klasskampformerna, är ej enstaka organisationers kamp, utan det samfälliga proletariatets kamp om den mäktigaste av alla samhällets organisationer staten, *det är alltså den politiska kampen.* Denna är den i sista hand avgörande.

Härmed är visserligen ingalunda sagt, att förhållandet mellan den ekonomiska och politiska striden i alla tider och under alla förhållanden måste vara detsamma, att arbetarklassen genom den förre ständigt skall göra de största och snabbaste framstegen, att kampen om och genom de ekonomiska organisationerna alltid måste komma i andra rummet.

I den ekonomiska och politiska stridens relativa betydelse kan man iakttä en viss föränderlighet, liknande den kapitalistiska industrins vågrörelse. Liksom denna växlar mellan prosperitet och kris, så ser vi även i politiken tider av stora strider och snabba framsteg på det politiska området – tider av politisk ”revolution” – omväxlande med tider av politisk stagnation, under vilka de ekonomiska organisationernas utveckling, den sociala ”reformen” träder i förgrunden. Och mellan den ena och andra vågrörelsen, den industriella och den politiska finns icke blott en likhet, utan även ett sammanhang.

Under goda tider är helt naturligt det allmänna sociala missnöjet minst märkbart, och strävandet att arbeta sig upp med egna krafter har då största utsikten för sig; behovet att anropa staten gör sig sålunda minst gällande. Icke endast kapitalisterna, utan även arbetarna sätter då mindre värde på politiken och större på ekonomiska företag och organisationer, som omedelbart lovar påtagliga fördelar.

Under en kris försvinner möjligheten att komma framåt på den rena ekonomins fält, den mäktigaste kraftfaktorn, staten, måste då hjälpa. Man måste bemäktiga sig staten, för att åter vinna fast mark under fötterna, det sociala missnöjet växer, alla motsatser skärpas, och alla trängs mot den politiska arenan.

Naturligtvis beror den politiska kampens intensitet, dess tidvis avmattning och undanträngande av den rent ekonomiska verksamheten icke endast därav, om industriellt uppsving eller kris är rådande. Andra faktorer inverkar också, hämmande eller befordrande. Men i varje fall övar det ekonomiska växelförloppet mellan god och dålig tid ett mäktigt inflytande på förhållandet mellan ekonomi och politik.

Revolutionen 1848 utbröt under en ekonomisk kris. Till de orsaker, som efter nederlaget omöjliggjorde dess återupplevande hörde jämte bourgeoisins fruktan för proletariatet, som i junistriderna visat sig vara så försvarskraftigt, framför allt det industriella uppsving, som inträdde 1850. Engels skrev 1885 i sin inledning till ”Avslöjanden av kommunistprocessen i Köln” (sid. 15): ”Den industriella krisen 1847, som hade förberett revolutionen 1848, var övervunnen; en ny, hittills oerhörd period av industriellt uppsving hade inträtt. För var och en, som hade ögon och använde dem, måste det vara tydligt, att 1848 års revolution småningom uttömde sina krafter.”

Redan 1850 förklarade Marx och Engels i ”Neue Rheinische Zeitungs” revy: ”Under denna allmänna prosperitet, då det borgerliga samhällets produktivkrafter utveckla sig så som det inom de borgerliga förhållandena överhuvudtaget är möjligt, *kan det icke bli tal om en verklig revolution.* En dylik revolution är möjlig endast under sådana perioder, då dessa båda faktorer, de moderna produktionskrafterna och de borgerliga produktionsformerna motsäga varandra.

Nästa period av oerhördt ekonomiskt uppsving inträdde 1871. Men det anslöt sig ej som

uppsvinget 1850 till en misslyckad, utan till en högst lyckad europeisk revolution, visserligen icke genomförd av folkresningar, utan genom dynastiska krig. Ännu darrar marken av händelserna 1866 och 1870-71: den österrikiska absolutismens och det franska kejsarrikets störtande, Tysklands förenande och den allmänna rösträttens införande och slutligen kommunens hjältekamp, händelser, som icke var ägnade att söva arbetarnas intresse för politiken till ro, att lamslå tron på snabba resultat av politiska strider och tränga deras strävan att höja sig genom rent ekonomisk verksamhet i förgrunden. Så mycket mindre som uppsvingsperioden var så kort, och fackföreningsväsendet och Kooperationen tack vare reaktionen 1849 knappt hade börjat träda i verksamhet.

Så förblev den politiska kampen för proletariatet (Englands undantaget) stående i förgrunden; det förblev ”revolutionärt”.

Sedan några år befinner vi oss ånyo i en uppsvingsperiod, men denna har varat längre än den av 1871. Den företer redan starkare ekonomiska organisationer och sammanfaller med en redan mera långvarig politisk stagnation, som därigenom blir ytterligare förstärkt.

Vi har alltså en situation liknande den 1850: politisk reaktion och industriellt uppsving. Men däremellan ligger ett halvt århundrade av kapitalistisk utveckling och proletärska klasstrider; föreningsrätten har varit gällande en mansålder; När situationen 1850 betydde fullständigt upphörande av all arbetarrörelse på Europas fastland, så betyder situationen 1899 endast att den ekonomiska striden träder i förgrunden, att de arbetande massorna har kommit till den uppfattningen, att de för ögonblicket kan vinna mera genom facklig och kooperativ organisation än genom politisk verksamhet.

I denna situation ligger delvis den bernsteinska bokens styrka. Hans betonande av det praktiska ekonomiska småarbetet motsvarar ett faktiskt existerande behov. Hans tvivel på sannolikheten av stora och hastigt inträdande politiska förändringar – katastrofer – motsvarar de sista årens erfarenheter. Men för de ”praktiken, som läsa Bernsteins bok, är hans teorier mycket likgiltiga. De intressera sig endast för hans utläggningar av det närvarandes uppgifter och möjligheter.

Dock, just däruti, att Bernsteins bok motsvarar en särskild situation, ligger även dess svaghet. Ty den vill ej handla om förutsättningarna för våra närmaste framsteg, utan om ”socialismens förutsättningar”, ej om den närvarande stundens uppgifter, utan om ”socialdemokratis uppgifter” i allmänhet.

Då uppsvingsperioden 1850 kom, drog Marx och Engels därav sina slutsatser för de närmaste årens taktik, men de kastade icke genast sina genom studium av hela den kapitalistiska utvecklingen vunna resultat i skräpkammaren. Hade Bernstein uppträtt och förklarat, att under nuvarande period av prosperitet och reaktion kan på det politiska området inga avsevärda resultat uppnås. Må vi, *så länge denna period varar*, med full kraft kasta oss på det reformerande småarbetet i fackföreningar, kommuner, kooperativa- och konsumtionsföreningar o. s. v., så skulle detta ha vunnit fullt beaktande och flerfaldigt instämmande inom vårt parti.

Men Bernstein förklarar ögonblickets ekonomiska och politiska tillstånd vara samhällets normaltillstånd, förklarar den politiska stagnationen vara en långsam men säker frammarsch på demokratins och socialreformens väg, tänker sig den nuvarande oerhörda prosperiteten förlängd i en ändlös framtid och kommer till en optimism i uppfattningen av statens och samhällets utvecklingsgång, som är fullkomligt omotiverad och faller ihop, så snart politisk stagnation och ekonomiskt uppsving ta ett slut.

Det som synes Bernstein vara motsatsen mellan traditionell revolutionär fras och verklig reformhåg är delvis ingenting annat än motsatsen mellan en uppfattning, som hämtats av totalbilden av vårt produktionssätts hittillsvarande företeelser, och en uppfattning, som tar i

betraktande endast en enda av dess olika faser.

Han talar om en ”till katastrofer tillspetsad taktik.” Var han i den tyska socialdemokratien finner en sådan, meddelar han icke. I verkligheten är, just genom sin teoretiska grundläggning, ingenting bättre i stånd att anpassa sig än socialdemokratiens taktik. Den är rustad för varje eventualitet – och ej hänvisad till något visst utvecklingstempo. Den räknar med krisen såväl som med prosperiteten, med reaktionen som med revolutionen, med katastrofer och med långsam, fredlig utveckling. I denna socialdemokratiens anpassningsförmåga ligger till större del dess livskraft. Den har ingen anledning att begränsa denna förmåga genom att tillspetsa sin allmänna taktik på en särskild situation, icke genom att tillspetsa sin taktik på katastrofer, men heller icke genom att tillspetsa densamma på fredligt småarbete för all tid framåt. Socialdemokratien gagnas lika litet av en taktik, som principiellt ser bort från kriser, katastrofer och revolutioner, som av en taktik, som spekulerar i dylika. Den utnyttjar varje situation och binder sig aldrig i förväg.

b) Självständig och osjälvständig politik.

Bakom motsatsen mellan överlevnad revolutionär fraseologi och faktisk demokratisk-socialistisk reformrörelse står enligt mitt förmenande motsatsen mellan ett allmänt, omfattande sätt att betrakta det kapitalistiska produktionssättet och ett på tillfälliga företeelser baserat samt ögonblicksbehov tjänande betraktelsesätt.

Men icke endast denna, utan ännu en annan, praktiskt mycket viktigare. Ty den första skall förnämligast gör sig gällande endast i vår *propaganda*, den andra även i vår *praktiska aktion*.

Det är motsatsen mellan självständig och osjälvständig klasspolitik.

Skall proletariatet organisera sig som ett självständigt klassparti eller skall det tillsammans med andra klasser bilda ett stort demokratiskt parti?

Man skulle tro, att denna fråga redan i Kommunistiska manifestet vore teoretisk, och vad Tyskland beträffar sedan Lassalles uppträdande praktiskt löst. Men den dyker alltid åter upp i en ny form. I våra dagar är det därvid icke längre fråga om socialdemokratien såsom *propagandaförbund* utan såsom en politisk *maktfaktor* av första rang. Och den kan aldrig mera få den lydelsen: skall proletäerna uppgiva socialdemokratien, för att sluta sig till den borgerliga demokratien, utan endast så: skall vi så formulera socialdemokratiens program och så lägga dess taktik, att den står öppen för alla demokratiska klasser?

Om klasser och folklager är det fråga, icke om individer. Att socialdemokratien välkomnar var och en, vilken klass han än må tillhöra, blott han är beredd att deltar i proletariatets klasskamp, är en självklar sak. Frågan är, om socialdemokratien bör göras tjänbar även för icke proletäriska klassers *klassintressen*.

Denna frågas bejakande önskas på det varmaste av de mera vittskådande elementen inom den borgerliga demokratien, som befinner sig i snabbt förfall och endast genom en sådan socialdemokratiens ”skinnömsning” – om icke till namnet, så dock i sak – vågar hoppas att åter uppstå i makt och styrka. Det jakande svaret önskas dock även av många element inom vårt eget parti, som däruti ser det säkra medlet att hastigast göra detta stort och långt förr i stånd att ta regeringstygarna, än eljest vore att vänta. Dessa element flockas kring Bernstein, och i själva verket erbjuder hans bok dem en följd av argument, t. ex. underskattandet av proletäernas klassolidaritet och klassmotsatsen mellan arbetare och borgare, hänvisningen till demokratien, som principiellt betyder upphävandet av klassväldet, maningen att vara försiktig i krigsförklaringarna mot liberalismen, att han föredrager de engelska arbetarnas nuvarande taktik framför chartisternas.

Jag har i min kritik av Bernsteins bok i ”Vorwärts” och ”Neue Zeit” redan påvisat, att hans ställning till klasskampen är oklar. ”Endast en sak framgår av hans anföranden, strävandet att

låta proletärernas inbördes solidaritet och ävenså klassmotsatsen mellan dem och kapitalisterna framstå såsom rätt obetydlig.”

Bernstein ser i denna sats en ”svår anklagelse”. Jag ser däri endast konstaterandet av ett faktum. Jag har dock icke påstått, att hans anföranden icke är överensstämmande med hans övertygelse. Men man kan mycket väl ha den övertygelsen, att proletariatets klassolidaritet är obetydlig och likväl förbli hederlig karl. Det är heller icke fråga om ”sedlig ovilja och dogmatisk korrigering”, utan om en undersökning av frågan, huruvida fakta motsvara Bernsteins uppfattning eller ej.

Han säger t. ex. på sid. 140: ”Jag har vid ett tidigare tillfälle framhållit, att de moderna lönarbetarna icke utgör den likartade i fråga om egendom, familj o. s. v. lika obundna massa, som det kommunistiska manifestet förutsätter, att det just i de högst stående fabriksindustrierna finns en fullständig, av olika utbildade arbetare bestående hierarki, mellan vars grupper blott en måttlig solidaritetskänsla är rådande”.

Visserligen medger han, att mellan arbetararistokratin och de lägre proletärlagren finns vissa sympatier, som icke heller saknas i England. ”Men mellan en sådan politisk eller socialpolitisk sympati och ekonomisk solidaritet är det ännu en stor skillnad, som visserligen kan neutraliseras av starkt politiskt eller ekonomiskt förtryck, men som, i den mån detta bortfaller, alltid på ett eller annat sätt åter gör sig märkbar. Det är ett stort misstag att anta, att England utgör något principiellt undantag härutinnan. I annan form visar sig för närvarande samma företeelse i Frankrike. Likaså i Schweiz, Förenta staterna och, som sagt, till en viss grad även i Tyskland”.

Därpå svarade jag, att England i alla händelser” utgör ett undantag. Strider mellan rivaliserande fackföreningar om bestämda arbetsområden är en för England egendomlig företeelse. Däremot invänder han, att sådana strider i England till stor del är en övervunnen ståndpunkt – och att även Tyskland har att uppvisa ”ur den ekonomiska differentieringen framvuxna och av ekonomiska intressekonflikter beroende strider mellan arbetare och arbetare”. ”På vissa platser står ännu centraliserade fackföreningar och lokalorganisationer, i enstaka industrigrenar industriförbund och fackförening som konkurrenter mot varandra.”

Däremot vill jag endast invända, att upphörandet av striderna fackförening mot fackförening i England, icke bevisade något gentemot mig, som hade förklarat sådana strider vara *undantag*. För övrigt tyder den senaste -uteslutningen från fackförbundskongressen av de förenade maskinarbetarnas stora fackförening för strejkbryteri just icke på ett upphörande av de fackliga rivaliteterna i England. Vad emellertid slitningarna mellan centraliserade och lokalorganiserade fackföreningar, mellan fackföreningar och industriföreningar beträffar, så bero de av allt annat än bristande solidaritetskänsla eller intressekonflikter mellan arbetare i olika industrigrenar. De strider, på vilka Bernstein här anspelar, uppstår dels ur meningsskilligheter om den bästa organisationsformen, dels ur kompetenskonflikter, men ingalunda ur intressekonflikter. Man måste verkligen redan vara i förlägenhet för andra bevis, om man anser denna företeelse som ett bevis, att mellan enstaka grupper av arbetare ”endast råder en måttlig solidaritet”.

Men, frågar Bernstein, hur går det vid denna solidaritet med den historiska materialismen och dialektiken. Vi har här arbetare av de mest olika yrken och inkomstgrader. ”Är det ej en av den historiska materialismens närmaste slutsatser, att olikheter i levnadsställning och levnadsätt även göra sig gällande i de beträffande folklagrens tänkesätt och ömsesidiga förhållande? Och motsvarar ej ett dylikt antagande just det dialektiska betraktelsesättet?”

Så dialektisk och materialistisk Bernstein plötsligt blir! Men att *olikheter* finns i de olika arbetarlagrens tänkesätt, det har jag aldrig förnekat. Det är ju dock fråga, om dessa olikheter är sådana, att de motverka den för alla gemensamma motsatsen mot kapitalet och sålunda upphäva eller försvaga proletärernas solidaritet. Jag påstår, att något dylikt endast kan inträffa

på sådana ställen, där proletärer innehar en privilegierad ställning. Men det är ständigt blott ett undantag och aldrig ett någon längre tid bestående sådant. Själva kapitalet strävar att övervinna och bryta varje arbetarnas privilegium i hänseende till bildning, skicklighet och organisation, och förr eller senare lyckas också detta. Det ena lagret efter det andra av dessa arbetare som ansåg sig vara något bättre än proletärer, pressas ned till samma läge som de andra och bringas till medvetande om sin solidaritet med den stora massan. Denna process försiggår inför våra ögon, och de små stridigheterna mellan lokala och centrala organisationer bevisar ej det ringaste däremot.

Bernstein anser, att mellan politisk eller socialpolitisk ”sympati och ekonomisk solidaritet är det ännu en stor skillnad, som visserligen kan neutraliseras av starkt politiskt eller ekonomiskt förtryck, men som, i den mån detta bortfaller, alltid på ett eller annat sätt åter gör sig gällande. Det är ett stort misstag, att anta, att England utgör något principiellt undantag härutinnan”.

Ja, att den proletäriska solidariteten upphör, när det politiska och ekonomiska förtrycket upphör, det vill jag icke bestrida. Solidariteten är ju ett resultat av just detta förtryck. Jag medger också gärna, att på de ställen, där starkare politiskt och ekonomiskt förtryck sammanfaller, solidaritetskänslan i regel ytterligare stegas, men är icke kapitalistklassens starka ekonomiska förtryck mot proletariatet ett livsvillkor för det kapitalistiska utsugnings-systemet? Uppstår ej klassmotsatsen mellan dem båda just ur detta? Om jag säger, att för Bernstein synes klassmotsatsen mellan proletariat och kapital mindre skarp än den i verkligheten är, eller om jag säger, att kapitalist-klassens förtryck synes honom obetydligare, det kommer väl på ett ut.

Nära besläktat med denna åskådning är den uppfattningen, att demokratin ”principiellt är upphävandet av klassväldet, om den också ej är liktydig med faktiskt upphävande av klassernas existens.” Man kan ”översätta demokrati med frånvaro av klassvälde såsom beteckning för ett samhällstillstånd, där ingen klass äger något politiskt privilegium över den stora massan.”

Vi vill se bort från frågan, om man lämpligen kan kalla demokratin ett ”samhällstillstånd”, men säkert är, att definitionen på demokratin såsom en organisationsform, i vilken ingen klass äger något politiskt privilegium, är högst ensidig. Rättslikheten är ett karaktäristikon, men ej demokratins karaktäristikon. Bernstein kan icke vara nöjd med ordet demokratis översättande med folkvälde ty därmed ges ”endast en helt ytlig, rent formell definition, under det nästan alla, som numera använda ordet demokrati, därmed förstå mera än endast en styrelseform.”

Mer än blott styrelseform – men likväl styrelseform. Och begreppet folkvälde innebär även begreppet rättslikhet, medan motsatsen icke är fallet. Även under den romerska kejsartiden finner vi rättslikhet mellan alla klasser, ingen ägde något politiskt privilegium, alla var politiskt lika rättslösa romerska borgare. Och ett anarkistiskt samhällstillstånd förutsätter även frånvaro av alla politiska privilegier, och dock vill anarkisterna, och från sin standpunkt med rätt, icke veta av demokratin, just emedan den är en *styrelseform*. Den är *majoritetsväldets styrelseform*.

Men därjämte betyder, vilket Bernstein ej heller kan förneka, demokratin icke klassernas faktiska upphävande. Vid oförändrat samhällstillstånd förbli klasserna, deras motsatser och deras ekonomiska maktmedel de samma som under fåtalsväldets politiska system. Varför skall sålunda demokratin i princip vara liktydig med upphävandet av klassväldet? Den betyder härskarställning för de klasser, som bildar flertalet eller vilka ekonomiskt eller intellektuellt hålla flertalet i beroende av sig.

Säkerligen är demokratin den outhärliga förutsättningen för klassväldets upphävande, men detta emedan den är den enda politiska form, under vilken proletariatet kan komma till klassvälde, vilket det såsom lägsta klass naturligtvis måste begagna till upphävande av alla klassolikheter. Utan proletariatets klassvälde intet upphävande av klasserna.

Men Bernstein är rädd för detta klassvälde; han söker därför i demokratin ett medel att ”i princip” upphäva klassväldet och därmed göra proletarietets klassvälde överflödigt.

Han finner, att ”tanken på individens undertryckande av flertalet ovillkorligen är motbudande för det moderna medvetandet. Vi finner i vår tid minoritetens undertryckande genom majoriteten odemokratisk. I praktiken har det visat sig, att ju längre demokratiska institutioner existerat i en modern stat, desto mer tilltar aktningen och hänsynen för minoritetens rätt, och desto mer förlora partistriderna i hätskhet”.

Var denna ”praxis” är att finna, säger han oss ej. Även här liksom i fråga om prosperiteten finner vi, att Bernstein såsom allmän lag för den moderna utvecklingen anger det, som är en tillfällig företeelse, och i föreliggande fall i ett enda land, England.

Där råder för ögonblicket politiskt vindstilla. Olikheterna mellan de båda stora regeringspartierna utjämnas mer och mer, och striden mellan England och Irland har på de sista åren förlorat i skärpa. Det är visserligen icke länge sedan engelsmännens ”moderna medvetande” ”ovillkorligt” gav sitt bifall tillkänna över de grymmaste misshandlingar av deras irländska motståndare, och dessa svarade med dolk och dynamit. Sedan Gladstone kapitulerade för irländarna, har dock detta kampsätt tagit ett slut.

Men att Engelsmännen absolut ej har någon ovillkorlig motvilja för minoriteternas eller de svagares undertryckande, det visa de i sin kolonialpolitik, i Syd-Afrika, i Sudan, i Indien. Och det demokratiska Amerika? Det har aldrig med större vållust än nu lynchat sina negrer, aldrig blev strejkande mera lättvindigt nedskjutna än nu, aldrig har amerikanarna visat sig mera blodtörstiga och tyranniska gentemot minoriteterna. Kriget mot Filipinerna skall ej förbättra deras seder.

Eller visar oss det demokratiska Frankrike, att partistriderna förlora i hätskhet, att individen skattas högre, och att den politiska utvecklingen antar allt mildare former? För att nu ej tala om Österrike och Italien, som ju genom sin rösträtt även redan i viss mån tillhöra de demokratiska staterna.

Men varför sväva så i fjärran? Vad finner vi i Tyskland, sedan den allmänna rösträtten varit gällande en hel mansålder? Tukthusförslaget och en rättspraxis, som drastiskt illustreras av klassdomarna för dagen.

Bernstein tillbakavisar med harm tanken på en proletarietets diktatur. Om man skall visa element av samma slag som de preussiska junkrarna, Stumm och Kühnemänner, Rockefeller och Jay Gould, de högre och lägre banditer, som samlas kring franska generalstaben och andra på en ytterlig politik lystna patroner av samma slag, full aktning för deras individualitet, synes mig något tvivelaktigt. Och ingenting tyder på att motsatserna mildras och avtrubbas. Tvärtom! Jag vill icke ta på min ed att proletarietets klassvälde måste anta formen av en klassdiktatur. Men att redan de demokratiska formerna är nog, att göra proletarietets klassvälde överflödigt för dess emancipation, det bevisas ej av den praktiska erfarenheten hittills och av de framtida utsikterna.

Må man ej missförstå mig. Det faller mig icke in att förneka, att *under i övrigt lika förhållanden* demokratin med sina friheter och sin klara insikt om de olika partiernas och klassernas inbördes maktförhållande är bäst ägnad att hindra klasskampen att anta överflödigt skarpa former. Detta har socialdemokratin alltid erkänt. Men härom är det här ej fråga, utan därom, huruvida demokratin kan på ett sådant sätt motverka den ur den ekonomiska utvecklingen med nödvändighet framgående förskärpningen av klassmotsatserna, att proletarietets klassvälde blir överflödigt. Däremot tala såväl teori som praxis.

Avgörandet av frågan om proletarietets diktatur kan vi väl helt lugnt överlämna åt framtiden. Även i detta fall behöver vi ej binda våra händer. Men den har såtillvida en betydelse för det närvarande, som vårt fasthållande vid proletarietets självständiga klassorganisation bestäms

av de förväntningar vi har angående klassvåldets upphörande i demokratin.

Ännu mera måste vår ställning till liberalismen har inflytande därpå.

Bernstein råder oss, att hålla någon måtta i krigsförklaringarna mot liberalismen. Det är ju sant, att den stora moderna liberala rörelsen närmast har kommit den kapitalistiska bourgeoisin tillgodo, och de partier, som kallade sig liberala, var eller blev med tiden rena skyddsgarden åt kapitalismen. Mellan dessa partier och socialdemokratin kan naturligtvis endast råda fiendskap. Men vad beträffar liberalismen såsom världshistorisk rörelse, så är socialismen icke blott dess efterföljare i tiden, utan till sitt ideella innehåll dess legitima arvinge, vilket för övrigt också praktiskt visar sig vid varje principiell fråga, till vilken socialdemokratin måst ta ställning. Om någonsin en ekonomisk fordring i det socialistiska programmet skulle realiseras på sådant sätt och under sådana omständigheter, att den på frihetsprinciper byggda utvecklingen därigenom förefallit hotad, har socialdemokratin aldrig skytt att ta ställning däremot. Tryggandet av den statsborgerliga friheten har alltid för densamma stått högre än förverkligandet av vilket som helst ekonomiskt önskemål. Den fria personlighetens utbildande och tryggande är ändamålet av alla socialistiska mått och steg, även de, som till det yttre framstå som tvångsåtgärder ... Författningen av 1793 (den franska) var ett följdriktigt uttryck för tidens liberala idéer, och hur föga den stod eller står socialismen i vägen, visar ett flyktigt genomseende av dess innehåll. Babeuf och "de jämlike" såg därför också i denna författning en förträfflig utgångspunkt för förverkligandet av sina fordringar och satte i konsekvens därmed dess återinförande främst på listan av sina krav. Det, som senare uppträtt som politisk liberalism, är endast en försvagad form därav, motsvarande eller tillfyllestgörande för det kapitalistiska borgardömet behov efter den gamla regimens störtande, alldeles som den s. k. manchesterskolan endast är en försvagad och ensidig framställning av de grundsatser, som fastslogs av den ekonomiska liberalismens klassiker. *I verkligheten finns ingen liberal tanke, som icke älven tillhör socialismens idéinnehåll.* Till och med principen om det ekonomiska självansvaret, som till utseendet så fullkomligt tillhör manchesterläran, kan enligt min mening varken teoretiskt förnekas av socialismen eller under några tänkbara omständigheter försättas ur verksamhet." (sid. 205, 206.)

"Principen om det ekonomiska självansvaret" i all ära, likaså den "statsborgerliga friheten" och "den fria personlighetens utbildande och skyddande", men med dessa principer och friheter synes mig liberalismens väsen ej vara tillräckligt karaktäriserat. Vi måste dock lika väl som socialismen uppfatta densamma som bestämd historisk företeelse och ej såsom en hinsidan tid och rum stående frihetsformel. Åtminstone är den liberalism, mot vilken socialdemokratin riktar sina krigsförklaringar, en mycket konkret företeelse: de liberala partier, om vilka Bernstein själv säger, att de är "rena skyddsgarden åt kapitalismen". Men även liberalismen i sin renaste form, idealet för flertalet av de till upplysningsfilosofin hörande tänkarna, är till sitt sociala innehåll ingenting mindre än socialistisk, varken direkt eller ens indirekt, d. v. s. i sina konsekvenser. Annorlunda förhåller det sig visserligen med liberalismens *politiska* innehåll, demokratin. Denna måste socialismen självklart acceptera, – men sedan när uppträder socialdemokratin fientligt mot de demokratiska idéerna? Till grund för Bernsteins hela argumentation ligger här en sammanblandning av demokrati och ekonomisk liberalism, såsom hans åberopande av 1793 års konstitution och Babeuf tydligt bevisar.

Liberalismens ekonomiska innehåll motsvarar den utvecklade varuproduktionens behov. Den fundamentalrätt, som den fordrar, är den fulla, obegränsade privatäganderätten, icke blott till konsumtions- utan även till produktionsmedel. Dess fordrade fundamentalfrihet är friheten att producera och sälja, vilken princip ej är grundad på "en försvagad och ensidig framställning av de grundsatser, som fastslogs av den ekonomiska liberalismens klassiker", utan formulerades redan av de första bland dessa, fysiokraterna.

Även författningen av 1793 erkände, ehuru framsprungen ur de understa folkmassornas skräckvälde, dessa liberalismens båda grunddrag. Den förklarade: "Äganderätten är varje statsborgares rätt att efter behag (å son gr) förfoga över sina egodelar, sina inkomster, sitt arbete och sin flits frukter – – Intet slags arbete, intet slag av jordbruk eller handel kan förnekas statsborgaren." Annorlunda löd det författningsförslag, som Robespierre förelade

jakobinerna. Där hette det: ”Äganderätten är varje statsborgares rätt att förfoga över den egendom, som lagen tillåter honom inneha. Äganderätten är liksom varje annan rätt begränsad av förpliktelser att akta andras rätt. Den får varken hota medmänniskors säkerhet, frihet, existens eller egendom. Varje egendom, varje förvärv, som strider mot denna grundsats är otillåtlig (illicite) och omoralisk”.

Så sade den förvisso ej socialistiske Robespierre.

Och Babeuf skulle nu ha trott sig i 1793 års författnings ekonomiska grundsatser har funnit förträffliga utgångspunkter för införandet av egendomsgemenskap?

Därom var absolut icke tal.

Men konstitutionen 1793 innehöll ej blott erkännandet av privategendomen och *laissez-faire*-systemet, den innehöll även en demokratisk organisation för staten, som i författningen 1795 åter borttogs. Den innehöll framför allt den allmänna lika och direkta rösträtten, i vars ställe den senare författningen satte censusval och indirekta val. Och *därför* fordrade Babeuf att författningen av 1795 skulle ersättas med den av 1793. Han fordrade dess återställande, emedan den, som det heter i en av hans proklamationer, ”tillförsäkrar alla medborgare den oförytterliga rätten att bestämma om lagarna, att utöva politiska rättigheter, rätten att församlas och kräva, vad de anse vara nödvändigt, trygghet mot svält och hunger – rättigheter, som den motrevolutionära akten 1795 genomgående och uppenbart har kränkt” (citerat av G. Deville i hans bok ”Gracchus Babeuf”). I samma skrift säger Deville vidare: ”Långt ifrån att nödvändigtvis leda till kommunism, såsom den fantasirike historieskrivaren H. v. Sybel påstår, förklarade konstitutionen av 1793 egendomen för en absolut rätt, proklamerade full oavhängighet för industri och handel. Om kommunister som Babeuf framför allt fordrade dess införande, så var detta icke emedan de förlorat ur sikte det gemensamhetstillstånd, som var deras mål, utan emedan de hade den övertygelsen, att revolutionen endast till den 9:e Thermidor (1794) hade gått rätta vägen, och att de därför, för att ge den den avslutning, som de ansåg vara naturlig, måste ta upp dess arbete på den punkt, dit revolutionen denna dag hade hunnit.”

Babeuf och de jämlike fordrade alltså 1793 års författning för dess demokratiska innehålls skull, *trots*, icke *på grund av*, dess ekonomiska liberalism. Att åberopa Babeuf och denna författning till bevis för att liberalismen icke står socialismen i vägen, att, såsom Bernstein på ett ställe uttrycker sig, liberalismen ”vill säga en samhällsprincip, vars fulländning socialismen skall bli”, är dock ett allt för bekvämt sätt att tillgodogöra sig historiens fakta.

Långt sämre än Babeuf och ”de jämlike” är i Bernsteins ögon chartisterna, och dock var de jämförda med de förra riktiga söndagsskolebarn. Hos de förra försöket att genom en sammansvärjning i ett språng genomföra kommunismen, hos de senare kravet på allmän rösträtt och tiotimmarsdag. Det oaktat vinner de icke Bernsteins bifall, ty de ville nå sitt mål oberoende av, ja i strid med ”det radikala borgardömet.”

Han säger, att ju mer socialdemokratin bestämmer sig för att synas vara vad den är – ett demokratiskt-socialistiskt reformparti, desto mer skall också dess utsikter att genomföra politiska reformer växa. ”Fruktan är helt visst en stor faktor i politiken, men man bedrar sig, om man tror att allt kan vinnas genom att väcka fruktan. De engelska arbetarna fingo rösträtten icke då chartiströrelsen gick som mest revolutionärt till väga, utan när de revolutionära slagorden hade tystnat och när arbetarna förenade sig med det radikala borgardömet för att tillkämpa sig reformer. Och den, som invänder mot mig, att sådant är omöjligt i Tyskland, honom ber jag genomläsa, vad den liberala pressen för femton och tjugo år sedan skrev om fackföreningsstrider och arbetarlagstiftning, och hur de liberala partiernas representanter talade och röstade i riksdagen, då det gällde dylika frågors avgörande. Han skall då kanske medge, att den politiska reaktionen icke är den mest betecknande företeelsen i det borgerliga Tyskland”. (Sid. 251)

Det är sant, chartisterna vann icke rösträtten, men de vann något annat – tiotimmarsdagen. Det är heller icke att förakta. Vill Bernstein emellertid påstå, att de ej erhöll den allmänna rösträtten, emedan de gick revolutionärt tillväga? Men vid samma tid som chartisternas efterföljare erhöll rösträtten, fingo även de tyska och franska arbetarna denna rätt och mycket mera utsträckt än de engelska, ehuru de betedde sig mycket revolutionärt och på intet sätt gick det liberala borgardömet till mötes.

Just engelsmännen är allra minst de, som låter blotta ”åtbörder” inverka på sig. Den engelska bourgeoisin kunde ej ens på frihandelsagitationens tid ta sig illa vid av chartisternas språk och agitation, då den själv i språk och agitation vad ”revolutionära åtbörder” beträffar mycket väl kunde mäta sig med de förra. Det som gjorde borgarna förbittrade på chartisterna var den omständigheten, att de agiterade och organiserade sig självständigt och i strid mot frihandlarna. Detta förlät de dem lika litet som det preussiska framstegspartiets män gav Lassalle förlåtelse för samma förbrytelse, trots denne icke just begagnade några ”revolutionära åthävor”.

Redan det egendomliga att ställa mot varandra två moment, som absolut ej nödvändigtvis är några motsatser – revolutionära åthävor och förbund med det radikala borgardömet – gör det tydligt, att det för Bernstein vid hans bekämpande av de förra huvudsakligast gäller att möjliggöra det senare. Men detta förbund är möjligt under två former: att det självständigt och i ett särskilt parti organiserade proletariatet tidvis går samman med borgerliga partier i och för vissa bestämda ändamål – en taktik, som redan det ”Kommunistiska manifestet” har förklarat under vissa förhållanden nödvändig – och att utvidga den proletäriska demokratin till ett stort, alla demokratiska element omfattande folkparti, såsom det gick i England efter chartismens insomnande i motsats till den kontinentala utvecklingen och som det nu senast även börjat fordras av reformriktningen inom vårt parti.

Vad talar för detta utvidgande? Den förväntan, att ett sådant stort demokratiskt parti långt förr kan uppnå majoritet än proletariatet ensamt för sig; att det genom att avstå från många av sina revolutionära åthävor förr blir i stånd att regera, att sålunda proletariatet förr blir satt i stånd att vinna, visserligen icke makten men dock makt. Väl kan proletariatet på denna väg icke driva alla sina fordringar igenom; det måste låta sig nöja och ta hänsyn till alla sina kamrater i det stora folkpartiet, men en fågel i handen är bättre än tio i skogen, och ingen maxim är sämre än denna: allt eller intet. Om vi icke från ett lönarbetarparti förvandla vårt parti till ett folkets hela massa omfattande, döma vi oss för oberäknelig tid till impotens, till fullständigt ofruktbar opposition.

Detta är socialreformpartiets argumentation. De glömma, att socialdemokratin utövar en omfattande positiv verksamhet, även om den icke har några ministerposter att förläna. Visserligen förmår ej fruktan uträtta allt, och jag tror, att den direkta, fysiska rädslan för socialdemokratin ännu icke har åstadkommit mycket. Och det oaktat ser vi, att vår hela inre politik redan sedan flera år rör sig kring socialdemokratin. Detta kommer sig ej av fruktan, att vårt parti, om man ej håller det vid gott humör, en vacker dag skulle kunna slå ett förkrossande slag, utan av fruktan att socialdemokratin en vacker dag kunde samla alla arbetarmassorna kring sitt baner.

Proletariatets tillväxt i antal och styrka och socialdemokratins växande inflytande på detta proletariat – nödvändigheten för de andra partierna att gå i konkurrens med vårt parti, för att icke låta denna till allt större betydelse kommande maktfaktor helt gå sig ur händerna, det är de faktorer, som tvinga de borgerligt demokratiska partierna in på socialreformernas väg, som i den liberala pressen framkallat det omslag, som synes Bernstein så betecknande för den tyska bourgeoisies goda vilja.

På detta sätt kommer socialdemokratin till resultat.

långt innan den själv är i stånd att ta makten i sin hand, genom ombildning av de borgerligt-demokratiska partierna, som måste göra åtminstone en del av vårt partis fordringar till sina,

om ej arbetarklassen, nationens starkaste klass, helt skall komma utom deras inflytande.

Om socialdemokratin sålunda förblir uteslutande det kämpande proletariats klassparti, så avstår den därmed absolut ej från varje positiv verksamhet. Ville den däremot så inrätta sitt program och sin taktik, att den kan i sig uppta även andra klasser och föra deras klasstrider, så skulle den därmed förlama sin egen stridskraft och med sin enhetlighet även prisge sin enighet.

Offret skulle knappast ha någon nytta med sig. Även som endast demokratiskt parti skulle den bli ett parti, i vilket proletariatet blir utslagsgivande, och de andra klasserna underkasta sig icke en proletärisk ledning. Ett demokratiskt samlingsparti är möjligt endast under borgerlig ledning. Är en allmän demokrati under sådan ledning icke längre möjlig och den är överallt stadd i förfall – då är den med proletariatet som ledande klass först riktigt omöjlig.

Men vilka klasser jämte proletariatet skulle man för demokratin kan räkna med? Småborgare, bönder, intelligensen. Redan nu är ingen medlem av dessa klasser förvägrat att ingå i vårt parti, om han känner sig som proletär och vill deltar i proletärernas klasskamp. Men hur skall småborgare och småbönder, som icke står på denna proletäriska ståndpunkt, förbättra sin ställning? Framför allt genom att från små utsugare blir stora utsugare, kapitalister, storbönder, och därigenom att de icke finner några gränser för exploateringen av sina arbetare. Ju mindre utsugaren är, desto mera kännbar blir för honom varje reform. Proletariatet kan tidtals förena sig med dessa element för uppnående av vissa politiska mål och förvaltningsformer, men aldrig i längden arbeta samman med dem i en organisation.

Och intelligensen? Ja, denna har till största del intet intresse av lönarbetets exploatering; själv hör den delvis till de exploaterade. Men till antalet svag äger den ännu mindre inneboende styrka. Den är den för en energisk klasskamp minst ägnade delen av folket, och hur mycket den än i själ och hjärta må hata den kapitalistiska regimen, kommer den dock att förbli denna underdånig. Sant är, att socialdemokratin har behov av intelligensen, av en talrik intelligens, men den kan i sina led välkomna endast dem, som är beslutna att riva alla broar bakom sig och hänsynslöst ta upp kampen mot det borgerliga samhället. Den som icke kan eller vill detta, han må hålla sig borta från arbetarrörelsen. Slutligen måste antingen han bli besviken på arbetarrörelsen eller denna förrådd av honom.

Men det är just intelligensen, som ivrigast strävar att utvidga socialdemokratin från ett klassparti till ett folkparti. Bönder och småborgare lägger icke något synnerligt stort behov därav i dagen.

Hur Bernstein ställer sig till denna fråga, ger hans bok icke tydligt till känna. Han gör intet bestämt uttalande därom, men däremot är hans argument i taktikfrågan sådana, att de kan begagnas och även bli begagnade till förmån för vårt partis omläggning till ett folkparti. Och därför var det nödvändigt att beröra dem och visa, hur föga de bevisar det, som de föreges bevisa.

Vi måste här ännu en gång återkomma till Bernsteins redan ovan omnämnda artikel, som, medan tryckningen av dessa ark pågick, infördes i "Vorwärts" och behandlade hans ställning till Erfurt-programmets teoretiska del.

Han är bland annat emot den passus i Erfurt-programmet, som förklarar, att samhällets omdaning endast kan vara arbetarklassens verk. Han skulle vilja säga: *måste i första hand* vara arbetarklassens verk. Detta säger antingen samma sak eller uttrycker det en annan tanke mycket svävande. Vi har redan påvisat att det här är fråga om en kamp mellan klasser, icke mellan individer. I proletariatets emancipationskamp kan individer av de mest skilda klasser deltar. Erfurt-programmet hindrar ingen därifrån. Men frågan är, om proletariatets emancipationskamp kan vara en strid för icke proletäriska klassintressen. Denna fråga blir av Erfurt-programmet besvarad med ett avgjort nej; genom den Bernsteinska avfattningen lämnas den

oavgjord. Likväl talar den senare för, att Bernstein vill skapa mark för socialdemokratins omdaning till ett demokratiskt samlingsparti, att socialdemokratien icke skall ha mod synas vara vad den är, utan det modet att bli något helt annat än den hittills varit, att den skall bryta med Internationalens grundsats: "Arbetarklassens emancipation måste genomföras av arbetarklassen själv."

Allt efter socialdemokratins karaktär, om proletärparti eller folkparti, måste emellertid dess slutmål ställa sig annorlunda.

Varje politiskt parti måste ställa som sin uppgift att erövra den politiska makten, för att gestalta staten i enlighet med sina åskådningar och låta statsmakten verka på samhället. Men varje livskraftigt parti måste också vara förberett på, att statsmakten faller i dess händer, och därför måste det vid varje tillfälle veta, vilka ändamål det vill låta denna makt tjäna. Det måste alltid kunna ge svar på denna fråga, om det vill kunna utveckla någon propagandistisk styrka. Ett parti, som från början förklarade, att det endast i oppositionen skulle kunna göra någon nytta, att det blott strävar till makt, men icke till makten, skulle lamslå sig självt och förlora allt förtroende hos folkets massa.

I denna mening måste sålunda varje parti ha ett "slutmål", icke såsom en avslutning av den sociala utvecklingen; denna har intet slut och intet slutmål, utan som sin praktiska verksamhets slutliga ändamål och uppgift.

Det är tydligt, att ett folkparti, i vilket bonde- och småborgarståndens klassintressen har bestämmande inflytande, om de är än så arbetarvänliga, alltid måste stå på den givna samhällsordningens grund, privatäganderätten till produktionsmedlen och privatproduktionens frihet. Det kan icke komma förbi konstitutionen av 1793, icke förbi liberalismens princip, och hur rabiatt det än må uppträda kan det aldrig bli något annat än ett demokratiskt-socialistiskt reformparti, varvid ordet socialistisk endast är med för den goda klangens skull som erinran om en ljuv ungdomsdårskaps glada tid eller drömmen om ett paradys, vars tillkomst det efter femhundra år står en var fritt att önska. Men det finns i detta sammanhang intet, som medför några praktiska förpliktelser.

Annorlunda måste slutmålet för ett rent proletariskt parti gestalta sig. Proletariatet har intet intresse av att bibehålla privatäganderätten till produktionsmedlen. Även om det kommer till makten på det mest fredliga och lagliga sätt och om det än är aldrig så besjälatt av önskan att ej omstörta något, att ej avvika från den "organiska utvecklingens" väg, och hur skeptiskt det än må ställa sig till de socialistiska "utopierna", så skall det dock vid tillvaratagandet av sina intressen icke lägga någon vikt på att privatäganderätten till produktionsmedlen och privatproduktionen upprätthållas.

Tvenne saker måste däremot den proletariska regimen överallt söka uppnå: först *upphävandet av de stora kapitalistiska monopolens privata karaktär och sedan arbetslöshetens avskaffande, den industriella reservarméns upphävande.*

Men därmed träffar den det kapitalistiska produktionssättet i hjärtat. Utan monopolistiska arbetsgivarförbund och utan arbetslösa, som är beredda att inta strejkande arbetares platser, skall det organiserade proletariatet bli kapitalisterna övermäktigt. Om dessa redan nu klaga över proletariatets terrorism, så är detta endast ett dumt talesätt. Däremot måste diktaturen i fabriken nödvändigtvis tillfalla proletariatet, när det en gång har kommit till maktställning i staten. De kapitalisters läge, som efter kartellernas och trusternas förstatligande ännu blir kvar, måste då bli olidligt; de har nu blott att bära risken av sina företag, utan att äga bestämmanderätt över dem. Långt mera t. o. m. än arbetarna i våra dagar skall då kapitalisterna nödgas sträva till en fördelaktig socialisering av sina företag. De skall i och för en möjligast snabb och smärtlös lösning av detta problem använda långt mera kraft och intelligens, än de i dag använda till den proletariska rörelsens bekämpande. Övergången till socialistisk produktion skulle tränga sig på det segrande proletariatet, även om detta ej från

begynnelsen strävade därhän, utan endast låte sig ledas av sina klassintressens logik.

Med andra ord: kapitalistisk produktion och proletariatets politiska välde är oförenliga med varandra. Att säga något mera är visserligen icke möjligt. Vi vet varken när eller hur detta välde skall komma, om genom en enda stor storm eller genom flera katastrofer eller småningom, gradvis förverkligas. Vi vet heller icke hur samhället och proletariatet vid begynnelsen av det senares välde skall komma att se ut, alldenstund båda oavbrutet förändrar sig; vi vet ej hur många förutsättningar för socialismen, som ännu saknas, till dess skola har uppstått, hur svåra eller lätta den proletariska regimens uppgifter därigenom ska bli. Vi kan blott konstatera den nödvändighet, varmed det segrande proletariatet skall drivas att i stället för den kapitalistiska sätta en socialistisk produktion.

Om proletariatet organiserar sig som självständigt politiskt parti, som medvetet ställer sig på klasskampens grund, då måste upphävandet av privatäganderätten till produktionsmedlen samt av den kapitalistiska privatproduktionen bli dess mål. Det måste göra socialismen till sitt tecken icke som en fulländning utan som ett övertagande av liberalismen. Det kan icke vara ett parti, som inskränker sig till *demokratiskt-socialistiska reformer*; det måste vara den *sociala revolutionens* parti.

Det är här naturligtvis icke fråga om revolution i polismening, tänkt som beväpnat uppror. Det parti skulle vara rent vansinnigt, som principiellt beslöt sig för upprorsvägen, så länge andra, färre offer krävande och säkrare vägar står till förfogande för dess frammarsch. I den mening har socialdemokratin aldrig varit principiellt revolutionär, utan endast i den bemärkelse att den är medveten om, att den, när den kommit i besittning av den politiska makten, icke kan använda densamma på annat sätt, än till övertagande av det produktionsätt, på vilket den nuvarande samhällsordningen beror. Jag skäms att åter nödgas upprepa detta, men efter den förvirring, som Bernstein med sin polemik mot vår ”på katastrofer tillspetsade taktik” lyckats åstadkomma, har jag intet val.

Han förklarar uttryckligt, att han använder ordet revolution ”uteslutande i dess politiska betydelse, såsom liktydigt med *uppror* eller *olagligt våld*”. Härtill anmärker han: ”Det är känt, att Marx och Engels tills tämligen sent ansåg detta vara den nästan överallt oundvikliga vägen, och många anhängare av den marxiska läran anse den ännu vara oundviklig. Av många anses den också vara den kortaste vägen”.

Till bevis för denna famösa sats citerar han ett uttalande av Jules Guesde från år 1877, då denne, vad jag vet, ännu icke var någon genomsyrad marxist.

Och hur lyder denna sats? Jag återger den fullständig; icke enligt Bernsteins stympning. Satsen inom klammern felas i hans citat: ”Men för vem är det icke uppenbart, att för de stora städerna, varest ju arbetarna utgör det övervägande flertalet, om de en gång [uppnått de båda förenämnda punkterna, (republiken och församlingarnas självbestämmanderätt)] kommit till oinskränkt förfogande över den offentliga makten, över sin förvaltning och sin lagstiftning – den *ekonomiska revolutionen* endast skulle ha varit fråga om månader, ja kanske blott om veckor?” (Berliner ”Zukunft”, s. 87.)

Redan ordet revolution tycks på Bernstein utöva en uppskakande verkan liksom på många sachsiska gendarmer. Eljest skulle den uttryckliga beteckningen ”*ekonomisk revolution*” ha sagt honom, att här icke är tal om uppror. I själva verket menar Guesde här ingenting annat, än att i de större städerna, där arbetarna utgör flertalet, så snart en gång republiken och kommunernas självförvaltning införts, socialisterna lätt skulle kunna få lagstiftningen och förvaltningen om hand, för att sålunda kanske redan inom några veckor ge kommunen en socialistisk organisation. Denna förhoppning förefaller även mig mycket optimistisk. Men säkert är det därvid fråga om en mycket laglig erövring av den offentliga makten genom *röstsedeln*, eljest behövdes icke förutsättningen av republiken och kommunernas självbestämmanderätt. Bernstein har visserligen utelämnat dessa båda väsentliga förutsättningar, av

vad skäl vet jag ej, och sålunda givit satsen en annan karaktär. Men därigenom blir hans hänvisning till densamma såsom ett vittnesbörd om det marxistiska svärmeriet för det beväpnade upproret just icke bättre.

Allt sedan Lasalle bemödar sig socialdemokratien att klargöra skillnaden mellan revolution med högafflar och slagor samt den sociala revolutionen, att den principiellt arbetar blott på den senare. Vi torde kunna smickra oss med att vi bragt t. o. m. myndigheterna närmare denna uppfattning – och nu träder en av våra äldsta och mest framstående talesmän fram och gör den ekonomiska revolutionen liktydig med uppror; anser det vara nödvändigt att varna den tyska socialdemokratien för oöverlagda uppror!

Om Bernsteins skrift skulle ha någon verkan, måste det framför allt vara, att åter ge liv och kraft åt alla de konfysa föreställningar, som våra motståndare utbreda om oss, och som det tagit en god del av vårt livsarbete att skingra.

Det är tydligt, att proletariatet som självständigt politiskt parti icke måste vara revolutionärt i polismening, utan i den politiska ekonomins mening. Bernstein föreslår i stället för ”principiell omändring av samhällsordningen” ordet ”social omgestaltning”, men ingen skall kunna påstå, att den grundsatsliga motsatsen mellan den nya och den gamla samhällsordningen i den senare ordalydelsen finner ett uttryck – en motsats, som Bernstein själv på vissa ställen förnekar. Hans socialism är liberalismens fulländning.

Jag medger gärna, att ordet revolution kan vilseleda; jag anser det också vara fördelaktigt att icke utan tvingande skäl använda det, men jag tror icke, att det är den rätta vägen att undvika vilseledningen, om man använder själva ordet i oriktig mening. Eller skall vi alls icke använda det? För att känneteckna vissa förlopp är det oundgängligt. När det gäller att beteckna motsatsen mellan en riktning, som principiellt icke vill längre än till reformer inom det bestående samhällets ram, och en riktning, som strävar till en högre, på nya grunder vilande samhällsordning, skall den senare riktningens mål icke tydligt kan betecknas genom ordet ”social omgestaltning”, utan endast genom ordet ”social revolution”, varvid ingen, som om också blott ytligt känner vår partilitteratur, kan vara i tvivel om, att *social revolution* och *politiskt uppror* är två helt olika begrepp. Den sociala revolutionen är ett mål, som man principiellt föresätter sig, upproret är ett medel till ändamål, som man endast kan bedöma med hänsyn till ändamålsenligheten.

Men icke blott den *sociala*, utan även den *politiska* revolutionen får man icke likställa med uppror. Icke-polisspråket betecknar med politisk revolution varje stor *politisk skakning*, som påskyndar nationens politiska liv och låter det pulsera kraftigare än förr, i motsats till motrevolutionen, som stoppar det politiska maskineriet. Upproret eller användandet av ”olagligt våld” kan vara en episod, och en mycket viktig episod i en sådan skakning, men det är icke själva revolutionen. Det högst lagliga inkallandet av nationalförsamlingen är ett lika så stort moment av revolutionen som Bastiljens stormning. Ingen skall vilja tala om det stora franska upproret 1789. Och absolut icke skall man ge uppror och lagstridiga våldsgärningar, som icke har något inflytande på det politiska livet, t. ex. indiska infödingars motstånd mot de engelska pestkommissionerna, namn av revolutioner.

För att ”utesluta missförstånd” använder sålunda Bernstein ordet revolution just i den mening, vari det icke motsvarar det vetenskapliga och politiska språkbruket, vari det i regel endast används av polisen och myndigheterna, som i en revolution endast intressera sig för de akter, som kollidera med strafflagen.

Den sociala revolutionen, icke i Bernsteinsk mening, är det nödvändiga slutmål, till vilket varje självständig politisk organisation av proletariatet ovillkorligen strävar. Den som organiserar proletariatet som självständigt politiskt parti, bereder därmed i detta också plats för tanken på den sociala revolutionen, han må nu vara så fredlig och nykter som helst och hans blick på framtiden så skeptisk som helst. Och omvänt skall var och en, som vill dra

proletariatet bort från de övriga partierna och göra det politiskt självständigt, så mycket lättare hinna detta mål, ju klarare han gör arbetarna medvetna om den sociala revolutionens nödvändighet.

Å andra sidan har vi sett, att den demokratiska samlingens (proletariatets uppgående i ett folkparti) politik i sig innebär avstående från revolutionen, inskränkning till den sociala reformen.

Sålunda erhåller ställningen till frågan om den sociala revolutionen en eminent praktisk betydelse för den nu levande generationen. Man må tro, att det tjänar till intet att tvista om revolutionen, d. v. s. att ruva på ovärpta ägg. För ögonblicket vill båda riktningarna inom arbetarrörelsen detsamma: socialpolitiska och demokratiska reformer. Må man alltså arbeta på dessa och icke störa enigheten med tråtor om saker, om vilka ingen människa kan veta, hur de kommer att gestalta sig. Men det har visat sig, att frågan om *slutmålet* för vår politik: om revolution eller begränsning till reformen är på det intimaste förbunden med frågan om proletariatets *organisation* och propaganda såsom i nuet levande *politiskt* parti.

Om så ej vore, då skulle i alla händelser betonandet av den revolutionära ståndpunkten hos den ena riktningen visa sig meningslös icke mindre än reformmännens häftiga angrepp mot vad de kalla "den revolutionära frasen". Däremot blir motsatsernas skärpa begriplig, när man ser, att bakom det, som synes vara en strid om talesätt, döljer sig striden om en fråga, vars besvarande är en livssak för socialdemokratin såväl som för den borgerliga demokratin, frågan om proletariatet skall föra sin klasskamp som självständig politisk organisation eller som en del av ett alla demokratiska folkklasser omfattande folkparti.

c) Skall vi segra?

Detta är allvarligt den fråga, som Bernstein uppställer – och förnekar.

Vi har sett, att varje livskraftigt politiskt parti måste sträva, att vinna den politiska makten, att det icke får inskränka sig till att vilja förbli ett oppositionsparti. Detta skall enligt Bernstein icke gälla för socialdemokratin. Denna kan för överskådlig tid framåt endast som opposition göra någon nytta.

Proletariatet är mycket för svagt, anser han, för att det så snart skulle kunna räkna på att erövra den politiska makten. Men om detta skulle lyckas, skulle det blott kunna ställa till galenskaper, ty det är ännu allt för outvecklad, för att ordentligt kunna bruka sin makt, och förhållandena är ännu icke mogna för socialismens förverkligande. "Har vi redan nått den produktivkrafternas utvecklingshöjd, som erfordras för klassernas avskaffande?" frågar han. (Sid. 278.) Hans svar har en mycket pessimistisk lydelse.

Och arbetarna? "Trots de stora framsteg, som arbetarklassen sedan den tid, då Marx och Engels skrev, har gjort i intellektuell, politisk och yrkeshänseende, anser jag dem dock inte ens nu tillräckligt utvecklade, för att överta den politiska makten." (Sid. 276.)

Redan förut i sin skrift har Bernstein behandlat samma frågor. Om hans där uttalade betänkligheter mot det moderna produktionssättets mognad har vi redan yttrat oss (sid. 91) och visat, att det är omöjligt att ange ett bestämt stadium i produktionsutvecklingen, varifrån man kan förklara samhället moget för socialismen. Proletariatets medvetna ingripande i det ekonomiska maskineriet måste uppenbarligen ta helt andra former på en lägre än på en högre kapitalistisk utvecklingsgrad, proletariatets politiska välde måste ha andra verkningar i ett land med gammal än i ett land med ung kapitalism. Det är allt, vad man kan säga. Men det skulle vara absurt, att vilja räkna ut en gräns, från vilken man först kan förklara socialismen möjlig att genomföra.

I de senare delarna av sin bok är Bernstein tydligen besjälad av samma känsla, som för ögonblicket behärskar den som skriver dessa rader: behovet att snart komma till slutet, då man

nu en gång kommit det så nära. Och så ger också inga vidare detaljer, utan nöjer sig med att hänvisa till några auktoriteter.

Därvid är han dock tämligen olycklig.

Av de tre författare, på vilka han åberopar sig, får två (Engels och Atlanticus) sina meningar falskt återgivna, och av den tredje, Neupauer, betecknas såsom högst beaktansvärd en åsikt, som icke är något annat än en hypotetisk, icke närmare motiverad anmärkning. På mitt påpekande, att Engels och Atlanticus båda på det mest avgörande sätt hade påstått motsatsen till det, varför Bernstein kallat dem till vittnen, (Neue Zeit XVII, 2, sid. 74) har han intet bättre svar att ge, än att Engels och Atlanticus i de punkter, där de avvika från honom, icke synas honom oemotsägliga. ("Neue Zeit", XVII, 2, sid. 582 o. f.) – i varje fall ett egendomligt sätt att rättfärdiga sitt åberopande av dessa författare. Jag vill dock icke här vidare ingå på dessa sidodetaljer och hänvisar den, som intresserar sig för saken, till angivna ställen i "Neue Zeit".

Det är nog att fastslå, att Bernstein icke har företett det ringaste bevis för sitt påstående, att produktivkrafterna ännu icke är tillräckligt utvecklade för klassernas upphävande; att snarare hans eget skyddsgarde vänder sig mot honom.

Men den av kapitalismen uppnådda höjden av produktionsutvecklingen är blott en av de faktorer, som leder till socialismen. Denna faktor förblir död utan en annan, som ger den liv: ett kraftigt, politiskt moget proletariat. Har vi ett dylikt i sådan utsträckning, att det sätts i stånd att gripa statsrodret? Ja, våga vi ens överhuvudtaget hoppas, att inom överskådlig tid förfoga över ett sådant proletariat?

Älven denna fråga besvarar Bernstein nekande. Liksom frågan om socialismens materiella förutsättningar behandlar han i sin skrift även denna fråga tvenne gånger, första gången i mitten (sid. 137) och sedan återigen i slutet.

Varav består det moderna proletariatet? frågar han (sid. 139) och svarar:

"Dit räknar man alla egendomslösa, alla som sakna inkomst av egendom eller av någon privilegierad ställning, utgör det utan tvivel i alla framskridna länder befolkningens absoluta flertal. Det är blott att märka, att detta proletariat är en blandning av vitt skilda element, av samhällsklasser, bland vilka större olikheter gör sig gällande än bland folket 1789, vilka visserligen, så länge de nuvarande egendomsförhållandena äger bestånd, har flera gemensamma eller åtminstone likartade intressen än motsatta, men vilka så snart de nuvarande egendomsägarna och maktinnehavarna blivit avsatta eller berövade sin ställning, genast skulle inse olikheten i sina behov och intressen."

I dessa satser ligger å ena sidan en lika stor underskattning som en överdrift å andra sidan.

En underskattning, när Bernstein vill medge endast att proletariatet utgör "det absoluta flertalet" av de mera framskridna ländernas befolkning. Proletariatet är visserligen icke så starkt som Bernsteins huvudvittne mot socialismen, den präktige följetongsskrivaren i "British Review", påstår, han som år 1851 redan lät det utgöra 94 procent av Englands befolkning. Vi har sett, att Baxter 1867 beräknade det till cirka 80 procent. I tyska riket utgjorde 1895 de självständiga 26,84 procent av samtliga arbetande, år 1882 ännu 29,25. De osjälvständiga arbetarna utgör sålunda betydligt över 70 procent, nästan *tre fjärdedelar* av de arbetande. Detta är nu en stark "absolut majoritet".

Härvid räknade riksstatistiken till de "självständiga" icke blott självständiga företagare såsom kapitalister, hantverkare, småhandlare, godsägare, bönder, utan även hemindustriidkare, ledare och chefer i beroende ställning (t. ex. direktörer för aktiebolag), "officerare, högre tjänstemän, andliga, lärare-, läkare- och förvaltningspersonal, skådespelare, musiker, konstnärer, privatlärare, privatsekreterare" (Tyska rikets statistik, N. F. Bd 111, s. 62, 63).

Att det bland dessa självständiga finns många, som icke har någon ”inkomst av egendom eller privilegierad ställning”, behöver icke förklaras.

I alla händelser visar föregående uppräknings, att, om man vill tala om en ”blandning av utomordentligt olikartade element”, så förete de självständiga, *icke-proletärerna* en sådan. Men Bernstein har här öga endast för splittringen inom proletariatet, och han kan icke framställa den stor nog; det är ”en blandning av samhällslager, bland vilka större olikheter göra sig gällande än bland ”folket 1789”.

I sanning ett djärvt påstående: Våra dagars proletariat består av lönarbetare; ”folket 1789” bestod ej blott av lönarbetare, utan även av hantverkare, handlande, bönder och trasproletärer, vilka sistnämnda även politiskt icke spelade någon oviktig roll i det dåtida folket. Om man rent av vill anse ”folket 1789” liktydigt med det tredje ståndet, så kommer dock kapitalisterna och intelligensen till. Vilken brokig blandning, som här störtade feodalstaten! Men Bernstein påstår, att den nuvarande lönarbetarklassen består av element, som sinsemellan är mera olikartade än folket 1789! Och samme man, som framlägger detta påstående, gör sig i samma veva lustig över den ”verkligt asiatiska sinnesro”, varmed Parvus må man tänka sig! – i proletariatets arme medräknas lantbrukets 5,600,000 lönarbetare. Borde han då ha räknat dem till deras arme, som får sina inkomster av egendom eller en privilegierad ställning?

Som bevis för de djupa motsatserna inom lönarbetarklassen framhållas för oss de stora olikheter som finns mellan industrins, handelns och lantbrukets lönarbetare. Vi har sett, vad man får tänka om differenserna fackföreningar emellan. Att skiljaktigheter finns inom lönarbetarklassen, det vill förmodligen ingen förneka. Vem inser ej, att handelsbokhållarnas och dylikas intressen ej är identiska med den industrielle lönarbetarens? Men uppstår av dessa olikheter intressemotsatser, som omöjliggör ett varaktigt samarbete mellan dessa olika element i ett *politiskt* parti? Det är den fråga, som Bernstein alls inte befattar sig med, ty alla hans hänvisningar beträffar det *fackliga*, icke det *politiska* samarbetet.

Om man lyssnar till Bernstein, då vore förutsättningen för varje sluten partiorganisation en fullständig *uniformitet* i alla dessa medlemmars intressen. Hur skulle man då överhuvudtaget kunna skapa ett politiskt parti?

Om proletariatet på grund av sina inre intressedifferenser icke kan bli den härskande klassen, hur har då bourgeoisin kunnat komma till makten? Må man dock för en gångs skull kasta ett öga, icke blott på olikheterna, utan även på motsatserna inom bourgeoisin. Den består av kapitalisterna och intelligensen. Båda dessa klasser sönderfaller i sin tur i talrika underavdelningar, som ofta på det mest förbittrade sätt bekriga varandra. Här har vi stora och små kapitalister, industrikapital, handelskapital, lånekapital och den stora finansens. Inom det industriella kapitalet finns motsatserna: råmaterialens producenter och konsumenterna o. s. v. Och intelligensen? Vilken solidaritet finns väl mellan läkaren och advokaten, mellan ingenjören och språkforskaren?

Och likväl bildar alla dessa element tillsammans liberalismens stora politiska parti.

Redan bourgeoisin är mera splittrad än proletariatet, utan att alls tala om påståendet, att detta senare nu skulle vara mera sönderdelat än år 1789 hela folket, som jämte proletariatet omfattade så många andra klasser. Detta påstående skall Bernstein vid lugnare eftertanke icke själv vidhålla. Ja t. o. m. 1789 års proletariat var mera splittrat än det nuvarande. Då fanns ännu motsatserna mellan skråarbetare och icke-skråarbetare; den enskilde arbetaren var i hantverk och manufaktur i långt högre grad bunden för livet vid en och samma sysselsättning, övergåendet från den ena till den andra var icke så lätt som i våra dagar.

Om vi vill undersöka proletariatets utsikter och möjligheter i den politiska kampen, får vi icke blott hos detsamma framhålla endast de omständigheter, som synas förringa dess kampduglighet. Vi måste också betrakta den andra sidan. När Bernstein i ”elementens blandning”, i

intressenas olikhet, tror sig se den faktor, som omöjliggör proletariats politiska välde, så måste vi däremot invända, att klassblandningen och olikheten i intressen hos motståndaren är långt större, varför just också Marx och Engels alltid opponerade sig mot uttrycket ”den reaktionära massan”.

Just i enhetligheten hos de avgörande intressen, som den företräder, ligger den stora styrka, som socialdemokratin har framför de borgerliga partierna. Den är det enda existerande parti, som endast behöver stöda sig på en enda klass, emedan denna utgör folkets stora flertal.

Vart och ett av de andra partierna måste stöda sig på olikartade klasser, däribland t. o. m. på vissa delar av proletariatet, om de vill uppnå och behålla majoritet. Just i sammanhållning och enhetlighet är därför socialdemokratin varje annat parti överlägset. Och just däri till icke ringa del dess styrka.

Men om också olikheterna inom proletariatet vore tillräckliga att splittra socialdemokratin och göra den oförmögen att handha den politiska makten, hur skulle det då gå, om man till dessa motsatser lade ännu andra genom att utvidga socialdemokratin från ett proletärparti till ett folkparti?

Att proletärerna är en enda likformig massa, har ännu ingen påstått. Olikheterna dem emellan blir ofta nog kännbara i agitationen. Där märker man tydligt nog, att icke alla lager av proletariatet på samma sätt är mottagliga för den socialistiska idévärlden och för den politiska och fackliga organisationen. Industrierbetarna är pionjärerna, medan handelsarbetarna och lantarbetarna utgör eftertruppen. Dessa båda sistnämnda kategorier skall utan tvivel ännu ge oss mången hård nöt att knäcka, innan de helt är vunna för vår sak. Men detta bevisar dock endast, att socialdemokratin ännu ej befinner sig vid slutet av sina uppgifter, vilket väl också ingen av oss har föreställt sig, men icke att dess uppgift är olöslig inom överskådlig tid.

Den ekonomiska utvecklingen understöder härvid vår propaganda på ett mycket verksamt sätt, i det den starkast ökar tillväxten av de proletärlager, som främst är mottagliga för socialismen. I städerna är den industriella befolkningen dominerande, och städerna får mer och mer övervikt över landsbygden. I Tyska Riket utgjorde:

Ortklasser	Ökning eller minskning av befolkningen från 1882 till 1895.		Ortklassernas procentandel av totalbefolkningen.	
	absolut	i procent	1882	1895
Storstäder	+ 3,703,095	+ 111,29	7,36	13,58
Medelst.städ,	+ 1,228,807	+ 29,62	9,17	10,39
Småstäder	+ 1,379,148	+ 24,22	12,59	13,66
Provinsstäd.	+ 582,738	+ 10,16	12,68	12,20
Stad	+ 6,893,788	+ 36,47	41,80	49,83
Land	- 345,617	- 1,31	58,20	50,17
Totalbefolk.	+ 6,548,171	+ 14,48	100,00	100,00

Staden är sålunda till folkmängden nu lika stark som landet, alldeles oavsett sin ekonomiska, intellektuella och politiska överlägsenhet.

Av 1,000 innevånare i varje ortsklass kommer på de olika yrkesgrupperna:

	I hela riket		I städerna		På landsbygden	
	1882	1895	1882	1895	1882	1895
Lantbruk	425,1	357,4	119,3	95,0	644,7	618,0
Industri	355,1	391,2	509,3	530,0	244,4	253,4
Handel	100,2	115,2	171,6	180,0	48,9	50,9
Andra yrken	119,6	136,2	199,8	195,0	62,0	77,7

Industrin är överallt i framträngande; i städerna ger den befolkningens flertal dess levebröd. På landsbygden gör den framsteg på lantbrukets bekostnad.

Starkast är den i småstäderna. I dessa omfattar den 571,9 pro mille av innevånarna, i storstäderna blott 508,6. I de senare är handeln starkare utvecklad än annorstädes. Den sysselsätter och försörjer 261,1 pro mille av befolkningen. Dock har den i storstäderna avtagit sedan 1882, då den omfattade 266,1 pro mille. Industrins andel däremot har även i storstäderna vuxit från 473,4 till 508,6 pro mille.

Man ser i hur hög grad den ekonomiska utvecklingen hjälper till att övervinna de svårigheter, som ställer sig i vägen för vår agitation.

Men när Bernstein utan all måtta överdriver dessa svårigheter, så förringar han i stället de av vårt agitationsarbete redan uppnådda resultaten.

Han påvisar, att vi i Tyskland har inemot 4,5 millioner vuxna industriarbetare och blott 2,1 million socialistiska valmän.

Här blir högst inkommensurabla saker jämförda med varandra – vuxna arbetare och valmän. Icke varje vuxen arbetare än valman. Bland de 4,5 millioner (närmare bestämt 4475,653) vuxna industriarbetarna finns icke mindre än 624,136 kvinnliga, som tyvärr ännu saknar rösträtt.

Av manliga arbetare över 20 år finns inom industrin blott 3,851,517 inberäknat anställda. Därav 1,603,538 i ålder mellan 20 och 30 år, och vi vågar anta att ungefär hälften av dessa var under 25 år. Alltså i stället för 4,5 millioner röstande industriarbetare finner vi endast tre millioner. Men det är dock icke rätt att räkna motståndaren till godo de valmän, som icke avgivit sina röster. Om vi antar, att antalet från valet frånvarande bland arbetarna vore lika stort som inom den övriga befolkningen, så finner vi, att den tyska socialdemokratins röstetal och antalet röstande industriarbetare i det närmaste täcka varandra. Det motstånd, som socialdemokratin ännu på många håll särskilt från de katolska industriarbetarnas sida möter, uppvägs så gott som helt och hållet av tillflödet från andra proletärläger.

När Bernstein förklarar: ”Mer än hälften av Tysklands industriarbetare står för närvarande ännu dels likgiltig och oförstående för, men dels också rent fientlig gentemot socialdemokratin”, så beror denna pessimism till all lycka på ett räknefel, ett fel, som påminner om det, som Bernstein några sidor tillbaka gör sig skyldig till, då han talar om *hundratusentals* företag med mer än 20 personer, som en socialistisk regim skulle nödgas lägga under statsdrift, en knappast lösbar uppgift. Vi har sett att antalet av dessa företag i Tyska Riket icke uppgår till fullt 49,000.

Om den tyska socialdemokratin kastar en blick på sina uppnådda valresultat, så har den alls ingen orsak till en pessimistisk uppfattning av tingen. Ett parti som inom tre årtionden från fullkomlig betydelselöshet har blivit rikets starkaste parti, vars rekryteringsområde redan omfattar tre fjärdedelar av nationen och mer och mer utvidgas; som därigenom att det har att stöda sig på en enda stor klass kommer till en sammanhållning och enhetlighet, som intet annat parti kan uppnå, och som i sin propaganda och organisation på det kraftigaste under-

stödes av den ekonomiska utvecklingen – ett sådant parti behöver icke tänka sig tidpunkten för sin seger förlagd i det blå fjärran, som icke praktiskt kan beräknas. Det, som inom tre årtionden har blivit det starkaste partiet, kan inom ytterligare tre årtionden blir det härskande partiet, kanske ännu tidigare.

Ja, kanske ännu tidigare – ligger icke just däruti den största faran för socialdemokratien? Om den under den närmaste framtiden skulle komma till statsrodret, skall den då icke ömkligen förolyckas? Bernstein anser arbetarklassen ännu idag icke tillräckligt utvecklad att överta den politiska makten. *”Endast litterära, som aldrig har stått i intim beröring med verklig arbetarrörelse, kunna i detta av seende fälla ett annat omdöme – – –. Vi måste ta arbetarna sådana de är. De är varken så utarmade som det spåddes i Kommunistiska manifestet, eller så fria från fördomar och svagheter som deras smickrare vill få oss att tro.”* (sid. 277).

I tydlighet lämna dessa satser intet övrigt att önska. Jag är tyvärr icke i tillfälle att svara lika apodiktiskt.

Främst måste jag till min skam erkänna, att jag före Bernsteins broschyr ganska litet tänkt mig in i den fara, som hotar oss, om vi genast komma till makten. Den faran, att vi i morgon skulle kunna uppvakna som Tysklands diktatorer, har alltid varit det minsta av mina bekymmer.

Men även nu, sedan Bernstein föranlett att ta frågan i betraktande, kan jag icke brösta upp mig till ett apodiktiskt omdöme, kan jag endast hysa förmodanden. Vi har tyvärr ännu icke kommit så långt, att vi kan underkasta de skilda klasserna en politisk mogenhetsexamen, och allt som denna utfaller utfärda betyg om politisk mognad och kompetens att handha den politiska makten eller underkänna dem i detta avseende. Den enda prövning, vars vittnesbörd gäller i historien, är praktiken, erfarenheten.

Vi har helt visst ingen garanti för, att socialdemokratien skulle kunna bibehålla sin ställning som statsmaktens innehavare, om den redan i morgon genom en plötslig politisk stormvind skulle lyftas i höjden. Kanske skulle förr eller senare statsrodret åter glida eller ryckas ur dess händer, liksom det hände de demokratiska klasserna i den engelska revolutionen på 1600-talet eller den franska revolutionen. Men hur skall en dylik för tidig seger med säkerhet kunna förebyggas? Endast därigenom att socialdemokratien upplöser sig själv. Ett parti, som existerar, måste strida, och detta vill säga strida för segern. Och den, som slåss för att segra, måste alltid räkna med möjligheten, att han blir segraren.

Om vi sålunda vill vara trygga, att makten icke tillfaller oss för tidigt, då återstår oss ingenting annat än – att lägga oss att sova.

Detta skall t. o. m. Bernstein icke vill vara med om, och så tvingar oss en sorglig nödvändighet att fort sätta vår strid med det tryckande medvetandet, att vi möjligen ännu skulle få uppleva vår seger.

Men är verkligen proletarietets politiska omogenhet så odisputabel, att endast kammarlärda, som icke har något med arbetarna att göra, kan hysa en annan mening.? Vilka bevis framlägger Bernstein?

För det första: alla arbetare, med vilka han talat i frågan, är av samma mening. Detta bevisar blott deras blygsamhet och deras överskattning av den vishet, varmed världen regeras.

För det andra: arbetarna är icke så fria från fördomar och svagheter som deras smickrare vill få oss att tro. För att icke göra mig misstänkt för dylikt falt smicker, skyndar jag mig att påpeka att jag instämmer fullkomligt häruti. Men det är här icke fråga om ett pris för dygd och goda seder, utan om politisk mognad. Vill Bernstein påstå, att de nu härskande klasserna är ”så fria från fördomar och svagheter”?

Vi får dock icke mäta proletärerna med någon idealisk förträfflighets måttstock, utan jämföra dem med de andra klasserna. Utfaller verkligen denna jämförelse så mycket till arbetar-

klassens nackdel?

Om proletariatet verkligen ännu vore politiskt omoget, så skulle därmed vara bevisat långt mera, än vad som kan vara Bernstein kärt.

Även den, som vill vara ingenting mindre än en arbetarnas smickrare, skall nödgas medge, att de redan nu i politiskt mognad visa sig överlägsna de andra stora demokratiska lagren i samhället, småborgarna och småbönderna. Är de det oaktat ej i stånd att handha den politiska makten, då gäller detta i en högre grad om dessa båda klasser. Men hur går det då med demokratin, hur blir det med självförvaltningen, om folkets stora massa är oduglig därtill?

Om Bernstein har rätt, då är icke blott proletariatets diktatur, utan redan den allmänna rösträtten ett oting. Bort då med demokratin. Då ger oss endast den borgerliga regimen, trygghet för civilisationens bestånd. Låt oss då genast införa censusval som fördämning mot de moderna vandalerna!

Naturligtvis icke för alltid, utan blott så länge, tills proletariatet har vunnit den behövliga mognaden. Denna försäkran har den allmänna rösträttens motståndare alltid givit oss.

En framåtskridandet tjänande demokrati är i en modern industristat möjligen endast såsom *proletärisk demokrati*. Därför den borgerliga, framstegsvänliga demokratis nedgång. Om fruktan för proletariatets diktatur överväger hos de borgerliga demokraterna, så blir de gammalliberala. Om de står fast vid framstegsdemokratin, då måste de göra sig förtroga med tanken på proletariatets diktatur. Att utbreda fruktan för proletariatets diktatur och samtidigt vill bevara eller t. o. m. utvidga de lägre klassernas politiska rättigheter, det är att med den ena handen riva ned, vad den andra bygger upp. Endast övertygelsen om nödvändigheten av proletariatets diktatur och tron på dess politiska mognad kan ännu skänka den demokratiska tanken kraft att vinna anhängare.

Men om man icke mäter proletariatet med något idealiskt mått, utan jämför det med de andra klasserna, då finner man, att dess politiska kapacitet tryggt kan uthärda jämförelsen icke blott med småborgarnas och böndernas, utan även med bourgeoisins. Se på parlamenten, kommunerna, understödkassorna, där bourgeoisin och dess tjänstemän råda, och vi finner stagnation, korruption, impotens. Så snart socialdemokratin tränger in, vaknar nytt liv; den för initiativ, ärlighet, kraft och grundsatser med sig och regenererar genom sin konkurrens även sina motståndare. I varje maktposition, som socialdemokratin under det sista decenniet, ja decennierna erövrat, har den hållit sig kvar, har den visat sig vara sina motståndare överlägsen i positiva resultat. I vilken organisation den än kom till makten, har den överallt visat sig situationen vuxen. Må Bernstein visa mig blott ett enda fall, då socialdemokratin icke skulle ha kommit till rätta med en politisk uppgift, som fallit på dess lott. Och detta allt utförde den, hänvisad till sina egna krafter, – de fattigas och obildades parti. Vad skäl har vi att anta, att den måste misslyckas, om statens hela ekonomiska och intellektuella makt ställdes till dess förfogande.

Visserligen anser Bernstein, att vi väl må ”glädja oss åt den stora fond av intelligens, mod att försaka och dådkraft, som den moderna arbetarrörelsen dels bragt i dagen, dels skapat fram, men låt oss icke kritiklöst överföra det, som gäller eliten – låt säga några hundratusen –, på massan, millionerna”, men däremot är att anmärka, att ingen klass i sin klasskamp har samtliga sina klassmedlemmar med i ledet. Överallt finner vi i förpostfäktningarna blott en elitkår, vars politiska kapacitet är avgörande för klassens mognad. Massan följer i varje klass dels eliten utan egna initiativ, dels håller den sig helt borta från striden. Proletariatets politiska diktatur betyder sålunda närmast faktiskt endast att dess elit har kommit till styret – liksom hos bourgeoisin, junkerdömet och varje härskande klass. Och det är icke att vänta, att socialdemokratin kommer i besittning av statsmakten, förr än denna elit jämte de massor, som hylla dess program, blivit stark nog att erövra den.

Nej, vi har alls ingen anledning att anta, att socialdemokratien med naturnödvändighet måste misslyckas, även om händelser, som är alldeles oberäkneliga och icke sannolika, i ett av Europas utvecklade länder redan i morgon skulle göra den till majoritet i parlamentet och sätta regeringstömmarna i dess hand.

Och vad vill det säga att misslyckas? Om man går till ytterligheter, då har bourgeoisins hela utveckling och framåtskridande försiggått med misslyckade revolutioner, från den engelska i mitten av sjuttonde århundradet till den europeiska i mitten av det nittonde. Faktiskt har bourgeoisin i ingen av dessa revolutioner kunnat bibehålla sitt ensamvälde. Och dock medförde var och en av dem en mäktig framryckning; var och en nedbröt så många murkna inrättningar, som aldrig kunde byggas upp ånyo, öppnade så många nya vägar för den sociala utvecklingen, att de efter sitt ögonskenliga förolyckande lämnade samhället kvar på ett högre utvecklingsskede. Vill man eller skulle man kunna undvara en enda av dessa ”för tidiga”, ”förlagda” revolutioner i den sociala framåtskridandets historia? Och är det tänkbart, att en av dessa revolutioner hade kunnat uppskjutas, tills de demokratiska klasserna hade blivit mera politiskt mogna?

Men om det är absurt att tala om att uppskjuta en historisk tilldragelse, vad mening har då ropet om proletariats bristande politiska mognad?

Vi är icke de som råda över den historiska utvecklingen. Denna beror av faktorer, som är långt mäktigare än enskilda partier och deras fromma önskningar. Om proletariatet redan nu har kommit tillräckligt långt, för att överta den politiska makten, om det en dag, när det har erövrat den, i alla punkter redan har utvecklat de behövliga politiska kompetenserna, om det utan vidare skall vara vuxet den oerhörda historiska uppgift, som faller på detsamma, om dess seger skall bli avbruten av nederlag, om den kommande politiska utvecklingen blir långsam eller hastig – vem skulle kunna svara på detta? Men om man ej kan besvara dessa frågor, då blir allt grubblande över proletariats nuvarande politiska mognad ändamålslost, och det kommer icke på någon högre nivå genom att man kan misstänkliggöra dem, som icke instämma i det apodiktiska påståendet om proletariats impotens.

Vår uppgift består icke i att mitt i striden nedslå proletariats mod genom grundlöst ned-sättande av dess politiska kapacitet, utan däruti, att ställa de högsta krav på densamma och därför uppbjuda allt, för att i högsta möjliga grad stegra den, så att varje stund finner det på högsta höjden av sin prestationsförmåga.

Men till denna uppgift hör icke blott, att vi organisera proletariatet och hjälpa det att tillkämpa sig bättre livs- och arbetsvillkor. Därtill hör också, att vi vidga proletariats blick ut över kretsen av dess ögonblicks- och yrkesintressen, att vi låter det komma till insikt om det stora sammanhanget mellan alla proletäriska intressen sinsemellan och med de allmänna, sociala intressena. Dit hör, att vi inger det stora syften, varmed det självt växer till högre intellektuellt liv, att vi höja det över det vardagliga småarbetet, som är outhärligt, och som livet ovillkorligen kräver, men som det just därför av sig självt lägger på oss, utan att vi behöver särskilt ivrigt mana därtill. Må vi se till, att inte småhetsvansinne degraderar proletariatet och dess mål, att icke i stället för en vittskådande, grundsatsfast politik ett glidande från fall till fall inträder, med andra ord, att icke den nyktra alldagligheten överflyglar idealismen, att icke medvetandet om de stora historiska uppgifter, som förestår proletariatet, går förlorat.

Om vi så sätta in vår fulla kraft, har vi gjort vår plikt som socialdemokrater: resultatet av vårt arbete beror av faktorer, som vi icke behärskar.